

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YÖK 100/2000 DOKTORA PROGRAMI
KATILIM BANKACILIĞI ÖNCELİKLİ ALANI**

**KATILIM BANKACILIĞININ SEKTÖR İÇERİSİNDEKİ
PAYININ ARTTIRILMASINDA İSLAMİ FİNANSAL
OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ: TÜRKİYE VE MALEZYA
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

MİNE İŞİK

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ABDULKADİR BULUŞ**

KONYA-2021

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YÖK 100/2000 DOKTORA PROGRAMI
KATILIM BANKACILIĞI ÖNCELİKLİ ALANI**

**KATILIM BANKACILIĞININ SEKTÖR İÇERİSİNDEKİ
PAYININ ARTTIRILMASINDA İSLAMİ FİNANSAL
OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ: TÜRKİYE VE MALEZYA
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

MİNE IŞIK

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ABDÜLKADİR BULUŞ**

Bu tez, YÖK 100/2000 Doktora Projesi-Katılım Bankacılığı Öncelikli Alanı kapsamında hazırlanmıştır.
TÜBİTAK-BİDEB 2211-A Yurt İçi Doktora Burs Programı tarafından da destek sunulmuştur.

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	MİNE İŞİK		
	Numarası	17810901045		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Katılım Bankacılığının Sektör İçerisindeki Payının Arttırılmasında İslami Finansal Okuryazarlığın Önemi: Türkiye ve Malezya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mine İŞİK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MİNE İŞİK		
	Numarası	17810901045		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ABDULKADİR BULUŞ		
Tezin Adı	Katılım Bankacılığının Sektör İçerisindeki Payının Arttırılmasında İslami Finansal Okuryazarlığın Önemi: Türkiye ve Malezya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz			

Küresel ölçekte her geçen gün artan bir potansiyele sahip olan faizsiz finans ve bankacılık uygulamalarının, başlangıç yılları ve gelişim düzeyleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın temel amacı, faizsiz finans uygulamalarına faizsiz bankacılık kapsamında aynı yıllarda başlayan Türkiye ve Malezya’da, faizsiz bankaların sektör içerisinden aldıkları payın farklılığını “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” çerçevesinde analiz etmek ve böylelikle, katılım bankacılığının sektör içerisindeki payının arttırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemini değerlendirmektir. Literatürde, “Finansal Okuryazarlık” kavramına istinaden oldukça yeni bir kavram olan “Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık (İFO)” kavramına ilişkin genel geçer bir tanımlama ve ölçüm aracı henüz bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında, Faizsiz Finansal Okuryazarlık; doğru finansal seçimlerde bulunabilmek için gerekli olan, faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranışların bileşeni olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama kapsamında faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracının geliştirilmesi, bu çalışmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Geliştirilen İFO Ölçüm Modeli aracılığıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi üzerinden sektör içerisindeki payına etkisinin Türkiye ve Malezya kapsamında analiz edilmesi ise bu çalışmanın ikincil amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın birincil amacına istinaden Türkiye ve Malezya’da gerçekleştirilen “Yapı Geçerlik ve Güvenirlik” analizleri, araştırmanın ön uygulamasını temsil etmektedir. Ön uygulama sonucunda, İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden bileşenlere ilişkin Türkiye’de geçerli ve güvenilir bir yapı sergilediği tespit edilerek geliştirilen ölçüm araçlarının, Malezya’da da doğrulandığı tespit edilmiştir. Böylelikle literatüre, geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”, “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği” ve “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” kazandırılmıştır. Geliştirilen ölçüm araçları ile toplanan veriler ışığında, araştırmanın ikincil amacına yönelik olarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de ve Malezya’da seçilen örneklem üzerinde “Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)” ve “Bağımsız Gruplar (Örneklem) *t*-Testi” uygulanmıştır.

Çalışma sonucunda, faizsiz finansal okuryazarlığın bileşenlerini temsil eden söz konusu ölçüm araçları ile oluşturulan ve YEM analizinin ilk aşamasında test edilen İFO Ölçüm Modeli’nin hem Türkiye hem de Malezya’da uyum iyiliği indeksleri bakımından yeterli uyumu sağladığı ve değişkenlere ilişkin tahmin değerlerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. YEM analizinin ikinci aşamasında hem Türkiye hem de Malezya’da İFO’nun, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyinin arttırılmasında ve dolayısıyla faizsiz finans ve bankacılığın sektör

içerisindeki payının arttırılmasında önemli bir role sahip olduğuna ilişkin ampirik bulgular sunduğu tespit edilmiştir. Özellikle, “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” değişkenlerinin hem Türkiye hem de Malezya’da İFO üzerinde oldukça güçlü etkiye sahip olduğuna ilişkin bulgular, söz konusu bileşenlerin, İFO – faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi ilişkisinde önemli bir rol üstlendiğine işaret etmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen Bağımsız Gruplar t-Testi sonucuna göre ise söz konusu bileşenler bakımından, Malezya’nın Türkiye’den anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle; küresel ve ulusal çapta aldığı paylarla, günümüzde faizsiz finans denilince akla ilk gelen ülkelerden biri konumunda bulunan Malezya’da, katılımcıların “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” düzeyleri Türkiye’deki katılımcılardan daha yüksektir. Elde edilen bu sonuç; faizsiz bankacılık uygulamalarına başlangıçları aynı yıllara dayansa da Türkiye’nin, Malezya’nın çok daha gerisinde performans sergilemesi durumuyla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de Katılım bankacılığının sektör içerisindeki payının arttırılması noktasında bireylerin bilgi ve farkındalık düzeylerinin arttırılmasının önem arz ettiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz (İslami) Finans, Faizsiz (İslami) Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Faizsiz Finansal Okuryazarlık, Türkiye, Malezya

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	MİNE İŞİK		
	Student Number	17810901045		
	Department	Economics		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. ABDULKADİR BULUŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	The Importance of Islamic Financial Literacy in Increasing The Share of Participation Banking in The Sector: A Comparative Analysis of Turkey and Malaysia			

The starting years and development levels of Islamic finance and banking applications, which have an increasing potential on a global scale, differ from country to country. The main purpose of this study is to analyze the difference in the share of Islamic banks from the sector within the framework of "Islamic Financial Literacy" in Turkey and Malaysia, which started Islamic finance applications within the scope of Islamic banking applications in the same years, and thus to evaluate the importance of Islamic financial literacy in increasing the share of participation banking in the sector. In the literature, there is not yet a generally accepted definition and measurement tool for the concept of "Islamic Financial Literacy (IFL)", which is a fairly new concept compared to the concept of "Financial Literacy". Within the scope of this study, Islamic Financial Literacy; It has been defined as the component of interest-free financial information, awareness, attitudes and behaviors that are necessary for making the right financial choices. Within the scope of this definition, the development of Islamic financial literacy measurement tool is the primary purpose of this study. The secondary aim of this study is to measure the level of Islamic financial literacy through the developed IFL Measurement Model and to analyze the effect of Islamic finance and banking on its share in the sector through the level of use in Turkey and Malaysia.

Based on the primary purpose of the study, the "Construct Validity and Reliability" analyses carried out in Turkey and Malaysia represent the pre-application of the research. As a result of the pre-application, it was determined that the components that make up the IFL Measurement Model exhibit a valid and reliable structure in Turkey, and it was determined that the developed measurement tools were also confirmed in Malaysia. Thus, the "Islamic Financial Knowledge Test", "Islamic Financial Awareness Scale", "Islamic Financial Attitude Scale" and "Islamic Financial Behavior Scale" were introduced to the literature, the validity and reliability of which have been demonstrated. In the light of the data collected with the developed measurement tools, the hypotheses formed for the secondary purpose of the research were tested. In this context, "Structural Equation Modeling (SEM)" and "Independent Samples t-Test" were applied on the selected sample in Turkey and Malaysia.

As a result of the study, it was determined that the IFL Measurement Model, which was created with the said measurement tools representing the components of Islamic financial literacy and tested in the first stage of the SEM analysis, provided sufficient fit in terms of Goodness of

Fit Indices both in Turkey and Malaysia, and the estimation values of the variables were significant. In the second stage of the SEM analysis, it has been determined that IFL has an important role in increasing the level of use of Islamic finance and banking in both Turkey and Malaysia, and therefore in increasing the share of Islamic finance and banking in the sector. In particular, the findings that the variables “Islamic Financial Knowledge” and “Islamic Financial Awareness” have a very strong effect on IFL in both Turkey and Malaysia indicate that these components play an important role in the relationship between IFL – Islamic finance and banking usage level. According to the results of the Independent Samples t-Test conducted within the scope of the study, it was determined that Malaysia had significantly higher scores than Turkey in terms of the mentioned components. In other words, in Malaysia, which is one of the first countries that come to mind when it comes to Islamic finance, with its global and national shares, the "Islamic Financial Information" and "Islamic Financial Awareness" levels of the participants are higher than the participants in Turkey. When this result is evaluated together with Turkey's performance far behind Malaysia even though the beginning of Islamic banking applications dates back to the same years, it can be stated that it is important to increase the knowledge and awareness levels of individuals in increasing the share of participation banking in the sector in Turkey.

Keywords: Islamic Finance, Islamic Banking, Participation Banking, Islamic Financial Literacy, Turkey, Malaysia

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	İ
ÖZET	İİ
ABSTRACT	İV
İÇİNDEKİLER	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ	İX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	Xİİ
ÖNSÖZ	Xİİİ
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FINANSAL SİSTEM VE FAİZSİZ FINANSAL YAPI: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Finansal Sistem	6
1.1.1. Finansal Sistemin Fonksiyonları	9
1.1.2. Finansal Sistemin Bileşenleri	10
1.1.3. Finansal Sistemde Faiz.....	12
1.1.3.1. Faizin Tarihsel Arka Planı.....	15
1.1.3.2. Faizin Yasaklanma Gerekçesi	22
1.2. Faizsiz (İslami) Finansal Sistem ve Bankacılık	27
1.2.1. Faizsiz Finansal Sistemin Tanımı ve Temel Prensipleri	31
1.2.1.1. Faizin Yasak Olması: Kâr Payı Kavramının Benimsenmesi.....	33
1.2.1.2. Kâr-Zarar Ortaklığı: Risk Paylaşımı.....	34
1.2.1.3. Paradan Para Kazanmanın Uygun Olmaması.....	35
1.2.1.4. Spekülatif Davranışların Yasak Olması	36
1.2.1.5. İslam Ahlakına Uymayan Faaliyetlerin Finansmanının Yasak Olması	37
1.2.1.6. Belirsizliğin (Gararın) Yasak Olması: Sözleşmenin Önemi.....	37
1.2.2. Dünyada Faizsiz Finans ve Bankacılık	39
1.2.3. Malezya’da Faizsiz Finans ve Bankacılık: Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu	49
1.2.4. Türkiye’de Faizsiz Finans ve Bankacılık: Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu	58

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN YENİ BİR BAKIŞ AÇISI: FAİZSİZ (İSLAMİ) FİNANSAL OKURYAZARLIK

2.1. Finansal Okuryazarlık	68
2.1.1. Finansal Okuryazarlık Kavramının Tanımlanması	69
2.1.2. Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması	71
2.2. Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık	74
2.2.1. Faizsiz Finansal Okuryazarlık Kavramının Tanımlanması	74
2.2.1.1. Faizsiz Finansal Bilgi	76
2.2.1.1.1. Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalardan Ayırışığı Noktalar: Katılım Bankacılığının İşleyişi	78
2.2.1.1.2. Faizsiz Finansal Sisteme İlişkin Doğru Bilinen Yanlılar	80
2.2.1.1.3. Faizsiz Finansal Ürün, Araç ve Hizmetler	82
2.2.1.1.3.1. Fon Toplama Faaliyetleri	85
2.2.1.1.3.1.1. Özel Cari Hesaplar	85
2.2.1.1.3.1.2. Katılma Hesapları	86
2.2.1.1.3.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri	87
2.2.1.1.3.2.1. Murabaha (Maliyet+Kârlı Satış)	87
2.2.1.1.3.2.2. Teverruk	88
2.2.1.1.3.2.3. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı Finansmanı)	89
2.2.1.1.3.2.4. Müşareke (Kâr-Zarar Ortaklığı-Sermaye Finansmanı)	90
2.2.1.1.3.2.5. Selem (Vadeli Satış)	92
2.2.1.1.3.2.6. İstisna (Üretim Siparişi)	93
2.2.1.1.3.2.7. İcara-Leasing (Finansal Kiralama)	94
2.2.1.1.3.2.8. Sukuk (Kira Sertifikası)	94
2.2.1.1.3.3. Tekafül (Faizsiz Sigortacılık)	97
2.2.1.2. Faizsiz Finansal Farkındalık	102
2.2.1.3. Faizsiz Finansal Tutum	102
2.2.1.4. Faizsiz Finansal Davranış	104
2.2.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlığın Önemi	104
2.2.3. Faizsiz Finansal Eğitim	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ (İSLAMİ) BANKACILIĞIN SEKTÖR İÇERİSİNDEKİ PAYININ ARTTIRILMASINDA FAİZSİZ (İSLAMİ) FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ: TÜRKİYE VE MALEZYA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

3.1. Araştırmanın Konusu	110
3.1.1. Türkiye ve Malezya'ya İlişkin Göstergelerin Karşılaştırılması: Faizsiz Finans ve Bankacılık Sisteminin Gelişimi	110
3.1.2. Faizsiz Bankacılığın Sektör İçerisindeki Payının Arttırılmasında Faizsiz Finansal Okuryazarlığın Önemi	113

3.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması	115
3.3. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları.....	123
3.4. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.....	123
3.5. Araştırmanın Yöntemi: Veri Analizi ve Bulgular	125
3.5.1. Ölçek Geliştirme Süreci	127
3.5.1.1. Madde Havuzunun Oluşturulması	128
3.5.1.2. Kapsam Geçerliği	131
3.5.1.3. Yapı Geçerliği	133
3.5.1.3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik	134
3.5.1.3.1.1. Faizsiz Finansal Farkındalık: Geçerlik ve Güvenirlik	136
3.5.1.3.1.2. Faizsiz Finansal Tutum: Geçerlik ve Güvenirlik	138
3.5.1.3.1.3. Faizsiz Finansal Davranış: Geçerlik ve Güvenirlik.....	143
3.5.1.3.2. Faizsiz Finansal Bilgi Testi: Geçerlik ve Güvenirlik.....	146
3.5.2. Ölçek Uyarlama Süreci	153
3.5.2.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi	154
3.5.2.1.1. Faizsiz Finansal Farkındalık: Doğrulayıcı Faktör Analizi	156
3.5.2.1.2. Faizsiz Finansal Tutum: Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	158
3.5.2.1.3. Faizsiz Finansal Davranış: Doğrulayıcı Faktör Analizi	160
3.5.2.2. Faizsiz Finansal Bilgi Testi: Geçerlik ve Güvenirlik.....	162
3.5.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler.....	166
3.5.3.1. Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)	170
3.5.3.1.1. Ölçüm Modeli Analizi	176
3.5.3.1.2. YEM Analizi.....	179
3.5.3.2. Bağımsız Gruplar <i>t</i> -Testi	184
3.5.4. Türkiye ve Malezya’da Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Değerlendirilmesi	187
3.6. Bulguların Değerlendirilmesi.....	191
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	203
KAYNAKÇA	209
EKLER	226

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1.1. Faiz ve kâr payı arasındaki farklılıklar	34
Çizelge 2.1. Finansal okuryazarlık: Literatür taraması.....	72
Çizelge 2.2. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan ayrıştığı noktalar.....	78
Çizelge 2.3. Müşareke ortaklığı ile mudarebe ortaklığı arasındaki farklar	91
Çizelge 2.4. Selem ile murabaha arasındaki farklar	93
Çizelge 2.5. Faizsiz sigorta ile konvansiyonel sigorta arasındaki farklılıklar	100
Çizelge 3.1. Faizsiz finansal okuryazarlık: Literatür taraması	115
Çizelge 3.2. Minimum kapsam geçerlik ölçütü	132
Çizelge 3.3. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları	137
Çizelge 3.4. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğinin faktör yapısına ve güvenilirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları	138
Çizelge 3.5. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları.....	139
Çizelge 3.6. Faizsiz finansal tutum ölçeğinin faktör yapısına ilişkin analiz sonuçları	141
Çizelge 3.7. Faizsiz finansal tutum ölçeğinin güvenilirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları.....	142
Çizelge 3.8. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları	143
Çizelge 3.9. Faizsiz finansal davranış ölçeğinin faktör yapısına ilişkin analiz sonuçları.....	145
Çizelge 3.10. Faizsiz finansal davranış ölçeğinin güvenilirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları	146
Çizelge 3.11. Madde güçlük indeksine göre maddelerin yorumlanması.....	148
Çizelge 3.12. Madde güçlük indeksi analiz sonuçları	149
Çizelge 3.13. Madde ayırt edicilik indeksine göre maddelerin yorumlanması	151
Çizelge 3.14. Madde ayırt edicilik analizi sonuçları	151
Çizelge 3.15. KR-20 güvenilirlik düzeyi değerlendirmesi	152
Çizelge 3.16. Faizsiz finansal bilgi testi güvenilirlik analizi sonuçları	153
Çizelge 3.17. Uyum iyiliği indekslerinin model değerlendirme kritik değerleri.....	155
Çizelge 3.18. Faizsiz finansal farkındalık ölçeği DFA sonuçları	157
Çizelge 3.19. Faizsiz finansa yönelik tutum ölçeği DFA sonuçları	160
Çizelge 3.20. Faizsiz finansal davranış ölçeği DFA sonuçları	162
Çizelge 3.21. Madde güçlük indeksi analiz sonuçları	163
Çizelge 3.22. Madde ayırt edicilik analizi sonuçları	164
Çizelge 3.23. Faizsiz finansal bilgi testi güvenilirlik analizi sonuçları	165
Çizelge 3.24. Araştırma örneklemindeki katılımcıların demografik özellikleri.....	167
Çizelge 3.25. Analizde kullanılan değişkenler	173
Çizelge 3.26. Türkiye ve Malezya için ölçüm modeli analiz sonuçları.....	179
Çizelge 3.27. Türkiye ve Malezya için YEM analiz sonuçları.....	183
Çizelge 3.28. Türkiye ve Malezya'ya ilişkin bağımsız gruplar <i>t</i> -testi sonuçları.....	185

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Finansal sektör gelişimi.....	7
Şekil 1.2. Finansal sistemin işleyişi.....	8
Şekil 1.3. Finansal kurumların sınıflandırılması	11
Şekil 1.4. Ribanın sınıflandırılması	23
Şekil 1.5. Faizsiz finansal sistemin temel prensipleri.....	32
Şekil 1.6. Dünyada faizsiz bankacılığın gelişim zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları	42
Şekil 1.7. Faizsiz finans sisteminin küresel büyüklüğü.....	43
Şekil 1.8. 2019 yılı küresel faizsiz finans varlıklarının dağılımı.....	44
Şekil 1.9. Küresel faizsiz finans varlıklarının 2019 yılı bölgesel dağılımı (Milyar \$)	45
Şekil 1.10. Küresel faizsiz finans varlık dağılımından 2019 yılında en yüksek pay alan ilk beş ülke	46
Şekil 1.11. Faizsiz bankacılık varlıklarının küresel büyüklüğü ve bölgesel dağılımı	47
Şekil 1.12. Malezya’da faizsiz finansın gelişim zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları	53
Şekil 1.13. Malezya finansal sistemi	54
Şekil 1.14. Malezya’da faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki durumu	55
Şekil 1.15. Malezya’da bankaların ve banka çalışanlarının sayısı (2007-2018)	56
Şekil 1.16. Malezya’da kullanılan faizsiz finansman araçlarının 2019 yılı dağılımı	57
Şekil 1.17. Türkiye’de faizsiz finansın gelişimsel zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları	63
Şekil 1.18. Türkiye’de faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki durumu (2007-2020)	64
Şekil 1.19. Türkiye’de bankaların ve banka çalışanlarının sayısı (2007-2020)	65
Şekil 1.20. Türkiye’de faizsiz finans varlıklarının 2019 yılı dağılımı.....	66
Şekil 2.1. Faizsiz finansal okuryazarlık: Ölçüm modeli.....	76
Şekil 2.2. Katılım bankacılığı işleyişi.....	80
Şekil 2.3. Faizsiz finans kapsamında sunulan faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetler	83
Şekil 2.4. Katılım bankacılığı faaliyetleri.....	84
Şekil 2.5. Küresel sukuk piyasasının büyüklüğü (2012-2019).....	96
Şekil 2.6. Küresel tekafül varlıklarının büyüklüğü (2012-2019).....	101
Şekil 3.1. Malezya ve Türkiye’de faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki paylarının karşılaştırılması (2007-2019).....	112
Şekil 3.2. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin saçılım grafiği.....	137
Şekil 3.3. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin saçılım grafiği	140
Şekil 3.4. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin saçılım grafiği.....	144
Şekil 3.5. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin DFA modeli.....	157
Şekil 3.6. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin DFA modeli	159
Şekil 3.7. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin DFA modeli.....	161
Şekil 3.8. Araştırma örnekleminin faizsiz finans ve bankacılığı tercih etme nedenleri	168
Şekil 3.9. Araştırma modeli: Yapısal model.....	175
Şekil 3.10. Malezya’ya ilişkin ölçüm modeli	177

Şekil 3.11. Türkiye'ye ilişkin ölçüm modeli	178
Şekil 3.12. Malezya'ya ilişkin yapısal model.....	181
Şekil 3.13. Türkiye'ye ilişkin yapısal model.....	182
Şekil 3.14. Türkiye ve Malezya'da faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin değerlendirilmesi	189

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions)
AFA	: Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIMB	: Malezya İslam Bankası (Bank Islam Malaysia Berhad)
Bkz.	: Bakınız
BNM	: Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malaysia)
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
GIFR	: Küresel İslami Finans Raporu (Global Islamic Finance Report)
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBA	: İslami Bankacılık Kanunu (1983-Malezya) (Islamic Banking Act-1983 Malaysia)
ICLIF	: Uluslararası Finans Liderliği Merkezi (The International Center for Leadership in Finance)
IDB	: İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank)
IFDR	: İslami Finans Gelişme Raporu (Islamic Finance Development Report)
İFO	: İslami (Faizsiz) Finansal Okuryazarlık
IFL	: (Islamic Financial Literacy)
IFSA	: İslami Finansal Hizmetler Kanunu (Malezya) (Islamic Financial Services Act-Malaysia)
INCEIF	: Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (International Center of Education in Islamic Finance)
ISRA	: İslami Finans Uluslararası Şer'i Araştırma Akademisi (International Shari'ah Academy for Islamic Finance)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖFK	: Özel Finans Kurumu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
YEM	: Yapısal Eşitlik Modellemesi

ÖNSÖZ

Faizsiz bankacılık uygulamalarına başlangıçları aynı yıllara dayanmasına rağmen Türkiye'nin, Malezya'nın çok daha gerisinde gelişim sergilemesinin nedeninin incelemeye değer önemli bir konu olması bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki motivasyonu oluşturmaktadır. Bu farklılığın nedenine inceleme konusu olan ve finans literatüründe oldukça yeni bir kavram olan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık (İFO)” ise giderek gelişen finansal sistem içerisinde bireylerin en doğru ve etkin finansal kararlar alabilmeleri ve finansal refaha ulaşabilmeleri adına var olan finansal alternatifler arasında seçim yapabilecek yeterliğe sahip olmaları bakımından önem arz eden bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde “Finansal Okuryazarlık” kavramına nispeten yeni bir kavram olması nedeniyle, faizsiz finansal okuryazarlığı ölçmek adına kullanılan genel kabul görmüş bir tanımlama ve ölçüm aracı henüz bulunmamaktadır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmanın motivasyonu ve sorumluluğu ile çalışmanın birincil amacı kapsamında oluşturulan İFO Ölçüm Modeli'ni temsil eden ölçüm araçları; Faizsiz Finansal Bilgi Testi”, “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” geliştirilerek, literatüre kazandırılmıştır.

Literatüre İFO Ölçüm Modeli kazandırmış olma özelliği taşıyan bu çalışmanın; geliştirilen model aracılığıyla ölçülen faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin, faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payına etkisini Türkiye ve Malezya kapsamında incelemesi bakımından ise literatüre farklı bir bakış açısı sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Büyük bir çaba ile ortaya çıkan bu çalışmanın başarı ile tamamlanmasında ve doktora sürecinin her aşamasında engin bilgi birikimi, deneyimleri, fikir ve önerileri ile rehberlik eden, çok değerli katkılarını sunarak destek olan danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ'a,

Doktora süreci boyunca gerek ders döneminde gerekse tez sürecinde Tez İzleme Komitelerimde (TİK) bulunarak desteğini esirgemeyen ve değerli katkılarını sunan Sayın Prof. Dr. Selim KAYHAN'a,

Tez süreci boyunca TİK üyeliğinde bulunarak bilgi birikimini, deneyimlerini, görüş ve önerilerini aktaran, konuya ilişkin güncel gelişmelere yönelik farkındalığımı arttırarak büyük bir titizlikle değerli katkılarda bulunan Sayın Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY'e,

Tez savunması jüri üyeliğinde bulunarak değerli katkılarını ve desteklerini sunan Sayın Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN'a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERGUN'a,

Doktora sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Suna AKTEN ÇÜRÜK'e,

Araştırmanın Malezya kısmına yönelik değerli bilgi, görüş ve önerileri ile katkılarını sunarak destek olan Sayın Prof. Dr. Saim KAYADİBİ'ne başta olmak üzere gerek Türkiye'de gerekse Malezya'da araştırma formunun katılımcılara ulaştırılmasını sağlayarak verilerin toplanmasında desteğini sunan herkese,

Tez süreci boyunca, kütüphanesini ve bilgi birikimini paylaşarak göstermiş olduğu tüm destek ve ilgiden dolayı Sayın Prof. Dr. Neşe IŞIK TERTEMİZ'e ve değerli bilgilerini, görüş ve önerilerini paylaşan, kendisinden çok şey öğrenme imkânı bulduğum Sayın Prof. Dr. Ferudun SEZGİN'e bana kattıkları her şey için,

YÖK 100/2000 Doktora Projesi, 100 Öncelikli Tematik Alan arasında (1. 2. ve 3. Çağrı Dönemi) yer alan "Katılım Bankacılığı" kapsamında sundukları burs desteğinden dolayı YÖK'e ve doktora tez süreci boyunca TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211-A Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında sundukları burs desteğinden dolayı TÜBİTAK'a

Çalışmaya gönüllülük esası çerçevesinde katılmayı kabul ederek araştırmaya katkı sunan tüm katılımcılara,

Son olarak, hayatımın her aşamasında olduğu gibi doktora tez aşamasında da sonsuz ilgi ve sevgileriyle en büyük destekçim olan çok kıymetli Aileme,

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Mine IŞIK
Konya, 2021

GİRİŞ

Faizsiz (İslami) finans ve faizsiz (İslami) bankacılık, faizin yasak olduğu risk paylaşımı ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Temeli kâr ve zarar paylaşımına dayanan faizsiz finansın günümüzdeki en belirgin yansıması faizsiz bankacılık uygulamalarıdır. Faizsiz bankacılık, faizsiz finansın fonksiyonel bir yansıması olarak toplumun finansal ihtiyaçlarını faizsizlik prensibiyle, kâr ve zarara katılma esasına göre karşılayarak faaliyet gösteren bir bankacılık modelini temsil etmektedir. Faizsiz bankacılık; finansal sistemi riski tek tarafa yükleyen bir yapıdan risk paylaşımını temel alan bir yapıya taşımaya ve borcun aşırı genişlemesini önlemeye yardımcı olan, gerçek (varlığa dayalı) ekonomik faaliyetleri faizsiz finans esaslarına göre finanse etmeyi amaçlayan bir uygulamadır. Bu amaçla faizsiz bankalar; finansal sisteme getirdiği çeşitlilik, taraflar arasında riskin daha adil dağılmasını sağlayan ve bilgi asimetrisini azaltan sağlam bir kurumsal çerçeve ile ekonomiye, reel kesime ve bireysel finansal refaha katkı sağlamaktadır. Bireylerin, finansal sistem içerisinde yer alan ve finansal kriz karşısında dayanıklılığını ortaya koyan faizsiz bankacılık hakkında farkındalığa ve bilgiye sahip olması, bunları tutum ve davranışlarına yansıtması; krizlere karşı temkinli bir şekilde en doğru kararı verebilmesi ve finansal refahını arttırabilmesi bakımından önem arz etmektedir.

2008 küresel finansal kriz karşısında dahi dayanıklılığını ortaya koyarak dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilen faizsiz bankacılığın, bankacılık sektörü içerisindeki payının artması finansal sistemin krizler karşısında dayanıklılığını arttırıcı nitelik taşıyacaktır. Herkes için adil olmak üzere belirlenmiş bir dizi kural ve yönergelerle göre faaliyet gösteren faizsiz finans ve en belirgin yansıması olan faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının arttırılması, finansal sistemin daha adil, daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasına katkı sunacaktır. Daha adil, daha istikrarlı bir finansal sistem ise servetin adil bir şekilde dağıtılmasıyla toplumsal dayanışmaya, toplumsal finansal refaha, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedefine katkı sunacaktır. Faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artması ise faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin kullanım düzeyindeki artışa bağlı olarak gerçekleşmektedir.

2005 yılı sonrasında ülkemizde “Katılım Bankacılığı” adlandırmasıyla karşılık bulan “İslami Bankacılık” uygulamaları, tüm dünyada “Faizsiz Bankacılık”

adlandırmasıyla karşılık bulmaktadır. Dünyada her geçen gün artan bir potansiyele sahip olan faizsiz finans ve bankacılık uygulamalarının, başlangıç yılları ve gelişim düzeyleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın temel amacı; faizsiz bankacılık uygulamalarına aynı yıllarda başlayan Türkiye ve Malezya’da, faizsiz bankaların sektör içerisinde aldıkları payın farklılığını faizsiz finansal okuryazarlık çerçevesinde analiz etmek ve faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemini değerlendirmektir.

Faizsiz finansın en belirgin yansıması olan faizsiz bankacılık uygulamalarına aynı yıllarda başlayan Malezya (1983) ve Türkiye’nin (1983) faizsiz finans konusundaki gelişim performansları farklılık göstermektedir. 1983 yılında; Malezya’da faizsiz bankaların faaliyetlerini yürütebilmesi için faizsiz bankacılık kanunu çıkarılırken, Türkiye’de Özel Finans Kurumları (ÖFK)’nin faaliyetlerini yürütebilmesi için kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Günümüzde Malezya faizsiz finansın merkezi olarak kabul edilen bir düzeyde performans sergilerken, Türkiye’nin faizsiz finans konusundaki performansı henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. 2019 yılı itibariyle Malezya’da yaklaşık %29 düzeyinde seyreden faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisinde aldığı payın, Türkiye’de %6,33 düzeyinde seyretmesi bu durumu gözler önüne sermektedir. Malezya 2019 yılı itibariyle küresel faizsiz finans varlık dağılımından %20, küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından %15 düzeyinde bir pay alırken, Türkiye küresel faizsiz finans varlık dağılımından %2,2’lik bir pay, küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından ise %2,5 düzeyinde bir pay almıştır. Bu kapsamda; faizsiz bankacılık uygulamalarına başlangıçları aynı yıllara dayanmasına rağmen Türkiye’nin, Malezya’nın çok daha gerisinde performans sergilemesinin nedeni incelemeye değer önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ve Malezya’da faizsiz finans sisteminin karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çalışmalarda genellikle ülkelerde uygulanan mevzuat ve altyapı farklılıklarına vurgu yapılarak, Türkiye’de sektörün gerekli yasa, kurum ve kuruluşlar ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Malezya’ya nazaran geç olsa da Türkiye’de, faizsiz finansa ilişkin gerekli yasaları ve kuruluşları oluşturma açısından hükümet desteği özellikle 2007 yılı sonrasında önemli düzeyde artmasına rağmen,

faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payı gerek ulusal gerekse küresel ölçekte henüz istenen artışı gösterememiştir ve 2025 yılı hedefi olan %15 düzeyine uzaktır. Türkiye’de, 2007 yılında faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisinde %3,34 olan payının, yıllar boyunca (2012-2018) %5 düzeylerinde seyrettikten sonra 2019 yılına gelindiğinde ancak %6,33 düzeyine, 2020 yılına gelindiğinde ise %7,16 düzeyine çıkabildiği görülmektedir. Türkiye’de, hükümetin çağın gereksinimlerine yönelik yeni adımlar atmaya devam ettiği ve desteğin en yoğun yaşandığı dönemde dahi sektör içerisinde istenen paya ulaşamadığını gösteren bu durum, konunun temelinde araştırılması gereken çok daha önemli bir kavrama işaret etmektedir: “Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık (İFO)”. Çalışmanın kavramsal temelini oluşturan bu durum aynı zamanda çalışmanın motivasyonunu oluşturmakta ve Türkiye-Malezya özelinde karşılaştırmalı analiz yapılmasının nedenini açıklamaktadır.

Faizsiz Finansal Okuryazarlık, giderek gelişen finansal sistem içerisinde bireylerin, en doğru ve etkin finansal seçimler yapabilmeleri ve finansal refaha ulaşabilmeleri adına var olan finansal alternatifler arasında seçim yapabilecek yeterliğe sahip olmaları bakımından önem arz eden bir konudur. “İslami Finansal Okuryazarlık” olarak da adlandırılan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı, finans literatürüne kazandırılan yeni bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Literatürde, “Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çok sayıda çalışmanın yanı sıra Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen, pek çok kurum ve araştırmacı tarafından genel kabul gören ve kullanılan bir ölçüm aracı bulunmaktadır. “Finansal Okuryazarlık” kavramına istinaden oldukça yeni bir kavram olan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin ise genel geçer bir tanımlama ve ölçüm aracı bulunmamaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmaların ve tanımlamaların oldukça sınırlı sayıda olduğu ve konuya ilişkin literatürdeki boşluğun henüz doldurulamamış olduğu görülmektedir. Literatüre geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış “Faizsiz Finansal Okuryazarlık Ölçüm Modeli” kazandırılarak, faizsiz finansal sektörün gelişim düzeyindeki farklılığın “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kapsamında incelenecek olması bu çalışmanın önemini ve literatüre katkısını ortaya koymaktadır.

Faizsiz finansal okuryazarlık politikasının nasıl yapıldığını kavramaya ve detaylandırmaya yönelik niteliksel yaklaşım, literatürde oldukça sınırlı şekilde ele alınmaktadır. Jouti (2020) çalışmasında bu eksikliğe vurgu yaparak, faizsiz finansal okuryazarlığın niteliksel yönlerine odaklanmıştır. Çalışmada etkili bir faizsiz finansal okuryazarlığın, bireylerin faizsiz finansın temelini oluşturan ilkeleri anlamasına katkıda bulunabileceği belirtilmektedir. Faizsiz finansal okuryazarlık kavramına yönelik temellerin ve yönergelerin sunulmaya çalışıldığı çalışmada, finansal okuryazarlık politikalarının sadece eğitime değil, aynı zamanda yeni finansal araçları kullanma becerisine ve davranışlara da odaklanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Kavramı tanımlayabilmek adına öncelikle, konuya yönelik alan yazın araştırılmış ve ayrıntılı literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgilere, literatürde yer alan çok sayıda finansal okuryazarlık çalışmasına ve OECD'nin finansal okuryazarlık tanımlamasına istinaden bu çalışma kapsamında, Faizsiz Finansal Okuryazarlık; doğru finansal seçimlerde bulunabilmek için gerekli olan, faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranışların bileşeni olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama kapsamında faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracının geliştirilmesi, bu çalışmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Geliştirilen ölçüm modeli aracılığıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi üzerinden sektör içerisindeki payına etkisinin Türkiye ve Malezya kapsamında analiz edilmesi ise bu çalışmanın ikincil amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın birincil amacına istinaden öncelikle, Türkiye ve Malezya'da seçilen örneklemelerden toplanan verilere sırasıyla Kapsam Geçerliği, Yapı Geçerliği ve Güvenilirlik için gerekli analizler uygulanmıştır. Analizler sonucunda literatüre, geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”, “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği” ve “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” kazandırılmıştır. Faizsiz finansal okuryazarlığın bileşenlerini temsil eden söz konusu ölçüm araçları ile “Faizsiz Finansal Okuryazarlık Ölçüm Modeli” oluşturulmuştur. Çalışmanın ikincil amacına istinaden, seçilen örneklemeler üzerinden her iki ülkenin faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi geliştirilen İFO Ölçüm Modeli aracılığıyla belirlenerek, ülkeler arasında farklılık olup olmadığı incelenmiş ve faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Böylelikle, çalışmanın

sonucunda, faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemi değerlendirilmiş ve konuya ilişkin çözüm ve öneriler sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle finansal sistemin genel yapısı ele alınmakta, ardından bu çalışmanın esas konusunu oluşturan faizsiz finansal sistem anlatılmaktadır. Böylelikle faizsiz finansın bankacılık sektöründeki yansıması olan faizsiz bankacılığın nezdinde faizsiz finansal sisteme ilişkin teorik çerçeve çizilerek, Türkiye ve Malezya özelinde bir değerlendirme sunulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, “Finansal Okuryazarlık” ve “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” konularına ilişkin teorik çerçeve sunulmaktadır. Üçüncü bölüm, çalışmanın ampirik kısmını temsil etmektedir. İlgili bölümde öncelikle, ampirik analize konu olan problemin teorik altyapısını açıklamak üzere, Türkiye ve Malezya’ya ilişkin faizsiz finans ve bankacılık göstergeleri karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Ardından, “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin literatür taraması sunulmaktadır. Bölümün devamında çalışmanın yöntemi, araştırma modeli ve hipotezleri ele alınmakta, çalışma kapsamında uygulanacak analizlere ve ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

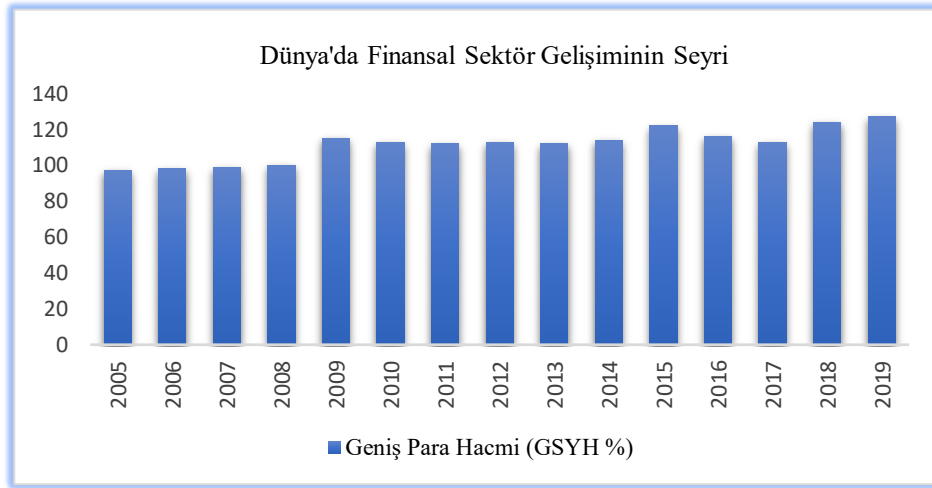
FİNANSAL SİSTEM VE FAİZSİZ FİNANSAL YAPI: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle finansal sistemin genel yapısı, fonksiyonları, finansal sistem içerisinde faiz olgusu ve yasaklanma gerekçesi ele alınarak finansal piyasalara ve finansal kurumlara ilişkin teorik çerçeve çizilecektir. Ardından, bu çalışmanın esas konusunu oluşturan Faizsiz Finansal Sistem ele alınacaktır. Faizsiz finansın bankacılık sektöründeki yansıması olan faizsiz bankacılığın nezdinde faizsiz finansal sisteme ilişkin teorik çerçeve çizilerek, Türkiye ve Malezya özelinde bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Finansal Sistem

Finansal sistem; bir ekonomide fon sahibi olan ve fon talep eden kişi ya da kurumların, piyasaların, organizasyonların, belirli araçlarla çeşitli aktarım işlemleri için bir araya gelmelerini mümkün kılan bir mekanizma olarak ifade edilebilir (Afşar, 2006: 2). Fon aktarım mekanizması oldukça zor bir süreci barındırmasından dolayı, düzgün işleyen bir finansal sistemin varlığına duyulan ihtiyaç önem arz etmektedir.

Günümüz modern ekonomilerinin hiç kuşkusuz en dikkat çeken yanı, finans sektörünün gelişmesi ve dolayısıyla finansal sermayenin alabildiğine büyümesi olmuştur. Bu durum, finans sektörünün istikrarını tüm ekonomik sistemin devamlılığı açısından son derece önemli kılmaktadır (Erdem, 2010: 49). Finansal sektör gelişiminin düzeyini belirlemek için yaygın olarak kullanılan bir göstergesi, geniş para hacminin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ye oranıdır. Şekil 1.1.'de GSYH'ye göre geniş para hacminin Dünya ortalaması sergilenmiştir. Daha yüksek bir oran, genellikle daha fazla finansal likidite ve gelişmişlikle ilişkilendirilmektedir (SESRIC, 2020: 62).

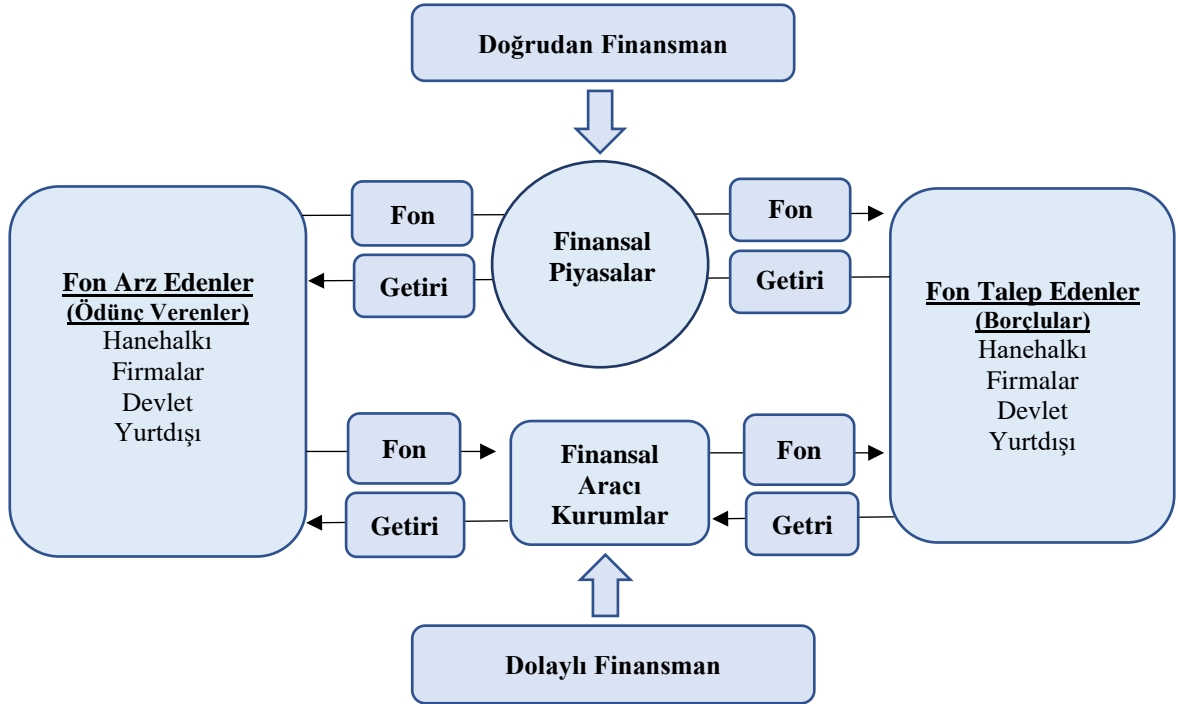

Şekil 1.1. Finansal sektör gelişimi

Kaynak: World Bank, World Development Indicators: Ağustos 2020.

Ülkelerin, ekonomik büyüme sağlayabilmeleri ve günümüz modern dünya ekonomileri içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri için gelişmiş bir finansal sisteme sahip olmaları gerekmektedir. Modern ekonomilerin fon aktarım sürecinin merkezi konumunda olan finansal sistem, ekonomik sistemin en önemli alt sistemi olarak görülmektedir (Tunay, 2005: 49).

Finansal sistemin bir tarafında fon arz edenler ya da ödünç verenler yer alırken, diğer tarafında ise fon talep edenler ya da borçlular yer almaktadır. Fon arz edenler, gelirlerinden daha az harcama yapan ya da gelirlerinin bir kısmını kullanımdan vazgeçerek tasarrufta bulunan ekonomik birimlerdir. Finansal sistem içerisinde diğer bir unsur olan fon talep edenler; gelirlerinden daha fazla harcama yapan ya da bu yönde bir isteği olup, bunun için gerekli fonu kendi sağlayamayan ve fon açığı bulunan ekonomik birimlerdir (Mishkin ve Eakins, 2012: 16).

Şekil 1.2. Finansal sistemin işleyişi

Kaynak: Erdem, 2010: 51; Mishkin ve Eakins, 2012: 16

Şekil 1.2.'de görüldüğü üzere finansal sistemin işleyişi, fonların fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara akışı şeklinde gerçekleşmektedir. Finansal sistem içerisinde, doğrudan finansman ve dolaylı finansman şeklinde iki ayrı fon akışı mekanizması bulunmaktadır. Doğrudan finansman, fon arz edenler ve fon talep edenlerin herhangi bir aracı kurum olmadan doğrudan karşı karşıya gelerek fon akışını gerçekleştirdikleri bir yöntemdir. Dolaylı finansman ise, fon arz edenler ve fon talep edenlerin finansal aracılara kanalıyla fon akışını gerçekleştirdikleri bir yöntemdir (Mishkin ve Eakins, 2012: 16-17). Fon aktarım sürecinin merkezi konumunda olan finansal sistemin mevcut olmaması durumunda, fon arz eden taraftan fon talep eden tarafa doğru bir aktarım son derece güç bir hal alacaktır. Böyle bir durumda, her iki tarafın mevcut finansal durumlarını değiştirme imkanı da olmayacaktır. Bu nedendir ki, finansal sistemin varlığı ekonomik etkinliğin sağlanmasında ve artırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

1.1.1. Finansal Sistemin Fonksiyonları

Finansal sistemin önemi, onun ekonomik yapı içerisinde birtakım fonksiyonları yerine getirebilmesine bağlıdır. Finansal sistem söz konusu fonksiyonları gerçekleştirmekle; sermaye birikiminde artışa, teknolojik yeniliklere ve dolayısıyla ekonomik gelişmeye olanak sağlar. Levine (1997: 688), finansal sistemin fonksiyonlarını şu şekilde sıralamaktadır;

- Finansal sistem içerisinde finansal piyasalar ve kurumlar, finansal varlıkların el değiştirmesini kolaylaştırırken aynı zamanda risklerin çeşitlendirilmesini ve birleştirilmesini sağlayarak risk yönetimini kolaylaştırma,
- Yatırım yapma konusunda sunulan fırsatlarla ilgili bilgi edinmeyi kolaylaştırma ve kaynak dağılımında etkinliği sağlama,
- Bilgi edinme maliyetlerinin azaltılması yoluyla sermayenin kurumsal kontrolünü sağlama,
- Sistem içerisinde dağınık halde bulunan tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi için organizasyonu ve üretim teknolojisinin bir yerde toplanmasını sağlama,
- Ticaret işlem maliyetlerini azaltarak, mal, hizmet ve sözleşme ticaretini kolaylaştırmak.

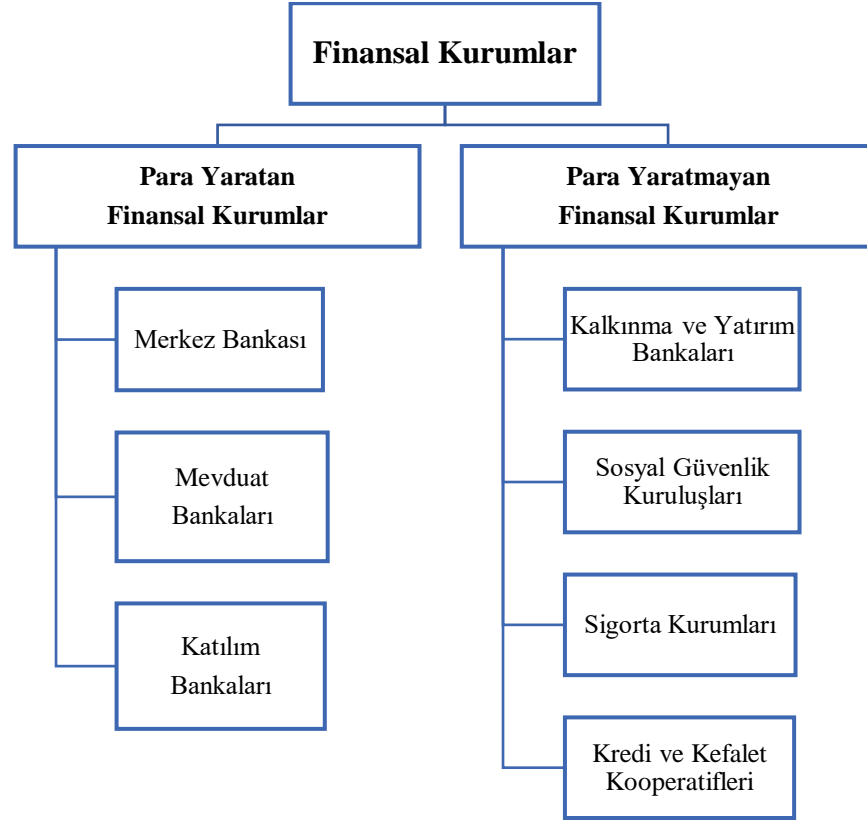
Yukarıda sıralanan fonksiyonları; tasarruf hacmini arttırma, ödemelerde kolaylık sağlama, likidite sağlama, kredi kullandırma, politika oluşturma, risk yönetimi ve kontrolü, servet birikimi, bilgi sağlama gibi hemen hemen her ekonomide finansal sistemlerin yerine getirdikleri fonksiyonlar olarak genelleştirmek mümkündür. Finansal sistem tüm bu fonksiyonları yerine getirirken iki temel varsayım üzerinden hareket etmektedir. Bunlar; finansal karar alıcıların rasyonel olduğu ve temelini Fama (1970) tarafından geliştirilen “Etkin Piyasa Hipotezi”nden alan, piyasa fiyatlarının rassal yürüyüşe ve varlık getirilerinin normal dağılıma sahip olduğu varsayımlarıdır (Ayдын, 2016: 219-220).

1.1.2. Finansal Sistemin Bileşenleri

Temel işlevi fon transferini yöneterek kaynakların etkin dağılımını sağlamak olan finansal sistemin bileşenleri; finansal araçlar, finansal piyasalar, finansal kurumlar ve tüm bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşmaktadır (TCMB, 2015: 2). Finansal araçlar, kaynakların fon arz eden tasarruf sahipleri ile fon talep eden yatırımcılar arasında aktarımı için kullanılmaktadır (Parasız, 2011: 2). Finansal araçlar en yaygın biçimiyle, para piyasası araçları ve sermaye piyasası araçları olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır. Para piyasası araçları, vadesi bir yılın altında olan kısa vadeli finansal araçları temsil etmektedir. Sermaye piyasası araçları ise, vadesi bir yıl ve üzerinde olan uzun vadeli finansal araçları temsil etmektedir (Erdem, 2010: 67).

Finansal sistemin en önemli alt bileşeni olan finansal piyasalar, fon arzı ile fon talebinde bulunanların karşı karşıya geldikleri piyasalardır. Finansal piyasaları; finansal araçların türüne, vadesine, ihraç durumuna, teslim süreçlerine ve örgütlenme biçimlerine göre çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Münyas, 2016: 6). Finansal sistem, genel ekonomik koşullar ve diğer alt sistemlerin koşulları altında bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Tunay, 2005: 49). Finansal piyasaların gelişmiş, olgun ve güçlü bir yapıya kavuşması ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinde önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Finansal sistemin bir diğer bileşeni olan finansal kurumlar; aktiflerinin büyük bir bölümü finansal araçlardan oluşan, faaliyetlerini bu finansal araçlar üzerinden gerçekleştiren ve gelirlerini gerçekleştirdiği bu faaliyetlerden sağlayan kurumlardır (Ege ve Topaloğlu, 2016: 67). Başta bankalar olmak üzere finansal kurumlar, finansal piyasalara giriş, ödünç alımların kredi değerliliğiyle ilgili bilgi temin etmek gibi pek çok hizmet sunarlar (Parasız, 2011: 2). Fon transferi, vade belirleme, bilgi üretimi ve ödeme sistemlerinin yönetimi gibi hizmetler de finansal kurumların başlıca görevleri arasında yer almaktadır (Campbell ve Kracaw, 1993: 87).

Şekil 1.3. Finansal kurumların sınıflandırılması

Finansal kurumları; resmi yapılarına, faaliyet alanlarına ve fonksiyonlarına göre çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Finansal sistem içerisindeki fonksiyonları bakımından finansal kurumlar, para yaratan ve para yaratmayan şeklinde iki grupta sınıflandırılmaktadırlar. Para yaratan kurumlar, finansal aracı kurumlar arasında etkinliği ve önemi en fazla olan kurumlardır. Şekil 1.3.'te görüldüğü üzere para yaratan finansal kurumlar; Merkez Bankası, Mevduat Bankaları ve Katılım Bankaları'dır. Para yaratan kurumlar ile para yaratmayan kurumları birbirinden ayıran temel fark, para yaratmayan kurumların mevduat toplayamamalarıdır. Kalkınma ve yatırım bankaları, sosyal güvenlik kuruluşları, sigorta kurumları ve kredi ve kefalet kooperatifleri, finansman şirketleri, risk sermayesi ve varlık yönetim şirketleri mevduat toplayamamaları dolayısıyla para yaratmayan kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Aydın vd., 2013: 11-13).

Merkez Bankaları, bir ülkede fiyat istikrarını sağlayacak ve büyümeye katkıda bulunacak para politikalarının uygulanmasından sorumlu olan kurumlardır. Bunun

yanı sıra; ekonominin ihtiyaç duyduğu fonları hazır bulundurmaktan, faiz oranlarının ve kredi hacminin belirlenmesinden, para arzının kontrolü için kararlar almaktan ve bu kararları uygulamaktan sorumlu olan oldukça önemli finansal kurumlardır (Yüksel, 2016: 68). Ülkelerin merkezi para organı olarak kabul edilen Merkez Bankaları, para yaratan finansal kurumların başında gelmektedir.

Mevduat bankaları, mevduat kabulü ve kredi verme olarak tanımlanan temel bankacılık faaliyetlerini devamlı olarak gerçekleştirmektedirler. Bundan dolayı geleneksel bankalar ya da konvansiyonel bankalar olarak da adlandırılmaktadırlar. Temel fon kaynakları; mevduatlar, kullanılan krediler ve özkaynaklar olan ve kaydi para yaratma gücüne sahip olan mevduat bankaları bireysel, kurumsal ve küresel bankacılık hizmetleri sunan finansal kurumlardır (Yüksel, 2016: 68).

Faizsizlik esasına dayalı bir prensip içerisinde bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Katılım Bankaları, faizsiz bankalar ya da İslami bankalar olarak da adlandırılmaktadırlar. Faizsiz finansal sistem ve bankacılık sektöründeki yansıması olan faizsiz bankalar bu çalışmanın esas konusunu oluşturmakta olup, ilerleyen başlıklarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1.3. Finansal Sistemde Faiz

Faiz, piyasa ekonomilerinde en yoğun tartışma konusu olan faktörlerden birisidir. Bunun nedeni, belirlenmesi ve sonuçları dolayısıyla ekonomik faaliyetler üzerinde çok derin etkileri bulunmasından kaynaklanmaktadır. Günümüz ana akım iktisat teorisine göre, en genel tanımıyla faiz, bir üretim faktörü olan sermayenin üretimden aldığı payı veya sermayenin bir süreliğine ödünç verilmesinin karşılığında ödünç alanın ödediği fiyatı ifade etmektedir. Bununla birlikte faiz ile ilgili pek çok tanımlama yapılmaktadır. Maliyet olarak değerlendirildiğinde faiz, ödünçün kullanımı karşılığında ödenmesi gereken bir bedeli ifade etmektedir. Getiri olarak ele alındığında ise faiz, sermayedarın ödünç olarak verdiği tutardan elde ettiği getiri olarak tanımlanmaktadır. Faizin bir karşılık olarak ele alındığı durumda, tüketimden vazgeçmenin başka bir ifadeyle tasarruf etmenin karşılığı olarak tanımlanması mümkündür. Genellikle gelir dağılımı üzerindeki etkileri açısından tartışmalara konu olan faiz, günümüz ekonomilerinde makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi

bağlamında ele alınmakta ve bu yönde analiz konusu olmaktadır. Bireylerin günlük yaşamını direkt olarak etkilemesi ve ekonominin gidişatı üzerinde önemli sonuçlar oluşturması nedeniyle, finansal sistem içerisinde en yakından izlenen değişkenler arasında yer almaktadır. Faiz, tasarruf edenler, yatırım yapanlar, üreten ve tüketenler başta olmak üzere ekonominin hem talep hem de arz boyutu üzerinde önemli bir belirleyici konumundadır. Faiz temelli ekonomilerde, faiz ile ilgili konular faiz oranı kavramı üzerinden ele alınmaktadır. Dolayısıyla faiz denildiğinde, daha çok faiz oranlarının düzeyi ve bu oranlarda ortaya çıkan değişmelerin yansımaları bağlamında konuya yaklaşılmaktadır. Faiz oranı, kullanılan ya da borçlanılan tutarın yüzdesi olarak ifade edilen borçlanma maliyetidir. Borçlanma sonucu karşılaşılan ek ödemenin borçlanılan tutara oranlanması ile bulunur (Afşar ve Afşar, 2010: 119-121).

Finansal sistem içerisinde ölçülebilen faiz oranından hareketle; nominal, reel, brüt, basit, bileşik, sabit, değişken olmak üzere çeşitli faiz oranlarından söz etmek mümkündür. Paranın ödünç alınmasının ve verilmesinin fiyatı şeklinde tanımlanan faiz, nominal faizi ifade etmektedir. Nominal faiz tanımlaması beklenen enflasyon kavramını içermemektedir. Bu nedenle reel faiz oranından ayrılmaktadır. Reel faiz oranı; fiyatlarda beklenen değişmelere göre düzeltilmiş, borçlanma maliyetlerine ilişkin daha doğru bir ölçüt olarak kabul edilen faiz oranını ifade etmektedir. 20. yy'ın önemli parasal iktisatçıları arasında yer alan Irving Fisher'in adıyla anılan Fisher eşitliği ile ölçülebilmektedir. Fisher eşitliği şu şekilde formüle edilmektedir:

$$i = i_r + \pi^e$$

i = Nominal faiz oranı

i_r = Reel faiz oranı

π^e = Beklenen enflasyon

Yukarıda yer alan eşitlikte, terimlerin yeniden düzenlenmesi durumunda reel faiz oranının nominal faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı arasındaki farka eşit olduğu görülmektedir. Borçlanmanın gerçek maliyetini yansıtan reel faiz oranının, borç verme ve alma isteklerine ilişkin daha anlamlı bir gösterge olma niteliği taşımasından dolayı

reel ve nominal faiz oranı arasındaki fark oldukça önemlidir (Mishkin ve Eakins, 2012: 48-49).

Faiz temelli finansal sistem içerisinde faizin üstlendiği çeşitli fonksiyonlar bulunmaktadır. Faizin temel işlevleri olarak da ifade edilen ekonomik yaşamdaki fonksiyonları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz (Afşar ve Afşar, 2010: 120):

— Faiz, tasarrufun ulusal gelirden alacağı payı belirlemektedir. Bilindiği üzere ekonomik büyüme ve gelişmenin temelini oluşturan yatırımların kaynağı tasarruflardır. Faizin, tasarruf yatırım eşitliğini sağlayan bir değişken olarak ulusal gelirden tasarrufa ayrılacak miktarın belirlenmesinde önemli bir işlev üstlendiği varsayılmaktadır.

— Piyasa ekonomilerinde faiz sermayeyi yönlendirme işlevini üstlenmektedir. Faiz oranlarının yönlendirmesiyle birlikte, sermayenin daha etkin kullanım alanlarına kanalize edildiği ve daha verimli bir üretim yapısı oluşturulabildiği varsayılmaktadır.

— Tasarruf sahiplerine gelir sağlama işlevini üstlenmesi ise faizin bir diğer fonksiyonu olarak sayılmaktadır. Tasarruf edenler, tüketimden vazgeçmenin bedeli olarak tasarruflarını kullandırma karşılığında faiz geliri elde etmektedirler. Böylece faizin, bireyleri tasarruf etmeye ve kazançlı projelere yatırım yapmaya teşvik edici bir işlev gördüğü de söylenebilir.

Faiz oranlarında meydana gelen değişimler; bireylerin tüketim veya tasarruf eğilimleri, ev veya menkul kıymet satın alma veya vadeli mevduat hesabı açtırma gibi kararları üzerinde etkili olduğu gibi, işletmelerin yatırım kararları üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda faiz oranlarının düzeyi, finansal sistem içerisinde büyük önem arz etmektedir. Finansal sistem içerisinde; reel faiz oranı düşük seyrettiği zaman borçlanma isteği güçlü, buna karşılık borç verme isteği ise zayıf olmaktadır (Mishkin ve Eakins, 2012: 36).

Tüm uluslararası finansal sistem faiz üzerine kurulu bir mekanizmayla işleyiş göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın esas konusunu oluşturan faizsiz finansal sistemi anlamak için, öncelikle faizin kavramsal çerçevesinin ve finansal sistem içerisindeki tarihi serüveninin net olarak anlaşılması ve yasaklanma gerekçesinin incelenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda devam eden iki başlık altında,

faizin tarihsel arka planı; geçmişten günümüze faiz kavramını ele alan bazı düşünürlerin ve iktisadi literatür içerisinde yer alan belirli faiz teorilerinin ışığında ele alınmakta, faizin yasaklanma gerekçesine yönelik değerlendirmeler sunulmaktadır.

1.1.3.1. Faizin Tarihsel Arka Planı

Faiz, çok eski çağlardan günümüze kadar süregelen bir uygulamadır. Tarihte bilinen ilk bankalar “tapınaklar” iken, ilk bankacılar ve faiz alanlar ise “rahipler”dir. İlk kez, Mezopotamya’daki Kızıl Tapınak rahipleri kendilerine emanet edilen değerli eşyaları korumuşlar ve 2000 yıl boyunca süren mevduat ve kredi işlemlerini yerine getirmişlerdir. Bu süreçte emaneti kullandırma karşılığı alınan fazlalıklar ise, tarihte bilinen muhtemel ilk faiz uygulaması olarak kabul edilmektedir (Fındıklı, 1987: 65; Ersoy, 1987: 25). Mezopotamya’da hüküm sürmüş olan pek çok uygarlığın tarihlerinde faiz uygulaması görülmektedir. Sümerler arpa için %33, gümüş için ise %20 aynı faiz oranı uyguluyorken, Asurlu tüccarlar da Hattilere kredi ile sattıkları mallar üzerinde yıllık %30 ile %180 gibi yüksek düzeylerde faiz oranları uygulayabiliyorlardı (Ergin, 1983: 127; Eğilmez, 2018: 49; İldız, 2013: 34).

Zaman içerisinde kredi işlemleri artış göstermiş ve faizcilik önüne geçilemeyecek bir hal almıştır. Böylece Babil’de, devlet ilk kez faizciliğe müdahale etmiştir (Fındıklı, 1987:65). Tarihte ilk yazılı kanunlar olarak bilinen Hammurabi Kanunlarında; bankacılık yapan tapınakların borç verme işlemlerini nasıl yürütecekleri, borcun vadesi geldiğinde ödemenin nasıl yapılacağı ve farklı mallar üzerinden alınması mümkün olan faizlerin üst sınırının ne olacağı belirlenmiştir (Ersoy, 1987: 6-25). Bu yazılı kanunlarda, faiz ve borç verme gibi iktisadi konularla ilgili yaklaşık olarak 150 madde yer almaktadır (Fındıklı, 1987: 65).

İlkçağ düşünürleri, borç talebinde bulunanların, bir ihtiyaç içerisinde bu talepte bulduklarını düşünerek faize karşı mücadele vermişlerdir. Eflatun (M.Ö. 427-347) faizi, zenginin fakiri sömürme aracı olarak ifade etmiştir (El Diwany, 2011: 44). Öğrencisi Aristo’nun (M.Ö. 384-322) *Politika* isimli kitabında ele aldığı düşüncesine göre ise faiz, meşru ticarete girmeyen düzmece bir kazançtır. İdeal bir devlet öngören Aristo, faiz aracılığı ile zengin olmayı tabiata ters olarak nitelendirmiş ve paranın

hasıla yapan bir kazanç veya servet aracı olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir (Aristo, 1983: 24).

Ortaçağ düşünürleri, Albertus Magnus ve Aquinaslı Thomas'ın faiz konusundaki analizleri, dönemin temel düşünce yapısını temsil etmektedir. Thomas'ın hocası Magnus tarafından faiz, kınanan ve kardeşliğe zarar veren bir girişim olarak tanımlanmaktadır. Thomas ise faize ilişkin düşüncelerini *Summa Theologica* isimli çalışmasında ele almaktadır. Çalışmasında, faiz almanın adaletsizlik içerdiğini ve bu yüzden paradan faiz almanın meşru olmadığını ifade etmektedir. Ona göre, para kullanım için borç verilebilir ve kullanımla yok olurdu, fakat kullanım için kiraya verilemezdi (Küçükcalay, 2018: 94-95).

16. yüzyıla gelindiğinde faiz olgusuna yönelik görüşler boyut değiştirmeye başlamıştır. Protestanlığın doğuşu ve reform hareketleri, faiz konusundaki görüşleri derinden etkilemiştir. Faiz ilk kez 1545 yılında, VIII. Henry döneminde İngiltere'de meşru kabul edilmiştir (Zeytinoglu, 2015: 148). Merkantilizmin de doğmasıyla birlikte faiz zamanla diğer batı ülkelerinde de meşru kabul edilmeye başlamıştır (Unay, 2001: 236). Faizin teknik bir unsur olarak kabul edilip incelenmeye alındığı bu dönemde, faizin meşruluğu ve gayri meşruluğuna yönelik bir paradoksun yer almadığı görülmüştür. 17. yüzyılda Merkantilist öğretinin önde gelen temsilcilerinden Thomas Mun, faiz oranlarının ticaretin canlanıp canlanmamasına bağlı olduğunu ve faizlerin düşük tutulması gerektiğini ifade ederek, faiz oranları ile ekonominin zenginliği arasında bir ilişki kurmaktaydı. Merkantilist öğretinin diğer temsilcilerinden Josiah Child, Mun ile aynı düşünceyi paylaşarak faiz oranlarının kanunla düşük tutulması gerektiğini öne sürerken, David Hume ve John Locke ise Child ve Mun ile aynı düşünceyi paylaşmıyordu. Onlara göre bir ülkedeki faiz oranları, fiziki sermayenin miktarına bağlı olarak otomatik mekanizmayla uyumlu bir şekilde alçalır veya yükselirdi. Richard Cantillon'a göre de faiz oranı para arzı ve talebine bağlı olarak kendiliğinden oluşuyordu. Merkantilist öğretilerde faiz oranlarına müdahaleyi savunan düşünürlerin yanı sıra, merkantilist öğretinin geç döneminde liberalizme yakın duran düşünürler faiz oranlarının otomatik işleyen bir mekanizma ile belirlenmesi gerektiğini savunuyorlardı (Küçükcalay, 2018: 112-117).

18. yüzyıla gelindiği zaman, Fizyokratların ve Klasik iktisat temsilcilerinin faizin meşruiyetine yönelik görüşleri ön plana çıkmaktadır. Bu görüşler, faizin finansal sistem içerisindeki rolünü netleştirmeyi ve fonksiyonlarının ekonomik refah ve zenginlik ile olan ilişkilerinin net olarak belirlenmesini hedeflemektedir. Fizyokratların en önemli temsilcilerinden biri olan Jacques Turgot, faizin ne olduğuna ve meşruiyetinin gerekçelerine dair daha net bir açıklama sunmuştur. Ona göre parayı elinde bulunduran kişi, borç verdiği süre boyunca, sermayesini riske attığından ve ondan elde edeceği geliri kaybettiğinden dolayı, meşru bir şekilde o paradan faiz alırdı (Küçükkalay, 2018: 114-117). Cantillon, Hume ve Turgot’la ön plana çıkan reel faiz kuramı çerçevesinde her üç düşünür de para arzındaki bir artışın geçici olarak faiz haddini düşürebileceğini öne sürüyordu. Bu dönemde para arzındaki artışın etkilerinin izi ise “Cantillon Etkisi” üzerinden incelenebilir. Bu etkiye göre örneğin; yeni para akışı, girişimcilerin eline yatırım veya tasarrufa dönüştürülmek üzere ulaştıysa faiz haddi muhtemelen düşecektir, para ilk olarak toprak sahiplerinin eline ulaştıysa tüketime yönlendirilecek ve tüketim talebindeki artış girişimcilerin daha yüksek faiz ödemeye razı olmalarına neden olacaktır (Blaug, 2014: 29-30).

Fizyokratların önemli temsilcilerinden bir diğeri olan Francois Quesnay’e göre faiz doğal hukukun konusuydu. Bunun sebebi, gelirin topraktan kazanılmasından dolayı onun satışından elde edilen gelirin, toprağın alıcısı ve satıcısı için bir yasa olmasından kaynaklıydı. Ona göre, sermaye şayet tarımsal alanda kullanılacaksa faiz oranları rant oranlarının altında kalacak şekilde belirlenmeliydi. Çünkü; tarımsal alanda faiz oranlarına müdahale edilmezse ve bu oranlar elde edilecek rantın üzerinde seyrederse, tarımsal faaliyetlerle ilgilenenlerin bu durumdan dolayı üretimden vazgeçeceğini ve ülke ekonomisi için bir üretim eksikliğine neden olacaklarını düşünüyordu. Turgot ise bu düşünceye katılmıyordu. Çünkü ona göre, piyasa otoritesi tarafından belirlenen faiz oranları, üretim ve tarımdaki kâr oranlarından (risk ve emek daha az önemli olduğu için) daha düşük düzeyde seyredecekti (Küçükkalay, 2018: 119-220).

Klasik iktisadi öğretinin kurucusu olarak bilinen Adam Smith (1723-1790); faizi, ekonomik sistemin temel bir unsuru olarak kabul ederek, ekonomik sistem içerisindeki rolünü daha da netleştirmiştir. Klasik iktisadi öğretilerde sermayedarla

girişimci ayrımı olmadığı gibi, faiz-kâr ayrımı da yoktu. Dolayısıyla, kâr kavramıyla kastedilen olgu safi faiz haddiydi. Bu kapsamda A. Smith'e göre, sermaye sahibini sermayesini kullandırmaya teşvik edecek tek güdü kâr, yani faizdi. Tasarrufla yatırımı özdeş kabul ettiği için gelir veri iken, her ikisini de faizin fonksiyonu olarak kabul diyordu. Sermaye birikiminin kaynağını tasarruflar olarak benimseyen A. Smith; faiz haddi yükselse bireylerin birikim yapma güdüsünün artacağını, eğer faiz haddi düşerse, tasarrufun azalacağını, tüketimin artacağını ifade ediyordu. Çünkü ona göre, sermaye tutumlulukla artar, savurganlık ve yanlış davranışla azalır (Kazgan, 2012: 71-91).

Klasik iktisadi öğretinin temsilcilerinden David Ricardo (1772-1823) ve John Baptiste Say de (1767-1832) Smith ile benzer görüşleri paylaşıyordu. John Stuart Mill de (1806-1873) "Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi" ile onların görüşlerine netlik kazandırdı. Ona göre; faiz, ödünç verilebilir fonların arzı ve talebi doğrultusunda belirlenir ve para miktarının tek başına faiz oranı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Bunun yanı sıra, para miktarındaki bir değişimin ise faiz oranı üzerinde değiştirici bir etkisi vardır (Blaug, 2014: 241). Mill tarafından "Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi" olarak adlandırılan bu teori daha sonra Knut Wicksell (1851-1926) ve Bertil Ohlin'in (1899-1979), faiz oranlarının borç verilebilir parasal fonların arzı ve talebi doğrultusunda oluştuğuna vurgu yapmasıyla, sermaye boyutundan parasal boyuta taşınmıştır (Küçükcalay, 2018: 124).

"Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi"nin geliştirilmesinde Irving Fisher'in de (1867-1949) önemli katkıları olmuştur. Fisher'e göre reel faizin oluşumunda iki temel faktör etkilidir. Bunlardan ilki sübjektif nitelikte olan, bireylerin bugünkü ve gelecek dönemdeki tüketim imkanları konusundaki tercihleridir. Pek çok birey; şimdiki tüketimi gelecek dönem tüketimine tercih eder, buna "Pozitif Zaman Tercih" denir. Faizler ise, bireylerin pozitif zaman tercihini dengeleyen piyasa büyüklüğünü temsil etmektedir. Bu noktada Fisher faizi, bugünkü tüketimi geleceğe ertelemeleri konusunda bireyleri ikna eden unsur olarak ifade etmektedir. Ona göre, bireylerin tercihlerini belirleyen olgu faizdir. "Zaman Tercih Teorisi" olarak adlandırılan bu teoriye göre; yüksek faiz oranları, ileride daha fazla tüketim imkanı sağlayacağı için, cari dönem tüketimini azaltacak, tasarrufları arttıracaktır. Faizleri etkileyen ikinci

faktör ise objektif nitelikteki verimliliklerdir. Verimlilik arttıkça, bireyler yatırım projelerini ve fon taleplerini arttıracaklardır. Böylece; verimlilik ve tutumluluk Fisher'e göre, fon arz ve talebini etkileyerek piyasa faizlerini belirleyen unsurlar olarak tanımlanmaktadır (Paya, 2007: 147-148).

“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” söylemi çerçevesinde, Adam Smith ve Klasik iktisadın temsilcisi liberal iktisatçılar; faiz oranlarının herhangi bir müdahale olmaksızın, otomatik denge mekanizması ile belirlenmesi gerektiğini, parasal faiz hadlerinin ise kanunlar ile belirlenmesi gerektiğini savunuyorlardı. Çünkü klasik iktisatçıların faize ilişkin yaklaşımları, sermayenin kullanım için arz ve talep edilmesiyle belirlenen bir tür reel faiz düşüncesine dayanıyordu ve parasal unsurların faiz oranları üzerinde bir etkisi bulunmuyordu.

Klasik iktisadi öğretinin temsilcileri arasında sayılabilecek W. N. Senior (1790-1864) ise, “Bekleme (Kaçınma) Teorisi” olarak adlandırılan farklı bir faiz teorisi geliştirerek faizi, tüketimden sakınarak adeta “perhize” girerek tasarruf eden ve tasarruflarını bekleten sermaye sahiplerinin beklentileri sonucu ortaya çıkan karşılık olarak tanımlamıştır (Küçükcalay, 2018: 142). Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) “perhizin” bağımsız bir üretim faktörü olduğu görüşünü reddetmiş, faizin kapitalizme özgü olmayan, bugünkü mallarla gelecekte üretilecek mallar arasında bir değişimin söz konusu olduğu her durumda geçerli olan genel bir durum olduğunu savunmuştur. Ona göre faiz kuramının temel görevi, emeğin ürününün değerinde zamanla neden fark oluştuğunu açıklamaktır. Faiz bölüşümden alınan bir pay olarak ifade edildiği sürece Karl Marx'ın (1818-1883) ve Böhm-Bawerk'in getirdikleri açıklamalar önemli farklılıklar göstermektedir (Blaug, 2014: 290-291).

Böhm-Bawerk, faizin doğuşu konusunu ele alarak faizin, eldeki gelirin gelecekteki kazanç beklentisi için ödünç verilme süresinden doğduğunu ifade etmiştir. Ona göre; bireyler gelecekte geri ödeyecekleri bir borç için faiz ödemeye hazırdırlar, bu faiz beklenen kazancın bugünkü mallar üzerindeki fazlasına-*Agio*'ya eşittir. Ellerindeki malları gelecekte elde edecekleri mallara tercih etmelerinin birbirinden bağımsız üç gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, gelecekte ve günümüzde farklı talep ve tedarik durumları; ikincisi, geleceğe yönelik yetersiz tahminler yani psikolojik neden; üçüncüsü, günümüz mallarının gelecektekiler üzerindeki teknik üstünlüğüdür. Böhm-

Bawerk'e göre, burada psikolojik neden dolayısıyla ortaya çıkan fark bir *Agio* yani faiz ile eşitlenirdi (Blaug, 2014: 599-600). Kısacası Böhm-Bawerk, faizi bireylerin kişisel değerlendirmeleriyle/seçimleriyle ilişkilendirerek açıklamıştır.

Marx'a göre ise faiz; burjuvazinin, işçi sınıfının sömürsünden türeyen artı değeri belirli bir yüzde ile burjuvalara kullandırması sonucu aldığı paydı (Küçükkalay, 2018: 144). Neo-klasiklerin, faizi ve kârı sömürüyle ve kapitalizmin mübadele kanunlarıyla ilişkilendiren Marx'a verdiği cevap şöyleydi: faiz, bireylerin psikolojik değerlendirmelerinden doğar. Bireyler, dünyanın her yerinde ve her döneminde benzer psikolojiye sahip olduklarına göre, faiz, evrensel bir gelir çeşididir. Dolayısıyla faiz ona göre, hak edilmiş bir değerdir (Kazgan, 2012: 152).

Neo-klasikler, faiz teorisini; istisna sayılan yorumlar haricinde, klasik faiz düşüncesinin teorik temelleri üzerinde matematikleştirerek açıklamayı amaçlamışlardır. Onlara göre faiz, bir sermaye malının üretimdeki verimliliği için yapılan bir ödemeydi ve sermaye arz ve talebini piyasada dengeye getiren fiyatı ifade ediyordu. Sermayenin verimliliği teorisi olarak bilinen bu teoriye göre, faiz oranı sermayenin verimlilik düzeyine göre belirleniyordu (Küçükkalay, 2018: 125-142). Keynes'in Neo-klasik iktisadın bizzat kendisi olarak tanımladığı hocası Alfred Marshall'ın (1842-1924) düşünceleriyle de sermaye ve faiz olgusu daha da netlik kazanmıştır. Marshall'ın "Ekonominin Temel İlkeleri" kitabında yer verdiği ifadesine göre, borcu kullanmak için borçlunun yaptığı ödeme borçlanmaya dayanan bir rasyo olarak açıklanırdı ve bu faiz olarak adlandırılırdı (Marshall, 2016: 50).

1929 Büyük Buhran sonrası görüşleri büyük yankı bulan Keynes (1883-1946), faize yönelik düşüncelerini "İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi" kitabında ele almıştır. Ona göre en genel tanımıyla faiz, likiditeden vazgeçmenin bir bedelidir. Bireylerin işlem, ihtiyat ve spekülasyon güdüsüyle ellerinde para bulundurduklarını ifade eden Keynes, spekülasyon güdüsüyle likiditeden vazgeçmenin bedelini faizin bir fonksiyonu olarak nitelendirmektedir. Keynes'in "Likidite Tercihi Teorisi" olarak adlandırılan bu teoriye göre faiz oranı, piyasada para arzı ve para talebinin kesiştiği noktada belirlenmektedir. Keynes, Klasiklerden farklı olarak, faiz oranlarını yatırımları etkileyen tek unsur olarak kabul etmemiştir. Ona göre, yatırımları etkileyen içsel ve dışsal iki unsur söz konusudur; yatırımların içsel belirleyicisi konumunda olan

faiz iken, dışsal belirleyicisi konumunda olan ise sermayenin marjinal etkinliğidir. Tüm bunların yanı sıra Keynes, iktisadi durgunluk halinde, faiz oranına dayalı para politikalarının etkisiz kalacağını vurgulamaktadır (Keynes, 2010: 148-166).

1960'lı yıllara gelindiğinde Keynesyen faiz teorisi, kurucusu Milton Friedman (1913-2006) olan Monetarist öğretisi tarafından getirilen bazı eleştirilerle yeniden düzenlenmiştir. Parasalcılar olarak da bilinen Monetaristlere göre de faizler, para arzı ve talebi tarafından belirlenen parasal bir olguydu. Onları Keynes'ten ayıran nokta ise para talebi konusundaki düşünceleriydi. Friedman'ın "Yeni Miktar Teorisi"ne göre, para talebini belirleyen en önemli faktör sürekli gelir iken, Keynes teorisinde cari gelirden hareket etmektedir. Sürekli gelir istikrarlı olduğu için para talebi de geniş ölçüde istikrarlı bir görünüm sergilemekte, böylece para talebindeki istikrarsızlık sadece para talebini etkileyen faize duyarlı unsurlarla sınırlı kalmaktadır. Parasalcı iktisatçılar, gerek analiz gerekse politika düzeyinde faizi geri planda tutarak, para miktarını ön plana çıkarmışlardır. Çünkü Parasalcılara göre, faiz, yorumlanması güç olan bir büyüklüktür. Faiz düzeylerinin oluşumunda ise, ağırlıklı olarak hangi etkinin baskın olduğunu belirlemenin pek mümkün olmadığı değişik etkiler söz konusudur. Bu etkilerin her zaman sağlıklı bir şekilde tespit edilememesi, ekonomik durumun sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini engellemektedir. Dolayısıyla onlara göre, faiz, hem gösterge hem de politika aracı olarak sağlıklı bir büyüklük değildir (Paya, 2007: 315-327).

Saraç (2021: 46-47), ana akım iktisatta faizin varlığını açıklayan gerekçeleri şu şekilde özetlemektedir:

- Pozitif zaman tercihi,
- Riskin bedeli,
- Fırsat maliyeti,
- Beklenen enflasyonun telafisi

Söz konusu gerekçelerin tümünde faizin varlığının, bugünün gelecekte daha üstün olduğu noktasına dayandırıldığı ve gelecekte elde edilecek getiri için bugünkü parasından feragat eden bireylere ödenecek bir bedel ile açıklandığı ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere, tarih boyunca karmaşık bir olgu olan faiz ile ilişkili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Ortaçağ'da kaynağını Aristo'dan alan görüşler faize yönelik tutumlarını, ekonomiyi ilgilendiren olgulardan ziyade bazı ahlaki değerlerle ilişkilendirerek ifade etmişlerdir. Modern toplumların görüşlerinde ise para birtakım faydaların sağlandığı bir mal olarak algılanmış ve ödünç işlemlerindeki belirli sınırlamaların finansal sistemin oluşumunu engellediği düşüncesiyle, faizin meşruiyetine ilişkin görüşler sunulmaya başlanmıştır. Tüm bunların ışığında; faizin, 20. yüzyıla gelindiği zaman iktisadi süreç içerisinde belirli teorilerle tam bir teknik unsur olarak dikkate alınıp, değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde ele alınan tüm bu yaklaşımlara rağmen faiz olgusu, kendisi ile ilgili tüm sorulara net bir cevap verilemeyecek kadar son derece karmaşık bir görünüm arz etmeye devam etmektedir.

1.1.3.2. Faizin Yasaklanma Gerekçesi

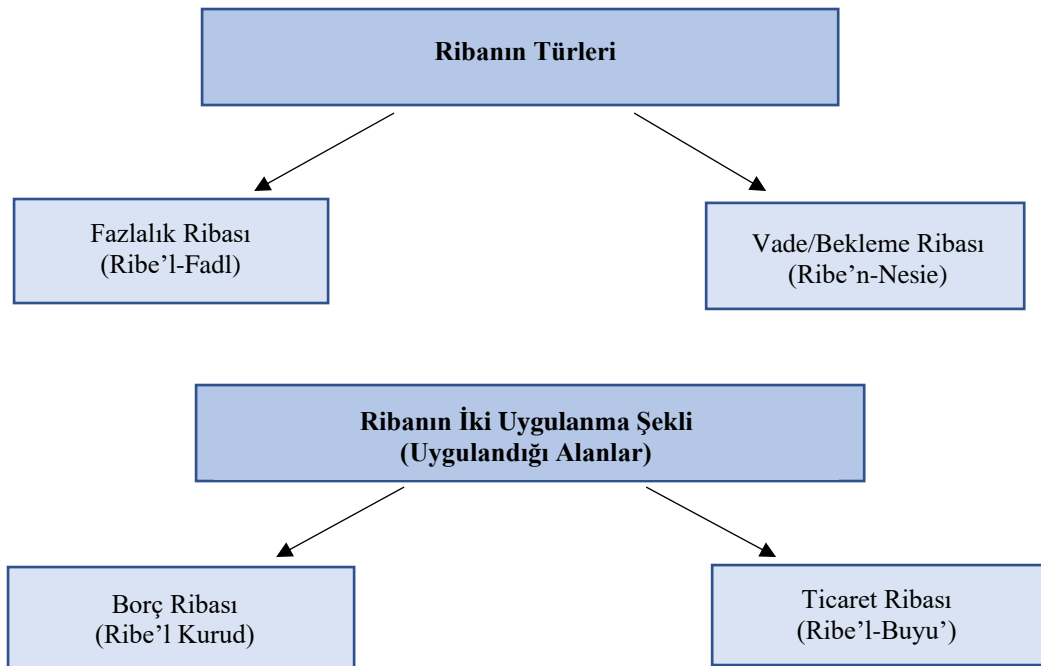
Faiz, günümüzde birçok ülkede resmi olarak yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu yaygın kullanım alanına rağmen faiz, tarihsel süreç içerisinde birçok toplumda belirli oranlarda sınırlamalar getirilerek ya da tamamen yasaklanmıştır. Faize getirilen sınırlamalar, genellikle dinsel nedenlerle olmakla birlikte nadir olarak dinsel olmayan nedenlerden de kaynaklanmıştır.

Platon ve Aristo gibi düşünürlerin ahlaki değerler nedeniyle faize karşı çıkmalarının yanı sıra Mezopotamya'da, eski Yunan'da, Mısır'da, Babil'de, eski Roma'da hüküm sürmüş birçok eski toplum faizi tamamen yasaklamak yerine belirli oranlarla sınırlama yoluna gitmiştir. Mısır'da Buhuris'in çıkardığı kanunda, Eski Yunan filozofu ve kanun koyucusu Solon'un düzenlemelerinde, Babil kralının Hammurabi Kanunlarında, Roma'da 900 yıl hüküm süren On İki Levha kanununda bu sınırlamalara rastlamak mümkündür (Komisyon, 2014: 16-21).

Dini açıdan bakıldığında faiz, hem İslam dininde hem de Hıristiyanlık ve Musevilik'te haram olarak kabul edilmiştir. Musevilik dinlerinde, bu dine mensup olanlar arasında faiz alınması haram kabul edilirken, kendi dinlerine mensup olmayanlardan faiz alınmasının uygun görüldüğü şeklinde bir istisnaya yer verilmiştir. Hıristiyanlığın faiz karşısındaki katı tutumu ise, gelişen ve değişen dünyada güncel

ekonomi kurallarının toplum yararı gözetilerek düzenlenmesi gerektiği düşüncesiyle yumuşatılmıştır (Çağatay, 171: 39). Bu doğrultuda, 16. yüzyılda; Martin Luther (1483-1546) her ne kadar olumsuz tutum sergilese de faizle para almaya yönelik ortam hazırlanarak mümkün kılınmış, Hıristiyan reformcusu Jean Calvin (1509-1564) tarafından faizin günah olmadığı açıklanarak günah listesinden çıkarılmıştır. 1545 yılında İngiltere’de, VIII. Henry tarafından çıkarılan bir kanunla faize ilişkin yasaklayıcı hükümler kaldırılmıştır (Zeytinoğlu, 2015: 148-150).

İslam dininin kaynağı Kur’an’da yer alan birçok ayette, faiz kesin bir şekilde yasaklanmıştır (Saraç, 2021: 36). Faiz, Kur’an’da “riba” kelimesiyle ifade edilmektedir. Kökü “rabava” olan riba kelimesi Arapça sözlükte artma, ekleme, fazlalık anlamlarına gelmektedir (Mevdudi, 2015: 109). Riba, İngilizceye genellikle “usury” (aşırı faiz) ya da “interest” (faiz) olarak çevrilmektedir, fakat çok daha geniş bir anlama sahiptir (Khalil, 2017: 97). Riba kelimesinin terim anlamı ise şu şekilde ifade edilmektedir: “Ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmi fazlalık.” (TDV İslam Ansiklopedisi, 2021). Ribayı açıklamak için kullanılan birkaç metodolojik form vardır. Faiz yasağının gerekçesini anlamak için bu formların incelenmesi önem arz etmektedir.

Şekil 1.4. Ribanın sınıflandırılması

Kaynak: El Diwany, 2011: 195

Şekil 1.4.'te sunulduğu üzere riba, fazlalık ribası ve vade ribası olarak iki türde açıklanabilir. Bu türlerin uygulanabildiği iki işlem türü ise borç ribası ve ticaret ribası şeklinde açıklanabilir. Fazlalık ribası (Ribe'l-Fadl), bir malın niteliği ve miktarı farklı olan aynı türdeki malla eşzamanlı olarak takasını ifade eder ve bu takas sonrasında taraflardan herhangi biri aynı malın daha fazlasına sahip olduğundan fazlalık ribası ortaya çıkar (El Diwany, 2011: 196). Cahiliye ribası olarak da adlandırılan vade ribası (Ribe'n-Nesie) ise, borç verenin herhangi bir iş riskine katlanmadan zamanın geçmesine dayanarak bir artış istemesi durumunda ortaya çıkan bir olgudur (Thomas, 2017: 215). Burada, bir malın aynı nitelik ve miktarda başka bir malla farklı zamanlarda takas edilmesi söz konusudur. Sadece takasın zamanlamasından doğan bir fark vardır. Riba uygulanmasının şekillerinden biri olan borç ribası (Ribe'l Kurud), borç alınan miktara bağlı olarak borçlu üzerine yüklenen bir fazlalığın söz konusu olduğu günümüzdeki faizli kredinin tam karşılığıdır. Ticaret ribası (Ribe'l Buyu') ise, fazlalık ribası ve vade ribası şeklindeki iki riba türünün yer alabildiği ikinci riba uygulanması şeklidir. Ticaret ribasından kaçınmak için, alım-satımı yapılan maddelerin nitelikleri ve miktarları aynı, takası da aynı anda olmalıdır. Bu durumda, eğer hurma, hurma ile takas edilecekse hurmaların nitelik ve miktarları denk ve değişim de aynı anda olmalıdır. Riba uygulamasının iki şekli kısaca şu şekilde özetlenebilir: Bir sözleşmeye taraf olanlar, değerlerin adil bir değişim (takas) işlemi gerçekleştiriyorsa veya ileri bir tarihte gerçekleştireceğini taahhüt etmiyorsa riba ortaya çıkacaktır. Ticaret ribasında, örneğin; iki ölçek mısıra karşılık olarak bir ölçek mısıranın takas edilmesiyle, taraflardan biri diğerinden açıkça daha fazla değere sahip olmaktadır. Borç ribasında ise borç alan, borç verene karşılığı olmayan bir değer miktarını (faiz) vermekle sorumlu tutulmaktadır (El Diwany, 2011: 196-200).

Riba, Kur'an'ın birçok ayetinde (2: 275-279; 3: 130; 4: 161; 30:39) yer almakta, hayır ve sadaka fiilleriyle olan karşılığı belirtilmekte ve açık ve kesin bir şekilde yasaklanmaktadır (Khan, 1986: 6; El Diwany, 2011: 200; Zerka ve Neccar, 2011: 115). Birçok yazar tarafından, faiz yasağının temelinde, İslamiyet'ten önce putperest Araplar tarafından yaygın şekilde kullanılan hem borç hem de ticaret ribasının olduğu belirtilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sahabelerini ribanın çok değişik şekillerde uygulanabileceği konusunda uyardığı ve ondan her şekilde uzak

durulması gerektiğini hadislerinde belirttiği bilinmektedir. Ayrıca Kur'an'da (2: 278-279), Arabistan'da yeni Müslüman olanlara zamanla ribayı tamamen terketmelerinin emredildiği de açıkça yer almaktadır (Chapra, 2019: 41; El Diwany 2011: 200-201).

Kur'an ve sünnet; İslami değerlere, adalet ve ahlak kavramları üzerine açıkça vurgu yapmaktadır. İslam'ın temel amacı adaletin tesis edilmesidir. Faiz, İslam'ın sosyo-ekonomik adalet ve ahlaki değerler üzerindeki açık ve tartışmasız vurgusu ile çelişmektedir (Chapra, 2019: 44-45). İslam dininde faiz yasağı haksız bir bedel transferini hedef almaktadır (Orman, 2015: 83). Dolayısıyla, faizin yasaklanmasının temel gerekçesinin de adaletin ve ahlaki boyutun bir parçası olduğu söylenebilir (Chapra, 2017: 160-163). Siddiqi, faizin yasaklanma gerekçelerini, toplumda yarattığı olumsuz etki ve sonuçları ile şu şekilde özetlemektedir (Siddiqi, 1984: 184-186):

- İslam'ın faizi yasaklamasındaki ilk gerekçe, faizin sömürüye dönüşen bir olgu olmasıdır. Sermayenin gelir getireceği konusunda garanti verilmesi adaletsiz bir tutumdur, çünkü girişimcinin gerçekleştireceği işin sonucunun ve kazancının ne olacağını önceden bilmek mümkün değildir.
- Faizin neden yasaklandığını açıklarken gösterilecek ikinci gerekçe, faizin serveti yoksuldan alıp zengine vermesi ve böylece servet dağılımındaki eşitsizliği sürekli olarak arttırmasıdır. Bu durum sosyal adalet anlayışıyla çelişen bir durumdur. İslam, gelir ve servet dağılımının eşitliğine, dayanışmaya ve kardeşliğe son derece önem vermektedir. Faiz, bu duyguları ortadan kaldırmakta ve farklı bir hayat tarzını simgelemektedir.
- Faizin yasaklanışının üçüncü gerekçesi, faizin, yığılmış bir servetten kazanç elde etmeye başlamış atıl bir halk sınıfı ortaya çıkarıyor olmasıdır. Toplum bu atıl sınıfın emeğinden ve girişimciliğinden yoksun bırakılmaktadır. Bu tarz bir yaşam biçimi, onların kişilikleri açısından da oldukça zararlıdır.

(Hamidullah, 1970: 372), (Ghanameh, 1973: 86), (Mevdudi, 2014: 251-258) gibi İslam iktisadı üzerine çalışmalar yapan yazarlar da yukarıda yer alan gerekçelere katılmış ve birinci gerekçeyi geniş bir bakış açısıyla ele almışlardır. Hamidullah, faizin İslam'da yasaklanışının asıl nedeninin, faiz olgusunun getirdiği tek taraflı riskten

kaynaklandığını vurgulamıştır. Ghanameh’de bu gerekçeyi faizin yasaklanmasının ana nedenlerinden birisi olarak kabul etmiş ve ek olarak iki neden daha belirtmiştir: faiz adaleti ihlal etmektedir ve İslam’daki ‘emeksiz karşılık beklenmez’ ilkesiyle ters düşmektedir (Siddiqi, 1984: 184-186). Mevdudi tüm bu gerekçeleri, Allah’ın, alışverişi helal, faizi ise haram kılmasının (Kur’an-ı Kerim, 2:275) ardında yatan gerekçeler olarak özetlemiştir (Mevdudi, 2014: 257).

Ticari işlemlerde adaletin sağlanması ve sömürünün önüne geçilmesi konusunda İslam’ın en önemli öğretilerinden birisi, haksız kazancın tüm biçimleriyle yasaklanmasıdır (Chapra, 2019: 35). Faizin; insanlar arasındaki haksız kazanç yollarını teşvik etmesi, iyilik amaçlı borç vermeye (karz-ı hasen) dayalı yardımlaşma güdüsünü köreltmesi ve böylece piyasalardaki asimetrik bilgi zafiyetini fırsata çevirecek tarafların ahlaki tehlike riskini artırma potansiyeli, yasaklanmasının gerekçeleri arasında sayılabilir (Erdem, 2018: 16).

Saraç (2021: 53-65), faizin ekonominin bir gereği mi yoksa sorunu mu olduğu noktasında değerlendirmelerde bulunmakta ve faizin varlık gerekçelerine ilişkin eleştirilerini, gerekçelerin dayandırıldıkları varsayımlar üzerinden sunmaktadır. Faizi paranın fiyatı olarak değerlendiren gerekçeye yönelik eleştirilerini, paranın sadece temsil ve mübadele aracı olma işlevi dışında bir mal gibi tanımlanarak amaç haline getirilmesi ve bu kapsamda paranın diğer mal ve hizmetler gibi alınıp satılabilen bir madde olarak kullanılması noktalarına dikkat çekerek sunmaktadır. Bu kapsamda, paranın satıma konu olacak bir mal olmadığı, sadece ödünç verilebilir olduğu ve bu nedenle faizin de paranın fiyatı olamayacağı ifade edilmektedir. Ödünç verilebilir olmasından dolayı faizin paranın kira bedeli olarak değerlendirilmesi durumuna ise paranın kullanıldıkça yıpranan bir şey olmadığı ve bu nedenle kiraya konu olacak, kira bedeli getirecek bir varlık olarak değerlendirilemeyeceği gerekçesiyle açıklık getirilmektedir.

Faizsizlik prensibiyle İslami ekonomi teorileri; faiz temelli ekonomilerin en zayıf noktasını oluşturan sık sık karşılaşılan krizlere yönelik, sömürüden ve adaletsizlikten uzak, adalet ve etik anlayışının hakim olduğu insancıl çözümler sunmayı ve enflasyona neden olmayan sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Çünkü faiz, adaletsizlik kaynağı olmanın yanı sıra, aynı zamanda

kaynak dağılımındaki bozukluğun, dengesiz büyümenin, iktisadi istikrarsızlığın ve bunlara benzer başka iktisadi sorunların da kaynağı olarak gösterilmektedir (Chapra, 2019: 36).

Tüm biçimleriyle faizi yasaklama yaklaşımına, bütün büyük dinler arasında, en başından beri tutarlı bir biçimde sahip çıkan tek din İslam olmuştur (Lewis, 1999). Faizin yasaklanması, İslami finansın temel ilkelerinden birisidir ve bu tek başına İslami finansı geleneksel finanstan ayırmaktadır. Dolayısıyla, İslami finansal sistem aynı zamanda faizsiz finansal sistem olarak da adlandırılmaktadır. 2005 yılından sonra ülkemizde “Katılım Bankacılığı” olarak adlandırılan “İslami Bankacılık” uygulamaları, tüm dünyada “Faizsiz Bankacılık” adlandırmasıyla karşılık bulmaktadır.* Bu kapsamda, bundan sonraki anlatımlarda “İslami Finansal Sistem”, “Faizsiz Finansal Sistem” tanımlamasıyla, “İslami Bankacılık” ve “Katılım Bankacılığı”, “Faizsiz Bankacılık” tanımlamasıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Faizin tarihsel arka planına ve yasaklanma gerekçesine dair buraya kadar sunulan teorik bir literatür incelemesi sonrasında, devam eden başlıklarda faizsiz finansal sisteme yönelik teorik çerçeve sunulmaktadır.

1.2. Faizsiz (İslami) Finansal Sistem ve Bankacılık

Faizsiz ekonomi teorileri; genel kabulün aksine faizin, finansal sistemin yapısal ve kaçınılmaz bir ögesi olmadığını vurgulamaktadır. Finansal sistemin faize yer vermediği sürece; yoksullukla mücadeleyi, sermaye oluşumunu, sürdürülebilir büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırma kapsamında, düzgün ve etkili bir kurumsal çerçeve ile faaliyet göstereceğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda faizsiz finansal sistemin, faiz temelli finansal sistemlerden daha uygulanabilir, ahlaki, adil ve istikrarlı olduğunu öne sürmektedir (Anjum, 2018: 138-141). Bu konuyu daha iyi kavrayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle faizsiz finansal sistemin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan belirli nedenleri ele almak gerekmektedir. Bu nedenleri; dini, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlardan kaynaklı nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür.

* Ayrıntılı bilgi için bkz.; (Özsoy, 2012: 91).

İktisadi karar birimleri içinde, dini hassasiyeti gereği fonlarını ekonomiye dahil etmeyerek atıl tutan belirli bir kesimin; ahlaki, adil, etik ve tüm bunların ışığında faizsiz finansmana yönelik ihtiyacı, faizsiz finansın ortaya çıkmasında etkili olan dini nedenler olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda ortaya çıkan taleplerin karşılanması ve dini hassasiyet gereği atıl kalan fonların ekonomiye kazandırılması düşüncesi, dünyanın birçok yerinde faizsiz finansal sistemin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Bir toplumun varlığı, sağlıklı sürdürülebilirliği ve geleceği için toplumsal ilişkilerin kuvvetli olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra her bir bireyin katılımcı bir mantıkla; birlik, dayanışma ve yardımlaşma içinde olması önem arz etmektedir (Hazıroğlu, 2017: 179-180). Geliri yüksek olan bireylerin adaletsiz bir şekilde daha zengin olmasına, geliri düşük olan bireylerin ise daha da fakirleşmesine neden olan faiz geliri, toplumdaki eşitsizliği arttırarak sosyal yaşantıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece faiz, yardımlaşma ve dayanışma duygusunu zedeleyerek toplumsal ilişkilere zarar vermektedir. Faiz temelli finansal sistemde giderek artan adaletsiz gelir dağılımının ortadan kaldırılması, fırsat eşitliğinin ve sosyal adaletin gözetilmesi yoluyla toplumsal faydanın sağlanması ihtiyacı, katılımcı anlayışla yardımlaşmayı ve dayanışmayı önemseyen faizsiz finansın ortaya çıkmasında etkili olan sosyal nedenler olarak ifade edilebilir (Khan, 1998; Ansari, 1996).

1970'li yıllarda, petrol fiyatlarında meydana gelen artışla Körfez ülkelerinde önemli ölçüde yaşanan parasal genişleme, petrol zengini İslam ülkelerini, ellerindeki sermaye fazlasını değerlendirebilecekleri yatırım alanı arayışlarına yöneltmiştir. Böylelikle, İslami kurallar çerçevesinde işleyen bir bankacılık sistemine ihtiyaç duyulmuştur (Orhan, 2020: 15). Bu durum, faizsiz finansın ortaya çıkmasında etkili olan ekonomik nedenlerden biri olmuştur. Konvansiyonel bankaların ön plana çıkan kâr hedeflerinden dolayı genellikle kısa süreli kredileri tercih etmeleri ise finansal alternatiflere duyulan ihtiyaçla birlikte, faizsiz finansın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer ekonomik neden olmuştur. Konvansiyonel bankalar, maksimum kâr hedefiyle borç veren kurumlar olarak finanse ettikleri yatırım projelerinin ortağı konumunda bulunmazlar. Faizsiz bankalar ise kalkınma amacına yönelik uzun vadeli fonlar sağlayarak yatırım projelerini finanse etmekte ve projenin aynı zamanda ortağı olmaktadır (Khan, 1986: 2). Faizsiz finansal sistem; ortaklık esaslı çerçevesinde, fon

kullanımlarını denetlemek suretiyle kredi desteği sunulan projelerin verimliliğinin arttırılmasını sağlamaktadır. Böylelikle, ülke ekonomisinin çıkarlarını gözetmek suretiyle faiz temelli finansal sistemde var olan eksikliğin giderilmesi konusunda ön plana çıkmaktadır.

Faiz temelli ana akım finansal sistemin en belirgin ve en zayıf özelliğinin; bölgesel, ulusal ya da küresel boyutta sık sık karşılaşılan krizlere yatkınlığı olduğu söylenebilir. 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan küresel finansal kriz yaşanıncaya kadar, mevcut finansal sistemin çok sayıda krizle karşılaşmış olması bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir (Al- Jarhi, 2018: 71). 2008 küresel finansal krizin, Hyman Philip Minsky'nin geliştirmiş olduğu "Finansal İstikrarsızlık Hipotezi" çerçevesinde incelenmesi de bu durumun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Minsky, mevcut kapitalist sistemde meydana gelen istikrarsızlıkları, kapitalizmin kendi içsel dinamiğinden doğan istikrarsızlıklarla ilişkilendirmektedir (Minsky, (1986) 2013).

Minsky'e göre, kapitalist bir ekonomide karmaşık ve gelişmiş bir finansal sistemin varlığı ile karar alıcıların giderek artan oranda spekülatif ve ponzi* finansa yönlendiriliyor olması finansal kriz olasılığını arttırmaktadır. Çünkü ona göre; güçlü bir finansal yapıdan, giderek kırılganlığın arttığı bir finansal yapıya geçen kapitalist sistemin istikrarsızlığı faiz olgusundan kaynaklanmaktadır (Minsky, 1982: 26-85). Bu bağlamda Minsky, kapitalist ekonomilerin yaşadığı problemlerin nedenini, politika yapıcı iktisatçıların çizdiği teorik çerçevenin mevcut ekonomik durumu yansıtmamasına bağlamaktadır. Ona göre, mevcut ana akım teori; önemli gerçekleri ihmal ettiği için işe yaramadığı gibi, önemli izlenimleri de açıklamaktan uzaktı ve bu yüzden başka bir teori gerekiyordu (Minsky, 1982(b): 13-14).

Nobel Ekonomi Ödüllü Joseph Eugene Stiglitz de dünya ekonomisindeki krizin temel nedenini, modern ekonomiyi temsil eden kapitalist ahlakı göz önünde bulundurarak, kapitalizmin kendi iç disiplini çerçevesinde kendi kurallarından kaynaklandığını ifade ederek açıklamıştır. Stiglitz, adalet ve refahın tesis edilmesi için temel konular üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiğini ve ana akım ekonominin önemli

* Ponzi Finans; borç faizlerinin geri ödemesinin yeniden borçlanarak sağlanabilmesi (borç ödemek için borçlanılması) durumu.

kurallarının yeniden formüle edilerek inşa edilmesi gerektiğini önermektedir. Bu noktada; iktisadi kuralların, ahlak ve etik kurallar arasındaki ilişkinin gözetilerek oluşturulmasına vurgu yapmaktadır (Stiglitz, 2012: 238-278).

İslam ekonomisi öncüleri de 1960'larda ve 1970'lerde Asya ve Afrika'nın bağımsızlık sonrası kurulan devletlerinde ekonomik kalkınmanın başarısızlığını, insanoğlunun önemini, merkezîyetini ve refahını göz ardı eden kusurlu kapitalist iktisadi kalkınma stratejilerinden kaynaklandığına vurgu yaparak açıklamışlardır (Asutay, 2007: 5).

Bu bağlamda; yeni finansal sistem, iktisadi düzen, teori ve kural arayışlarına cevap verebilecek, adil, etik ve insancıl çözümler sunmayı amaçlayan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen 2008 küresel finansal kriz karşısında dahi daha dirençli performans sergileyen "Faizsiz Finansal Sistem" tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. 2008 küresel finansal krizin bankalar üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı, Hasan ve Dridi (2010: 6)'nin IMF tarafından yayınlanan çalışmasında belirtilen şu ifadeler bu durumu desteklemektedir: "Dünya genelinde, geleneksel bankaların Amerika ve Avrupa'da meydana getirdikleri devasa kayıplar göz önünde bulundurularak, İslami bankalarla günümüzün geleneksel bankaları arasında karşılaştırma yapıldığında, İslami bankaların performansının görece daha iyi olduğu görülmektedir."

Faiz temelli ekonomiler, finansal sektör ile reel sektör arasındaki kopukluktan dolayı ciddi problemler yaşamaktadır (Al-Jarhi, 2018: 71). Faizsiz finansın temel özelliği ise, parasal zenginlik ile reel ekonomi arasında bir bağ kuruyor olmasıdır. Mevcut ekonomik sistem içerisinde krize neden olan faktörler arasında, faizin (riba), spekülasyonun (aşırılık), belirsizlik (garar) ve kavram kargaşasının (kararsızlık) üstlendiği birtakım roller vardır. Kaynağı İslam olan faizsiz finansal sistem ise tüm bunları yasaklamaktadır (Mevdudi, 2014: 37).

Çok sayıda iktisatçı tarafından da belirtildiği gibi, 20. yüzyılın ortaya koyduğu stagflasyon, işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik gibi problemler karşısında, faizsiz finansa olan ihtiyaç her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. İnsanlığın iktisadi problemlerini çözmeye başarısız olan mevcut iktisadi sistemlerin yanı sıra, faizsiz

iktisadi sistem, gelecekteki finansal krizlerden korunmak ve mevcut problemlerin çıkmazından kurtulmak için ahlaki bir yaklaşımla umut ışığı sunmaktadır (Khan, 2017: XV-2; Alrifai, 2015).

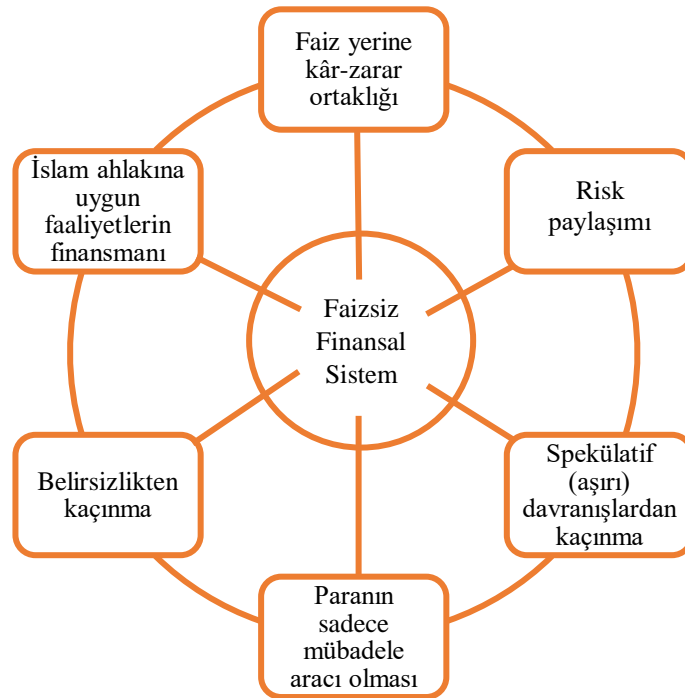
1.2.1. Faizsiz Finansal Sistemin Tanımı ve Temel Prensipleri

Faizsiz finansal sistem; faizsiz finans esaslarına göre faaliyet gösteren tüm aktörleri, ürünleri ve hizmetleri kapsayan bir yapıyı ifade etmektedir. Faizsiz finansal sistem, İslam hukukuna göre işleyiş gösteren bir finansal sistemdir (Alrifai, 2015: 98). İslam hukukunun ve dolayısıyla faizsiz finansın kaynağı, Kur'an ve sünnete dayanmaktadır. Birincil kaynağa ek olarak, icma, kıyas ve içtihad ikincil derece kaynakları oluşturmaktadır. İkincil derece kaynaklar, Kur'an veya sünette açık biçimde bahsedilmeyen konular ve durumlar üzerine başvurulmuş kaynaklardır (Khan, 2017: 53; Tabakoğlu, 2016: 54-59; Alrifai, 2015: 98; Mannan, 1973: 33-43). Tüm bu kaynaklar birleştirildiğinde fıkıh adı verilen İslam hukuku ortaya çıkmaktadır. Tüm dünyada, İslami finans ve bankacılığın gelişmesinde fıkıh önemli bir rol üstlenmektedir (Alrifai, 2015: 98).

1950'li yıllarda Pakistan merkezli ortaya çıkan İslam Ekonomisi terimi en geniş tanımıyla, bireylerin sosyal ve ekonomik davranışına ilişkin özgün bir model öngören bütüncül bir sistemi ifade etmektedir (Savaşan, Saraç ve Gürdal, 2013: 1; Ayub, 2017: 32). Başka bir ifadeyle, İslam ekonomisi; ekonomik değer sisteminin çerçevesinin, ekonominin uygulanabilir boyutunun ve bireylerin ekonomik ve finansal davranış normlarının, ontolojik ve epistemolojik kaynakları olan Kur'an ve sünnet ışığında belirlendiği bir dünya düzenini öngörmektedir (Asutay, 2007: 5). Temel amacı, kaynakların tahsisinde ve bölüşümünde verimliliği ve adaleti sağlamak olan bu iktisadi düzen, İslam tarafından sunulmuştur (Ayub, 2017: 33). İslam, insanın ekonomik sorunlarına kapsamlı bir bakış açısı sunmakta ve dünyadaki herkes için özgür, adil ve sorumlu bir dünya öngörmektedir (Khan, 2017: 2).

20. yüzyılın ilk yarısından sonra bağımsızlığına kavuşan Müslüman toplumların birçoğu İslam Devleti inşa etmiş ve inşa edilen devletlerin kalkınma problemlerinin yanı sıra kapitalist ve sosyalist dünya görüşlerinin çıkmazları, İslam Ekonomisi alanının gelişimini hızlandırmıştır. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde, petrol

kaynaklı yer altı zenginliklerine sahip ülkelerde biriken aşırı sermayenin değerlendirilmesi sorunu dini hassasiyetin de etkisiyle, İslam ekonomisi vurgusunun İslami Finansa kaymasına yol açmıştır. Dünya çapında yaşanan finansallaşmanın ve finans sektörünün bağımsızlaşmasının etkisiyle de önce İslami (Faizsiz) Finans dar alanına indirgenen İslam Ekonomisi, daha sonra İslami (Faizsiz) Bankacılık alanına indirgenmiştir (Savaşan, Saraç ve Gürdal, 2013: 1). Faizsiz bankacılık, faizsiz finansın fonksiyonel bir yansıması olarak, toplumun finansal ihtiyaçlarını faizsizlik prensibiyle karşılayarak faaliyet gösteren bir banka tipini temsil etmektedir. Faizsiz finansal sistemin ve dolayısıyla faizsiz bankacılığın temel çatısını, faizsiz ekonomi prensiplerini esas alan kurallar bütünü oluşturmaktadır.

Şekil 1.5. Faizsiz finansal sistemin temel prensipleri

Kaynak: (Kettell, 2010: XIX-XXIV) kaynağından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Faizsiz finansal sistemin ve faizsiz finansal sistemin bankacılık sektöründeki yansıması olan faizsiz bankaların temel prensipleri Şekil 1.5.'te sergilenen 6 madde ile özetlenebilir (Kettell, 2010: XIX):

1. Önceden belirlenmiş borç geri ödemelerinin (sabit getirinin)- faizin yasak oluşu,
2. İslami finansın temeli kabul edilen, faiz yerine kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde riskin paylaşımı,
3. Paradan para kazanmak kabul edilemez, tüm işlemlerin varlık destekli gerçek işlemlere dayanması gerektiği,
4. Spekülatif (aşırı) davranışların yasak oluşu,
5. İslami ahlak ve prensiplere uymayan hizmet ve faaliyet alanlarının (alkol, domuz ürünleri vb.) üretim, ticaret ve finansmanının yasak oluşu,
6. Belirsizliğin (garar) yasak oluşu ve sözleşmenin önemi.

Yukarıda sıralanan prensipler çerçevesinde faaliyet gösteren faizsiz finansal sistem; faaliyetlerin öncelikli olarak finansal ve ticari boyutuna odaklanan klasik finansal sistemin aksine, toplumsal yararı ve dengeyi gözeterek, finansal ve ticari boyutların paralelinde ahlaki, etik, sosyal ve dini boyutlara da önem vermektedir (Tunç, 2010: 107). Bu yönüyle, yukarıda sıralanan prensipler faizsiz finansal sistemi klasik finansal sistemden ayıran temel özellikler olarak da ifade edilmektedir. Devam eden başlıklarda, bu prensiplerin açıklamaları kısaca ele alınacaktır.

1.2.1.1. Faizin Yasak Olması: Kâr Payı Kavramının Benimsenmesi

Faizsiz finansal sistem, altın kural olarak ifade edilen faizsizlik prensibi çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Faizsiz finansal sistem içerisinde, faiz yerine öne çıkan kavram kâr payıdır. Faizin yasaklanma gerekçesi başlığı altında bu madde ayrıntılı olarak ele alındığı için, burada sadece faiz yerine kâr payı (ticarete kâr/ortaklıkta kâr payı) kavramı üzerinde durulacaktır.

Bedeli ileri bir tarihte peşin veya taksitler halinde ödenmek üzere yapılan alış-veriş vadeli satışı temsil etmektedir. Vadeli satışlarda vade karşılığında alınan fazlalık ise vade farkı olarak ifade edilmektedir. Faiz ile kâr payı arasındaki ilişki ve vadeli satışta, fiyata vade farkının yansıtılması konusunda İslam hukukçuları arasında çeşitli

görüşler bulunmakla birlikte, büyük bir çoğunluğun görüşü vade farkının faizden farklı olduğu, faiz olmadığı şeklindedir (Tunç, 2010: 105).

Faiz, paranın vade nedeniyle para kazanması durumu iken, vadeli satış malın peşin fiyatına nispetle farklı bir fiyattan satılması durumudur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına faiz ve kâr payı arasındaki farklılıklar aşağıdaki tablo aracılığıyla karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Çizelge 1.1. Faiz ve kâr payı arasındaki farklılıklar

Kâr Payı	Faiz
<ul style="list-style-type: none"> •Vade sonunda belli olur. Vadeden bir önceki gün dahi net miktar belli olmaz. •Kâr payı, havuzda toplanan fonların kullanılması sonrasında ortaya çıkan kârdan ödenir. • Tasarruf sahiplerine ödenen kâr payı ile fon kullanan müşteriden alınan kâr ve finansmandan alınan kâr arasında doğrudan bir ilişki vardır. •Ödenecek kâr payı, bankanın kullandığı fonlardan elde ettiği kâr düzeyine göre belirlenir. Müşteri kâra katıldığı gibi zarara da katılmak zorundadır. •Kâr payı, fiili alım- satımın veya otaklık sözleşmesinin bir ürünüdür. 	<ul style="list-style-type: none"> •Vade başında belirlenir ve değişmez. •Faiz, bankanın kredi faizi gibi çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirden ödenir. •Kredilerden elde edilen faiz ile mevduata ödenen faiz arasında herhangi bir ilişki yoktur. •Ödenecek faiz, bankanın kârına bağlı değildir. Faiz oranı en başta belirlenir ve bankanın kâr ya da zarar etme durumu oranı değiştirmez. •Faiz, borç ilişkisinin karşılığı olan fazlalığın bir ürünüdür.

Kaynak: (TKBB, Broşür-4: 9)

1.2.1.2. Kâr-Zarar Ortaklığı: Risk Paylaşımı

Faizsiz finansın temel prensiplerinden biri, kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde riskin paylaşılması esasıdır. Faizsiz finansın kaynağı olan İslam, ahlaki bir anlayışla insanlar arasında adil ve hakkaniyetli ilişkileri emretmektedir. Bu noktada faizsiz finansal sistem, bir işleme dahil olan tüm taraflara karşı adil olmayı hedeflemektedir. İslam, faizli işlemleri, finansal işlemlerle ilişkili riskleri borç alana yansıtmasından dolayı adaletsiz ve hakkaniyetsiz olarak değerlendirmektedir. Risk paylaşımı, adil ve hakkaniyetli finansman tarafları için esas kabul edilmektedir (Othman ve Mirakhor,

2013: 365-366). Bu bağlamda, faiz yerine kâr-zarar ortaklığı esasına dayanan faizsiz finansal sistem, taraflar arasında adaletin tesis edilmesi için risk paylaşımı ilkesinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu ilke, finansal kurumları riskleri daha dikkatli bir şekilde analiz etmeleri, borç alanların fonları nasıl kullandığını etkin bir biçimde gözetmeleri ve yatırımcıları bankanın faaliyetlerine daha dikkat etmeleri konusunda motive etmektedir (Chapra, 2018: 200). Çünkü, bütün taraflar kâr ve zarar paylaşımıyla riske ortaktır. Dolayısıyla sisteme dahil olan bütün tarafların bu bilinçle risk analizi yapmasının, faizsiz finansal sistemi hem daha disiplinli hem de daha verimli hale getireceği düşünülmektedir (Chapra, 2018: 18).

1.2.1.3. Paradan Para Kazanmanın Uygun Olmaması

Paradan para kazanmak İslami açıdan kabul edilmeyen bir durumdur. Para; İslam'da yalnızca bir mübadele aracı, bir şeyin değerini tanımlamanın bir yolu olarak kabul edilmektedir. Para bir emtia değildir (Alrifai, 2015: 121). Dolayısıyla faizsiz finansal sistemde, paranın kendi başına bir değeri yoktur ve bu nedenle, sadece bir bankaya yatırma veya başkasına borç verme suretiyle sabit faiz ödemeleri yoluyla daha fazla para üretmesine izin verilmemelidir (Kettell, 2010: XXİİ).

Bu ilke kapsamında, üretken bir girişimin içerdiği insan çabası, girişim ve risk onu finanse etmek için kullanılan paradan daha önemlidir. Bir işletmeye kredi olarak yatırılan para, bir sermaye olarak değil, işletmenin borcu olarak kabul edilir ve bu nedenle, herhangi bir getiri yani faiz hakkı yoktur. Bireyler, parayı atıl tutmaktan caydırılır ve üretken yatırımlara harcama yapmaya veya yatırım yapmaya teşvik edilir. Çünkü, parayı depolamak (istiflemek) İslami açıdan kabul edilemez olarak görülmektedir. İslam'da para, paranın tek doğru kullanımı olarak kabul edilen satın alma gücünü temsil etmektedir. Bu satın alma gücü (para), mal ve hizmet alımında aracı olarak kullanılmasından ziyade daha fazla satın alma gücü (para) elde etmek için kullanılamaz (Kettell, 2010: XXİİ).

1.2.1.4. Spekülatif Davranışların Yasak Olması

İslami esaslarda ve dolayısıyla İslami esaslara göre faaliyet gösteren faizsiz finansta, spekülatif (aşırı) davranışlarda bulunmak yasak kabul edilmiştir. Bu yasağın nedeni şans oyununa benzetilmesi ve aşırı belirsizlik durumunun söz konusu olmasından kaynaklanmaktadır (Obaidullah, 2011: 3). En genel tanımıyla speküstasyon, bir malın ucuzken satın alınıp pahalılaştığında satılması durumunu ifade etmektedir. Bu durumda alıcı, satın aldığı malı ileride daha yüksek bir fiyattan satacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Kendi kazancını ön planda tutan spekülatif hareketler, piyasada suni bir kıtlık oluşturmakta ve enflasyonist bir ortama sebep olmaktadır. Bu durum toplumun zararına sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle İslam aşırı riskli hareketleri içeren speküstasyonu yasaklamıştır. Bunun yanı sıra, spekülatif davranışların ve dolayısıyla spekülatörlerin, fiyat dalgalanmalarından oluşan farkı azaltarak şimdiki fiyatları gelecekteki fiyatlar seviyesine çıkarma noktasında hem üretici hem de tüketici kesime büyük yararlar sağlayarak, toplumsal bir hizmet görevi gördüğü sürece İslam'a aykırı olmadığı ifade edilmektedir (Mannan, 1973: 281-282). Faizsiz finansta, finansal işlemlerin, sözleşmelerin ve hizmetlerin varlığa dayalı gerçek bir işleme konu olması gerekmektedir. Söz konusu ticari işlemlerde belirsizlik, hile ve speküstasyonun olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Adil rekabet ortamını kısıtlayarak, alıcının veya satıcının mağduriyetine sebep olan tüm ticari işlemlerden kaçınılması gerektiğinin altı çizilmektedir (Chapra, 2019: 42).

Ekonomide spekülatif (aşırı) davranışlar; haksız kazanç yoluyla insanların sömürülmesine neden olabilmektedir. Bu durum, bir bütün olarak toplumun ve ülke ekonomisinin zararına sonuçlar doğurabilmektedir. Spekülatif davranışlarla para kazanan kişiler; servetin haksız aktarımına ve dengesiz dağılımına neden olmakta ve bu nedenle, adaletin tesis edilmesine engel olmaktadır. Speküstasyonun yasaklanmasının altında yatan gerekçe de bu durumlardan kaynaklanmaktadır. Burada amaç, haksız kazanç yoluyla zayıfların güçlüler tarafından mağdur edilerek sömürülmesinin önüne geçmektir. Böylelikle; bireyler, toplum ve ülke ekonomisi olası risklerden ve olumsuz etkilerden korunmuş olacaktır.

1.2.1.5. İslam Ahlakına Uymayan Faaliyetlerin Finansmanının Yasak Olması

İslami sistemde, tüm ekonomik aktörlerin İslam'ın ahlaki değer sistemi içerisinde çalışması ve iktisadi ilişkiler kurması esastır. Bu nedenle, faizsiz finansal sistem içerisinde finanse edilecek veya yatırım yapılacak faaliyet alanlarının da ahlaki değerlere uygun olması gerekmektedir. Dolayısıyla faizsiz finansal sistem içerisinde, İslam'ın ahlaki değer sistemiyle çelişen hiçbir proje/yatırım finanse edilmemektedir. Alkol, uyuşturucu, domuz ürünleri gibi İslam'ın ahlaki değer sistemiyle ve prensipleriyle çelişen konuların, faizsiz finans içerisinde alım-satımı, üretimi, ticareti ve finansmanı yasaktır. Faizsiz finansal sistem, İslam tarafından yasaklanmış veya topluma zararlı olduğu bilinen başka herhangi bir faaliyet alanının finanse edilmesine de izin vermemektedir (Kettell, 2010: XXIII). Bu bağlamda faizsiz finansal sistemde, yeni bir finansman aracının geliştirilmesi veya bir faaliyetin gerçekleştirilmesi için ön koşul, İslami prensiplere uygun olması ve dini bakımdan yasaklanmamış olması gerektiğidir. Sözlükte; dinin kurallarına uygun olan, dini bakımdan yasaklanmamış olan şeklindeki tanımlama Arapça kökenli helal kelimesiyle karşılık bulmaktadır. (TDK, 2020) Dolayısıyla faizsiz finansın, yalnızca helal olan hizmet ve faaliyet alanlarının finansmanına olanak sağladığını söylemek mümkündür.

1.2.1.6. Belirsizliğin (Gararın) Yasak Olması: Sözleşmenin Önemi

Belirsizliğin varlığı veya gerekli bilginin yokluğu garar olarak adlandırılmaktadır. Belirsizlikten kaçınmak bir sözleşmenin geçerliliği için önemli bir gerekliliktir (Obaidullah, 2011: 9). Belirsizliğin derecesi bakımından garar; çok (aşırı), orta ve az olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Etkisi bakımından ise sözleşmeye zarar veren ve vermeyen şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aşağıda yer alan dört şartı taşıyan garar; işlemlerin ve sözleşmelerin geçerliliğini etkilemektedir (AAOIFI, 2012: 582):

1. Gararın bedelli akitlerde ya da benzeri sözleşmelerde olması
2. Gararın aşırı olması
3. Gararın sözleşme konusunda asli olarak bulunması
4. Gararı içeren sözleşmeye insanların ihtiyacının olmaması

Yukarıda da belirtildiği üzere ekonomik faaliyetlerin aşırı belirsizlik nedeniyle tarafları mağdur etmesi yasaklanmıştır. Burada yasaklanan belirsizlik, ticaretin doğası gereği içerdiği normal risk değildir (Tunç, 2010: 124). Gararın aşırı olmasındaki vurgu, sözleşmede baskın olarak bulunan ve bu yüzden sözleşmenin temel vasfı haline gelecek derecede aşırı olan belirsizlik halini ifade etmektedir. Bu düzeydeki garar, taraflar arasında anlaşmazlık oluşmasına neden olacak düzeydedir (AAOIFI, 2012: 582). Henüz hiçbir somut varlığı bulunmayan muhtemel mahsulün satılması, mahsulün yetişip yetişmeyeceğinin belirsiz olmasından dolayı aşırı belirsizlik durumuna örnek verilebilir. Böyle bir ortamda alıcının ne aldığı ve satıcının ne sattığı belirsizdir.

Gararın az olması, neredeyse her sözleşmede var olabilecek belirsizlik halini ifade etmektedir. Örneğin, ayların gün sayısı farklı olmasına rağmen aylık bedelle ev kiralanması böylesi bir gararı içermektedir ve taraflar arasında anlaşmazlığa yol açacak düzeyde değildir. Aşırı garar ile az garar arasındaki belirsizlik hali ise orta derecede gararı ifade etmektedir. Örneğin, ancak kırıldığında içindeki bilinebilecek malların satımı ile meyve ağaçlarının kiralanması orta derece gararı temsil etmektedir. Az derecedeki garar ile orta derecedeki garar sözleşmeye zarar vermemekte ve geçerliliğini etkilememektedir (AAOIFI, 2012: 583).

Faizsiz finansın temel prensipleri gereği, tüm finansal işlemlerde şeffaflık olmalıdır. Belirsizlik ve eksik bilgi ortadan kaldırılmalı veya minimuma indirilmelidir. Bir ev veya araba satın alıyorsanız tüm hatalar ve sorunlar açıklanmalıdır ve potansiyel alıcının var olan tüm bilgilere dayanarak bir karar vermesi sağlanmalıdır. Benzer durum, bir şirkete yatırım yapmak veya şirketi satın almak isteyen yatırımcılar için de geçerlidir (Alrifai, 2015: 120-121). Bu kapsamda ön plana çıkan kavram sözleşme kavramıdır. Taraflar arasındaki finansal işlemler sözleşme çerçevesinde gerçekleşmelidir. Sözleşmeler, açık ve net bir şekilde, eksik bilgi ve belirsizliğe yer vermeden hazırlanmalıdır. Böylece; sözleşme taraflarının, eksik bilgi ve belirsizlik nedeniyle oluşabilecek risklere karşı korunması hedeflenmektedir.

1.2.2. Dünyada Faizsiz Finans ve Bankacılık

Faizsiz (İslami) finans, uluslararası finans ortamında nispeten kısa bir süre içinde ortaya çıkmıştır. Faizsiz finans modern anlamda ilk kez faizsiz bankacılık fikriyle uygulama alanı bulmuştur. Literatürde modern faizsiz bankacılık uygulamalarının başlangıç tarihine ilişkin kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Tarihte “İslam”^{*} adını içeren ilk banka olarak, yaklaşık 13 Adapazarlı girişimcinin bir araya gelmesi ile 13 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı’da komandit şirket olarak kurulan “Adapazarı İslam Ticaret Bankası”[†] bilinmektedir. Banka 1919 yılında, anonim şirket olarak faaliyetine devam etmiş ve “Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi” adını almıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra 15 Mart 1924 tarihinde “Osmanlı” kelimesi “Türk” kelimesi ile değiştirilmiştir. 1926 yılında banka isminden “İslam”[‡] kelimesinin çıkarılarak “Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi” şeklinde kullanılması önerilmiş ve 1928 yılında resmi kullanıma geçilmiştir. 1952 yılında idari merkezi İstanbul’a taşınmadan önce, 1934 yılında Ankara’ya taşınmıştır. Böylelikle, bankanın ismi üzerinde 1937 yılında “Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi” şeklinde son değişiklik yapılmıştır (Kutluata, 1970: 77-83). Belirli bir süre faaliyetlerine bu isimle devam eden bankanın, 2002 yılında tasfiye edilmesine karar verilmiştir (TBB, 2020).

1940’ların ortalarında Malezya’da bir girişim, 1950’li yıllarda ise Pakistan’da ilk kez Muhammed Uzeyr tarafından ortaya konulan faizsiz banka fikriyle bir başka girişim olmuştur, fakat iki girişim de devam etmeden son bulmuştur (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 1-2; Alrifai, 2015: 101). Daha sonra birçok kaynakta modern faizsiz bankacılığa yönelik ilk adım olarak ifade edilen, 1963 yılında Mısır’da Nil deltasındaki Mit-Ghamr’da, Ahmad Al-Najjar tarafından “Mit-Ghamr” yerel tasarruf bankası kurulmuştur. Başlarda çok popüler olan ve dört yıl faaliyet gösteren bu girişim, daha sonra kötü yönetim de dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle son bulmuştur (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 2; Alrifai, 2015: 101; Chapra, 2019b: 264; Khan, 1986: 7).

^{*} Bankanın isminde yer alan İslam kelimesi, kuruluşunun yalnızca ticari gaye gütmeyeceğini ifade etmekle birlikte Hristiyanların kurduğu “Adapazarı Bankası”ndan ayırmak için kullanıldığı belirtilmektedir.

[†] Orijinal adı, “Hacı Adem Beyzade İbrahim Sipahizade Hamid ve Şürekâsı Adapazarı İslam Ticaret Bankası” (9 Mart 1913 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir.)

[‡] Hristiyanların kurduğu “Adapazarı Bankası”ndan ayırmak için kullanılan ifadenin, böyle bir rakip kalmadığı için kullanılma zorunluluğunun olmadığı belirtilmiştir.

Aynı yıl Malezya’da, Müslümanların hac ziyaretlerini gerçekleştirmeleri için tasarruf planı yapmalarına yardımcı olacak “Tabung Haji” olarak bilinen “Hac Fon Yönetimi” kurulmuştur. Dini hassasiyet nedeniyle kurulan Tabung Haji, bugün halâ varlığını korumakta ve binlerce insanın tasarruf etmesine yardımcı olmaktadır (Siddiqi, 2006: 3; Asutay, Aysan ve Karahan, 2013: 6; Alrifai, 2015: 101).

Faizsiz finansa geçişte hazırlık dönemi olarak adlandırılan ilk girişim denemeleri, 1970’li yıllara gelindiğinde çok sayıda faizsiz finans kurumunun kurulmasında etkili olmuştur. Bu dönemde, hükümetler arası İslami kuruluşlar da faizsiz finans konularının tartışılmasına ve araştırılmasına daha çok dahil olmuşlardır. Bu dahil olmaların sonucunda, pek çok uluslararası konferans gerçekleştirilmiş ve teorinin pratiğe dökülerek uygulanmaya başlandığı bir sürece geçilmiştir. 1975 yılında hükümetler arası bir banka olarak kurulan İslam Kalkınma Bankası (IDB) bu sürecin bir ürünü olmuştur. Kurulan bankanın amacı, üye ülkelerde İslami prensiplere uygun bir şekilde ekonomik kalkınmayı ve sosyal gelişmeyi teşvik etmek şeklinde tanımlanmıştır. Dünya Bankası’na benzer şekilde faaliyet gösteren banka, üye ülkelerin verimli projelerine faizsiz borç, özkaynak ve diğer biçimlerde finansman sağlamaktadır (Alrifai, 2015: 102).

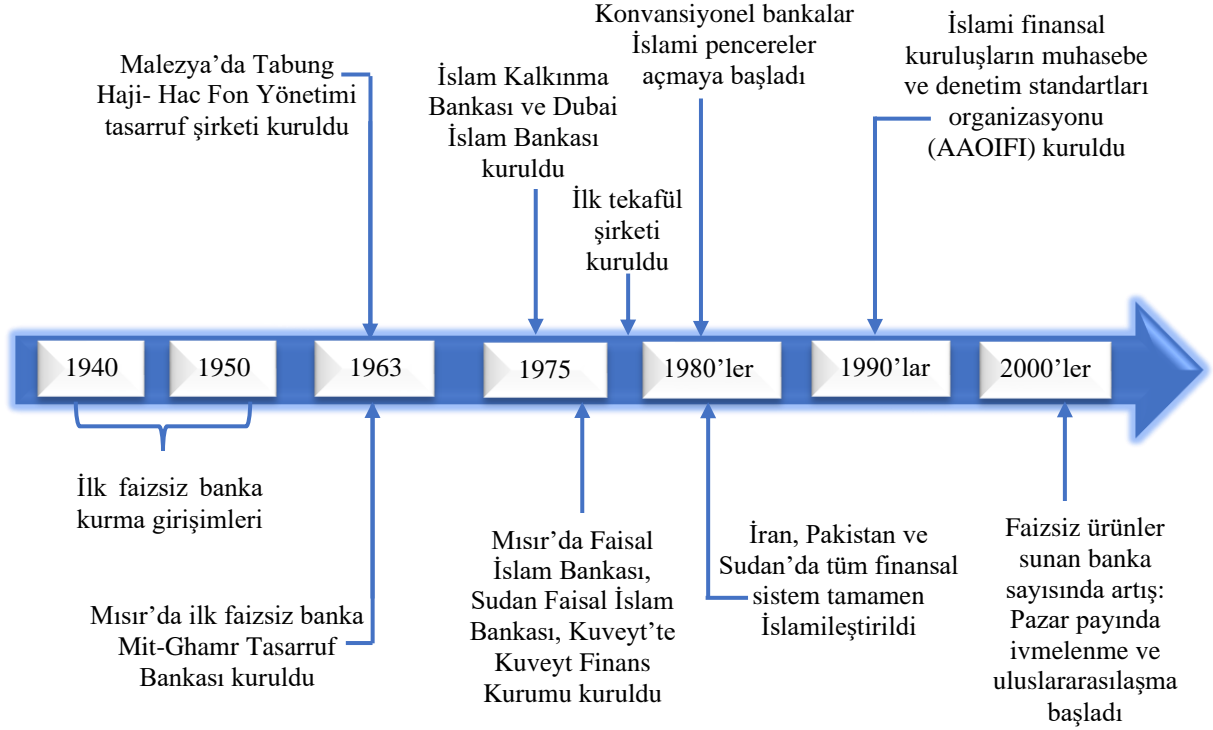
IDB’nin kurulması dünyanın ilk özel faizsiz bankasının kurulması için zemin hazırlamıştır. Mart 1975’te, bölgenin önde gelen iş adamlarından oluşan bir grup tarafından, “Dubai İslam Bankası” kurulmuştur. Dünyada faizsiz bankacılık için önemli bir gelişme olarak nitelendirilen bu banka, tam teşekküllü olarak kurulan ilk faizsiz banka olarak nitelendirilmiştir (Alrifai, 2015: 102; Chapra, 2019b: 264). Dubai İslam Bankası, kurulduğu günden itibaren faizsiz finansman yöntemlerini genişletmede ve faizsiz ekonomi, finans ve bankacılık alanlarında değerli araştırmalar gerçekleştirmede kilit bir rol oynamıştır (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 2). Dolayısıyla bu gelişmeyi, hızla başka gelişmeler takip etmiştir. Mısır’da “Faisal İslam Bankası”, Sudan’da “Faisal İslam Bankası” ve Kuveyt’te “Kuveyt Finans Kurumu” kurulmuştur (Alrifai, 2015: 102).

1980’ler, yükselen İslami finans sektörü için hızlı bir büyüme ve genişleme eğiliminin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. 1980’lerin en önemli gelişmeleri, kavramsal ve teorik düzeyde ciddi araştırmaların sürdürülmesi ve üç Müslüman ülkede

anayasal çerçevede geleneksel bankaların İslam hukukuna uygun hizmetler sunmaya dahil olmasıydı. Bu dönemde; İran, Pakistan ve Sudan tüm finansal sistemlerini İslam hukukuna uyumlu hâle getirmek için dönüştüreceklerini açıklamışlardır. Malezya, Bahreyn ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler ve birkaç Körfez ülkesi ile diğer ülkeler, 1980'lerin ortasından itibaren mevcut sistemleri çerçevesinde İslami bankacılığı başlatmışlardır (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 2-3; Asutay, Aysan ve Karahan, 2013: 7; Kettell, 2010: 2-4). IMF, faiz temeli olmadan işleyen bir ekonomik sistemin makroekonomik etkilerini anlamak için araştırmalar başlatmıştır. Kâr-zarar paylaşım sözleşmeleri konularını ve kâr-zarar paylaşımına dayalı bir sistemin finansal istikrarını anlamak için de benzer araştırmalar yapılmıştır. İslami finans piyasasındaki büyümenin ilk aşamaları olarak nitelendirilen 1980'lerde, İslami bankalar kaliteli yatırım fırsatlarının yetersizliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, geleneksel Batı bankalarının İslami bankaların fonlarını İslami banka tarafından verilen yönergelere göre kullanırmak için araçlar olarak hareket etmeleri konusunda iş fırsatları yaratmıştır. Batılı bankalar, yükselen İslami finans piyasalarının önemini fark etmiş ve İslami bir banka aracılığı olmadan, müşterileri doğrudan çekmek amacıyla "Islamic Windows" olarak adlandırılan İslami pencereler aracılığıyla İslami ürünler sunmaya başlamışlardır. Zamanla İslami pencereler sunan geleneksel bankaların sayısı artış göstermiştir. Hong Kong ve Şangay Bankacılık Şirketi (HSBC) ve Citibank gibi birkaç önde gelen konvansiyonel banka bu sistemi ilgiyle takip etmeye başlamıştır (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 2-3).

1990'lara gelindiğinde sistem, kamu politika yapıcılarının ve yenilikçi ürünler sunmakla ilgilenen kurumların dikkatini çekecek kadar ivme kazanmıştır. İslami ürün ve hizmetlerin büyümesiyle, düzenleme ve standartlara olan ihtiyaç da ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçla birlikte, bir özdenetim kurumu olan ve büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynayan Bahreyn'deki İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) kurulmuştur. Citibank, 1996 yılında ayrı bir İslami banka olan Citi İslami Yatırım Bankası'nı (Bahreyn) kuran ilk yabancı bankalardan biri olmuştur. İslam dünyasında köklü bir banka ağına sahip olan HSBC ise OECD ülkelerinde İslami varlık menkul kıymetleştirmesini, özel sermaye ve bankacılığı teşvik etmek amacıyla HSBC Küresel İslami Finans (GFI)'ı 1998 yılında faaliyete

geçirmiştir (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 3). Şekil 1.6.'da faizsiz finansal sistemin gelişiminde yer alan önemli dönüm noktaları kronolojik olarak özetlenmiştir.

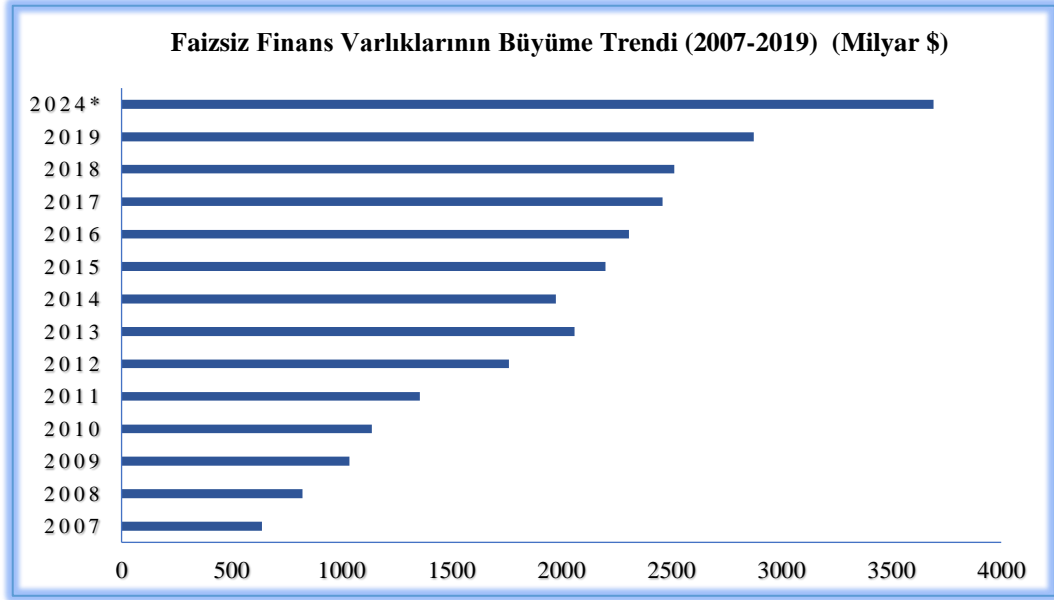

Şekil 1.6. Dünyada faizsiz bankacılığın gelişim zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları

Kaynak: Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2009: 2-7; Kettell, 2010: 2-7; Alrifai, 2015: 101-102; Ayub, 2017: 454; Chapra, 2019b: 264 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1990'ların sonunda ve 2000'li yılların başında; faizsiz finans uluslararası düzeyde ilgi çekmeye başlamış ve daha fazla ülke faizsiz bir sistemin uygulanabilir olduğunu kabul etmiştir. 2000'li yıllarda; "İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB)", "Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM)", "İslam Bankaları ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI)" ve "İslami Finansal Kurumlar için Tahkim ve Uzlaşma Merkezi (ARCIFI)" gibi uluslararası İslami finansal altyapı kurumlarının yanı sıra, "Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı (IIRA)" ve "Uluslararası İslami Likidite Yönetim Merkezi (IILM)" gibi diğer ticari destek kurumlarının kurulması gibi önemli gelişmeler olmuş ve faizsiz bankaların ve finans kurumlarının sistemik önemi birçok ülke hukukunda kabul edilmiştir (Kettell, 2010: 5-6; Orman, 2014: 76-79).

2000'li yıllardan itibaren uluslararası bir boyut kazanan faizsiz finansal sistem, faizsiz ürünlerde ve faizsiz ürünler sunan banka sayısında yaşanan artış ile hızla büyüme göstermiştir. Faizsiz finansal sistemin 2007-2019 yılları arasındaki küresel büyüklüğü Şekil 1.7.'de sergilenmektedir.

*: Tahmini Değer

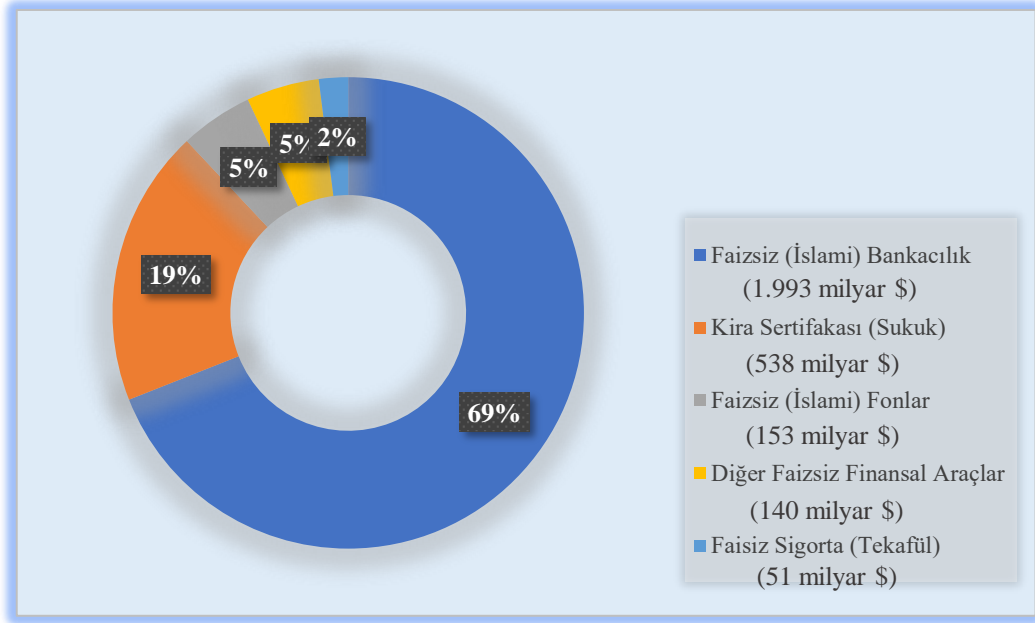
Şekil 1.7. Faizsiz finans sisteminin küresel büyüklüğü

Kaynak: GIFR, 2019: 76; ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 8 kaynaklarından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.7.'de sergilenen Küresel İslami Finans Raporu (GIFR) 2019 ve İslami Finans Gelişme Raporu (IFDR) 2020 verilerine göre, faizsiz finans sisteminin küresel büyüklüğü 2007 yılında 639 milyar dolar iken, 2019 yılında 2,875 trilyon dolara ulaşmıştır. 2019 yılında bir önceki yıla göre %14'lük bir artış sergileyen faizsiz finans sisteminin küresel büyüklüğü, 2008 küresel finansal krizden sonra sektörde kaydedilen en yüksek büyüme olmuştur. Büyüklüğün 2024 yılında 3,693 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir.

Küresel faizsiz finansal araçlar ve hizmetler geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. 2019 yılı itibariyle faizsiz finans varlık dağılımından %69'luk pay alan faizsiz bankacılık hizmeti, Şekil 1.8.'de görüldüğü üzere faizsiz finansın küresel çapta en belirgin yansımasıdır. Faizsiz bankacılık hizmetini %19'luk payla sukuk, %5'lik

paylarla diğer faizsiz finansal araçlar (Mikrofinans, mortgage, emlak leasing, yatırım firmaları gibi) ve faizsiz fonlar, %2'lik payla faizsiz sigortacılık takip etmektedir.

Şekil 1.8. 2019 yılı küresel faizsiz finans varlıklarının dağılımı

Kaynak: ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 8

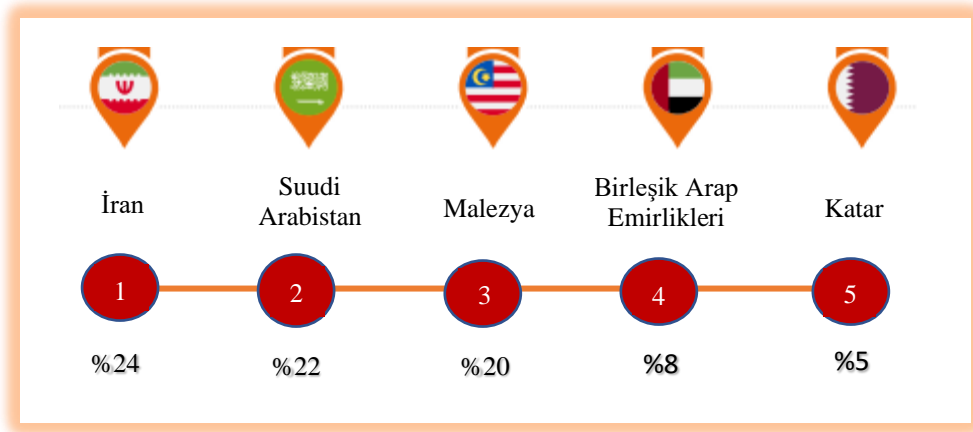
Şekil 1.9.'da faizsiz finans varlıklarının farklı coğrafi bölgelerdeki dağılımı sergilenmektedir. 2019 yılı verilerine göre; 1,253 trilyon dolar ile %43,6 payla Körfez Ülkeleri (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri) küresel faizsiz finans varlıklarından en yüksek payı alan bölge konumundadır. Bölgeyi; %26,3'lük payla Körfez Ülkeleri hariç Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden oluşan MENA bölgesi 2. sırada, %23,8'lik payla Güneydoğu Asya bölgesi 3. sırada takip etmektedir. Her birinin payı %5'ten daha az olan diğer beş bölgenin toplam payı %10'dan daha az olup; %3,3 payla Avrupa, %2,5 payla Güney Asya (Afganistan, Bangladeş, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka ülkeleri), %0,33 payla Sahra-altı Afrika; %0,1 payla Amerika ve %0,07 payla Diğer Asya (Çin, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Güney Kore gibi Orta ve Doğu Asya ülkeleri) şeklinde sıralanmaktadır.

Şekil 1.9. Küresel faizsiz finans varlıklarının 2019 yılı bölgesel dağılımı (Milyar \$)

Kaynak: ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 22

Küresel faizsiz finans varlık dağılımında en yüksek payı alan Körfez Ülkelerinden; Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri 2019 yılında dünya çapında en yüksek miktarda faizsiz finans varlığına sahip olan ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Şekil 1.10’da sergilendiği üzere, İran 698 milyar dolar ile en yüksek faizsiz finans varlığına sahip olan ülkeler arasında ilk sırada yer alırken, 629 milyar dolar ile Suudi Arabistan 2. sırada, 570 milyar dolar ile Malezya 3. sırada yer almaktadır. Bu üç ülke, aldığı %66’lık toplam pay ile küresel faizsiz finans varlık dağılımının yarısından fazlasına hakim konumdadır. Bu ülkeleri, 234 milyar dolar ile Birleşik Arap Emirlikleri ve 144 milyar dolar ile Katar takip etmektedir.

Şekil 1.10. Küresel faizsiz finans varlık dağılımından 2019 yılında en yüksek pay alan ilk beş ülke

Kaynak: ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 23 kaynağından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dağılımın, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde yoğunlaştığı görülse de Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde dahil olmakla birlikte küresel çapta faizsiz finans kuruluşlarının sayısı giderek artmaktadır. 1990'ların ortasında tüm dünyada faizsiz finans kuruluşlarının sayısı 100'ün altında* iken 2019 yılı itibariyle bu rakam 1.526'ya[†] ulaşmıştır.

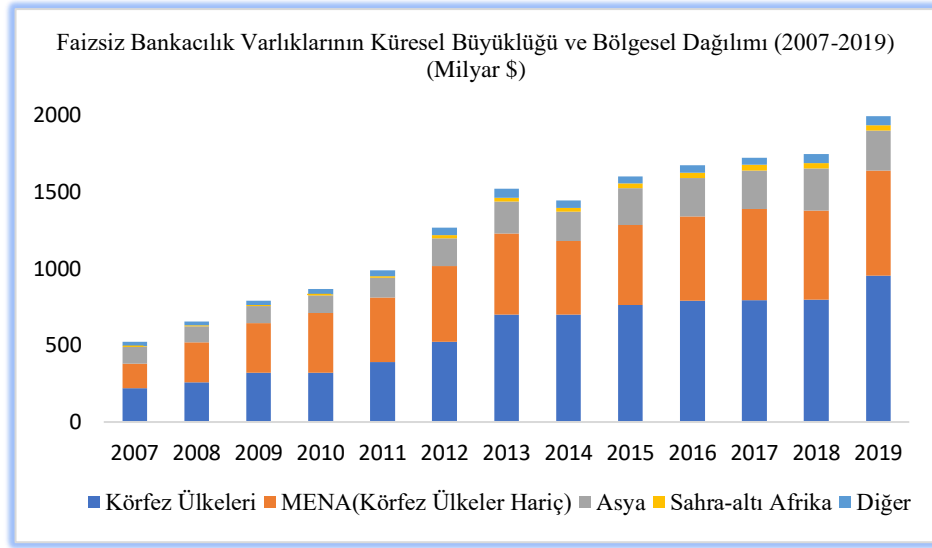
Şekil 1.11.'de faizsiz finansal sistemin en belirgin yansıması olan faizsiz bankacılığın 2007-2019 yılları arasındaki küresel büyüklüğü ve bölgesel dağılımı sergilenmektedir. Faizsiz bankacılık sektörü, küresel faizsiz finans varlıklarının büyük bir kısmına katkıda bulunmaktadır. Küresel İslami Finans Gelişme Raporu 2020 verilerine göre, sektörün küresel büyüklüğü 2019 yılında 1,993 trilyon dolara ulaşmıştır. %48 pay ile Körfez Ülkeleri küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından en fazla pay alan bölge konumundadır. Bölgeyi, %34'lük ve %13'lük paylar ile MENA bölgesi (Körfez Ülkeleri hariç) ve Asya ülkeleri takip etmektedir.

2007 yılından itibaren küresel çapta önemli bir gelişme sergileyen faizsiz bankacılık, Körfez Ülkeleri ve MENA (Körfez Ülkeleri hariç) bölgesinde belirli bir ivme ile gelişme gösterirken, Sahra-altı Afrika bölgesinde çok etkin değildir. 2019 yılı itibariyle 74 ülkede 526 banka (İslami pencereler dahil) ile uygulama alanı bulan faizsiz bankacılık, yıllık %14'lük bir büyüme sergilemiştir. 2018 yılında sadece %1'lik

* (Alrifai, 2015: 103)

[†] (ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 22)

bir büyüme sergileyen sektör, 2015-2019 arası dönemde ortalama %32'lik bir büyüme sergilemiştir.

Şekil 1.11. Faizsiz bankacılık varlıklarının küresel büyüklüğü ve bölgesel dağılımı

Kaynak: WBCR, 2012-2016; IFSB, 2014; IFSB, 2019; IFSB, 2020 ve ICD-Refinitiv(IFDR), 2015-2020 kaynaklarından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

41 banka ile 641 milyar dolar faizsiz bankacılık varlığına sahip olan İran, %32'lik payla küresel faizsiz bankacılık sektöründen en fazla pay* alan ülke konumundadır. 16 banka ile 477 milyar dolar faizsiz bankacılık varlığına sahip olan Suudi Arabistan %24'lük payla 2. sırada yer alırken, %15'lik pay ile Malezya 3., %10'luk pay ile Birleşik Arap Emirlikleri 4. ve %6,2'lik pay ile Kuveyt 5. sırada yer almaktadır. Bu ilk beş ülke, küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımının $\frac{3}{4}$ 'ünden daha fazlasına sahiptir (ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 27).

Ülkelerin küresel faizsiz bankacılık ve faizsiz finans varlık dağılımından aldıkları paylara göre sıralamaları karşılaştırıldığında, ilk dört ülkenin sıralamasının aynı olduğu görülmektedir. Küresel faizsiz finans varlık dağılımında %5'lik pay ile 5. sırada yer alan Katar, faizsiz bankacılık varlık dağılımında %6,1'lik pay ile 6. Sırada yer almaktadır. Finansal sistemi tamamen İslami hükümler çerçevesinde işleyen

* Abdullah (2021) tarafından İran faizsiz bankacılık sisteminin ele alındığı çalışmada; bankacılık sisteminden faizi uzak tutmayı amaçlayan İran'ın, bankacılık uygulamalarında gerçekte faizden arınmadığı konusunda belli başlı kuşkuların mevcut olduğuna dair ulaşılan sonuç ise küresel çapta aldığı pay üzerinde düşünmeye yönelmektedir.

İran'ın yanı sıra, konvansiyonel sistem ile faizsiz sistemin birlikte uygulama alanı bulunduğu Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi ülkelerin, küresel faizsiz finans sisteminden aldıkları paylar dikkat çekici düzeydedir. İkili (dual) yapının uygulandığı bu ülkelerde etkinliğin sistematik bir şekilde arttığı söylenebilir. Tüm bunların yanı sıra faizsiz finans konusunda dikkat çeken bir başka ülke ise Fas'tır. Faizsiz bankacılık uygulamalarına 2017 yılında başlayan ülke, iki yıl gibi çok kısa bir süre içerisinde dünyanın en hızlı büyüme gösteren pazarı haline gelmiştir. Bu durum, Fas'ta sektöre duyulan ihtiyacın boyutunu gözler önüne sermektedir. Ülkede yaşanan bu yeni deneyim ile sektörün büyümeyi sürdürülebilir hale getirebilmesi için faizsiz finansın sunduğu hizmetler konusunda bireylerin farkındalıklarının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Fas'tan ilham alan Cezayir'de, daha önce sadece yabancı bankalar tarafından sunulan faizsiz bankacılık ürünlerinin yanı sıra, yerel bankalar tarafından sunulmak üzere yerli faizsiz bankacılık ürünlerine 2020 yılının Ağustos ayında onay verilmiştir. Böylelikle, ülkede Covid 19'un ekonomik etkileriyle mücadele etmek için faizsiz finans aracılığıyla yerel tasarrufların ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir (ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 25-28).

1950'lerde ve 1960'larda oldukça az bilinen ve düşük düzeyde uygulama alanı bulan faizsiz bankacılık; zamanla IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşların ve Harvard Üniversitesi, London School of Economics gibi saygın öğrenim kurumlarının ilgisini çekmiş ve uluslararası basında olumlu bir şekilde yer almaya başlamıştır (Chapra, 2019b: 265). 2008 küresel finansal kriz döneminde ve sonrasında sergilediği güçlü performans ile çektiği ilgiyi küresel çapta canlı tutmayı başarmış ve daha da önem kazanmıştır.

Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını; ahlaki, adil ve etik kavramlarının yanı sıra, krizlere yatkın olduğu bilinen faiz temelli sistemin zedelediği yardımlaşma ve sosyal dayanışma gibi değerlerin de ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu kavram ve değerleri içinde barındıran faizsiz finansal sistem, Covid-19 salgınının sosyal ve ekonomik sonuçlarını hafifletmede önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda, piyasada var olan faizsiz finansal araç ve hizmetler konusunda farkındalığın ve bilgi düzeyinin artırılması; bireylerin doğru finansal seçimler yaparak tasarruflarını doğru yerlere kanalize etmeleri, refah düzeylerini

arttırabilmeleri ve krizin olumsuz etkilerini en hafif düzeyde atlatabilmeleri noktasında ön plana çıkmaktadır. Faizsiz finans konusunda farkındalığın ve bilgi düzeyinin artırılması aynı zamanda; ahlaki, adil ve etik anlayış çerçevesinde krizlere karşı insancıl çözümler sunmayı hedefleyen faizsiz finansal sistemin, küresel çapta etkinliğinin artması ve kullanım alanının genişleyerek sektör içerisinde daha fazla pay alabilmesi için de önem arz etmektedir. Böylece, küresel finansal sistemin daha etkin çalışması ve krizlere karşı daha dayanıklı performans sergilemesi de desteklenmiş olacaktır.

1.2.3. Malezya’da Faizsiz Finans ve Bankacılık: Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu

Malezya, Güneydoğu Asya’da 32,3 milyon* insanın yaşadığı çok sayıda kültürü, dini, ırkı ve etnik grubu içinde barındıran bir ülkedir. Malezya’nın en büyük iki etnik grubu† Malay (nüfusun yaklaşık %65’i) ve Çinlilerdir (nüfusun yaklaşık %25’i). Geriye kalan kısmını (yaklaşık %10’unu) Hintliler ve diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun %60’ından fazlası, çoğu Malay kökene sahip Müslümanlardan oluşmaktadır. 1957 yılında bağımsızlığını kazanan Malezya’da resmi dil Malayca, resmi din İslam’dır. Bununla birlikte, ülkede genel kabul gören dil İngilizce’dir ve nüfusun tamamına yakını ileri düzeyde İngilizce konuşabilmektedir.‡ Parlamenter monarşi hükümet sistemine sahip, federal bir devlet olan Malezya; farklı dine, dile ve ırka mensup birçok vatandaşa ev sahipliği yapmaktadır (Orman, 2014: 231-239).

Ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamında din var olmasına rağmen, Malezya’da İslam’ın modernleşme için bir engel değil, tam tersi olduğu vurgulanmaktadır. Başkenti Kuala Lumpur’u önde gelen bir bölgesel finans merkezi yapan finansal hizmetlerin büyümesine de katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Malezya’da İslam’ın pragmatik ve hoşgörülü olduğu düşünülmektedir ve bu durumun Malezya’da İslami finansın Müslüman olmayanlar arasında da popülerliğini arttırdığına dikkat

* (World Bank- DataBank, 2020)

† Verilere ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz.: “DEİK-Malezya Ülke Raporu, 2014” ve “wikipedia.org”.

‡ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: “wikipedia.org”

çekilmektedir (Sobol, 2014: 243). Malezya’da İslami finanstaki genel başarı, İslami finansın gelişmesi için doğru altyapı oluşturmada kademeli adımlar atan hükümetin desteği ile de ilişkilendirilmektedir. Malezya; fikir liderliği, ürün geliştirme ve kurumsal kuruluşlar konusunda adımlar atarak, kendisini İslami finans için önemli bir yer olarak, sağlam bir şekilde inşa etmiştir (GIFR, 2017(Chapter 3): 70).

Malezya; düzenleyici çerçeve geliştirme, yasal ve şariat (İslam hukuku) çerçevesi, ürün ve pazar geliştirme ve bilgi uzmanlığının artırılması şeklindeki dört yönlü bir stratejik yaklaşımın benimsenmesiyle, dünyadaki en kapsamlı ve ilerici İslami finans sistemine sahip ülke olarak nitelendirilmektedir. 2017 Küresel İslami Finans Raporu’na göre, Malezya, dünyanın en gelişmiş İslami finans bölgelerinden biridir ve konvansiyonel sisteme paralel olarak işleyen eksiksiz bir İslami finans sistemine sahip olan dünyanın ilk ülkesidir (GIFR, 2017(Chapter 3): 72).

Malezya’daki faizsiz finansın kökeni, hac ziyareti yapmayı planlayan Müslümanlar için tasarruf fonu oluşturmalarına yardımcı olacak Tabung Haji olarak bilinen tasarruf şirketinin kurulduğu 1963 yılına kadar uzanmaktadır (Kunhibava, 2012: 193). Tabung Haji*, Malezya’da ilk faizsiz finans kuruluşu olarak başarılı bir performans sergileyerek büyük ilgi görmüştür. Bu başarı ve yarattığı farkındalık, Malezya hükümetini 1983 yılında ilk tam teşekküllü İslami ticari banka olan “Bank Islam Malaysia Berhad’ı (BIMB)” kurmaya teşvik etmiştir (Lewis ve Algaoud, 2001: 6). Malezya’da, modern anlamda bilinen ilk faizsiz bankanın kurulması için, 1983 yılında “İslami Bankacılık Kanunu (IBA 1983)” taslağı hazırlanarak ilk resmi adım atılmıştır (Kunhibava, 2012: 193; Md Nor, Mohamad ve Yaacob, 2016: 601). 1983 yılında kanunun kabulü ile, İslami bankaları düzenleme ve denetleme konusunda merkez bankası olarak Bank Negara Malaysia’ya (BNM) yetki verilmiş ve faizsiz ürün ve hizmetler sunan tam teşekküllü ilk faizsiz banka olan BIMB kurulmuştur (GIFR, 2017(Chapter 3):72; Kunhibava, 2012: 193). 1984 Tekafül Kanunu’nun çıkarılmasıyla Malezya’da 1985 yılında ilk tekafül (faizsiz sigorta) şirketi kurulmuştur. Bu adımlar kısa sürede başarıya ulaşarak, ülkede faizsiz finans hizmetlerine duyulan ihtiyacı da kanıtlamıştır (Sobol, 2014: 244). Bu dönem faizsiz bankacılık için ilk ve deneysel

*Günümüzde “Pilgrims Savings Fund Corporation” adıyla faaliyet göstermektedir.

aşama olarak kabul edilmiş ve sektör içerisinde ivme kazanması yaklaşık 10 yıl sürmüştür (Alrifai, 2015: 108; Kunhibava, 2012: 193).

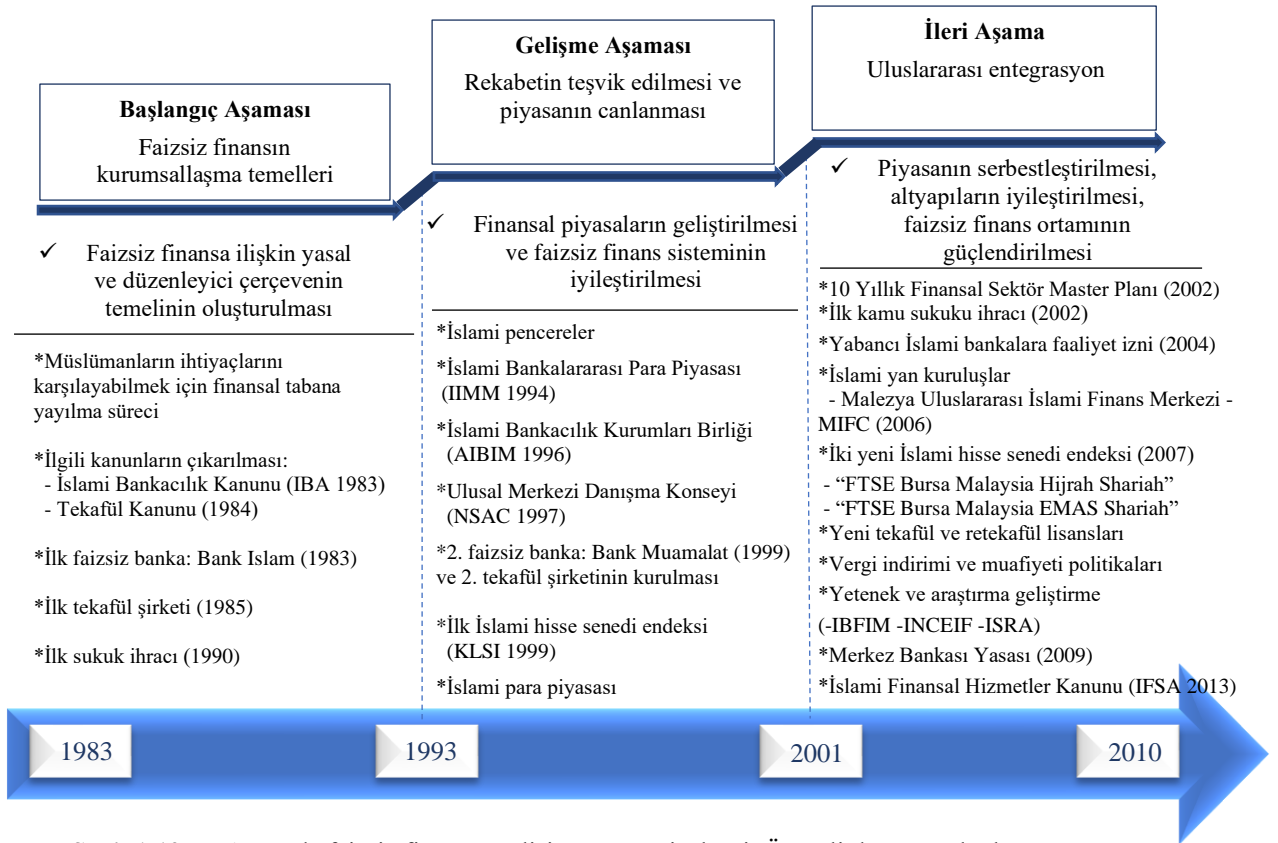
1993 yılı, Malezya'daki faizsiz finans sektörü için bir başka önemli döneme geçişi temsil eden yıl olmuştur. Bu yıl Maliye Bakanlığı, aslında ülkedeki faizsiz hizmetleri serbestleştiren bir adım olan düzenleyici bir "Faizsiz Bankacılık Tasarısı" yayınlamıştır (Sobol, 2014: 244). Buradaki amaç, Malezya hükümetinin daha fazla rekabet ve gelişimi teşvik etmek için sektörü açmaya karar vermesiydi. Böylece, Orta Doğu'daki hükümetler ve düzenleyicilerin aksine Malezyalılar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sektörün gelişimini aktif bir şekilde desteklemişlerdir. Yayımlanan tasarı ile Bank Negara 1993 yılında ilk kez, geleneksel bankaların var olan şube ve altyapılarını kullanarak İslami bankacılık hizmetleri sunmalarına izin vermiştir (Alrifai, 2015: 109). İslami pencereler olarak bilinen bu yöntem oldukça başarılı olmuştur. Çünkü, Müslüman olsun ya da olmasın daha fazla sayıda kişi faizsiz bankacılık hizmetinden faydalanabilmiş ve böylece faizsiz bankacılığın sadece Müslümanlar için hizmet verdiğine dair oluşan algı da ortadan kalkmıştır (Kunhibava, 2012: 194).

Ocak 1994'te, kurumları ve araçları birbirine bağlamak ve faizsiz bankacılık sisteminin tam teşekküllü bir bankacılık sistemi olarak işlemlerini sağlamak amacıyla "İslami Bankalararası Para Piyasası (IIMM)" kurulmuştur (Kunhibava, 2012: 195). Malezya'da İslami bankacılığın gelişmesine katkıda bulunan bir diğer önemli faktör olarak, 1997'de Malezya'daki faizsiz bankacılık ve tekafül (İslami sigorta) konusunda en yüksek fihhi otorite olan "Ulusal Şer'i Danışma Konseyi (NSAC)" kurulmuştur. 2009 yılında yürürlüğe giren Merkez Bankası Yasası ile yetkileri güçlendirilen NSAC'ın ana hedefleri: Merkez bankasına İslami bankacılık ve tekafül işlemleri konusunda tavsiyelerde bulunmak için tek yetkili organ olarak hareket etmek, faizsiz bankacılık ve finans ile ilgili fihhi konuların koordinasyonu, bankacılık ve tekafül kurumları tarafından sunulan yeni ürün ve programların İslami kurallara uygun yönlerinin analizi ve değerlendirilmesi (Venardos, 2005).

2005 yılına gelindiğinde, yabancı İslami bankaların (Kuwait Finance House, Al Rajhi Bank ve Asian Finance House gibi) Malezya'da İslami bankacılık faaliyetlerinde bulunmalarına izin verilmiştir (Kunhibava, 2012:195). Bunların yanı

sıra, Malezya’da İslami bankacılık, vergi indirimleri ve muafiyetleri gibi kullanıcılarına özel mali teşviklerle de desteklenmiştir. Ayrıca, Malezya’da faaliyet gösteren bankalar, ülkedeki İslami finans sisteminin gelişimine katkıda bulunmak adına, uzmanlığa sahip yabancıları (gurbetçileri) istihdam etme konusunda da tam esneklik sağlamıştır (Sobol, 2014: 245).

2013 yılına gelindiğinde Malezya’da, faizsiz finans sistemine ilişkin oldukça önemli bir adım atılmıştır. 1983 IBA ve 1984 Tekafül Kanunu’nun yerini 22 Mart 2013 tarihinde BNM tarafından yayınlanan “İslami Finansal Hizmetler Kanunu (IFSA 2013)” almıştır (Md Nor vd., 2016: 604). Kanun, Malezya’da İslami kurallara uygun çeşitli faizsiz finans sözleşmelerinin özelliklerini yansıtan kapsamlı bir düzenleyici çerçeve için yasal dayanak sağlamakta ve faizsiz finansal ürün ve hizmetlerin sunulmasında İslami sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasını desteklemektedir (BNM, 2012: 80). IFSA, finansal gelişmelerin bölgesel ve uluslararası niteliği göz önüne alındığında daha karmaşık bir hal alan finansal ortam içerisinde BNM’nin düzenleyici ve denetleyici yetkilerinin güçlendirilmesini sağlamıştır. Finansal hizmet sağlayıcılar arasında daha adil, daha sorumlu ve profesyonel iş davranışını teşvik etmek adına BNM’ye yasal yetki verilmiştir. Bu kapsamda kanunun, Malezya’nın finans sektöründe; sağlam, sorumlu ve ilerici bir anlayışın hakim olduğu ortamı sunması amaçlanmıştır. Böylelikle, özellikle finansal tüketicileri koruma stratejisini teşvik etmesi ve geleneksel ve faizsiz bankacılık arasında net bir sınır çizmesi beklenmiştir (Md Nor vd., 2016: 604). Temel amaç, mali istikrarı sağlamak ve İslami kurallara uyumu teşvik etmektir (IFSA, 2013: Part II Section 6).

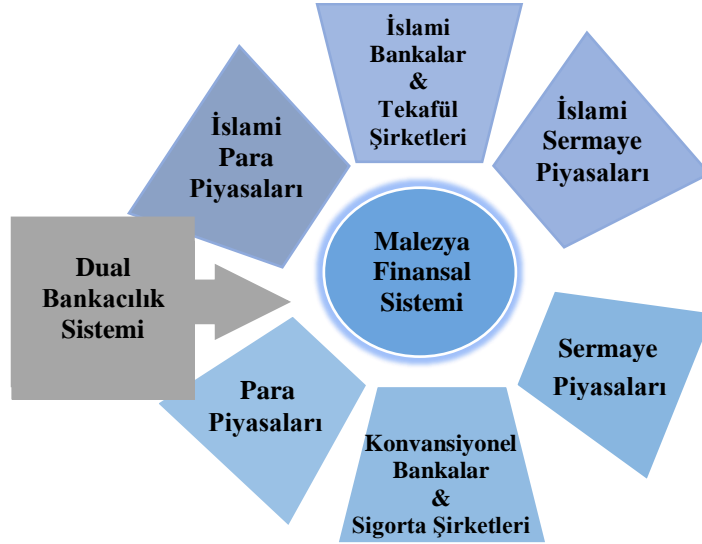
Şekil 1.12. Malezya'da faizsiz finansın gelişim zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları

Kaynak: Alrifai, 2015; Kunhibava, 2012; Lean ve Parsva, 2012; Md Nor vd., 2016; Sobol, 2014 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.12'de özetlenen, yukarıda belirtilen tüm faktörler göz önünde bulundurulduğunda, İslami bankacılığın Malezya'da çok iyi gelişme göstermesi ve Malezya'nın, bankacılık dahil olmak üzere dünyanın önde gelen İslami finans sistemlerinden birine sahip ülke olarak kabul edilmesi şaşırtıcı bir durum değildir.

Malezya'da konvansiyonel (geleneksel) finansal sistem ve faizsiz finansal sistem paralel olarak gelişme göstermiştir. Malezya hükümeti ve finansal düzenleyiciler; Şekil 1.13'te sergilenen ikili (dual) bir sistemden oluşan finansal yapı içerisinde, konvansiyonel sisteme paralel olarak faaliyet gösteren faizsiz finans sisteminin gelişiminde merkezi rol oynamıştır (ICD-Thomson Reuters(IFDR), 2014: 22). Ülke, faizsiz finans hizmetleri sektörüne katkıda bulunan etkili bir düzenleyici ortam sunmaktadır. Böylece mevcut hukuki çerçeve kapsamında geleneksel ve faizsiz finansal sistemler rekabetçi bir ortamda uyum içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Asya-Pasifik bölgesinde İslami (faizsiz) finansın merkezi kabul edilen Malezya, ürün sunumu ve derinliği konusunda diğer finans merkezlerinden çok daha ileri konumdadır (Alrifai, 2015: 115; COMCEC, 2016: 74).

Şekil 1.13. Malezya finansal sistemi

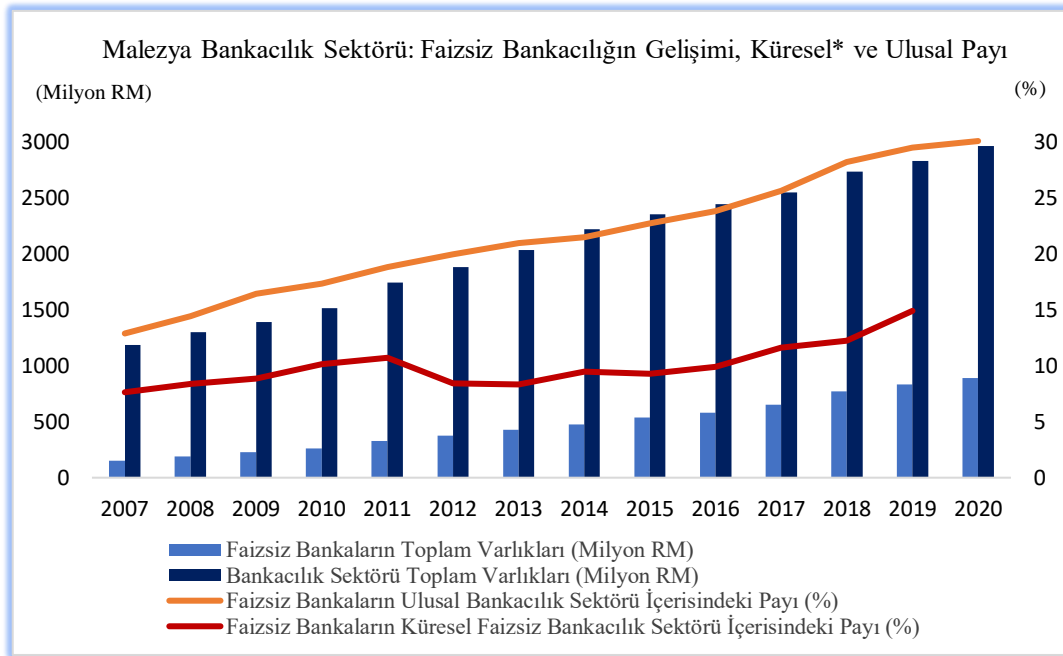
Kaynak: Malaysia International Islamic Financial Centre (MIFC)

Malezya, finansal işlemlerin kolaylaştırılmasına yönelik az sayıda işlem platformlarından birine sahip bulunmaktadır. Bu kapsamda altyapısı, İslami bankacılıktaki ilerlemeler için öncü güç olarak kabul edilmektedir. Malezya’da hem İslami sermaye piyasası (Islamic Capital Markets-ICM) hem de İslami para piyasası (Islamic Money Markets-IMM) bulunmaktadır (COMCEC, 2016: 75). Son yıllarda ICM olağanüstü bir büyüme yaşamıştır ve ürün inovasyonu ve finansal aracılıkta dünya lideri olarak geniş çapta tanınmaktadır (GIFR, 2017(Chapter 3): 82). Malezya’nın finansal sistem içerisinde yer alan İslami finans altyapısı o kadar gelişmiştir ki diğer bölgelerle de rekabet edebilme gücüne sahiptir. (COMCEC, 2016: 75) Küresel faizsiz finans varlık dağılımından ve küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından en yüksek payı alan ilk 3 ülke arasında yer alması da bu durumu destekler niteliktedir (ICD-Refinitiv(IFDR), 2020: 23-27).

Şekil 1.14’te 2007-2020 yılları arası Malezya’daki faizsiz bankaların ve bankacılık sektörünün varlık büyüklükleri ile faizsiz bankaların varlık büyüklükleri

bakımından ulusal bankacılık sektörü içerisindeki payı ve küresel faizsiz bankacılık sektörü içerisindeki payı sergilenmektedir.

2020 İslami Finans Gelişme Raporu'na göre; 2019 yılı itibariyle faizsiz finans varlık büyüklüğü 570 milyar dolar olan Malezya'nın, faizsiz bankacılık varlık büyüklüğü 297 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında, faizsiz bankacılığın ulusal bankacılık sektörü içerisinde aldığı payın ve küresel faizsiz bankacılık sektörü içerisinde aldığı payın birbirine oldukça yakın düzeyde seyrettiği Malezya'da, 2019 yılı itibariyle ulusal pay yaklaşık %29 düzeyine yükselirken, küresel pay %15 düzeyine yükselmiştir. Malezya bu paylarla, küresel faizsiz finans varlık dağılımından ve küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından en yüksek payı alan 3. ülke konumundadır.

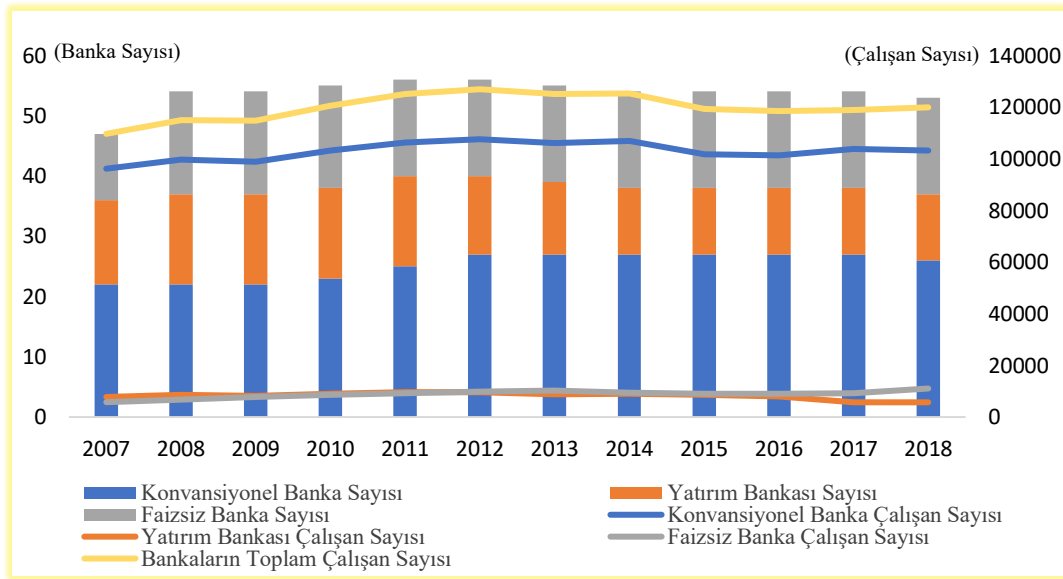

Şekil 1.14. Malezya'da faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki durumu

Kaynak: Bank Negara Malaysia (BNM) verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.
 *: Küresel veri kaynakları: WIBCR, 2012-2016; IFSB, 2014; IFSB, 2019; IFSB, 2020 ve ICD (IFDR), 2015-2020.

Şekil 1.15'te 2007-2018 yılları arası Malezya'da faaliyet gösteren bankaların ve banka çalışanlarının sayıları sergilenmektedir. Malezya Merkez Bankası verilerine göre; 2007 yılında sektör içerisinde faaliyet gösteren faizsiz banka sayısı 11 iken, 2008 yılında bu sayı 17'ye yükselmiş ve 2011 yılına kadar durumunu korumuştur. 2008

küresel finansal krize ve ilerleyen yıllardaki etkilerine rağmen faizsiz banka sayısında yaşanan bu artış ve artış durumunun korunması faizsiz bankaların kriz karşısındaki durumunu gözler önüne sermektedir. 2011 yılında 16 olan faizsiz banka sayısı, 2011-2018 yılları boyunca da durumunu korumuştur. 2018 yılı itibariyle konvansiyonel banka sayısı 26, yatırım bankası sayısı 11 ve toplam banka sayısı 53 olan Malezya’da, faizsiz bankaların toplam banka sayısı içerisindeki payı %30’dur. İslami pencereler ile birlikte toplam faizsiz banka sayısını sunan İslami Finans Gelişme Raporu’na göre; Malezya’da, 2018 yılında İslami pencereler dahil faizsiz banka sayısı 38 iken, 2019 yılında bu sayı 36’ya düşmüştür.

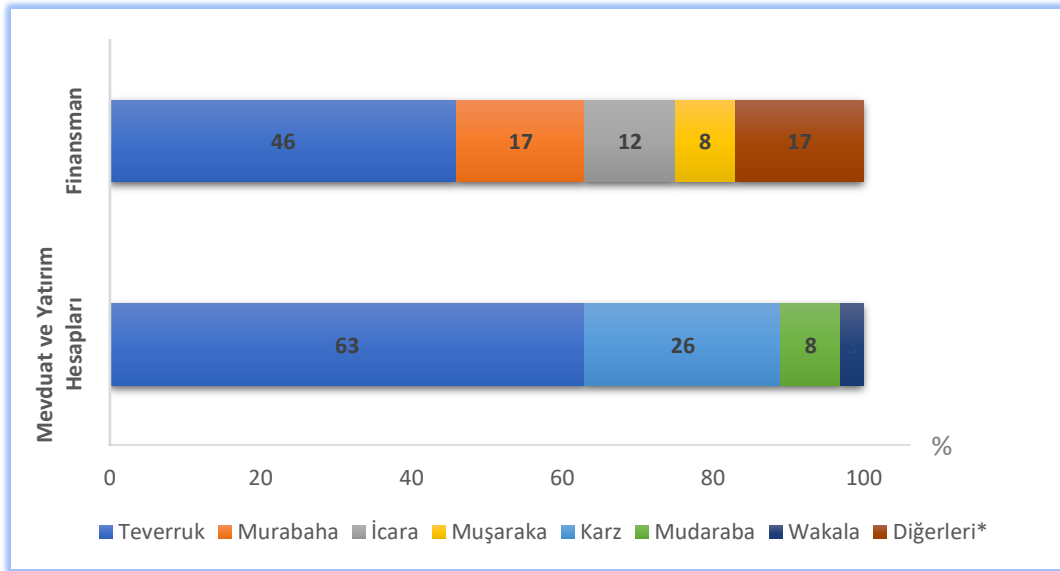
Şekil 1.15. Malezya’da bankaların ve banka çalışanlarının sayısı (2007-2018)

Kaynak: Bank Negara Malaysia (BNM) verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Malezya’da 2007 yılında 5.774 olan faizsiz banka çalışanlarının sayısı, 2018 yılı itibariyle 11.064’e ulaşmıştır. 2018 yılı itibariyle faizsiz banka çalışanlarının toplam banka çalışanları içerisindeki payı ise %9 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1.16’da Malezya’da kullanılan faizsiz finansman araçlarının 2019 yılı itibariyle dağılımı sergilenmektedir. Teverruk ve Murabaha, Malezya’da sunulan faizsiz finansmanın yaklaşık 2/3’sini oluşturmaktadır. Son yıllarda artan Teverruk uygulaması, faizsiz bankacılık sektörü tarafından finansman için sunulan İslami sözleşmelerin uygulanmasında dikkate değer bir gelişmedir. 2016 yılında, %34’ün

üzerinde büyüyerek faizsiz bankaların sunduğu toplam finansmanın %22,4'ünü oluşturan Teverruk finansmanı, 2019 yılında %46'lık pay ile toplam finansmanın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. İcara'ya (Leasing) dayalı finansman %12'lik pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. Kâr paylaşım aracı olan Muşaraka'nın payı %8 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. Malezya'da kullanılan faizsiz mevduatlar içerisinde en yüksek pay Teverruk'a aitken, Karz %26'lık pay ile ikinci sırada yer almaktadır.

*: Diğerleri; belirtilmemiş İslami finansman araçlarını içermektedir.

Şekil 1.16. Malezya'da kullanılan faizsiz finansman araçlarının 2019 yılı dağılımı

Kaynak: Bank Negara Malaysia (BNM), 2019: 49

Teverruk'a dayalı faizsiz mevduatların payının 2019 yılı itibariyle %63 olarak gerçekleşmesi, Teverruk sözleşmeleri kapsamında sunulan mevduatın sabit getiri oranlarına olan yüksek talebi yansıtmaktadır. Teverruk'un faizsiz bankacılık kurumları içinde artan kullanımı ile ticari işlemlerden kaynaklanan kredi ve piyasa risklerini etkin bir şekilde yönetebilecek ve yeteneklerini daha da güçlendirebilecek düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Böylece; 1 Temmuz 2016'da yürürlüğe giren Teverruk'a ilişkin Şer'i Standartlar ve Operasyonel Gereklilikler kapsamında, öngörüldüğü üzere diğer İslami kurallara uygun sözleşmelerle birlikte daha yenilikçi Teverruk uygulamalarının temeli atılmıştır (BNM, 2016: 91; BNM, 2019: 49). Sukuk ürününün dünyaya tanıtılmasında öncülük eden Malezya, sukuk konusunda da diğer ülkelerden oldukça ileri bir konumdadır. Küresel sukuk (Kira Sertifikası) ihracatçıların

önemli bir düzeyini gerçekleştiren Malezya 2019 yılı itibariyle, %45'lik pay ile dünya lideridir. Hükümetin faizsiz finansı destekleme bakımından İslam dünyasının en destekleyici hükümeti olması, faizsiz bankacılık ve sermaye piyasaları için yasa ve düzenlemelerin uzun zaman önce belirlenmiş olması bu durumun en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir (Alrifai, 2015: 134). Malezya'da düzenleyici kurumlar ve hükümet, faizsiz finans alanındaki liderliğini yakın gelecekte de koruyabilecek daha fazla reform yapmaya devam etmektedir (COMCEC, 2016: 76).

1.2.4. Türkiye’de Faizsiz Finans ve Bankacılık: Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu

1980’li yıllardan başlayarak uygulamaya konulan finansal liberalizasyon politikalarının etkisiyle Türk finans sisteminde önemli yapısal değişiklikler yaşanmıştır. Sektöre yönelik mevzuat düzenlemeleri, uluslararası kabul görmüş normlar düzeyinde gerçekleştirilmiş ve özel sektör tarafından finansal kurumlara yatırım yapılmasını teşvik eden bir ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. Faizsizlik prensibi ile faaliyet gösterebilecek bankacılığa ilişkin uygulama alanı da Türk finans sektörüne bu dönemde kazandırılmıştır (ÖFK Birliği, 2004: 6). Asya ve Avrupa arasında köprü görevi gören ve 84,3 milyon nüfusa* sahip olan ülkede, %95’in üzerinde Müslüman nüfusun varlığı faizsiz finans hizmetleri sektörü için büyük bir potansiyel tüketici tabanı olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye’de faizsiz finansın kökeni, para vakıfları başta olmak üzere İslami bankacılık faaliyeti ile Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Bu faaliyetleri; 1960’lı yıllardaki küçük girişimler, 1975 yılında kurulan “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası” (DESİYAB) ve “Kâr/Zarar Ortaklığı Bonusu” (KZOB) adı verilen kâr-zarar paylaşımı sertifikalarının çıkarılması izlemiştir (Asutay, 2013: 213). Birkaç yıl faizsiz sisteme uygun olarak faaliyet gösteren DESİYAB 1978 yılında faizli sisteme geçiş yapmış, KZOB ismi ise 1981 yılında yayınlanan tebliğ ile “Kâra İştirakli Tahvil” olarak değiştirilmiştir (Özulucan ve Özdemir, 2010: 15). Faizsiz finansa ilişkin yaşanan tüm bu girişimlerden sonra, Türkiye’de faizsiz finans, 1983 yılında çıkarılan

* (World Bank- DataBank, 2020)

kanun hükmünde kararname (“16.12.1983 tarihli 83/7506 sayılı”) ile ilk kez “Özel Finans Kurumu (ÖFK)” adı altında gündeme gelmiş ve yasal çerçevenin temelleri atılmıştır (ÖFK Birliği, 2004: 32). Türkiye’de, ekonomik ve toplumsal bir ihtiyaç karşısında ÖFK adı altında uygulama alanı bulan faizsiz finans ile hedeflenen amaçlar; ekonomik büyüme için gerekli olan özel tasarrufların teşvik edilmesi ve özellikle dini hassasiyet dolayısıyla faizden kaçınarak atıl durumda bırakılan tasarrufların ekonomiye kazandırılması, petrol zengini Körfez ülkelerinden kaynak aktarımının sağlanması ve İslam ülkeleri ile olan ilişkilerin güçlendirilmesi olarak sıralanabilir.

ÖFK’ları ülkede faaliyet gösteren geleneksel bankalardan ayırmak için “banka” terimi ile adlandırılmalarından özellikle kaçınılmıştır. Bu sebeple, ÖFK’lar bankaların yasal çerçevesine tabi tutulmamış ve Bakanlar Kurulu Kararı yönergelerine göre faaliyet göstermiştir (Asutay, 2013: 214). Türkiye’de, 1983 yılında yasal çerçevesi oluşturulmuş olan ÖFK’lara ilişkin hukuki statünün 1985 yılında tamamlanmasının ardından, “Albaraka Türk” ilk ÖFK olarak faaliyete geçmiştir. Onu aynı yıl faaliyete başlayan ve 2001 yılında adı “Family Finans” olarak değiştirilen, “Faisal Finans Özel Finans Kurumu” takip etmiştir. Her iki kurumun kuruluşunda da Arap Körfezi paydaşların kontrol hissesi sahipliği bulunmuştur. Takip eden yıllarda diğer ÖFK’lar faaliyete geçmiştir: 1989 yılında “Kuveyt Türk”, 1991 yılında “Anadolu Finans”, 1995 yılında “İhlas Finans” ve 1996 yılında “Asya Finans (Bank Asya Katılım Bankası)” (Asutay, 2013: 214; Özsoy, 2012: 83). Asya Finans’ın, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun (BDDK); 03.02.2015 tarihli kararı gereğince Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) aktarılmasına karar verilmiş, 22.07.2016 tarihli kararı gereğince de faaliyet izni kaldırılmıştır (BDDK, Basın Açıklaması).

ÖFK’lar 1999 yılından itibaren 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınmıştır. 1999-2001 yıllarında yaşanan kriz nedeniyle bankacılık sektörü çok zor bir dönemden geçmiş, İhlas Finans kurumu iflas etmiş ve ÖFK’lar tarafından toplanan fonların güvence durumu sorgulanmaya başlanmıştır. 2001 yılında, Bankalar Kanunu’nda değişiklik yapan 4672 sayılı kanunla ÖFK’larda toplanan fonların güvence altına alınması amaçlanmıştır. Bu amaçla, bu kurumların sorunlarını tartışmak, çözmek, ortak bir tutum sergilemek ve düzenlemeler gerçekleştirmek adına Özel Finans Kurumları Birliği ve bünyesinde hazırlanan yönetmeliğe tabii olarak

kontrol edilmek üzere “Güvence Fonu” oluşturulmuştur. Böylece, tasarruflar/toplanan fonlar belirli bir miktara kadar güvence altına alınmıştır (ÖFK Birliği, 2004: 32-33). ÖFK’ların Bankalar Kanunu kapsamına alınması ve düzenlemeler ile birlikte krizi daha sağlıklı bir yapıya kavuşarak atlatması, Türkiye’de faizsiz finansın seyri bakımından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla 1999 yılına kadar olan süreç Türkiye’de faizsiz finansın başlangıç aşaması, 1999 yılından sonraki süreç ise gelişme aşaması olarak kabul edilebilir.

ÖFK’lar faaliyete geçtikten sonra belirli bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Mevzuatın zayıflığı, altyapı yetersizliği, personel temininde yaşanan güçlükler, şube sayısının azlığı, yeni bir sistem olarak tanınırlık sorunu* ve tüm bunların başında banka olarak algılanmamaları sorunu gelmektedir. ÖFK’ların adlandırılmasında “banka” kelimesinin geçmemesi, bu kurumların bir takım bankacılık işlemlerinde banka olarak değil de başka bir kurum olarak algılanmaları sorununu oluşturuyordu. “Banka” kelimesinin kullanılmaması nedeniyle bu kurumlar yurt dışı faaliyetlerinde de özel şirketler gibi değerlendiriliyor ve bu durum kurumların faaliyetlerini kısıtlayacak bazı zorluklar oluşturuyordu. Bu kapsamda ÖFK adlandırmasından kaynaklanan soruna çözüm bulmak amacıyla, yeni birtakım arayışlar ortaya çıkmıştır. Bir kavramın doğru anlaşılabilmesi, öncelikle doğru ifade edilmesine bağlıdır düşüncesinin altı çizilerek; açık, sade, herkes tarafından kabul görebilecek ve bu tür bankacılığın karakteristik özelliklerini yansıtabilecek yeni bir kavram geliştirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, “Katılım Bankacılığı” kavramı öneri olarak sunulmuştur (Özcan ve Hazıroğlu, 2000: 9-10).

2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte ÖFK adlandırması “Katılım Bankaları” olarak değiştirilmiştir. ÖFK’lara “Katılım Bankası” adı altında “banka” statüsü kazandırılması, Türkiye’de faizsiz finansın seyri bakımından önemli bir diğer dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 2005 yılından sonra Türkiye’de faizsiz finansın büyüme süreci hız kazanmaya başlamıştır. 2001 krizinde %1’e kadar gerileyen faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payı 2008 yılında %3,5 düzeyine yükselmiştir.† 2005 yılında, “Family Finans” (1985) ve “Anadolu Finans” (1991)

* (Tunç, 2010: 178)

† (TKBB ve BDDK verilerine istinaden.)

“Türkiye Finans Katılım Bankası” ismi altında birleşmişlerdir. 2001 yılında oluşturulan Özel Finans Kurumları Birliği (ÖFKB)’nin adı Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak güncellenmiştir. “Güvence Fonu” kapsamında güvence altına alınan tasarruflar/fonlar ise, TMSF kapsamında güvence altına alınmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, “Katılım Bankacılığı” yeni bir kavram olarak literatüre ve mevzuata giriş yapmıştır.

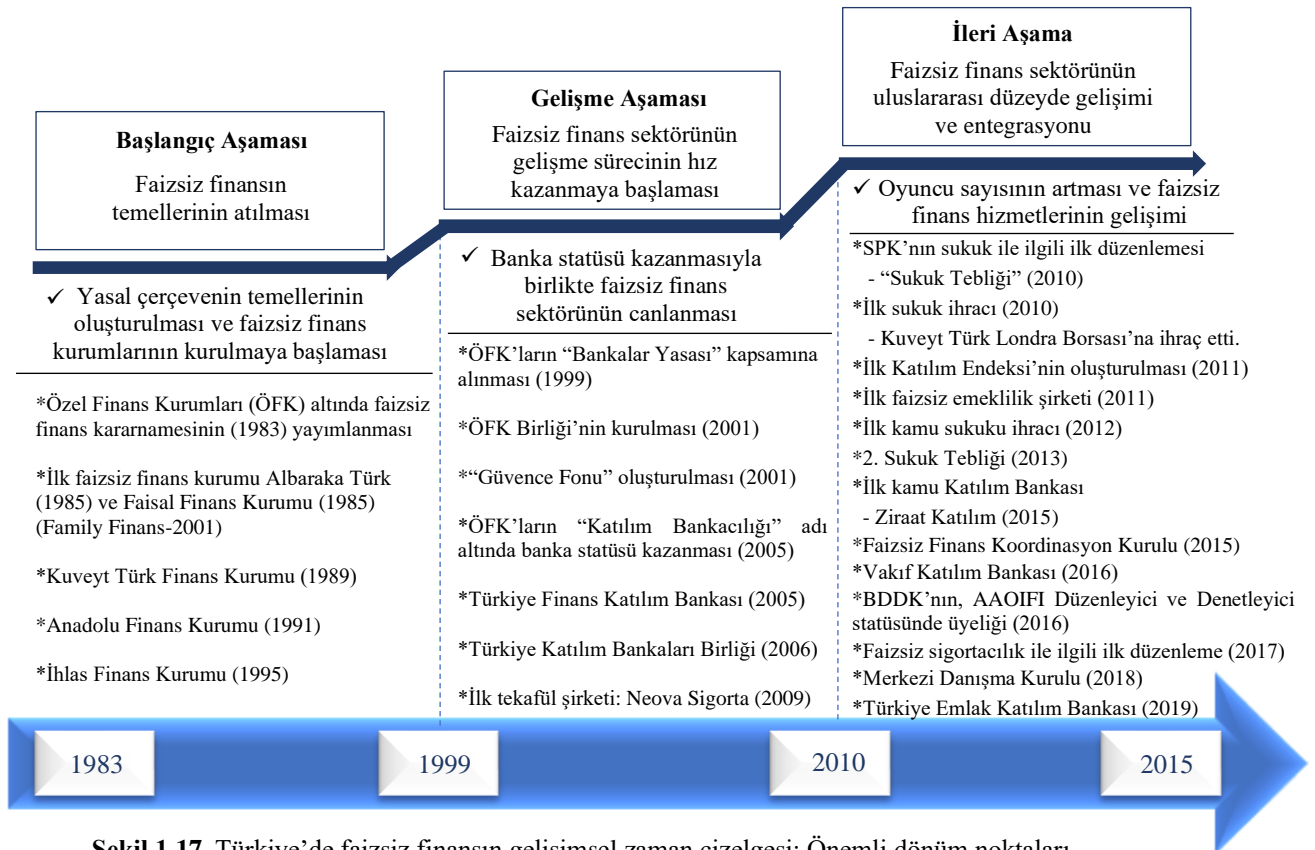
Türkiye’de “Katılım Bankaları”nın mevzuata giriş yapması ile birlikte banka sınıflandırmasında yeni bir döneme geçilmiştir. Mevduat Bankaları, Katılım Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları olmak üzere üç tür banka, bankacılık sektöründe faaliyet göstermeye başlamıştır. Böylelikle, faizsiz finansın en temel yansıması olan ve Dünya’da “İslami Bankacılık” olarak adlandırılan faizsiz bankacılığın Türkiye’deki karşılığı “Katılım Bankacılığı” olmuştur. Katılım Bankacılığı; tasarruf sahiplerinden cari ve katılma hesapları aracılığıyla topladıkları fonları faizsiz finansman ilkeleri dahilinde ticari ve sınai faaliyetlerde değerlendiren ve tarafların oluşan kâra ya da zarara katılması prensibiyle hareket eden, risk paylaşımı esaslı bir bankacılık faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmiş bir geleneksel finansal sektöre sahip olan Türkiye, faizsiz finans hizmetleri sektörü için büyük bir potansiyel tüketici tabana sahiptir. Fakat faizsiz finans hizmetleri sektöründe az gelişmiş bir ülke olduğu konusunda genel bir fikir birliği söz konusudur. Ülkede İslami sermaye piyasaları nispeten yenidir ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, ilk sukuk ihracı 2010 yılında Kuveyt Türk tarafından Londra Borsası’na gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında; Dow Jones tarafından 2004 yılında oluşturulan “Türk İslami Endeksi”ne benzer şekilde, Borsa İstanbul’da işlem gören 30 şirketi kapsayan ve ilk yerel katılım endeksi olan “Katılım 30 Endeksi” oluşturulmuştur. 2014 yılında 50 şirketi kapsayan “Katılım 50 Endeksi” yayınlanmıştır. 2012 yılında uluslararası piyasalarda ilk kamu sukuku ihracı gerçekleştirilmiştir. 2016 yılı Şubat ayı itibariyle kamu sukuku ihracı 9 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla, piyasada halihazırda hem sukuk hem de faizsiz finansa uygun borsa yatırım fonları desteklenmektedir (Asutay, 2013: 216; COMCEC, 2016: 82-84).

Türkiye’de hükümet, büyümeyi destekleyen önemli girişimlere destek vermekte ve kurumları tam teşekküllü faizsiz finans hizmetleri sunmaları konusunda

teşvik etmektedir. Bu kapsamda atılan en önemli adım, 2015 yılında tamamı kamu sermayeli, devlete ait ilk katılım bankası olan “Ziraat Katılım”ın kurulmasıdır. Böylece, kuruluşlarında yabancı ve özel sermayeli ortaklıkların hâkim olmasından dolayı, halâ katılım bankalarına mesafeli duran belirli bir kesimin güvenini kazanmak adına da önemli bir adım atılmıştır. Devlet destekli katılım bankasına olan ihtiyaç, 2016 yılında da “Vakıf Katılım”ın kurulmasıyla karşılık bulmuştur. Son olarak; 1926 yılında “Emlak ve Eytam Bankası” adıyla kurulmuş olan ve belirli bir süre sonra faaliyetlerine son veren, 2019 yılında ise tekrar faaliyete geçen tamamı kamu sermayeli “Emlak Katılım Bankası” kurulmuştur.

Türkiye’de 2005 yılına kadar mevzuat ve hukuki düzenlemeler gibi birtakım eksikliklerin gölgesinde kalan faizsiz finans sektörü, daha aktif devlet desteğiyle büyümesini hızlandırmaya çalışmaktadır. 2005 yılı sonrasında bu kapsamda atılan en önemli adımlardan olan devlet destekli kamu sermayeli katılım bankalarının kurulmasının hedeflerinden biri, katılım bankacılığının bankacılık sektörü içerisindeki payının artırılması olmuştur (Orhan, 2020: 84). Katılım bankacılığı ve sigortacılığının yanı sıra faizsiz finans sisteminin geliştirilmesi ile Türkiye’nin uluslararası bir finans merkezi olma vizyonuna katkı sağlamak adına 2015 yılında, “Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur. Böylelikle, faizsiz finans sisteminin geliştirilmesi hedefi de vizyon içerisinde yer almıştır. 2017 yılında, tekafül işletmeleri ve katılım emeklilik fonlarını da kapsayan sigorta ve özel emeklilik sisteminin düzenlenmesinden sorumlu olan Hazine Müsteşarlığı, faizsiz sigortacılığa ilişkin ilk düzenlemeyi gerçekleştirmiştir. 2018 yılında, TKBB içerisinde “Merkezi Danışma Kurulu” kurulmuştur. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye’de faizsiz finans alanında önemli bir adım daha atılmış ve daha önce her kurumun kendi içinde gerçekleştirdiği, finansal uygulamaların İslam hukukuna uygunluğu hakkındaki karar prosedürü danışma kurulunun sorumluluğuna bırakılmıştır (COMCEC, 2016: 83-84).

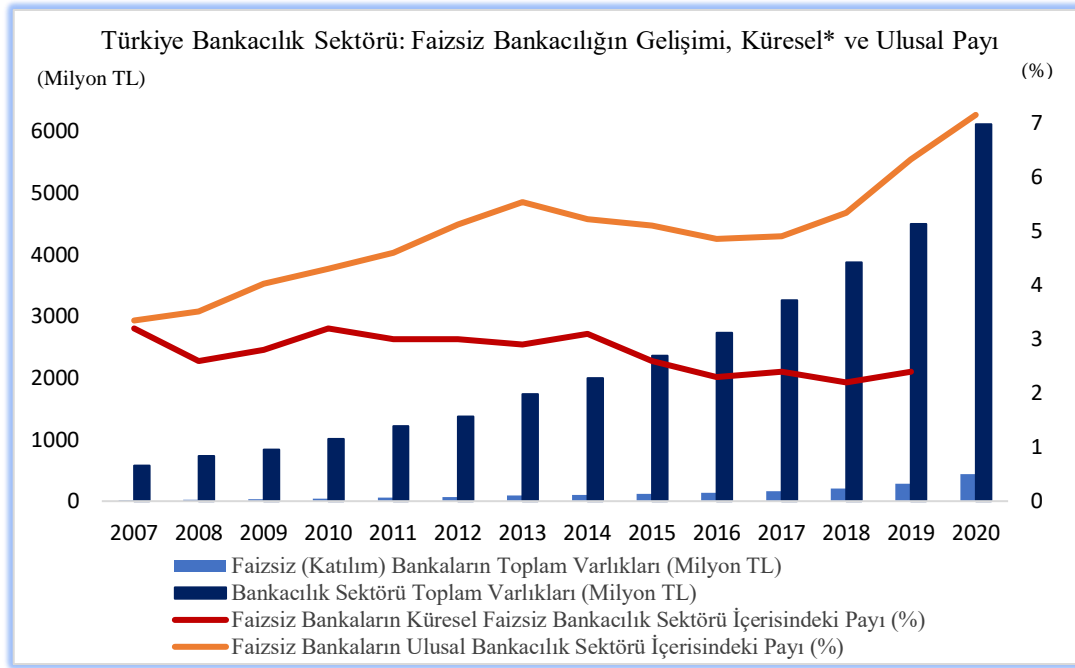

Şekil 1.17. Türkiye’de faizsiz finansın gelişimsel zaman çizelgesi: Önemli dönüm noktaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.17’de Türkiye’de faizsiz finansın gelişimine ilişkin önemli dönüm noktaları özetlenmiştir. Özetle Türkiye’de, faizsiz bankacılığın yasal ve düzenleyici temellerinin ilerlemesi ve gelişimi, ekonomik ve mali gerçeklerle ve aynı zamanda siyasi yönelimin doğasıyla belirlenen farklı aşamalardan geçmiştir (Asutay, 2013: 216).

Şekil 1.18’de 2007-2020 yılları arası Türkiye’deki faizsiz bankaların ve bankacılık sektörünün varlık büyüklükleri ile faizsiz bankaların varlık büyüklükleri bakımından ulusal bankacılık sektörü içerisindeki payı ve küresel faizsiz bankacılık sektörü içerisindeki payı sergilenmektedir. İslami Finans Gelişme Raporu’na göre; 2019 yılı itibariyle Türkiye küresel faizsiz finans varlık büyüklüğünden 63 milyar dolar ile %2,2’lik pay almıştır.

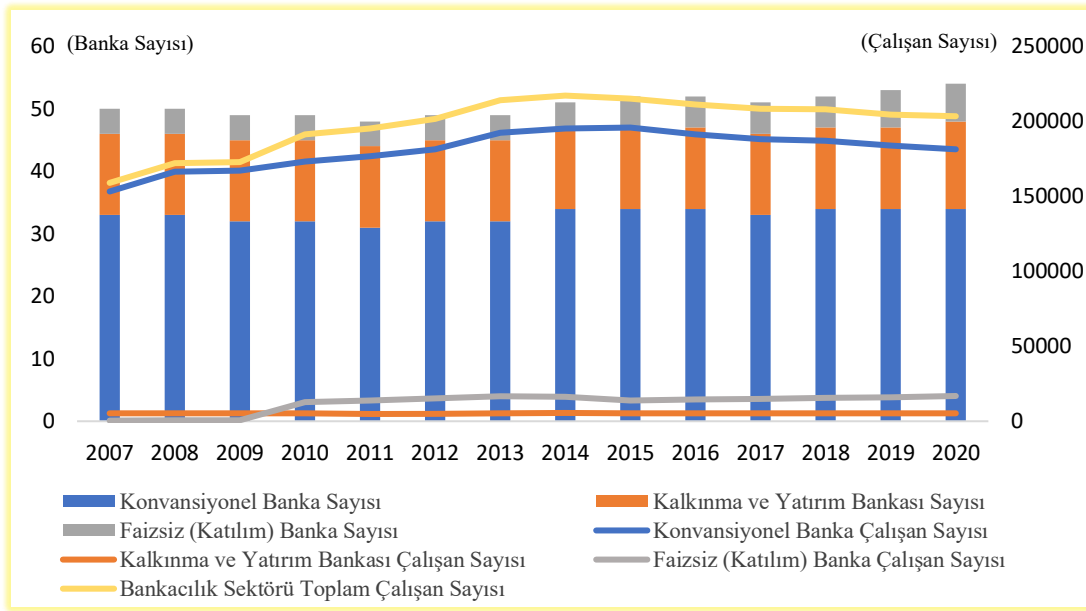

Şekil 1.18. Türkiye’de faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki durumu (2007-2020)

Kaynak: BDDK verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

*: Küresel veri kaynakları: IFSB, 2014; IFSB, 2019; IFSB, 2020 ve ICD (IFDR), 2015-2020.

Türkiye’de; 2019 yılı itibariyle yaklaşık 48 milyar dolar (284 milyar TL) olan faizsiz bankacılık varlık büyüklüğünün, bankacılık sektörü (4.491 trilyon TL) içerisinde aldığı ulusal pay %6,3 düzeyinde iken, küresel pay %2,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İslami Finans Gelişme Raporu’na göre bu veriler ışığında Türkiye, 2019 yılında sektörün en hızlı büyüme oranlarından biri ile faizsiz finans alanında yükselen bir yıldız olarak ifade edilmektedir. 2020 yılında ulusal pay yaklaşık %14’lük bir artışla %7,16’ya ulaşmıştır. Bu pay, Türkiye’de faizsiz bankacılığın sektör içerisinde yıllar boyunca (2012-2018) %5 düzeylerinde aldığı paylar sonrasında ulaşılan en yüksek payı temsil etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de faizsiz finansın gerek ulusal gerekse küresel ölçekte aldığı pay henüz istenilen düzeyde değildir. TKBB 2015 Strateji Belgesi’ne göre Türkiye’nin 2025 yılı hedefi, faizsiz bankacılığın sektör içerisinde aldığı payın %15 düzeyine ulaşmasıdır.

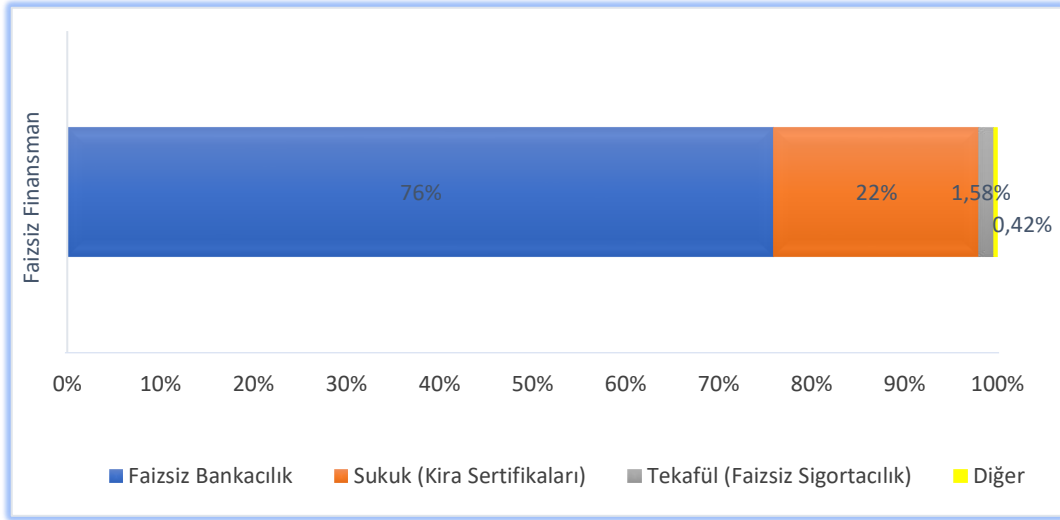
Şekil 1.19. Türkiye’de bankaların ve banka çalışanlarının sayısı (2007-2020)

Kaynak: BDDK, TBB, TKKB verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.19.’da 2007-2018 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların ve banka çalışanlarının sayıları sergilenmektedir. 2007 yılında sektörde faaliyet gösteren faizsiz banka sayısı 4 iken, 2020 yılı itibariyle bu rakam 6’ya yükselmiştir. 2020 yılı itibariyle bankacılık sektöründe faaliyet gösteren toplam banka sayısı 54 olan Türkiye’de, faizsiz banka sayısının toplam banka sayısına içerisindeki payı %11’dir. 2007 yılında şube sayısı 422 olan faizsiz bankaların, çalışanlarının sayısı 9.187 iken 2020 yılı itibariyle 16.849’a ulaşmıştır. Şube sayısı ise 1.255’e ulaşmıştır. 2020 yılı itibariyle faizsiz banka çalışanlarının, bankacılık sektörü çalışanları içerisindeki payı %8,3 olarak gerçekleşmiştir. Faizsiz bankaların şube sayısı, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren şube sayısı içerisinde %11 düzeyinde pay almaktadır. 2020 yılı itibariyle faizsiz bankaların personel ve şube sayılarında, bir önceki yıla göre sırasıyla %5 ve %6,4 düzeylerinde artış yaşanmıştır. Ele alınan tüm veriler ışığında; Türkiye’de, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren faizsiz bankaların, Covid-19 krizi döneminde başarılı bir performans sergilediği söylenebilir.

Şekil 1.20.’de Türkiye’de faizsiz finans varlıklarının 2019 yılı itibariyle dağılımı sergilenmektedir. Faizsiz bankacılık, %76’lık payla Türkiye’de faizsiz finansın en belirgin yansımasıdır. İslami sermaye piyasasının en belirgin yansıması

olarak bilinen sukuk %22'lik payla 2. sırada yer alırken, Türkiye’de henüz gelişme aşamasında olan faizsiz sigortacılığın payı %1,58 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 1.20. Türkiye’de faizsiz finans varlıklarının 2019 yılı dağılımı

Kaynak: ICD-REFINITIV, 2020 verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sukuk, sektöründe son beş yılda görülen çift haneli büyümeyi sürdürerek, Covid-19 salgınının ağır etkilerinin yaşandığı süreçte bütçe açıklarının finanse edebilmesi ve likidite seviyelerinin korunabilmesi adına tercih edilen bir borçlanma aracı olmaya devam etmektedir. 2018 yılında 124,8 milyar dolar olan sukuk ihraç değeri %30 artarak, 2019 yılında 162,1 milyar dolara yükselmiştir. Küresel ölçekte; Malezya, Suudi Arabistan ve Endonezya’nın en yüksek pay aldığı sukuk dağılımından, Türkiye %2,6’lık pay ile 6. sırada yer almaktadır (ICD-REFINITIV, 2020: 39-40).

Küresel finans sistemi içerisinde faizsiz finans sektörü her geçen büyüme ve faizsiz finansa yönelik potansiyel her geçen gün artmaktadır (Saiti ve Noordin, 2018: 269). Türkiye’de hükümet ve ilgili kurumlar, bu potansiyeli doğru ve etkin değerlendirebilmek adına faizsiz finansın temel ilkeleri çerçevesinde, çağın gereksinimlerine yönelik yeni adımlar atmaya devam etmektedir. Bu kapsamda atılan adımlara, son dönemde yaşanan gelişmeler örnek olarak verilebilir: İstanbul Finans Merkezi (İFM) Projesi kapsamında katılım finans yapısının iyileştirilmesinin gündeme alınması ve sektördeki potansiyel payının değerlendirilerek İstanbul’un katılım finans alanında uluslararası bir merkez olmasının amaçlanması, Türkiye Cumhuriyet Merkez

Bankası (TCBM) bünyesinde kurulan “Katılım Bankacılığı Müdürlüğü”, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi bünyesinde kurulan “Katılım Finans Dairesi Başkanlığı”, BDDK’nın faizsiz konut ve taşıt edindirme işiyle ilgilenen tasarruf finansman şirketlerinin denetim altına alınmasına ilişkin attığı adımlar. Faizsiz finans ve Türkiye’de en belirgin yansıması olan Katılım Bankaları, gerek banka, şube ve personel sayısı gerekse bankacılık sektöründeki etkinliği bakımından gelişme kaydetmek için önemli bir çaba sarf etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN YENİ BİR BAKIŞ AÇISI: FAİZSİZ (İSLAMİ) FİNANSAL OKURYAZARLIK

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın esas konusunu oluşturan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” konusu ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle, “Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin genel çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Ardından, “Finansal Okuryazarlık” kavramına nispeten çok daha yeni bir kavram olarak karşımıza çıkan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” konusuna ilişkin genel çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

2.1. Finansal Okuryazarlık

Küreselleşen dünyada, giderek gelişen ve karmaşıklaşan finansal sistem, doğru ve etkin finansal kararlar alabilmenin önemini arttırmaktadır. Hayatımızın her aşamasında belirli bir takım finansal seçimlerle karşı karşıya gelmekteyiz. Harcama ya da tasarruf yapma, tasarrufları yatırıma dönüştürme, borç alma ya da verme, peşin ya da taksitle alışveriş yapma vb. gibi her gün karşılaştığımız en temel finansal seçimler, hayatımızı şekillendiren ve her anına eşlik eden önemli finansal kararlara dönüşmektedir. Finansal kararlar, bireylerin finansal refahının arttırılmasında ve dolayısıyla toplumsal refahın arttırılmasında kilit rol oynamaktadır. Bireylerin doğru finansal kararlar alabilmeleri için, hem yeterli düzeyde finansal farkındalığa ve bilgiye hem de bunları yönlendirebilecek yeteneğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada ön plana çıkan kavram, “Finansal Okuryazarlık” kavramıdır.

2008 küresel finansal krizin ekonomik ve toplumsal sonuçları; toplumları, alınan finansal kararların doğruluğuna ve yeterli düzeyde finansal okuryazar olup olmadıklarına dair soruların sıklıkla sorgulandığı bir sürece sevk etmiştir. Bu süreçle günümüze kadar gelen finansal okuryazarlığın araştırmalara konu olan güncelliği devam etmektedir.

2.1.1. Finansal Okuryazarlık Kavramının Tanımlanması

Finansal okuryazarlık kavramı, İngilizce “Financial Literacy” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Okuryazar kelimesinin sözlük anlamı, “okuması yazması olan, öğrenim görmüş kimse” olarak ifade edilmektedir. Okuryazarlık kelimesi ise sözlükte “okuryazar olma durumu” ile karşılık bulmaktadır (TDK, 2020). Okuryazarlık, aşılması gereken bir çizgiden ziyade, bireylerin yaşamları boyunca üzerine inşa ettikleri genişleyen bir bilgi, beceri ve stratejiler dizisi olarak görülmektedir. Okuryazarlık, birikmiş bilginin yeniden üretilmesinden çok daha fazlasını; bilişsel ve pratik becerilerin ve tutumlar, motivasyon ve değerler gibi diğer kaynakları bir bütün olarak içermektedir (OECD, 2019: 128). Bir konu hakkında bilgi sahibi olan kişiyi temsil eden okuryazar kelimesi, “Finansal Okuryazar” ifadesinde finansal konular hakkında bilgi sahibi olmayı ifade etmektedir (Gökmen, 2012: 18).

2008 küresel finansal kriz sonrası önem kazanmaya ve gelişmeye başlayan finansal okuryazarlık kavramına ilişkin, pek çok araştırmacı ve kurum tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. OECD bünyesindeki PISA tarafından yapılan tanıma göre finansal okuryazarlık; “İktisadi hayata katılımın sağlanması ve bireylerin ve toplumun finansal refahının iyileştirilmesi amacıyla, çeşitli finansal durumlarda etkili kararlar alabilmek için finansal kavramların ve risklerin bilgi ve kavrayışı ile bu bilgi ve kavrayışı uygulama becerileri, motivasyonu ve güvenidir” şeklinde ifade edilmektedir (OECD, 2019: 128).

Lusardi ve Mitchell (2013)’e göre, “finansal okuryazarlık; spesifik olarak, bireylerin ekonomik bilgileri işleme ve finansal planlama, servet birikimi, borç ve emeklilik durumları hakkında bilinçli kararlar alma yeteneği olarak tanımlamaktadır.” Finansal okuryazarlık üzerine çok sayıda çalışmaları bulunan Lusardi; finansal okuryazarlığı, temel ve ileri düzey finansal okuryazarlık olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada; enflasyon, temel faiz hesaplamaları ve risk yönetimi gibi konulara yönelik bilgiler temel düzeyde finansal okuryazarlık kapsamında değerlendirilirken, tahviller, hisse senetleri, yatırım fonları gibi finansal araçlarla, risk ve getiri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bilgiler ileri düzeyde finansal okuryazarlık kapsamında değerlendirilmektedir (Lusardi, 2008: 4-7).

Huston'a (2010) göre, "finansal okuryazarlık; bireyin finansal bilgiyi ne derecede anlamlandırdığının ve bu finansal bilgiyi ne derecede kullandığının ve uyguladığının ölçülmesi olarak ifade etmektedir." Mason ve Wilson'a (2000) göre, "finansal okuryazarlık; bireylerin finansal kavramların farkında olarak, bilinçli finansal karar vermede gerekli olan bilgileri elde etme, anlama ve değerlendirme yetenekleridir." Potrich vd. (2015) ifade ettiği üzere, "finansal okuryazarlık; bireylerin karışık ve anlaşılmayan finansal durumlardan çıkabilmelerini sağlayan temel yetkinlik durumunu ifade etmektedir." Atkinson ve Messy'e (2012) göre, "finansal okuryazarlık; doğru finansal kararlar almak ve nihayetinde bireysel finansal refahı sağlamak için gerekli olan farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların kombinasyonunu ifade etmektedir." Remund'a (2010) göre, "finansal okuryazarlık; bütçeleme, tasarruf, borç alma ve yatırım gibi anahtar finansal kavramları anlama derecesi ve kişisel finansal durumunu idare etme yeteneğini ve güvenini sergilediği durumdur." Sohn vd. (2012) ifade ettiği üzere, "finansal okuryazarlık; günlük hayatta karşılaşılan finansal zorlukları ve finansal kararları ele almak için gerekli bilgi ve beceriyi ifade etmektedir." Hung vd.'ne (2009) göre, "finansal okuryazarlık; uzun vadeli sağlam bir finansal durum sağlayabilmek için, finansal kaynakları verimli olarak kullanmaya yönelik, temel ekonomik ve finansal kavramlara dair bilgi edinmek ve bu bilgiyi diğer finansal beceriler ile birlikte kullanabilmektir."

Pek çok çalışmada genel kabul gören ve kullanılan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tanımına göre; "finansal okuryazarlık; doğru finansal kararlar almak ve nihayetinde bireysel finansal refaha ulaşmak için gerekli olan farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların bileşimidir" (OECD, 2018: 4)

Yukarıda yer verilen çeşitli tanımlamalardan anlaşılacağı üzere; birbirine çok yakın ifadelerle tanımlanarak, çalışmalarda araştırma konusu olan "Finansal Okuryazarlık", genel itibariyle aynı olguyu temsil etmektedir. Finansal okuryazarlık, finansal bilgidен çok daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Finansal bilginin, tutum ve davranışlara yansıtılması ve finansal kararların bu çerçevede verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ifade edilen finansal okuryazarlık kavramı içerisinde finansal bilgi; finans alanında uzman olmayı gerektirecek düzeyde bir finansal bilgidен ziyade, doğru finansal kararlar almada etkili olabilecek temel düzeydeki

bilginin dahi önemine vurgu yapmaktadır. Finansal okuryazar bir bireyin, her finansal konuda ayrıntılı bilgisi olması gerekmesee dahi, finansal refahı için doğru finansal kararlar verebilecek yeterli düzeyde finansal bilgiye sahip olması gerekmektedir. Örneğin; finansal okuryazar bir bireyin, hisse senedi değerlemesini bilmesi şart değildir, fakat en azından hisse senedinin ne olduğuna ve tahvile arasında ne gibi bir farklılık olduğuna dair bilgiye sahip olması gerekmektedir. İleri düzey finansal bilgi gerektiren konulara ilişkin nereden ve nasıl bilgi alabileceğine dair farkındalığa sahip olması gerekmektedir. Çünkü, finansal bilgi finansal okuryazarlığın birincil şartıdır (Gökmen, 2012: 18-23) Dolayısıyla birey, ileri düzey finansal bilgiye sahip olmasa dahi, yeterli düzeyde farkındalık, bilgi, tutum ve davranışlara sahip olmalıdır. Çünkü finansal okuryazarlık, her bireyin yaşam boyu refahı için kazanması gereken temel bir yetkinliktir.

2.1.2. Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması

Finansal krizin hissedilen etkileri karşısında, alınan doğru finansal kararların önemi, 2008 yılı sonrası tüm dikkatleri finansal okuryazarlık kavramı üzerine çekmiştir. Bu kapsamda; finansal okuryazarlık, uluslararası ve ulusal literatürde çok sayıda çalışmanın inceleme konusu olmuş ve yapılan çalışma sayısı giderek artış göstermiştir. Çok sayıda ülkede, araştırmacılar; öğrencilerden (Goldsmith ve Goldsmith, 2006; Wagland ve Taylor, 2009; Sabri ve MacDonald, 2010; Alexandra vd., 2020; Dembinskaite vd., 2020), öğretmenlerden (Onur ve Nazik, 2014), çeşitli meslek gruplarından (Şahin ve Barış, 2017) ve ülkeyi temsil etme gücüne sahip hane halklarından (Rooij vd., 2007; Fernando ve Monticone, 2010; Kadoya ve Khan, 2016) oluşan örneklemeler dahilinde bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmeye ve bu seviyeyi etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalara odaklanmaktadır. Finansal okuryazarlık düzeyi genellikle, geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış ölçme araçları veya anketlerle ölçülmektedir. Literatürde; OECD tarafından geliştirilen, pek çok kurum ve araştırmacı tarafından genel kabul gören ve kullanılan bir ölçme aracı mevcuttur. Bunun yanı sıra; araştırmacılar tarafından, çalışmanın amacına yönelik çok sayıda ölçme aracı ve anket soruları geliştirilmektedir.

Uluslararası ve ulusal literatür incelendiğinde (Çizelge 2.1.), yapılan çalışmalarda; finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesinin yanı sıra, genellikle demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerle olan ilişkisinin analiz edildiği görülmektedir. Bu kapsamda, çalışmalardan elde edilen sonuçlar; katılımcıların finansal okuryazarlıklarının genellikle düşük düzeyde olduğu, kadınların erkeklere oranla daha düşük düzeyde finansal okuryazar olduğu ve eğitim düzeyi ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu şeklinde özetlenebilir.

Çizelge 2.1. Finansal okuryazarlık: Literatür taraması

Uluslararası Literatür			
Yazar(lar) (Yıl)	Yöntem	Kapsam	Sonuç
Goldsmith ve Goldsmith (2006)	<i>t</i> -testi	Amerika 122 katılımcı	Finansal okuryazarlık düzeyinin erkek ve kız öğrencileri arasında farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği çalışmada; kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yatırımlar hakkında daha az bilgiye sahip oldukları ve finans alanındaki eğitimin finansal okuryazarlığı arttırmakla kalmayıp, cinsiyetler arasındaki bilgi düzeyi farklılığını da kapattığı sonucuna ulaşılmıştır.
Rooij, Lusardi ve Alessie (2007)	Faktör analizi Regresyon analizi	Hollanda 1508 katılımcı	Hollanda’da yaşayan bireylerin finansal okuryazarlıklarının incelendiği çalışmada, finansal okuryazarlığın finansal karar verme ile ilişkisinin ve borsaya katılımı etkileyip etkilemediğinin incelendiği çalışmada; finansal okuryazarlık düzeyinin (temel ya da ileri), finansal karar vermede başvurulan kaynaklarla güçlü bir ilişkisi olduğu ve borsa katılımı arasındaki ilişkinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Lusardi ve Mitchell (2008)	Regresyon analizi	Amerika 758 katılımcı	Finansal okuryazarlığın öneminin ve planlamayla olan ilişkisinin, 50 yaş ve üstü kadınlar üzerinde incelendiği çalışmada; kadınların finansal okuryazarlık düzeylerinin yaşlı nüfusa göre çok daha düşük olduğu ve finansal okuryazarlığı düşük olan kadınların emeklilik planları yapma ve başarılı bir planlayıcı olma olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Wagland ve Taylor (2009)	Lineer regresyon analizi	Avusturyaya 83 katılımcı	İşletme öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde cinsiyetin etkisinin incelendiği çalışmada anlamlı bir etki bulunamamıştır.

Fernando ve Monticone (2010)	MANOVA (OLS) analiz	İtalya 1776 katılımcı	25-65 yaş aralığındaki İtalyan nüfusun mevcut finansal okuryazarlık düzeyinin ve emeklilik planlaması üzerindeki rolünün incelendiği çalışmada, çoğu bireyin temel finansal kavramlar hakkında bilgi sahibi olmadığı ve finansal okuryazarlığın emeklilik planlamasına katılım olasılığı üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Sabri ve MacDonald (2010)	t-testi ve ANOVA	Malezya 2519 katılımcı	Öğrenciler arasındaki tasarruf davranışı ve finansal sorunların finansal okuryazarlık ile ilişkisinin incelendiği çalışmada; finansal bilgi düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin, tasarruf davranışına girme olasılıkları daha yüksekken, sosyalleşme faktörlerinden daha çok etkilenen ve çocukluklarında tüketici deneyimlerine geç maruz kalan öğrencilerin tasarruf davranışında bulunma olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Crossan, Feslier ve Humard (2011)	Regresyon analizi	Yeni Zelanda İki etnik gruptan oluşan 1250 katılımcı	Finansal okuryazarlık ile emeklilik planlaması arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmanın sonucunda; iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İki etnik grubun finansal okuryazarlık düzeyi düşük olmakla birlikte aralarında çok az fark vardır.
Nicolini, Cude ve Chatterjee (2013)	Lojistik regresyon analizi	Kanada (15519), İtalya (7977), İngiltere (5328) ve ABD (1488)	Ülkeler arasındaki finansal okuryazarlık farklılıklarını analiz etmek amacıyla 4 ülkenin incelendiği çalışmada; 4 ülke genelinde finansal okuryazarlık endeksinin ortalaması 2,48 olarak bulunurken, en düşük ortalamaya sahip ülkenin ABD (2,25), en yüksek ortalamaya sahip ülkenin Kanada (2,60) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kadoya ve Khan (2016)	Lineer regresyon analizi	Japonya 1984 katılımcı	Japonya'da finansal okuryazarlığın belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada; katılımcıların demografik, gelir ve meslek gibi sosyo-ekonomik ve geleceğe yönelik algılar gibi psikolojik faktörlerinin, finansal okuryazarlık düzeyini önemli ölçüde etkilediği bulunurken, finansal doyum düzeylerinin, yaşlılıkta yaşama ilişkin kaygı düzeylerinin ve ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin finansal okuryazarlık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.
Alexandra vd. (2020)	ANOVA t-testi	Romanya 409 katılımcı	İşletme ve iktisat öğrencileri üzerine yapılan çalışmada; öğrenciler arasında finansal okuryazarlık düzeyinin oldukça yüksek düzeyde olduğu ve yaş, öğrencilerin eğitim döngüsü, yaşama şekli ve finansal piyasa işlemlerine ve sözleşmelerine katılımı gibi faktörlerin finansal okuryazarlık düzeyini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Dembinskaite vd. (2020)	t-testi Regresyon analizi	Almanya (63) ve Rusya (59) 122 katılımcı	Almanya ve Rusya'daki ekonomi öğrencileri üzerinden, ekonomi eğitiminin finansal bilgiyi nasıl etkilediğinin incelendiği çalışmada; öğrencilerin büyük çoğunluğunun genel finansal bilgi birikimi konusunda uluslararası ortalamadan daha iyi performans sergilediği, ileri düzey sorular söz konusu olduğunda ve tüm soruları doğru yanıtlamada zorlandıkları ve Rus öğrencilerin Alman öğrencilere göre daha az soruyu doğru yanıtladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal Literatür			
Yazar(lar) (Yıl)	Yöntem	Kapsam	Sonuç
Sevim, Temizel ve Sayılır (2012)	Faktör analizi Mann Whitney U Testi ve Ki- kare analizi	Türkiye (Eskişehir) 550 katılımcı	Finansal tüketicilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin ve borçlanma davranışı ile olan ilişkisinin incelendiği çalışmada; farklı finansal okuryazarlık düzeyine sahip finansal tüketicilerin borçlanma davranışlarında farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Onur ve Nazik (2014)	Faktör Analizi	Türkiye 139 katılımcı	Bireylerin finansa yönelik tutum davranışlarını ölçme aracı geliştirmeyi amaçlayan çalışmada; bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendirmede ve etkilemede oldukça önemli bir yeri olan öğretmenler üzerinde, geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış ölçme aracı geliştirilmiştir.
Sarıgül (2015)	Faktör Analizi	Türkiye 407 katılımcı	Finansal tutum ve davranış bileşenlerinden oluşan bir finansal okuryazarlık ölçeği geliştirmeyi amaçlayan çalışmada; geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış, bireylerin finansal tutum ve davranışlarını ölçme aracı geliştirilmiştir.
Güvenç (2016)	Faktör Analizi	Türkiye 729 katılımcı	Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini belirleyebilecek bir ölçek geliştirmeyi amaçlayan çalışmada; geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış üç ayrı bölümden oluşan finansal okuryazarlık ölçeği geliştirilmiştir.
Şahin ve Barış (2017)	Lojistik regresyon analizi	Türkiye (Tokat) 427 katılımcı	Kamu çalışanlarının finansal okuryazarlık düzeylerinin ve tasarruf davranışı ile olan ilişkisinin incelendiği çalışmada; finansal okuryazarlık düzeyi ile tasarruf davranışı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık

Finansal refaha ulaşmak için, finansal sistem içerisinde yer alan alternatifler hakkında bilgi sahibi olmak ve bu bilgiler doğrultusunda finansal kararlar almak son derece önem arz eden bir konudur. Bu noktada; finansal sistem içerisinde bir alternatif olarak yer bulan, fakat 2008 küresel finansal kriz sürecinde sergilediği performans sonrası dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilen faizsiz finansal sisteme yönelik, “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı ön plana çıkmaktadır.

2.2.1. Faizsiz Finansal Okuryazarlık Kavramının Tanımlanması

Küreselleşen, her geçen gün değişen ve yenilenen dünyada; bireylerin kendilerine en uygun, doğru finansal kararlar alabilmeleri için sistem içerisinde yer alan alternatiflerden haberdar olmaları gerekli bir koşul haline gelmiştir. Böylesine

gelişen ve karmaşıklaşan finansal sistem içerisinde, faizsiz finans kendine belirli bir yer edinmiştir. Dolayısıyla, finansal refaha ulaşmak için bireylerin faizsiz finansman araçlarının varlığından haberdar olmaları gerekmektedir. Bu durum, bireylerin kendilerine en uygun olan finansal seçimlerde bulunabilmeleri bakımından önemlidir.

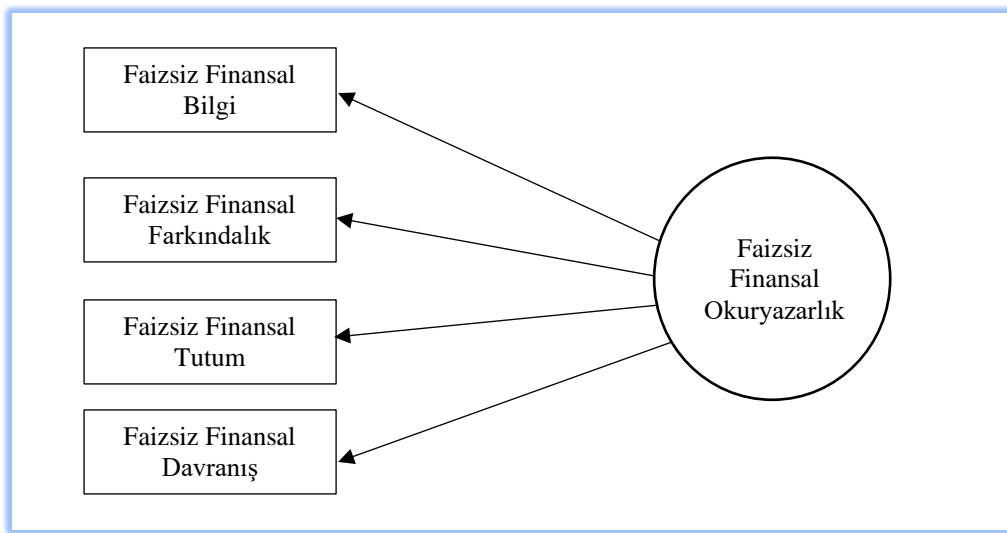
Bireylerin doğru finansal kararlar alabilmeleri için, hem yeterli düzeyde faizsiz finansal farkındalığa ve bilgiye hem de bunları yönlendirebilecek finansal yeteneğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada ön plana çıkan kavram, “Faizsiz Finansal Okuryazarlık (FFO)” kavramıdır. “İslami Finansal Okuryazarlık (İFO)” olarak da adlandırılan bu kavram, finans literatürüne kazandırılan yeni bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Literatürde, “Finansal Okuryazarlık” kavramına istinaden oldukça yeni bir kavram olan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin genel geçer bir tanımlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmalar ve tanımlamalar oldukça sınırlı sayıdadır. Literatürde yer alan ilk çalışmalardan olma özelliği taşıyan Abdul Rahim vd. (2016) çalışmalarında, OECD’nin finansal okuryazarlık tanımına istinaden bir tanımlamada bulunmuşlardır. Çalışmada, “İslami finansal okuryazarlık; bireyin, finansal kaynaklarının yönetiminde finansal bilgi, beceri ve davranış yeteneğini İslami öğretiler doğrultusunda kullanması” şeklinde tanımlanmıştır.

İslami finansal okuryazarlık politikasının nasıl yapıldığını kavramaya ve detaylandırmaya yönelik niteliksel yaklaşım literatürde oldukça sınırlı şekilde ele alınmaktadır. Jouti (2020) çalışmasında bu eksikliğe vurgu yaparak, İslami finansal okuryazarlığın niteliksel yönlerine odaklanmıştır. Çalışmada etkili bir İFO’nun, bireylerin faizsiz finansın temelini oluşturan ilkeleri anlamasını geliştirebileceği belirtilmektedir. İFO kavramına yönelik temellerin ve yönergelerin sunulmaya çalışıldığı çalışmada, finansal okuryazarlık politikalarının sadece eğitime değil, aynı zamanda yeni finansal araçları kullanma becerisine ve davranışlara da odaklanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında kavramı tanımlayabilmek adına öncelikle, konuya yönelik alan yazın araştırılmış ve ayrıntılı literatür taraması* yapılmıştır. Bunun yanı sıra, konunun kapsamını belirlemek amacıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi

* Ayrıntılı bilgi için Bkz.: 2.1. Finansal Okuryazarlık, 3.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması.

ölçülecek gruba benzer özelliklere sahip bireylere yöneltilen “Faizsiz Finansal Okuryazar bir birey nasıl olmalıdır?” sorusu ile değerlendirmelerde bulunulmuştur. Elde edilen bilgilere, literatürde yer alan çok sayıdaki çalışmanın ve OECD’nin finansal okuryazarlık tanımlamasına istinaden, Faizsiz Finansal Okuryazarlık; doğru finansal seçimlerde bulunabilmek için gerekli olan, faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranışların bileşeni şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda Faizsiz Finansal Okuryazarlığa ilişkin ölçüm modeli Şekil 2.1.’ deki gibi oluşturulabilir.

Şekil 2.1. Faizsiz finansal okuryazarlık: Ölçüm modeli

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Literatürde faizsiz finansa yönelik farkındalık, bilgi, tutum ve davranışların ölçülmesinde kullanılacak “İFO” ölçüm aracı konusunda bir boşluk bulunmaktadır. Bu durum, bireylerin finansal refaha ulaşmalarında önemli rolü olan faizsiz finansal okuryazarlığa ilişkin bir ölçüm aracının gerekliliğini ve önemini de ortaya koymaktadır.

2.2.1.1. Faizsiz Finansal Bilgi

Finansal bilgi, finansal okuryazarlık kavramının temel bileşenlerinden biridir. Doğru finansal kararlar almanın ve dolayısıyla istenilen finansal hedeflere ulaşmanın öncelikli şartı finansal bilgidir. Finansal bilgi eksikliği, bireylerin finansal durumlarını yönetememelerine sebebiyet verdiğinde toplum için bir sorun haline gelir. Çünkü

yeterli bilgi sahibi olmayan bireylerin, finansal sistem içerisinde hata yapma olasılıkları yüksektir (Chen ve Volpe, 1998: 122). Finansal bilgi, bireylerin gereksiz riskler almasını engelleyebilir ve belirli finansal ürünlerin kendilerine sunabileceği fırsatları daha iyi anlamalarını sağlayabilir. Finansal sistem içerisinde yer alan faizsiz (katılım) finansı ve faizsiz finansal ürünlerin sunduğu fırsatları bilme durumu, faizsiz finansal bilginin temelini oluşturmaktadır.

Faizsiz finansal bilgi, İslami finansal okuryazarlık kavramının en temel bileşenini temsil etmektedir. Bu kapsamda ifade edilen faizsiz finansal bilgi; faizsiz finans alanında uzman olmayı gerektirecek düzeyde bir finansal bilgiden ziyade, finansal refaha ulaşmak için, finansal sistem içerisinde yer alan alternatifler hakkında gerekli bilgiye sahip olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Böylece, birey kendisi için en doğru finansal kararı verme yetisine sahip olacaktır.

Faizsiz finansal bilgiyi, temel ve ileri düzey faizsiz finansal bilgi olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmada; finansal sistem içerisinde yer alan alternatifler olarak, faizsiz finansal sistemin temel prensiplerini*, konvansiyonel finansal sistem ile ayrıştığı noktaları ve faizsiz finansal sisteme ilişkin doğru bilinen yanlışları bilmek temel faizsiz finansal bilgi kapsamında değerlendirilebilir. Temel düzey faizsiz finansal bilgiye sahip olup, faizsiz finansal ürün araç ve hizmetlerin işleyişine yönelik bilgilere de sahip olmak ise ileri düzey faizsiz finansal bilgi kapsamında değerlendirilebilir. Faizsiz finansal okuryazar bir bireyin elbette ileri düzey faizsiz finansal bilgiye sahip olması şart değildir. Temel düzeyde faizsiz finansal bilgi dahi bireyin finansal refahı için, finansal alternatifler arasında en doğru seçimi yaparak doğru finansal kararı vermesi bakımından oldukça önemlidir. Henüz belirli bir kesimin, halâ; faizsiz finansal sistemin ve faizsiz bankaların varlığından dahi haberi olmadığı† gerçeği ile birlikte değerlendirecek olursak, Lusardi (2008)'nin finansal okuryazarlık kavramına ilişkin yaptığı temel ve ileri düzey bilgi sınıflandırmasının, faizsiz finansal okuryazarlık kavramı için de doğru bir sınıflandırma olduğunu söyleyebiliriz.

* Bkz. s. 31.

† Faizsiz finansal okuryazarlık kavramına ilişkin genel çerçeveyi çizmek adına yöneltilen; “Faizsiz finansal okuryazar bir birey nasıl olmalıdır?” sorusuna verilen yanıtlara ve literatür taramasına istinaden.

2.2.1.1.1. Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalardan Ayrıştığı Noktalar: Katılım Bankacılığının İşleyişi

Faizsiz finansal sistemin temel prensipleri ve konvansiyonel finansal sistemden ayrıştığı noktalar, bireylerin finansal alternatifler arasında doğru seçimlerde bulunabilmeleri için gerekli olan temel faizsiz finansal bilgilerdir. Bölüm 1 içerisinde ayrıntılı olarak ele alınan faizsiz finansal sistemin konvansiyonel sistemden ayrıştığı temel prensiplere ek olarak, bu başlık altında faizsiz bankaların konvansiyonel bankalardan ayrıştığı noktalar ele alınacaktır.

Faizsiz finansal sistemin en belirgin yansıması olan faizsiz bankalar, konvansiyonel bankalardan prensip bakımından olduğu gibi işleyiş bakımından da birçok noktada ayrışmaktadır. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan ayrıştığı en temel nokta, faizsizlik prensibiyle faaliyet göstermeleridir. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan ayrıştığı noktalar Çizelge 2.2.'de özetlenmiştir.

Çizelge 2.2. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan ayrıştığı noktalar

	Konvansiyonel Bankalar	Faizsiz (Katılım) Bankalar
Temel Prensip	Faiz temelli çalışma prensibi söz konusudur.	Kâr/zarar ortaklığı temelli çalışma prensibi söz konusudur.
Temel Hedef	Kâr maksimizasyonu amacıyla faizli olarak kredi alan ile kredi veren arasında aracı olarak en yüksek faizi gerçekleştirmeyi hedefler.	Kârı gerçekleştirme unsurunu göz ardı etmemekle birlikte tüm bankacılık faaliyetlerinde İslami prensiplere bağlı kalarak, toplumun sosyal hedeflerini, yatırıma yönelik doğrudan iktisadi ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeyi hedefler.
Temel Faaliyet	Önceden belirlenmiş faiz karşılığında kredi vermeye odaklanır. Finansmanı her zaman faiz aracılığıyla sağlar.	Yatırım mevduatları aracılığıyla toplanan tasarrufları, İslami ilkelere uygun sözleşme ve araçlar yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak yatırıma dönüştürmek.
Akit	Borç ve faiz akdi söz konusudur.	Ortaklık ve alışveriş akdi söz konusudur.
Risk	Risk tek bir tarafa yüklenir.	Risk paylaşımı söz konusudur.
Finansman Dayanağı	Finansmanın varlık temelli olma gerekliliği yoktur. Örneğin; nakit kredi işlemleri.	Finansmanın varlık temelli, mal karşılığı gerçek bir işleme dayanması gerekmektedir. Nakit kredi kullanırlmaz.

Fon Toplama	<p>→ Ticari Hesaplar ve Mevduat Hesapları</p> <p>Fon toplamak için faiz ödemesi söz konusudur.</p>	<p>→ Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları</p> <p>Fon toplamak için kâr ve zarara ortak olma söz konusudur.</p>
Fon Kullandırma	<p>→ Kredi</p> <p>Faiz karşılığında fon kullandırma söz konusudur.</p>	<p>→ Murabaha, Mudarabe, Muşareke İcara, Karz-ı Hasen, Selem, İstisna, Leasing</p> <p>Ticaret, kiralama ve kâr/zarar ortaklığı ile fon kullandırma söz konusudur.</p>
Finansal Kiralama (Leasing)	Finansal kiralama yapma yetkileri yoktur.	Finansal kiralama yetkileri ile finansal kiralama işlemiyle müşterilere kaynak sağlayabilirler.
Getiri	<p>→ Faiz</p> <p>Vade başında belirlenir ve sabittir.</p>	<p>→ Kâr Payı</p> <p>Genellikle vade sonunda belirlenir.</p>
Kullandırılan Fonun Maliyeti	Vadesinden önce krediyi geri çağırma söz konusudur. Maliyetlerin çeşitli finansman araçlarına endekslenmesi durumunda da tutarın sonradan değişebilme ihtimali doğmaktadır.	Fon kullanan müşterilerin vade sonunda ödeyeceği tutar bellidir. Bu tutar ve vade yaşanan iktisadi dalgalanmalara göre değişim göstermez.
Diğer Prensipler	Spekülasyon ve belirsizlik mümkündür.	Spekülasyon ve belirsizliğe yer verilmez.
Paranın Değeri	Para tek başına bir varlık olarak değerini korur.	Para tek başına bir varlık olarak kabul edilmez.
Kurallara Uygunluk	Yapılan işlemin, faaliyet alanının ve kullanılan finansal ürün ve araçların İslami kurallar dahilinde meşru olması şart değildir. Yasal olması halinde, fonun nerede ve nasıl değerlendirildiği önemli değildir.	<p>→ Merkezi Danışma Kurulu</p> <p>Yapılan işlemin, faaliyet alanının ve kullanılan finansal ürün ve araçların, İslami kurallara uygun ve meşru olması gerekmektedir. Bu konudaki karar organı Danışma Kurulu'dur.</p>
Ekonomiye Katkı	Nakit para ticaret ve üretim dışında her türlü tüketim için kullanılabilir. Reel sektörün yanı sıra, reel sektörün dışındaki sektörler de desteklenir. Hazine bonusu ve repoda olduğu gibi.	Varlığa dayalı, ticari ve sınai gerçek faaliyetlerde bulunduğu için ticaret ve üretim aracılığıyla reel sektörü destekler. Böylece sürdürülebilir büyümeye katkı sağlarlar.

Kaynak: Moisseron ve Moschetto, 2015: 753; Karadağı, 2018: 316-322; Hazıroğlu, 2017: 274-275; Özulucan ve Deran, 2009: 94-97 kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Katılım bankacılığı sisteminin işleyişi Şekil 2.2.'de sergilenmektedir. Sistem; faizsizlik prensibiyle, kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleriyle (Bkz. Şekil 2.4.) işleyiş göstermektedir. Toplanan fonlar, sisteme özgü belirli hesap gruplarında yani havuzlarda biriktirilmektedir. Havuzda biriktirilen fonlar, fon talep eden bireylere ve işletmelere, faizsiz finansın temel ilkelerine uygun fon kullandırma yöntemleri aracılığıyla aktarılmaktadır.

faizsiz finansı öğrenmek için gerekli olan, temel faizsiz finansal bilgi kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir konudur.

Faizsiz finansın gelişmesini ve büyümesini engelleyen, birtakım eksik ve yanlış bilinen konular olduğu söylenebilir. Faizsiz finansın yakın zamana kadar büyük oranda, Müslüman ülkelerle sınırlı bir gelişme göstermesi de bu konularla ilişkilendirilebilir. Faizsiz finans, Avrupa ve Amerika dahil dünyanın pek çok yerinde kendine yer bulmasına rağmen, İslam dünyası dışındaki varlığı oldukça küçük ve parçalı bir seyir göstermektedir. Faizsiz finansa ilişkin doğru bilinen yanlışlar şu maddelerle özetlenebilir (Alrifai, 2015: 159-160):

- Faizsiz finans yalnızca Müslümanlar içindir.
- Faizsiz bankalar güvenli değildir.
- Faizsiz finans bir pazarlama numarasıdır.
- Faizsiz finans konvansiyonel finansa çok bağlı olduğu için tek başına bir finans sistemi olamaz.

Yukarıda sıralanan faizsiz finansa yönelik doğru bilinen yanlışların en başında, “Faizsiz finans yalnızca Müslümanlar içindir.” maddesi gelmektedir. Faizsiz finans, bir dizi kural, değer ve kaynağa tabidir ve herkese açıktır. Herkes için adil ve eşit olmak için belirlenmiş bir dizi kural ve yönergelere dayanan faizsiz finans; inançtan bağımsız olarak, dışlayıcı değil kapsayıcı olmakla ilgilidir. Bu durumu birkaç örnek ile açıklayacak olursak (Alrifai, 2015: 157-171):

- ✓ Malezya’da, Malezyalı Çinlilerin sahip olduğu bir banka olarak faaliyet gösteren Hong Leong İslam Bankası tarafından, müşteri kitlesinin %50’sini Müslüman olmayanların oluşturduğu tahmin edilmektedir.
- ✓ İngiltere İslam Bankası, ülkedeki tek bireysel İslam bankasıdır ve Müslüman olmayan müşteri sayısı giderek artış göstermektedir.
- ✓ Almanya, Hong-Kong, Lüksemburg ve İngiltere gibi Müslüman olmayan ülkeler de Sukuk ihraç etmektedir. Çünkü, Sukuka yatırım yapan yatırımcılar sadece Müslümanlar değildir. Sukukun varlık

temelli yapısından memnuniyet duyanlar, bu yatırımı tahvil dışı çeşitliliği sağlamanın bir yolu olarak görmektedir.

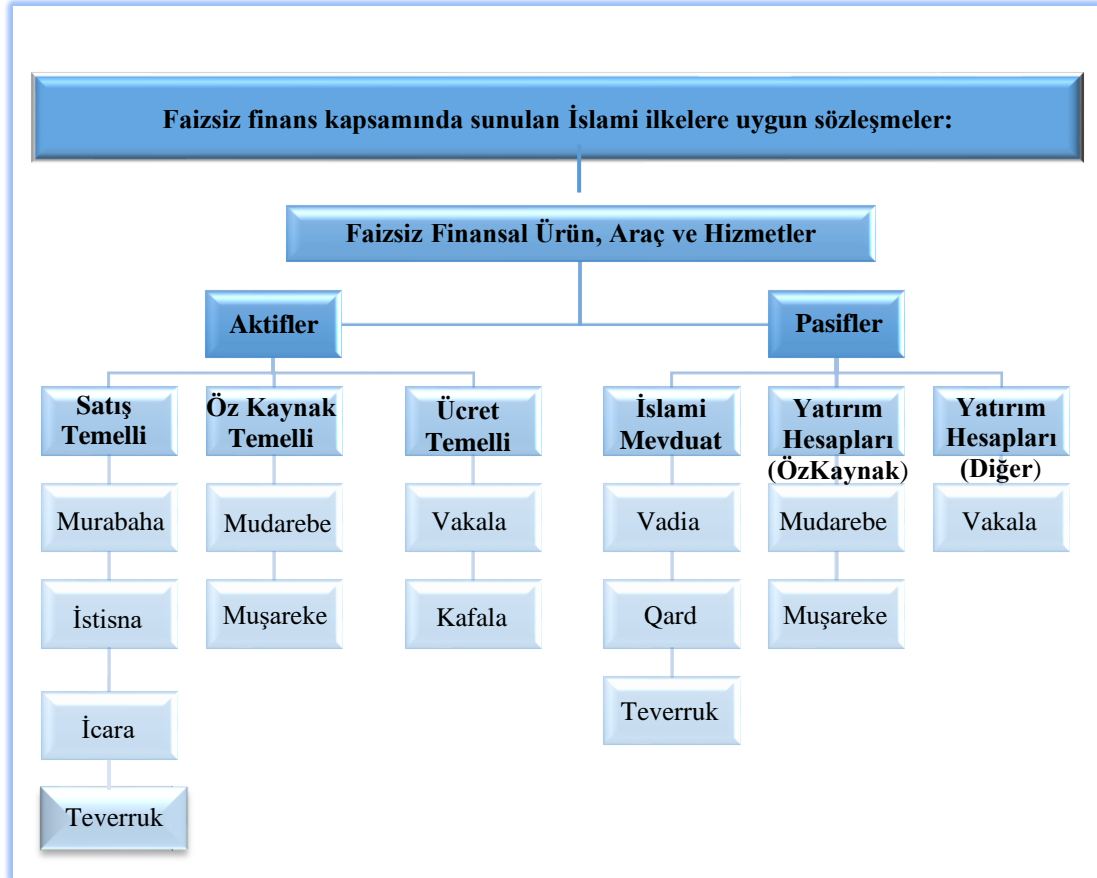
Sektör içerisinde; faizsiz bankaların güvenli olmadığına dair genel bir kanı söz konusuysen, 2008 küresel finansal kriz sonrası yapılan pek çok çalışmada faizsiz bankaların, geleneksel bankalardan daha iyi performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Faizsiz finansın temel prensiplerinin özellikle Müslüman olmayan ülkelerde esnetilmesi ve çevreye uyum sağlaması; bazen insanların, faizsiz finansı bir pazarlama ürünü gibi algılamalarına neden olmaktadır. Bu durum insanları, faizsiz finans ve konvansiyonel finans arasında bir fark olmadığı düşüncesine sevk etmektedir. Faizsiz finans ve konvansiyonel finans arasındaki farkı tam olarak anlayamayan insanlar, faizsiz finansı uzaklaşmakta ve daha iyi anladıklarını düşündükleri konvansiyonel finansı tercih etmektedirler. Dolayısıyla, oluşan anlam karmaşasını gidermenin ve algıları değiştirmenin en önemli şartı, doğru bilinen bu yanlışlar konusunda insanların bilgilendirilmesidir. Çok temel düzeyde olan bu bilgiler sayesinde, bireylerin faizsiz finansal sistemi tercih etmemelerine neden olabilecek soru işaretleri yerini iki nokta üst üste bırakabilecektir.

2.2.1.1.3. Faizsiz Finansal Ürün, Araç ve Hizmetler

Faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetler; faiz yasağı ile garantili getirileri ortadan kaldırarak, tüm ekonomik aktörler arasında adil mülkiyet ve değer transferini güvence altına alarak, adil gelir dağılımı için daha elverişli koşullar sunmayı amaçlayan finansal alternatiflerdir. Bu alternatifler hakkında bilgi sahibi olmak, bireylerin kendileri için en doğru finansman alternatifi seçme ve finansal refahını artırma noktasında büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi, faizsiz finansal bilginin önemli bir bileşeni olmaktadır. Kâr ve zarar paylaşımının esas olduğu faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi aracılığıyla riskin paylaşılması ve katılımın genişletilmesi anlayışının toplumsal tabana yayılması sağlanabilecektir. Böylelikle, faizsiz finansal okuryazarlığın bir bileşeni olan faizsiz finansal bilgi, bireylerin faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetleri kullanım düzeyi üzerinde etkili olabilecektir.

Faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetler İslami ilkelere uygun sözleşmeler aracılığıyla uygulama alanı bulmaktadır. Faizsiz finansın/bankacılığın sunduğu faizsiz finansal ürün araç ve hizmetler Şekil 2.3.'te sergilenmektedir.

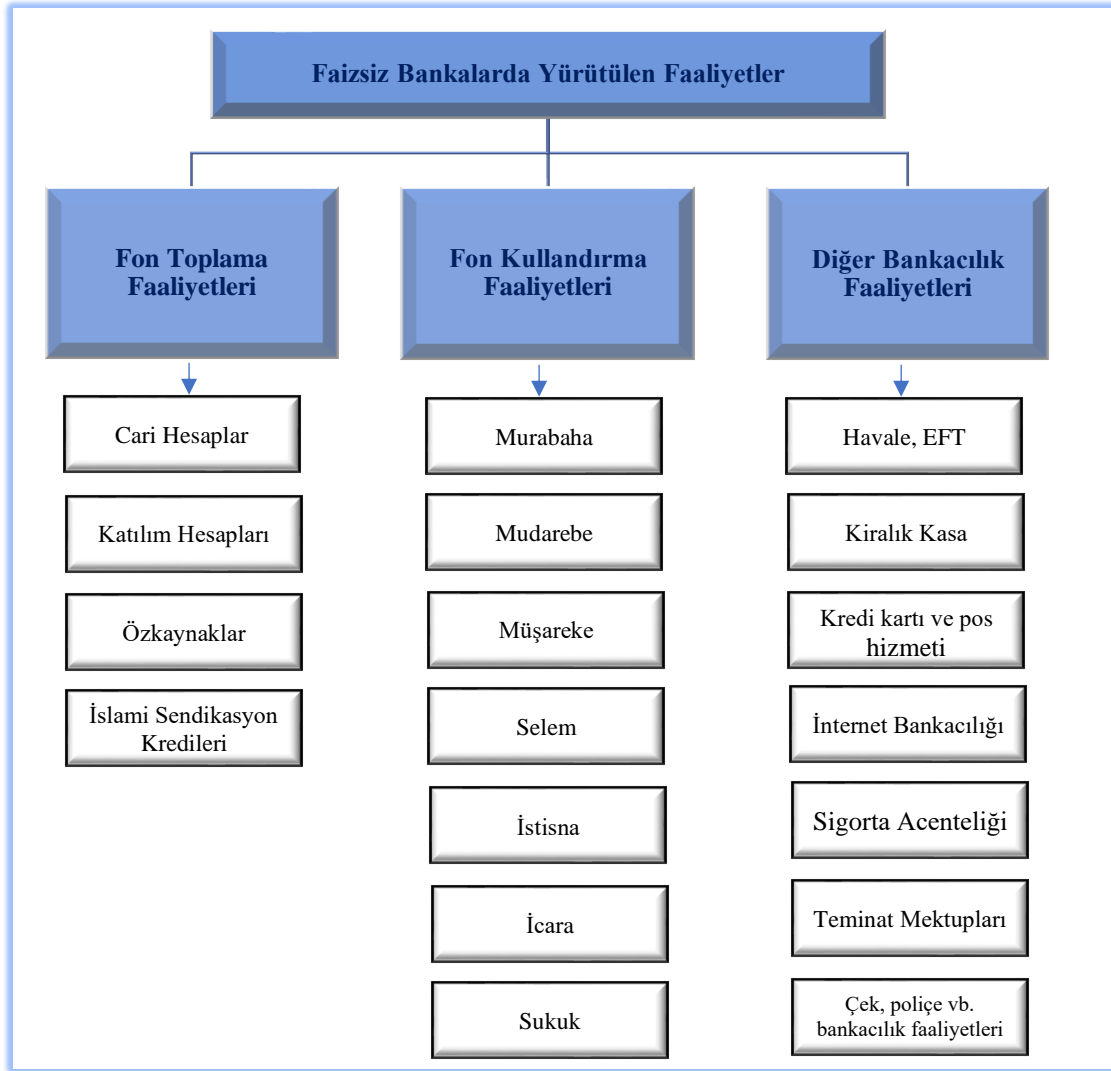

Şekil 2.3. Faizsiz finans kapsamında sunulan faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetler

Kaynak: Financial Stability and Payment Systems Report, 2012: 80

Faizsiz finans kapsamında sunulan İslami ilkelere uygun sözleşmeler; aktif tarafta yer alan satış temelli, öz kaynak temelli ve ücret temelli sözleşmelerin yanı sıra, pasif tarafta mevduat ve yatırım hesaplarından oluşmaktadır. Aktif tarafında, İslami finans kurallarına bağlı kalarak, kâr-zarar paylaşımı veya borç temelli fon sağlamaktadır. Pasif tarafta, fonlar Mudarebe veya vekalet (temsil) temelli sözleşmelerle kullanılmaktadır. Konvansiyonel finans; tahviller, konut kredileri, otomobil kredileri, kurumsal krediler gibi çeşitli finansal ürün, araç ve hizmetler sunmaktadır. Bu araçlar faizsiz finans içerisinde de sunulmaktadır fakat biçimleri farklıdır (Alrifai, 2015: 124). Faizsiz bankalar, İslami ilkelere uygun sözleşmeleri

kullanarak finansal aracılık faaliyetlerini yürütmektedirler. Faizsiz bankalarda yürütülen faaliyetler Şekil 2.4.'te sergilenmektedir.

Şekil 2.4. Katılım bankacılığı faaliyetleri

Kaynak: Özulucan ve Özdemir, 2010: 23; Özsoy, 2012: 118-119

Faizsiz bankalar, faizsiz finansın temel prensipleri çerçevesinde, fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerinin yanı sıra konvansiyonel bankaların sunduğu pek çok hizmet faaliyetlerini de sunmaktadır. Bu kapsamda Jarhi ve Iqbal'e göre faizsiz bankalar, "faiz esaslı borçlanma ve borç verme dışında bilinen bütün bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, mevduat kabul eden bankacılık kurumu" olarak tanımlanmaktadır (Ayub, 2017: 208). Pek çok ülkede ise konvansiyonel bankalar,

geleneksel bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra “İslami Pencereleer” adı altında faizsiz bankacılık ürün, araç ve hizmetlerini sunmaktadırlar.

2.2.1.1.3.1. Fon Toplama Faaliyetleri

Faizsiz bankalar, mevzuat gereği belirli miktarda sermaye ile kurulmak zorundadırlar. Bununla birlikte faizsiz bankaların fon talep edenlere sundukları finansmanın asıl kaynağını, tasarruf sahiplerinden toplanan fonlar oluşturmaktadır. Esas itibariyle faizsiz bankalar, iki şekilde fon toplamaktadırlar: “Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları”. İki hesapta da biriken paralara Katılım Fonu denilmektedir. Katılım fonları isme yazılı bir şekilde açılmaktadırlar (Özulucan ve Özdemir, 2010: 24-33).

2.2.1.1.3.1.1. Özel Cari Hesaplar

Faizsiz bankalarda açılabilen ve istenildiğinde kısmen ya da tamamen geri çekilebilme özelliği bulunan ve hesap sahibine herhangi bir kazanç ödemesi yapılmayan fonların oluşturduğu mevduat hesabıdır. Bu tür hesaplar vadesiz (cari) hesaplardır. Bu hesaplarda bulunan fonların işletilmesinde oluşacak risk veya getiri tamamen bankaya aittir. Bu özellikleri itibariyle cari hesaplar banka için bir tür maliyetsiz kaynak niteliğindedir. Özel cari hesapların açılması için herhangi bir alt limit bulunmama ile birlikte, belirli miktara kadar olan kısmı Sigorta Fonu kapsamında güvence altındadır (Özsoy, 2012: 139).

Cari hesaplar, ticari müşteriler tarafından genellikle gündelik nakit akışını yönetebilmek veya sunulan diğer bankacılık hizmetlerinden (Hava/EFT vb.) ücretsiz ya da düşük ücretle yararlanabilmek amacıyla açılmaktadırlar. Cari hesaplar, Türk Lirası üzerinden açılabilirdiği gibi konvertibl olan diğer yabancı paralar üzerinden de açılabilirler. Bankalarda, cari hesap niteliğinde olmak üzere Altın Hesabı (Altına Endekli Hesap) da açılabilir. Bu şekilde açılan hesap hacmi de giderek artış göstermektedir (Tunç, 2010: 190-191).

Cari hesaplar fıkhi olarak Karz (borç) prensibine göre değerlendirilmektedir. Uluslararası Fıkıh Konseyi'nin (86/3/9) kararına göre, “Vadesiz mevduatlar (Cari Hesaplar) fıkhi bakış açısına göre kredidir (karz). Çünkü, bu mevduatları alan

bankanın bunlar üzerindeki konumu tazmin edici konumudur. Dinen de hukuken de geri istendiği zaman banka, bunları geri vermek mecburiyetindedir, (krediyi alan) bankanın varlıklı olması karz hükmünü etkilemez” (Karadağı, 2018: 317-318).

Kur’an’da “güzel” (hasen) olarak ifade edilen bir borç (kredi) olan Karz-ı Hasen, alacaklının anaparadan herhangi bir getiri beklemediği gönüllü bir borçtur. Borç alanın anaparayı vermekle yükümlü olmasına rağmen, borç veren kendi isteği ile parayı belli bir zamanda geri alma konusunda borçluya baskı yapamamaktadır. Karz-ı Hasen, formel kredi kanallarına erişemeyenlere fon sağlamada oldukça etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Iqbal ve Mirakhor, 2013: 207-208).

2.2.1.1.3.1.2. Katılma Hesapları

Katılma ya da Katılım Hesapları, faizsiz bankaların vadeli hesaplarını oluşturan hesaplardır. Pek çok ülkede yatırım hesabı adıyla da bilinmektedir. Tasarruflarını, kâr ve zarar paylaşımı prensibiyle yatırıma dönüştürmek isteyen bireyler ve işletmeler katılma hesaplarını tercih etmektedirler. Katılma hesapları mudarebe yöntemi çerçevesinde açılmaktadır. Emek-sermaye ortaklığını ifade eden bu yöntemde; banka emeği ile “Mudarib” sıfatıyla, hesap sahibi sermayesi ile “Rab’ul Mal” sıfatıyla ortaklığa dahil olmaktadır. Bu kapsamda sermayedar, emek sahibine sermayeyi kârlılık üretmesi beklenen projelerde değerlendirmesi üzere vekalet vermektedir. Ortaklık kâr-zarar paylaşımı esası üzerine kurulduğundan önceden belirlenmiş bir tutarın vade sonunda ödenmesi söz konusu değildir. Riskin paylaşılması prensibi gereği, zarar ihtimalinin olması durumunda ana paranın geri ödenmesi de garanti edilmemektedir.

Bu hesaplar faizsiz bankacılık işleyişinin temelini oluşturan en önemli fon toplama kaynaklarıdır. Toplanan fonlar, “Birim Hesap Değeri”ne göre muhasebeleştirilir ve banka hesaplarında gösterilmesi zorunludur. Katılma hesabına fon arz eden müşteriye ödenecek kâr payı, havuzda biriken fonların kullandırılmasından elde edilen kârdan ödenir. Bu durumda, banka az kâr ederse müşteri de az, çok kâr ederse müşteri de çok kâr payı alır (Özsoy, 2012: 140-148).

2.2.1.1.3.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Faizsiz bankacılık sisteminde toplanan fonlar, faizsiz finansman yöntemleri aracılığıyla fon talep edenlere kullandırılır. Fon finansmanında kullanılan faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin isimlendirmeleri ülkeden ülkeye farklılık arz edebilse de sistemin temelinde yatan yöntem aynıdır. Faizsiz bankalar; İslam hukukunda yasaklanmamış, meşru olan faaliyetleri faizsizlik prensibiyle, kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde finanse etmektedir. İslam alimleri tarafından evrensel olarak kabul görmüş ve faizsiz finansın temelini oluşturan, faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin nasıl çalıştıklarını anlamak faizsiz finansı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu kapsamda, devam eden başlıklarda fon finansmanında kullanılan faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetler ele alınmaktadır.

2.2.1.1.3.2.1. Murabaha (Maliyet+Kârlı Satış)

Murabaha en yalın tanımıyla, peşin alım vadeli satım faaliyetidir (Hassan ve Lewis, 2009: 179). “Maliyet+Kârlı Satış” olarak adlandırılan Murabaha, günümüzde en yaygın kullanılan faizsiz finansman yöntemidir. Modern faizsiz finansın başlangıcından itibaren bu durum böyledir ve bunun nedeni, anlaşılmasının ve konvansiyonel finans kuruluşları tarafından da kullanılmasının kolay olmasıdır (Alrifai, 2015: 127). Murabaha işleminin en çok kullanılan faizsiz finansman yöntemi olması, literatürde “murabaha sendromu” olarak adlandırılan kavram ile karşılık bulmuştur (Sobol, 2016: 170).

Murabaha, “peşin alınan malı kâr ile vadeli satma” işlemidir. Bu finansman yönetiminde satıcı peşin aldığı malın fiyatına vade farkını da ekleyip satarak kâr elde etmektedir. Vadeli satış işlemi; ticaret esasına dayanmakta olup, oldukça eski bir tarihe sahiptir. Geçmişte İslam dünyasında da en çok kullanılan ticaret işlemi olduğu bilinmektedir. Günümüzde faizsiz bankalar Murabaha işlemiyle bu hizmeti sunmaktadır. Böylelikle, çeşitli ürün ve hizmetlerin faizsiz finansman yöntemleri ile satın alınması sağlanmaktadır (Özsoy, 2012: 163).

Bu finansman yöntemiyle nakit finansman yapılmaz, işlemin mutlaka mal veya hizmetin alım satımına konu olması gerekmektedir. Bu husus, Murabaha işlemi konvansiyonel bankaların sunduğu kredi işlemlerinden ayıran temel noktadır. Ticari

bir faaliyet olarak ifade edilen Murabaha’da, satış fiyatı belirlendikten ve satış yapıldıktan sonra geri ödeme tamamlanana kadar bu fiyat değişmemektedir. Murabaha işleminde alıcı (müşteri), satıcı ve banka olmak üzere üç taraf vardır. Finansman sadece fon ihtiyacını giderecek miktarda ve satıcıya yapılır. Dolayısıyla finansmanın, işlemin konusu dışında farklı amaçlar için kullanılma imkanı yoktur. Alım ve satım faturası finansman işleminin belirtilen şekilde gerçekleştiğinin taahhüdüdür. Fatura aracılığıyla kayıt dışı işlemler de önlenmiş olmaktadır (Alrifai, 2015: 127-128; Özsoy, 2012: 169-170).

2.2.1.1.3.2.2. Teverruk

Teverruk, nakit elde etmek amacıyla “vadeli alıp, peşin olarak satmak” anlamında kullanılan biraz değiştirilmiş bir murabaha modelini ifade etmektedir. Alıcı bu işlemi sadece likidite talebinden dolayı gerçekleştirmektedir. Mal kredili alınmakta ve nakit karşılığında hemen satılmaktadır. Belirli tartışmalara konu olan ve gri bölge olan Teverruk işlemi, birçok faizsiz bankada likidite yönetimi için kullanılmaktadır. Özellikle bireysel finansman ve kredi kartları için de bir finansman modeli olarak kullanılmaktadır. Kabul edilebilir teverruk sözleşmeleri şu şekilde yapılmaktadır (Ayub, 2017: 372-374):

- ✓ Kaynak ihtiyacı olan bir banka ve kaynak fazlası olan başka bir banka likit niteliğinde olan herhangi bir emtia/hisse seçerler,
- ✓ Kaynak fazlası olan banka piyasadan nakit ödeme ile emtiayı/hisseyi alır,
- ✓ Kaynak ihtiyacı olan banka diğer bankadan emtiayı/hisseyi kredili olarak satın alır (murabaha),
- ✓ Teslim aldıktan sonra piyasada spot fiyattan satar.

Yukarıda anlatıldığı şekli “Klasik Teverruk” olarak da adlandırılan uygulamaların yanı sıra günümüzde, “Murabaha Bazlı Teverruk” veya “Mal Murabahası” ile “Ters Teverruk” adlandırmalarıyla karşılık bulan “Organize Teverruk” uygulamaları da gerçekleştirilmektedir.

“Organize Teverruk”, bankanın, nakit ihtiyacı ile talepte bulunan müşteriye, genellikle uluslararası piyasalardan alımını gerçekleştirdiği bir malı kârını ekleyerek ve vadeli olarak satması sonrasında, müşteri vekili olarak aynı malın bu piyasada bir başka aracı vasıtası ile peşin satımını gerçekleştirmesi işlemidir. Oldukça kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilen bu işlem ile müşteri, daha yüksek bir fiyattan vadeli satın aldığı mal karşılığında borçlanarak, talepte bulunduğu nakdi elde etmektedir. Kendisi adına nakit talebinde bulunan banka, benzer işlemler karşılığında nakit elde ediyorsa bu işleme de “Ters Teverruk” adı verilmektedir. Bu işlem, banka ile bireysel ya da kurumsal müşteri arasında gerçekleştirilebileceği gibi bir başka katılım bankası ile de gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu bu işlemler, “Klasik Teverruk” işlemine konu olan gerçek alım satımına dayanmak yerine, işlemin en başında belirlenmiş bir organizasyona dayanmasından dolayı “Organize Teverruk” olarak ifade edilmektedir (TKBB, 2021: 5).

Teverruk, Orta Doğu’da “Mal Murabahası” veya “Hisse Murabahası” şeklinde yaygınca kullanılmaktadır. Teverrukun yaygın olarak kullanımı, faizsiz bankacılık sektörü için uzun vadede zararlı bir işlem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle danışma kurullarının, teverruka dayalı tüm işlemleri sıkı bir şekilde gözden geçirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Ayub, 2017: 374).

2.2.1.1.3.2.3. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı Finansmanı)

Faizsiz finasta en basit finansman yöntemlerinden birisi Arapçada “mudarebe” olarak bilinen “yatırım ortaklığı”dır. Ortaklık işlemine bir taraf sermayesi ile diğer taraf emeği ile dahil olmaktadır (Rammal, 2003: 106). Bir taraf sermayesini veya yatırımını bir diğer tarafa emanet eder. Ortaklık içerisinde diğer tarafın rolü, sermayeyi İslami kurallara uygun proje veya faaliyete yatırmaktır. Bu durumda; sermayeyi sağlayan veya yatırım yapan taraf (Rab’ul mal) girişimdeki tüm para ve sermayeyi sağlarken, yatırım yöneticisi veya girişimci (Mudarip) girişimin başarılı olması ve bir getiri elde edilmesi için deneyim ve becerisini ortaya koyar. Girişimden kâr elde edilmesi durumunda her iki tarafta kârı paylaşır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, girişim başlamadan önce her iki tarafın bu konu üzerinde anlaşması gerektiğidir. Girişimden zarar edilmesi durumunda, sermaye sağlayıcısı olan taraf

sorumluluğu tek başına yüklenmektedir. Sermaye sağlayıcısı olmayan girişimci, zarardan sorumlu tutulmaz. Dolayısıyla sermaye kaybı yaşamaz. Bu durumda girişimci, sadece girişim için harcadığı zaman ve çabanın karşılığı olan emeğini kaybeder (Chapra, 2019: 218-219; Alrifai, 2015: 125-127).

Ortaklık yapı olarak İslami kurallar ile uyumludur ve faizsiz finansa konvansiyonel finansa göre daha yaygın kullanılır. Faizsiz bankalar Mudarip sıfatıyla girişimci konumunda yer alırken, fon arz edenler ise Rab'ul mal sıfatıyla sermayedar konumunda yer alır. Bu ortaklıkta banka fon yönetimi ile emeğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mudarebe ortaklığı, faizsiz banka ile müşteri arasındaki ilişkiyi düzenleyen sözleşme olarak da ifade edilmektedir (Karadağı, 2018: 316-321). Faizsiz bankalar bu yolla kaynak elde etmektedirler. Fon yönetiminin ötesinde de faizsiz finansa, yeni yatırımlara fon sağlamak, gayrimenkul yatırımlarını ve diğer yatırım portföylerini yönetmek için yatırım ortaklıkları kullanılmaktadır.

2.2.1.1.3.2.4. Müşareke (Kâr-Zarar Ortaklığı-Sermaye Finansmanı)

Müşareke, bir başka kâr-zarar ortaklığı faaliyeti olup daimi ortaklık yatırım sistemi şeklinde olmaktadır (Ayub, 2017: 84). Bu ortaklık, iki veya daha fazla kişinin her birinin ortaklığın sermayesine katkıda bulunduğu ve kâr veya zararını paylaşmayı kabul ettiği bir sözleşme aracılığıyla oluşturulmaktadır (Obaidullah, 2007: 3). Kâr, ortaklar arasında önceden belirlenen oranlarda dağıtılmaktadır. Ortaklıktan zarar edilmesi halinde, ortaklar ortaya koyduğu sermaye oranına paralel bir şekilde sorumluluk üstlenmektedirler. Ortaklık girişiminin yönetimini her iki taraf ya da tercihe göre taraflardan birisi üstlenebilmektedir. Her ortak, yönetimde söz sahibi olma hakkına sahiptir. Ortaklardan birinin sadece yatırımda bulunup yönetime dahil olmaması durumuna “sessiz-uyuyan ortak” denilmektedir. Söz konusu ortak, kârdan ortaya koyduğu sermaye oranında pay almakta ve daha fazla hak talebinde bulunamamaktadır. Müşareke ortaklığında getiri, ortaklık girişiminden elde edilecek kâra bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Konvansiyonel bankacılık sisteminde ise faiz, girişim başlamadan önce sabit bir oranda belirlenmektedir. Bu noktada ortaya konulan risk ortaklığı, Müşareke ortaklığının faizsiz finansman aracı olarak kabul edilme sebebinin gözler önüne sermektedir (Kettell, 2011: 14).

Bu tür bir ortaklık, özellikle konutların veya kiralanabilecek diğer sabit varlıkların finansmanında, belirli süreli özel bir projeye ortak olmak ya da azalan ortaklık (bankanın hissesi, şirketin fon elde etmesiyle azalmaktadır) şeklinde gerçekleşmektedir (Ayub, 2017: 84). “Azalan Müşareke” olarak ifade edilen azalan ortaklık son zamanlardaki bir yeniliktir. İlgi çeken yönü, aslında klasik müşarekenin girişimde kalıcı ortaklara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ortaklıkta temel olarak faizsiz banka girişiminin kalıcı ortağı olarak kabul edilmektedir. Azalan bir müşarekede, bankanın ortaklıktaki payı kısmi sermaye getirisi yoluyla her dönem azalış göstermektedir. Banka, azalan sermaye payına bağlı olarak dönemsel kâr elde etmektedir. Diğer ortağın (müşterinin) sermayedeki payı zaman içerisinde istikrarlı bir şekilde artmakta ve sonuçta girişimin tam mülkiyeti kendisine geçmektedir. Böylelikle ortaklık paylarının tamamını devralmaktadır (Obaidullah, 2007: 3-4).

Müşareke ortaklığı ile mudarebe ortaklığı arasındaki farklılıkların incelenmesi, müşareke ortaklığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu iki tür faizsiz finansman ortaklığının kâr-zarar paylaşımı esasına dayanması gibi benzer noktaları olsa da farklı yönleri vardır. Çizelge 2.3.’te müşareke ve mudarabe ortaklıkları arasındaki farklar incelenmiştir.

Çizelge 2.3. Müşareke ortaklığı ile mudarebe ortaklığı arasındaki farklar

	Müşareke	Mudarebe
Sermaye	Bütün ortakların katılımıyla sağlanır.	Bir kişi ya da bir gruptan sağlanır. Girişimciden (Mudaribden) sağlanmaz.
Girişimin Yönetimi	Bütün ortakların yönetimde yer alma ve çalışma hakkı vardır.	Sadece girişimcinin yönetimde yer alma hakkı vardır. Sermayedarın (Rabbü'l malın) yönetimde yer alma hakkı yoktur.
Kâr Paylaşımı	Kâr, varlıkların değerlendirilmesi ile yıllık, üç aylık ya da aylık bazda paylaşılabilir.	Nihai kâr paylaşımı yalnızca iş bitiminde yapılabilir.
Zarar Paylaşımı	Bütün ortaklar zararı yatırım oranında paylaşır.	Zarar edilmesi durumunda sorumluluk sermayedara aittir. Ancak girişimci ihmalkâr davranmasından kaynaklanan bir zarardan sorumlu olacaktır.

Sahiplik Durumu	Bütün varlıklar, sermaye payları oranında bütün ortakların ortak malıdır. Ortakların her biri varlığın değerindeki satıştan payını alır.	Bütün varlıklar, sadece sermayedara aittir. Ancak girişimci varlıkları kârlı bir şekilde değerlendirirse kârdan kendi payını alabilmektedir.
Sorumluluk	Bütün ortakların sorumlulukları sınırsızdır.	Sermayedarın ortaya koyduğu sermaye ile sorumlu olduğu sınırlı ortaklık söz konusudur.

Kaynak: Ayub, 2017: 350-351 kaynağından yararlanılarak yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

2.2.1.1.3.2.5. Selem (Vadeli Satış)

Vadeli satış olarak bilinen Selem finansman yöntemi, çiftçilerin ürünlerini yetiştirmek ve hasat etmek için finansmana ihtiyaç duydukları faizsiz finansın ilk dönemlerine kadar dayanmaktadır (Alrifai, 2015: 131). Bu faizsiz finansman yönteminde, ödeme sözleşme sırasında peşin olarak yapılmaktadır. Sözleşmede konu olan malların teslimi ise belirlenen ileri bir tarihte yapılmaktadır. Sözleşmeye konu olan malın cinsi, kalitesi ve miktarı gibi özellikleri kesin olarak belirtilmelidir. Satıcıların, sözleşmede belirtilen zamanda gerekli malları teslim etmesi gerekmektedir. Eğer elinde bulunmuyorsa, onları piyasadan satın almak zorunda kalacağı için finansmana konu olan malların piyasada bulunabilir ve kolay ulaşılabilir olması da önem arz etmektedir (Sobol, 2015: 188). Selem bağlayıcı bir sözleşmedir. İşleme başlanıldığında, diğer tarafın onayı alınmadan sözleşme feshedilememektedir.

Selem ile vadeli sözleşme yapıldığından, ileride oluşabilecek fiyat artışlarına karşı alıcı için fiyat koruması sağlanmış olmaktadır. Sözleşme ile satıcıya da gerekli fiyat koruması sağlanırken, her iki taraf da olası bir nakit borcundan korunmuş olmaktadır. Kişi selem ile, hiç aracıya gerek duymadan direk alıcıdan finansman sağlayabilir. Buna karşın, rekabetçi ortamda bankalar alıcı olarak sözleşmeye katılım sağlayabilir. Böylelikle selem sözleşmesi, tarafların ödemelerini bazı esaslar ve kurallar çerçevesinde karşılıklı olarak değiştirmelerini (swap/takas) faizsiz alternatifle ve daha düşük maliyetle sağlamış olmaktadır. Selem sözleşmesine ilişkin işlem maliyetleri, swap işlemlerine göre çok daha düşüktür. Selem sözleşmesi, özellikle doğal ürünlerin, tarımsal, endüstriyel ve imalat ürünlerinin finansmanı için uygundur. Faizsiz bankalar, dünyanın çeşitli bölgelerinde faaliyet göstermektedirler ancak

finansman yöntemi olarak selemi pek fazla kullanmamaktadırlar. Selemin, murabaha yöntemine göre uygulanabilir bir avantajının olmaması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir (Ayub, 2017: 267-280). Çizelge 2.4.'te selem ile murabaha arasındaki farklar sergilenmektedir.

Çizelge 2.4. Selem ile murabaha arasındaki farklar

	Selem	Murabaha
Mal Teslimi	Satılan mallar vadeli olarak teslim edilir.	Satılan mallar o anda teslim edilir.
Ödeme	Sözleşme anında peşinen yapılır.	Sözleşme anında veya vadeli olarak yapılabilir.
Uygulama Alanı	Belirli ürünlere uygulanmaz. Özellikleri belirlenmiş ürünlere uygulanabilir.	Belirli mallara uygulanabilir.
	Spot olarak teslim edilmesi gereken mallar için uygulanamaz.	Spot olarak teslim edilmesi gereken mallar için de uygulanabilir.

Kaynak: Ayub, 2017: 283

2.2.1.1.3.2.6. İstisna (Üretim Siparişi)

İstisna sözleşmesi de selem gibi söz konusu varlığın gelecekteki teslimatı için bir satın alma sözleşmesidir. Bununla birlikte, selem sözleşmesinden farklı olarak istisna sözleşmesinde, varlığın üreticisine veya yüklenicisine yapılan ödemenin tamamı peşin olmak zorunda değildir. Miktar ve süre önceden belirlenir. Ödeme genellikle varlığın geliştirilmesinde kaydedilen ilerlemeye göre taksitler halinde yapılır. Bu nedenle bu finansman aracı özellikle proje finansmanı ve inşaat için uygundur (Sobol, 2015: 188).

İstisna, faizsiz bankalar tarafından kullanılan bir faizsiz finansman yöntemidir. Finansman talebinde bulunan bir müşterinin siparişi üzerine, banka finansman sağlayıcı olarak sözleşmeye dahil olur. Sözleşmeye konu olan malın üretilmesi ya da temin edilmesine ilişkin sorumluluğu banka üstlenmektedir. Müşterinin sipariş verdiği özelliklerde mal tedarik edilmekte ve üzerinde anlaşmaya varılan fiyattan müşteriye satılmaktadır. Malın imalatçı aracılığıyla temin edilmesine ilişkin sorumluluğu

üstlenen faizsiz bankanın taraf olduğu istisna sözleşmelerinde, “paralel istisna” olarak bilinen iki sözleşme uygulanmaktadır. Bu kapsamda ilk sözleşme banka ile müşteri arasında gerçekleştirilmektedir. Diğer sözleşme ise banka ile siparişin üretimini gerçekleştiren imalatçı arasında gerçekleştirilmektedir. Böylelikle bahsedilen sürece üçüncü bir şahıs dahil olmaktadır. Banka, bu süreç kapsamında tedarik ettiği malı müşteriye satmaktadır (Tunç, 2010: 150-151).

2.2.1.1.3.2.7. İcara-Leasing (Finansal Kiralama)

İcara, faizsiz finasta murabahadan sonra en etkin şekilde kullanılan finansman yöntemidir (Alrifai, 2015: 130). İcara sözleşmesi, finansal kiralama olarak bilinen işlemin faizsiz finanstaki karşılığıdır. İki araç arasındaki fark, icara sözleşmesinde kiralanan varlığın mülkiyetinin kiraya verende kalmasıdır. Varlık, kiralama süresinin sonuna kadar kiraya verenin bilançosunda kalır (Sobol, 2015: 188). Orta ve uzun vadeli projelerin finansmanında tercih edilen icara sözleşmesinde, müşteri finanse edilmesini istediği sermaye malını/varlığı seçer ve bankaya başvurur. Banka bu sermaye malını üreticiden veya tedarikçiden satın alarak, müşteriye üzerinde anlaşmaya varılmış bir dönem için kiraya verir. Bu durumda; varlığı kiralayan müşteri, varlığın sahibi olan bankaya önceden üzerinde anlaşmaya varıldığı şekilde kira vermekle sorumludur. Bu kira, sabit veya değişken olabilir. Bunun yanı sıra kiracı, varlığa ilişkin söz konusu olan tüm bakım, onarım, sigorta vb. işlemleri yapmakla da sorumludur. Kiracı, üzerinde anlaşmaya varılan kiralama süresi boyunca varlığın kullanım hakkına sahiptir (Kettell, 2011: 2). Satın aldığı malı müşteriye kiralayarak gelir elde eden bankanın, müşteri ile imzaladığı sözleşmenin süresi sonunda malın mülkiyetinin kimde kalacağı sözleşmede belirtilmesi gereken bir husustur. İcara sadece kullanımla tükenmeyen varlıklar üzerinde uygulanır. Varlığın riski kiralayıcı ile kalır ve varlığı piyasadaki kullanımına uygun bir şekilde kullanan kiracı sadece kirayı ödemekle yükümlüdür (Ayub, 2017: 294).

2.2.1.1.3.2.8. Sukuk (Kira Sertifikası)

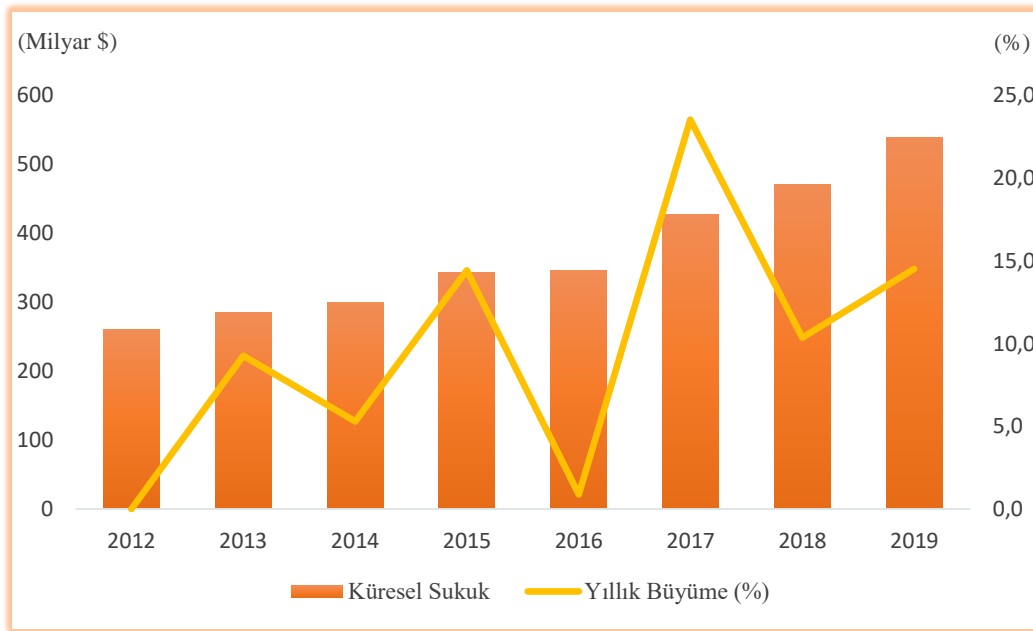
1990’lı yıllarda finans mühendisliğinin başladığı dönemde, faizsiz finans da küresel piyasalarda rekabet edebilmek adına yeni finans araçları geliştirmenin ve mevcut hizmetlerde yenilikler yapmanın yollarını aramıştır. Çözüm olarak bulunan

ise, varlık menkul kıymetleştirmesi olmuştur. Sukuk, esasen bir menkul kıymetleştirme işlemidir ve ilk olarak şirketlerin tahvillere alternatif oluşturması için kurumsal bankacılık bünyesinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, sukukun tanım gereği tahvil olmamasına karşın günümüzde “İslami tahvil” olarak kabul görmesinin nedeni olarak gösterilmektedir (Alrifai, 2015: 149). Sukuk, faizsiz finansman ihtiyacını karşılamak için ticari işlemler üzerinden şirketlere ve kâr payı elde etmek isteyen yatırımcılara yönelik olarak, varlığa dayalı çıkarılan bir menkul kıymettir. Sukuk sadece varlıkları bir havuza toplama ve birden fazla yatırımcıya pay olarak satma yöntemidir. Sukukun en önemli özelliği, diğer faizsiz finansal araçlarda da olduğu gibi gerçek bir varlığa dayalı olması gerektiğidir (Tunç, 2010: 152). Bu özellik aynı zamanda sukuku, konvansiyonel finans içerisindeki tahvillerden ayıran en önemli özelliktir. Konvansiyonel finans içerisinde, tahvillerin varlığa dayalı çıkarılması gibi bir gereklilik yoktur. Sukuku konvansiyel finans içerisindeki tahvillerden ayıran diğer özellikler, getiri ve sahiplik durumudur. Konvansiyonel finans içerisindeki tahviller sabit faiz getirisi sağlarken, sukukun kâr payı getirisi yatırımın performansına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Sukuk yatırımcıları sukuk ihracına konu olan varlığa ilişkin ortaklık hakkına sahiplerken, konvansiyonel tahvil işleyişinde böyle bir ortaklık hakkı mevcut değildir.

Sukuku oluşturan dayanak varlık daha önceki başlıklarda ele alınan faizsiz finansal araçlardan; “murabaha, mudarebe, müşareke, icara, selem, istisna” birisi olabilir. Bugüne kadar piyasaya sürülen sukukun büyük bir kısmı “maliyet+kâr” ve “icara-leasing” biçimindedir (Alrifai, 2015: 150). İcare sukukun temelini leasing ile kiralanmış varlıklar oluşturmaktadır. İcare sukuk ihracı, leasing yöntemi ile kiralanmış varlıkların kendileri veya bu varlıkların kira gelirleri olabilir. İcare sukukun yaygın olarak kullanılan diğer işleyiş yöntemi de gayrimenkulün kullanım hakkı veya kira geliri üzerine ihraçtır. Türkiye’de de gayrimenkulün satışı yaptıktan sonra geri kiralama yöntemi ile işleyişe konu olan sukuk, kira sertifikası olarak da bilinmektedir (Orhan, 2020: 51-52).

Sukuk, geçmişte İslam dünyasında ilk kağıt para olarak kullanılmıştır. Modern faizsiz finansta ise ilk kez 1990’lı yıllarda Malezya’da gelişme göstermeye başlamıştır. İlk kez Malezya’da gelişme göstermesinin altında yatan iki temel sebep vardır. İlki,

Malezya'nın derin bir sermaye piyasası ile birlikte sermayeye erişim ihtiyacı olan ve hızla büyüyen bir ülke olmasıdır. İkincisi, Malezya'nın faizsiz finans anlamında sadece liberal olarak değil, yeni finansman türlerini geliştirme, kabul etme ve uygulama anlamında da yenilikçi bir ülke olmasıdır. Sukuk, Malezya'da kabul görek kendisini kanıtlayana kadar Orta Doğu'da kullanılmamıştır. Orta Doğu'da ve dünyada 2000'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlamıştır. 2000 yılı öncesinde yok denecek kadar azdır. Sukuk, 2000 yılından itibaren iki haneli oranlarda büyüme sergilemiştir (Alrifai, 2015: 133-150). İlk kurumsal sukuk, 1990 yılında "Shell MDS (Malezya)" tarafından ihraç edilmiştir. Bundan sonra, "Majlis Ugama Islam Singapura (MUIS)" ve Bahreyn Hükümeti'nin sukuk ihraç ettiği 2001 yılına kadar, diğer aktörler veya piyasalar tarafından aktif olarak ihraç edilen herhangi bir sukuk olmamıştır. İlk küresel kurumsal sukuk "Guthrie Malaysia" tarafından ihraç edilmiştir. Bu aynı zamanda aktif bir sukuk piyasasının da başlangıcı olmuştur (GIFR, 2017b: 258). Şekil 2.5.'te küresel sukuk piyasasının 2012-2019 yılları arası dönemi kapsayan büyüme trendi sergilenmektedir.

Şekil 2.5. Küresel sukuk piyasasının büyüklüğü (2012-2019)

Kaynak: ICD-Refinitiv, 2015-2020 raporlarındaki veriler derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sukuka yönelik talep, özellikle 2008 küresel finansal kriz sonrasında artış göstermeye başlamıştır. 2019 yılı itibariyle %15’lik büyüme sergileyen sukuk içerisindeki en yüksek pay murabaha finansmanına aitken ikinci en yüksek pay icara (leasing) finansmanına aittir. Küresel sukuk piyasasında en yüksek paya sahip ilk 3 ülke; Malezya, Suudi Arabistan ve Endonezya’dır. Bu üç ülke, küresel sukuk piyasasının %70’lik kısmını oluşturmaktadır. En yüksek kamu sukuku ihracında bulunan ilk üç ülke sıralaması yine aynı şekildedir. Bu ülkelerde, kamu sukukunun toplam sukuk ihracı içerisindeki payı sırasıyla; Malezya’da %40, Suudi Arabistan’da %72, Endonezya’da %94 düzeyindedir. Endonezya’da sukuk ihracının tamamına yakını kamu sukuku ihracına aittir. Küresel sukuk piyasasından %45’lik pay alarak ilk sırada yer alan Malezya, kamu sukuku ihracında da ilk sırada olup, kamu sukukunun toplam sukuk ihracı içerisindeki payı %40 düzeyindedir. Toplam kamu sukuku ihracında dördüncü sırada yer alan Türkiye’de 2019 yılı itibariyle, kamu sukukunun toplam sukuk ihracı içerisindeki payı %35 düzeyindedir (ICD-Refinitiv, 2020: 39).

Faizsiz finasta en hızlı büyüyen sektörlerden biri olarak kabul edilen sukuk, birçok kişi tarafından da faizsiz finansın en yenilikçi ürünü olarak kabul edilmektedir. Son 10 yılda sukuk ihracı sadece şirketler için değil, devlet kurumları ve finans kurumları için de ilgi çekici hale gelmiştir. Sukuk, farklı coğrafyalardan ve çeşitli segmentlerden geniş bir yatırımcı havuzu ile ihracatçıları birbirine bağlayabilir ve geleneksel varlık sınıflarına çeşitlendirmeler sunabilir.

2.2.1.1.3.3. Tekafül (Faizsiz Sigortacılık)

Faizsiz finansal sistem içerisinde, sektöre ve katılımcılara fayda sağlayan bir diğer önemli faizsiz finansal ürün, “tekafül” olarak bilinen “İslami (Faizsiz) Sigorta”dır. Tekafül, konvansiyonel sigortacılığın faizsiz finansal sistemdeki alternatifidir. “Faizsiz (İslami) Sigorta” olarak bilinen tekafül, hem hayat (veya aile) sigortası hem de genel sigorta şeklinde mevcuttur. Tekafül kelimesinin kökeni, “sağlamak, desteklemek, harcamak ve garanti etmek” anlamlarına gelen “keffal” fiiline dayanmaktadır. Fiil kökü olarak “tekafül”; iki veya daha fazla insan arasında meydana gelen davranışlarda her zaman için insanların birbirini desteklemesini, karşılıklı dayanışma fikrini, karşılıklı sevgiyi ve toplumsal dayanışmayı ifade

etmektedir (Sharif ve Bao, 2013: 270). Karşılıklı dayanışma kavramı, tekafül uygulamasının temel dayanak noktasıdır. Tipik bir tekafül işletmesi/girişimi genellikle, karşılıklı (iki taraflı) ve ticari bir şirket biçiminin karışımı olan iki katmanlı bir yapıdan oluşmaktadır. Tekafülün ayırt edici özelliği, katılımcının ve fon işletmecisinin net bir şekilde ayrılmış olması ve işletmecinin kazancının kullanılan tekafül modeline bağlı olmasıdır. Ana teorik model, katılımcılar arasında karşılıklı yardım, ortak sorumluluk ve iş birliği olan bir çerçeveye dayanmakla birlikte, üç tekafül modeli bulunmaktadır:

- Mudarebe Modeli
- Vekalet (Wakalah) Modeli
- Vakıf Modeli

Fon katılımı karşılığında katkıda bulunanların ücret talepleri nedeniyle tekafül için iki model oluşturulmuştur: vekalet ve mudarebe (COMCEC, 2016: 32; GIFR, 2017: 623). Mudarebe temelinde, katılımcılar (tekafül sahipleri) yatırılan bir fona katkı yaparlar. Tekafül şirketi, sigortalama ücreti ve yatırım ücretini ekledikten sonra kârlar bireysel hesaplarda birikir. Bu ücretler sırasıyla sigortalama ücreti fazlası ve yatırım kârları olarak belirlenmiş yüzdelerdir. Mudarebe modelinde tekafül şirketi, katılımcıların fonlarını gelir getiren işlemlerde değerlendirerek kâr elde eder. Elde edilen kâr, katılımcıların alacakları karşılandıktan sonra katılımcılar arasında dağıtılır. Bir zararın ortaya çıkması durumunda; zarar fonun kârı ile karşılanır, dolayısıyla ortaklar zararın giderilmesine katkıda bulunurlar. Katılımcıların birikmiş yatırımları geri çekme hakları bulunmaktadır. Eğer birikmiş kâr söz konusu değilse, kayıplar mudarebe sözleşmesindeki pay sahipleri oldukları için tekafül sahiplerine aktarılır. Tekafül şirketi ve katılımcılar arasında ortaklık ilişkisinin olduğu mudarebe modeli ile benzer işleyiş göstermekle birlikte vekalet modelinde; tekafül şirketi, ortak gibi değil de aracı (vekil) gibi faaliyet göstermektedir. Bu modelde tekafül şirketi ortak gibi kârdan pay almak yerine, sadece gerçekleştirdiği işlemlerin karşılığı olan ücreti (vekalet ücreti) almaktadır. Sigorta şirketi tarafından oluşturulan ve katılımcıların kârlarının birincil fonda biriktirildiği vakıf modelinde, katılımcı ve sigorta şirketi arasındaki ilişki tercihe bağlı olarak diğer iki modelden birinde olduğu gibi kurulabilir.

Katılımcılardan herhangi birinde bir açık ortaya çıktığında tekafül şirketi, katılımcıya “Karz-ı Hasen” adı verilen faizsiz borç sunarak sürecin işleyişine destek olur. Tekafüle ilişkin bilinmesi gereken önemli bir diğer konu ise retetekafüldür. Retetekafül, konvansiyonel sistemdeki reasüransın* faizsiz alternatifidir. Retetekafül, yangın veya doğal afetler gibi yüksek tazminat dönemlerinde tekafül şirketlerine sigorta kapsamı sağlar. Tekafül şirketi, bu tür bir kapsam için retetekafül şirketine prim öder. Fon işletmecisi, retetekafül şirketi olacaktır. Bu, tekafül şirketinin sigorta tazminatlarının ödenmesinde temerrüde düşmesini önlemek için riski retetekafül şirketiyle paylaşmasına olanak tanır. Büyük reasüranslar retetekafül sektörüne girmeye başlamaktadır. Düzenleyiciler, retetekafül sektörünü dikkate almaktadır ve Malezya ile Bahreyn örneklerinde olduğu gibi retetekafül sektöründe şeffaf piyasalar sunmak için girişimlerde bulunmaktadır (COMCEC, 2016: 34; Khan, 2018: 371-372).

Faizsiz sigorta ve konvansiyonel sigorta genel olarak aynı amacı paylaşmaktadır: olumsuz bir durumdan, bir felaketten/afetten etkilenenlere yardım etmek. Böylece sigorta; bir iş değil, karşılıklı işbirliği biçiminde ihtiyaç sahiplerine karşılıksız yardım etmenin bir yolu olarak başlamıştır. Faizsiz sigorta ve konvansiyonel sigorta genel olarak güvence sunma bakımından aynı olmasına rağmen, operasyonları ve fon yönetimi açısından farklılık göstermektedirler (GIFR, 2017: 262-263). Faizsiz sigorta ile konvansiyonel sigorta arasındaki farklılıkların incelenmesi, faizsiz sigortanın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Faizsiz sigortacılığın konvansiyonel sistemde yer alan sigortacılıktan temel farkı, faizsiz finans kuralları çerçevesinde fonların yöneltmesiyle birlikte risk paylaşımı yapılmasıdır. Çizelge 2.5’te faizsiz sigorta ile konvansiyonel sigorta arasındaki farklılıklar sergilenmektedir.

*“Reasürans, sigorta şirketlerinin üstlerindeki riskleri tekrar sigortalatarak kendilerini güvence altına alması durumudur.”

Çizelge 2.5. Faizsiz sigorta ile konvansiyonel sigorta arasındaki farklılıklar

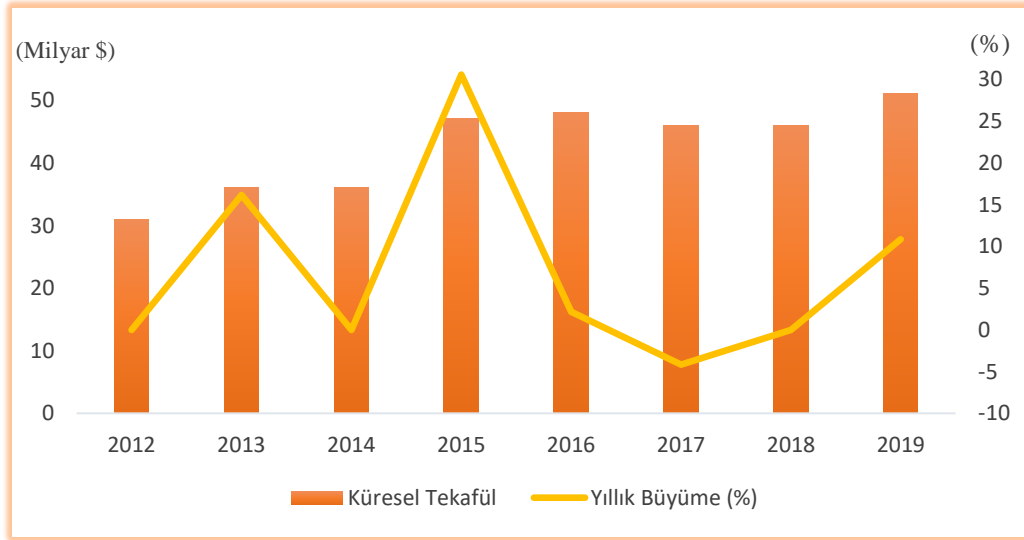
	Konvansiyonel Sigorta	Faizsiz Sigorta
Temel Dayanak	Ticari faktörler	Karşılıklı dayanışma
Fon Yönetim Amacı	Pay sahipleri için kâr	Katılımcılar arasında yardımlaşma
Fon Sahipliği	Sermayedarlar	Katılımcılar
Kazanç/Kâr	Şirkete ya da sermayedarlara	Şirkete ve katılımcılara dağıtılır
Risk Dağıtımı	Sigorta şirketine risk transferi	Karşılıklı risk paylaşımı
Yatırımların Değerlendirilmesi ve Denetim	Herhangi bir kısıtlama yoktur. Mevcut yasalara tabidirler.	Faizsiz finansın temel prensiplerine göre faizsiz ürün ve araçlarda değerlendirilir. Mevcut yasaların yanı sıra, Danışma Kurulu'na tabidirler.
Reasürans	Çalıştıkları "Reasürans" şirketlerinin, faizsiz finansın temel prensiplerine göre faaliyet gösterme zorunluluğu yoktur.	Faizsiz finansın temel prensiplerine göre faaliyet gösteren "Retekafül" şirketleri ile çalışırlar.

Kaynak: Khan, 2018: 372; Ayub, 2017: 447-456

Tekafül sistemi, sosyal sigorta sistemini içeren sosyal güvenlik sistemi ile karşılaştırıldığında, toplumdaki bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından belirli benzerlikler sergileyen iki sistem pek çok açıdan birbirinden farklılıklar göstermektedir. Sosyal sigorta, belirli koşulları sağlayan insanlar için zorunlu bir sistemdir. Tekafül ise toplum bireyleri arasında karşılıklı ilişki ve dayanışma temelli isteğe bağlı bir sistemdir. Tekafül sisteminin kapsamı, sosyal sigortaya nazaran çok daha geniştir. Tekafül toplumdaki tüm bireyleri kapsarken, sosyal sigorta gelir getiren belirli koşulları sağlayan insanlarla sınırlıdır. Sosyal sigortanın etki alanı sınırlıdır. Tekafül ise toplumsal tabana yayılmıştır (Sharif ve Bao, 2013: 271).

Modern anlamda 1979 yılında Sudan'da başlayan tekafül uygulaması, mevcut ve yeni pazarlarda büyüme potansiyeline sahiptir. Tekafül işletmeleri, ağırlıklı olarak Körfez ülkelerinde ve Güneydoğu Asya'da yoğunlaşmış olup Orta Doğu, Afrika ve Güneydoğu Asya'da büyüme potansiyeline sahiptir (Ayub, 2017: 454). Şekil 2.6.'da küresel tekafül varlıklarının 2012-2019 yılları arası dönemi kapsayan büyüme trendi

sergilenmektedir. 2019 yılı itibariyle, küresel ölçekte 47 ülkede faaliyet gösteren 336 tekafül şirketi (İslami pencereler dahil) ile tekafül varlıklarının toplam değeri 51 milyar dolara ulaşmıştır. 2018 yılında sadece %1 büyüme sergileyen küresel tekafül varlıkları 2019 yılında %10 düzeyinde büyüme sergilemiştir.

Şekil 2.6. Küresel tekafül varlıklarının büyüklüğü (2012-2019)

Kaynak: ICD-Refinitiv, 2020 verilerine istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Küresel tekafül varlık dağılımından en yüksek pay alan ilk üç ülke sırasıyla; Suudi Arabistan (%33), İran (%28) ve Malezya (%20)'dir. Bu üç ülke, küresel tekafül pazarının %80'lik kısmını oluşturmaktadır (ICD-Refinitiv, 2020: 30-31). Malezya'da tekafül sigorta sistemi ilk defa 1985 yılında, sadece tekafül sigortacılığı için bankalar işbirliğiyle kurulan "Takaful Malaysia" ile ele alınmıştır. Malezya, 2013 yılında çıkardığı kanun (IFSA) ile genel tekafül ve aile tekafül işletmesi lisanslarının ayrılmasını öngörmüş ve mevcut tekafül işletmelerinin iki ayrı teşekküle bölünmesi için iki yıllık bir süre tanımıştır (COMCEC, 2016: 33). 2019 yılı itibariyle, 10 milyar dolar değerindeki varlıkları ile küresel olarak üçüncü en büyük tekafül pazarı olan Malezya'da 21 tekafül şirketi faaliyet göstermektedir. Tekafül, küresel faizsiz finans varlık dağılımından %2 düzeyinde bir pay almaktadır. Küresel tekafül varlık dağılımında %2'lik payla yedinci sırada yer alan Türkiye, 2019 yılı itibariyle en hızlı büyüme sergileyen ülke olmuştur (ICD-Refinitiv, 2020: 30-31). Türkiye'de tekafül sigorta sistemi ilk defa "Neova Sigorta" ile 2009 yılında ele alınmış olmasına rağmen

10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde küresel çapta sergilediği büyüme dikkate değer düzeydedir.

2.2.1.2. Faizsiz Finansal Farkındalık

Bireylerin finansal kararlarını verirken, finansal sistem içerisinde yer alan tüm alternatifleri göz önünde bulundurmaları, finansal refaha ulaşabilmeleri adına büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, finansal sistem içerisinde var olan faizsiz finans alternatifine yönelik farkındalık, faizsiz finansal okuryazarlığın önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Faizsiz finansal okuryazar bir bireyin, faizsiz finansla yönelik her konuda ayrıntılı bilgi sahibi olması gerekmesee dahi, finansal refaha ulaşmada gerekli olan doğru finansal kararları verebilmek adına, faizsiz finansal bilgiye nereden ve nasıl ulaşacağına dair farkındalığa sahip olması gerekmektedir.

Farkındalık, bireylerin finansal karar verme süreçlerinde etkili olan önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Albaity ve Rahman, 2019: 991). Rammal ve Zurbruegg (2007), farkındalık düzeyinin faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin tercih edilmesi sürecinde etkili olduğunu ifade etmektedirler. Bireylerin, doğru finansal bilgiye ulaşabilmek adına var olan bilgi kaynaklarını doğru ve etkin kullanabilme yetisi, finansal sistem içerisinde yer alan faizsiz (katılım) finansın ve faizsiz finansal ürünlerin ve sunduğu fırsatların farkında olmasını sağlayacaktır. Faizsiz finansal farkındalık olarak ifade edilebilecek bu husus; bireylerin finansal sistem içerisinde, faizsiz finansal sistemin varlığının farkında olarak finansal seçimler yapmaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bireylerin, faizsiz finansal sisteme yönelik gelişme ve bilgileri; “kongre, konferans, makale, gazete, sosyal medya kanalları, TV., radyo haberleri” gibi kanallardan belirli aralıklarla takip etmesi konuya ilişkin farkındalıklarının olduğuna işaret etmektedir.

2.2.1.3. Faizsiz Finansal Tutum

Bireylerin finansal refaha ulaşmasına yardımcı olan tutumlar geliştirmek finansal okuryazarlığın önemli bir bileşenidir. Latince “harekete hazır” anlamına gelen kökten türeyen “tutum” kelimesi, literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Sanford (1961: 473)’a göre tutum, “objelere ve sembollere olumlu veya olumsuz bir tepki göstermeye hazırlık durumudur”. Katz (1967: 457)’e göre tutum, “bireyin

çevresindeki bir simgeyi, bir nesneyi ya da bir olayı olumlu ya da olumsuz bir şekilde değerlendirme eğilimidir”. Allport (1935 (1967: 4)) tutumu, “yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan, ilgili olduğu bütün obje ve durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkileme gücüne sahip duygusal ve zihinsel hazırlık durumudur” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre tutum, bireyin davranışlarını yönlendirici bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, tutumun; bireyin yaşantı ve deneyimleri ile bütünleştiğine vurgu yapılarak, bir öğrenme süreci sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Pek çok tanım tutumların; “bilişsel, duyuşsal ve davranışsal” olmak üzere üç ögesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Kağıtçıbaşı (1999: 103)’na göre tutum, “yalnızca bir davranış eğilimi ya da sadece bir duygu değil, biliş-duygu-davranış eğilimi bütünleşmesidir”. Başlangıçta ifade edilen tanımlarda, tutumlar ile davranışlar arasında yüksek düzeyde bir uyumun/tutarlılığın bulunduğuna vurgu yapılmıştır. Burada vurgu yapılan nokta; “bir nesneye/objeye/kavrama yönelik tutumunuz olumluysa bu tutumunuzu davranışlarınıza da yansıtırsınız” şeklindedir. Bu durum pek çok araştırmaya konu olmuş ve sonuçta tutum-davranış tutarsızlığı ya da davranışın tutum tarafından belirlenmediği ortaya konulmuştur (Tavşancıl, 2014: 65-88). Wicker (1968) bu konuda yapılan çok fazla çalışmayı incelemiş, tutumların açık davranışlarla uyumsuz ya da çok az uyumlu olmaları ihtimalinin, büyük ölçüde uyumlu olma ihtimalinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993: 284). Literatürde, bir nesneye/kavrama yönelik tutum ile davranış arasındaki ilişkiyi azaltan, bir takım çevresel ve tutum dışı etkenler olabileceğine değinilmiştir. Dolayısıyla son yıllarda, tutumların üç öğeden oluştuğu tezi sorgulanmaya başlamış ve bu durum, tutum tanımlamalarına da yansımıştır. Tutumlara ilişkin tanımlamalarda, “düşünce-duygu ve davranış” ilişkisine değinilmeden; “Tutum, bireylerin bir nesne/obje/kavram ile ilgili değerlendirmelerini -iyi/kötü, güzel/çirkin, olumlu/olumsuz gibi- içerir” şeklinde genel tanımlamalar yapılmıştır. Böylelikle bazı araştırmacılar, tutumu kavramsallaştırmaya daha çok önem vermişler ve tutumun en önemli hatta tek ögesi olarak değerlendirici özelliğine vurgu yapmışlardır (Tavşancıl, 2014: 65-98).

Tutumla ilişkin yapılan tüm bu değerlendirmeler ışığında faizsiz finansla yönelik tutumu, bireylerin faizsiz finansla ilişkin olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri

olarak tanımlayabiliriz. Finansal okuryazarlığın OECD tanımı, bir bireyin belirli bir şekilde hareket etmek için yeterli bilgi ve yeteneğe sahip olsa bile, tutumlarının harekete geçip geçmeme kararlarını etkileyeceğini kabul etmektedir (OECD, 2016: 47). Bu kapsamda, OECD'nin finansal okuryazarlık tanımına istinaden yapılan faizsiz finansal okuryazarlık tanımında, bir bireyin faizsiz finans konusunda yeterli bilgi ve yeteneğe sahip olsa bile, faizsiz finansa yönelik tutumlarının finansal kararlarını etkileyeceğini söyleyebiliriz.

2.2.1.4. Faizsiz Finansal Davranış

Faizsiz finansal okuryazarlığın bir diğer önemli bileşeni olan faizsiz finansal davranış: Bireylerin finansal refahına yardımcı olan; faizsiz finansal bilgi, farkındalık ve bunların ışığında şekillenen finansal tutumları çerçevesinde sergilediği finansal davranışları içermektedir. Bodie (2006:12)'e göre; "bütçeleme, tasarruf, yatırım, borç alma-verme, sigortalama, gelir-gider denkleştirme" gibi temel finansal davranışlar finansal okuryazarlık tanımıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, bireylerin finansal refahını belirleyen tüm bu finansal davranışları; faizsiz finansal bilgi, farkındalık ve tutumlar çerçevesinde sergilemesi de faizsiz finansal okuryazarlık tanımıyla doğrudan ilişkilidir. Faizsiz finansal okuryazarlığa sahip olan bir bireyin, faizsiz finansal davranış sergileme yetisine sahip olması gerekir. Bu durum, bireyin kendisi için en doğru olan finansal kararı verebilmesi adına öne çıkan bir gerekliliktir.

2.2.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlığın Önemi

Son dönemde yaşanan finansal kriz, tüm dünyanın dikkatini finansal okuryazarlığın önemine yöneltmiş, özellikle finansal piyasalarda yatırım kararı alınırken finansal bilgi eksikliğinin yarattığı sonuçların ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Küresel finansal krizler, finansal okuryazarlığı geliştirme ihtiyacına yönelik farkındalığı hızlandırmıştır. Bu durum, krizlere karşı kırılganlığı ile bilinen konvansiyonel finansa alternatif olan faizsiz finansa yönelik okuryazarlığın önemini de vurgulamaktadır.

Bireyin kendisi için en doğru olan finansal kararı verebilmesi, finansal sistem içerisindeki alternatifler hakkında bilgi ve farkındalığa sahip olması ve bunları tutum ve davranışlarına yansıtmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bireylerin, finansal sistem

içerisinde alternatif olarak yer alan ve finansal kriz karşısında dayanıklılığını ortaya koyan faizsiz finans hakkında farkındalığa ve bilgiye sahip olması, bunları tutum ve davranışlarına yansıtması; krizlere karşı temkinli bir şekilde en doğru kararı verebilmesi ve finansal refahını arttırabilmesi bakımından oldukça önem arz eden bir konudur. Bu önemin en temel sebebi; toplumsal finansal refahın sağlanmasında, bireysel finansal refahın sağlanmasındaki öneminden kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte aşırı finansallaşmanın ekonomik istikrar için tehlike oluşturduğu günümüzde; sürdürülebilir büyümeyi sağlamak, iyi işleyen bir finansal sistem inşa etmek ve finansal refahı sağlamak için fonların en verimli kaynaklara yönlendirilmesi şarttır. Bireylerin fonlarını en verimli kaynaklara yönlendirmesi ve iyi işleyen bir finansal sistemin sağlanması noktasında finansal okuryazarlık kavramı önem kazanmaktadır.

Faizsiz finansal okuryazar bir birey, doğru finansal kararlarla fonlarını en verimli şekilde değerlendirerek ekonominin gidişatı üzerinde önemli bir rol üstlenir. Çünkü, faizsiz finans sistemi kural merkezli bir sistemdir. Ekonomik faaliyetleri, belirli kurallar ve değerlerden bağımsız görmez. Faizsiz finansın kaynağı İslam'ın hedefi insan aracılığıyla adil, ahlaki ve uygulanabilir bir sosyal düzen oluşturmaktır. Böyle bir sistemde, ekonomik faaliyetler adalet temelleri üzerine inşa edilir. Tarafların sözleşme ve anlaşmalara uymak ve ayrıntılı bilgi vermek zorunda oldukları şeffaf bir piyasa düzeni hakimdir. Sözleşmelerde belirsizliğin kesinlikle yasaklanması, bilgi asimetrisini azaltır. Belirsizliğin azlığı, bilinçli karar vermeyi kolaylaştırır. Şeffaflık, işbirliğini ve güven duygusunu arttırır. Finansal faaliyetlerde karşılaşılabilecek durumları tahmin edilebilir hale getirir. Bireyler açısından riski azaltıp taraflar arasında yayarak ortaklık sisteminin temelini oluşturur. Faizsiz finansın, varlığa dayalı ve risk paylaşımı odaklı temel ilkeleri faizsiz finansal okuryazarlık kapsamında yer alan en temel faizsiz finansal bilgilerdir. Faizsiz finansın varlığa dayalı doğası, bir ekonominin aşırı finansallaşmasını ve kaldıraçlı olmasının önüne geçer. Yatırımların, ticari ve sınai gerçek faaliyetlerde değerlendirilmesiyle reel sektör desteklenir ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlanır. Taraflar arasında riskin daha adil dağılmasını sağlayan risk paylaşımı ilkesi ile faizsiz finans, sadece daha istikrarlı bir finansal sistemin temelini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda yatırımların daha etkin bir

şekilde değerlendirilmesi ve daha verimli kaynaklara aktarılmasıyla sürdürülebilir büyümeye katkıda bulunur (Iqbal ve Mirakhor, 2013: 10). Faizsiz finans sisteminin; ekonomik kalkınma, sosyal ve ekonomik adalet, bireysel ve toplumsal refah ve sürdürülebilir büyüme gibi konulara ilişkin bakış açısı, faizsiz finansa yönelik okuryazarlığın bireysel, toplumsal ve ekonomik açıdan önemini gözler önüne sermektedir.

2.2.3. Faizsiz Finansal Eğitim

Finansal sistemin giderek gelişen ve karmaşıklaşan bir hal almaya başladığı günümüzde, finans konusu, finansal refahını sağlayabilecek beceriye sahip olabilme noktasında bütçesini yönetebilecek her yaştan bireyi yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Bu noktada finansal eğitimin önemi gözler önüne serilmektedir.

OECD (2005:118)'nin tanımına göre finansal eğitim; “Finans tüketicilerinin/yatırımcıların finansal ürünler ve kavramlara dair anlayışlarını ilerlettikleri ve finansal risklerin ve fırsatların farkına varmak, bilgiye dayalı kararlar vermek, yardım almak üzere nereye başvurabileceklerini öğrenmek ve finansal refah ve korunmalarını arttırabilmek amacıyla diğer etkili davranışları gösterebilmek için enformasyon, öğretim ve objektif tavsiyeler sayesinde beceri ve güven geliştirdikleri süreçtir. Finansal eğitim, düzenleyici ve idari çerçevede dikkate alınmalı ve ekonomik büyümeyi, güveni ve istikrarı teşvik eden bir araç olarak değerlendirilmelidir.” şeklinde ifade edilmektedir.

Finansal eğitim ve finansal okuryazarlık birbiriyle bütünleşmiş konulardır. Bireylerin etkin ve doğru finansal kararlar verebilmeleri için gerekli olan finansal bilgi ve farkındalık, finansal okuryazar bir bireyin sahip olması gereken temel yetkinliklerdir. Finansal okuryazarlık ise finansal eğitimle mümkün olmaktadır.

Anjum (2018), faizsiz finansal sistemin etkili ve başarılı bir işleyiş gösterebilmesi için bireylerin faizsiz finans ve bankacılığın önemi, işleyişi, temelleri hakkında eğitilmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Finansal alternatifler hakkında bilgi sahibi olarak finansal seçimlerde bulunmanın, finansal refahın sağlanması

noktasında her yaştan bireyi yakından ilgilendiren bir konu olduğu düşünüldüğünde faizsiz finansal eğitimin önemi gözler önüne serilmektedir.

Faizsiz finansal okuryazar bir bireyin sahip olması gereken temel yetkinliklerden olan faizsiz finansal bilgi ve farkındalık, finansal eğitimin en belirgin yansımasıdır. Faizsiz finansal eğitim konusundaki dönüm noktası, 1976 yılında Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde "İslam İktisadı Araştırma Merkezi (IERC)" kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Böylelikle Cidde 1976 yılında ilk "Uluslararası İslam İktisadı Konferansı"na ev sahipliği yapmıştır. Daha sonra sırasıyla, İslamabad/Pakistan (1983), Kuala Lumpur/Malezya (1992), Loughborough/İngiltere (2000), Bahreyn (2003) ve Cakarta/Endonezya'da (2005) konferanslar düzenlenmiştir. 1979 yılı öncesinde İslam İktisadı ve Finansı alanıyla ilgili sadece 238 yayın bulunurken, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar İslam İktisadı adına yapılanlar Müslüman din alimlerine ait yazıların birer parçası şeklindeydi. O dönemde İslam iktisadına ayrılmış özel bir platform ya da dergi bulunmamaktaydı (Khan, 2018: 11-12). Günümüzde ise çok sayıda yayın, seminer ve konferans yapılmakta, İslam iktisadı ve finansı literatürü sunan veri tabanı bulunmaktadır. Yüksek öğretim düzeyinde birçok üniversite ve enstitü, İslam iktisadı ve finansı alanında dersler ve programlar sunmaktadır. 135 ülkeyi kapsayan IFDR 2020 verilerine göre, 2017-2019 yılları arasında İslami finans alanında 2.566 araştırma makalesi yayınlanmıştır. Raporda 2019 yılında, 972 İslami finans eğitim sağlayıcısının bulunduğu, 320 seminer, 143 konferans gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte alan yazında, İslam iktisadı ve finans alanında geline seviyenin henüz istenilen düzeyde olmadığı ifade edilmektedir. Hasan (2009: 81) çalışmasında bu durumu ele alarak, İslami finans alanındaki eğitimde alınacak daha çok yolun olduğunu ve genel olarak yeterlilik, derinlik, tutarlılık ve istikamet eksikliğinin söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Warde (2010: 11) ise İslami finans literatürünün genel bir değerlendirmesini yaparak, son derece hayal kırıklığına yol açtığını ifade etmiştir. Sebebini ise bu alanda üretilen çalışmaların genellikle kanıta dayalı yani ampirik olmadığını ve karmaşık ve çok yönlü bir olgunun tümünü ele alacak düzeyde disiplinler arası olmadığını vurgulayarak dile getirmektedir.

Malezya’da Merkez Bankası (BNM) finansal eğitimin ve dolayısıyla finansal okuryazarlığın artırılmasında aktif bir rol almaktadır. BNM bünyesinde, İslami finans eğitimi ve dolayısıyla İslami finansal okuryazarlık adına kurulmuş dikkate değer kurumlar bulunmaktadır. Uluslararası nitelikte olan üç önemli kurum: “Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF)”, “İslami Finans Uluslararası Şer’i Araştırma Akademisi (ISRA)”, “Uluslararası Finans Liderliği Merkezi (ICLIF)” (Orman, 2014: 79). ICLIF 2003 yılında, üst düzey yöneticilerin, strateji ve liderlik gelişimi alanında eğitilmesi üzere faaliyete geçirilmiştir. Daha sonra, 2008 yılında yönetim kurulu üyelerinin strateji ve yönetim alanında eğitilmesi üzere faaliyete geçirilen “Finans Kurumları Yönetici Eğitim Programı (FIDE)” ile ICLIF 2010 yılında birleştirilmiştir. 2006 yılında kurulan INCEIF, İslami finans alanında uzman ve araştırmacıların yanı sıra alanında yüksek nitelikli uygulayıcılar ve profesyoneller yetiştirmek üzere eğitim veren uluslararası bir üniversitedir. “Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi” ve “UCSI Üniversitesi” İslami finans alanında eğitim veren diğer iki üniversitedir. ISRA 2008 yılında, uygulamalı faizsiz finans araştırmalarını teşvik etmek üzere faaliyete geçmiştir. Malezya İslami finans alanında lider bir konumda olmasından dolayı, İslami bankacılık yeteneklerini iyi ve aktif bir şekilde geliştirmektedir. Malezya hükümeti de İslami finans alanındaki eğitimin geliştirilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Uzman kurumlar desteklenmekte, yurt dışında gelişim ve iş birliği teşvik edilmektedir (COMCEC, 2016: 76; BNM, 2011: 30-31). Bu kapsamda 2014 yılında, “Uluslararası İslami Finans Eğitimi Konseyi (ICIFE)” faaliyete geçmiştir. Konseyin temel amacı, Malezya’nın küresel faizsiz finans eğitiminin merkezi konumuna gelmesini sağlamaktır. Bu amaçla, ulusal ve uluslararası düzeyde eğitmenlerin uzmanlıklarını arttırarak faizsiz finans eğitiminin geliştirilmesine ve süreklilik arz etmesine katkı sunacak faaliyetlerde bulunmaktadır.

Pek çok ülkede ulusal İslami Finans Stratejisi (İFS) bulunmamasına rağmen Malezya ulusal İFS kullanan öncü iki ülkeden biridir. Benzer şekilde pek çok ülke İslami bankacılık alanında gerçekleştirmeye çalıştıkları hedeflere ilişkin özel bir plana sahip değilken, Malezya bu konuya öncülük eden ülkelerden biridir (COMCEC, 2016: 75-76). Finans Sektörü Planı’nda, finans sektörünün gelişmesindeki temel yapı taşları olmalarından dolayı bireylerin, korunması ve eğitilmesi yoluyla güçlendirilmesi

gerektiğine vurgu yapılmaktadır. BNM bünyesinde, bireylere borç yönetimi konusunda danışmanlık ve eğitim sunmak üzere 2006 yılında “Agensi Kaunseling dan Pengurusan Kredit (AKPK)” faaliyete geçirilmiştir. Kurum tarafından, bireylere finansal eğitimlerin verildiği çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra BNM, stratejide yer alan hedeflerin uygulanması adına, finansal eğitimin okul programlarına entegre edilmesi ve finans kulüplerinin faaliyete geçirilmesi şeklinde birtakım çalışmalarda bulunmuştur (BNM, 2011). Finansal eğitimi ve dolayısıyla finansal okuryazarlığı teşvik etmek üzere, her yaştan bireye finansal planlama ve faizsiz bankacılık hakkında bilgi sunan çeşitli web siteleri geliştirilmiştir.

Finansal eğitim, Türkiye’nin Katılım Bankacılığı Strateji planında da yer alan bir konudur. Bu konuda Türkiye’nin atılması gereken çok fazla adım bulunduğu uzun bir yol kat etmesi gerekmektedir. Türkiye son yıllarda, çok sayıda seminer ve kongre faaliyetlerine ev sahipliği yapmış olmakla birlikte küresel faizsiz finans sektöründe adından söz edilecek düzeyde bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitimlere ilişkin akademik faaliyetlerin sayısı da her geçen gün artış göstermektedir. Bu noktada, göz önünde bulundurularak vurgulanması gereken husus ise faizsiz finans alanındaki eğitimlerin akademik düzeyde olmasının yanı sıra bireysel finansal refahını gözetebilecek her yaştan ve eğitim düzeyinden bireye hitap edebilecek düzeyde olması ve halk tabanına yayılmasının sağlanması gerektiğidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ (İSLAMİ) BANKACILIĞIN SEKTÖR İÇERİSİNDEKİ PAYININ ARTTIRILMASINDA FAİZSİZ (İSLAMİ) FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ: TÜRKİYE VE MALEZYA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde; öncelikle, ampirik analizle test edilecek olan konunun teorik altyapısını açıklamak üzere, Türkiye ve Malezya'ya ilişkin faizsiz finans ve bankacılık göstergeleri karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemine ilişkin değerlendirmelere yer verilecek ve “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına yönelik literatür taraması sunulacaktır. Ardından, araştırmanın amacı, önemi, sınırlıkları ve seçilen örnekleme ele alınacaktır. Esasında çalışmanın yöntem ve analiz kısmını temsil eden bu bölümün devamında çalışmanın yöntemi ele alınacak olup, çalışma kapsamında uygulanacak analizlere ve sonuçlarına yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, faizsiz bankaların sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın öneminin Türkiye ve Malezya kapsamında incelenmesidir. Devam eden iki başlık altında konuya ilişkin kavramsal çerçeve ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

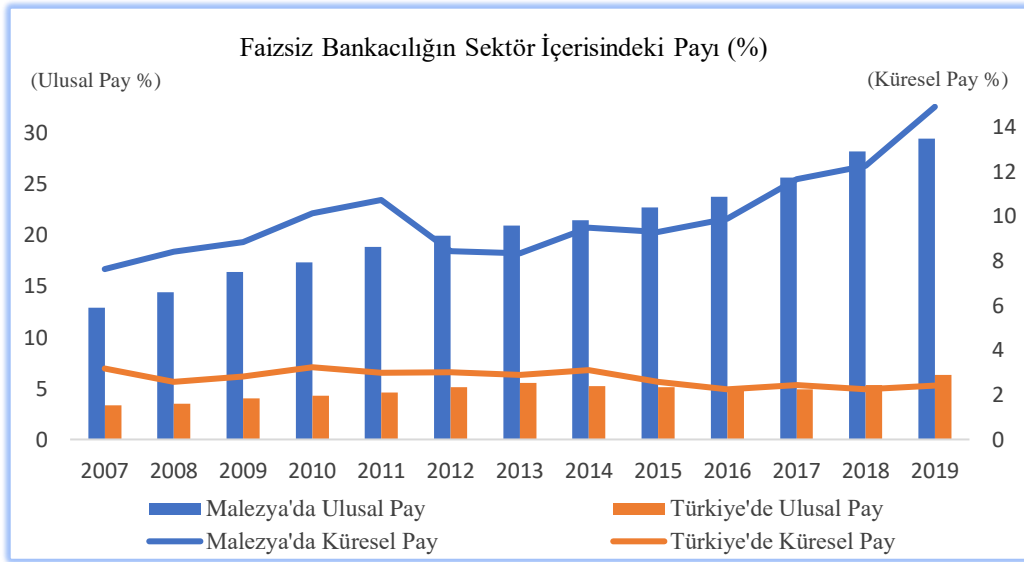
3.1.1. Türkiye ve Malezya'ya İlişkin Göstergelerin Karşılaştırılması: Faizsiz Finans ve Bankacılık Sisteminin Gelişimi

Türkiye ve Malezya coğrafi olarak, İslam dünyasının neredeyse tamamen zıt kutuplarında yer almaktadır. Aralarında var olan devasa coğrafi uzaklık, iki ülke arasındaki farklılıkları ifade etmek için yeteri kadar önemli bir göstergedir. Bu uzaklığa rağmen çeşitli benzerliklere sahip olan bu iki ülke, tarih boyunca her zaman birbirleriyle irtibat içinde olmuştur. Malezya, Endonezya ile beraber İslam dünyasının Güneydoğu Asya sınırını oluşturmaktadır. Türkiye ise aynı işlevi Batı Asya ve Doğu Avrupa'da üstlenmektedir. Türkiye, Malezya'ya göre yaklaşık 2,5 kat daha fazla

coğrafi büyüklüğe ve nüfusa sahip olsa da her iki ülkede; farklı ırk, dil, kültür ve dini inançlara sahip toplumlardan oluşmaktadır. Diğer bir önemli benzerlik ise iki ülkede de yerli halkın; Malayların ve Türklerin, barışçıl yoldan İslam'ı seçmiş olmaları ve büyük oranda Müslüman nüfusa sahip olmalarıdır. Her iki ülkenin de birer ana kara parçasını kapsamaması ve her iki ülkenin de yarımadalara sahip olması, iki ülke arasındaki coğrafi benzerliği oluşturmaktadır. Bu coğrafi benzerlik hem Malezya'nın hem de Türkiye'nin birer deniz ülkesi olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, her iki ülkenin de doğu ile batı arasındaki tarihi dünya ticaret yolları üzerinde yer aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla her iki ülkenin de coğrafi konumunun; yüksek bir jeo-politik, jeo-ekonomik ve stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir (Orman, 2014: 231-269). Tüm bunların yanı sıra iki ülke arasındaki önemli bir benzerlik, "Faizsiz Finans ve Bankacılık" alanında da karşımıza çıkmaktadır.

Her iki ülkede de faizsiz finansın bankacılık sektöründeki yansıması olan faizsiz bankacılığın başlangıcı 1983 yılına dayanmaktadır. 1983 yılında; Malezya'da faizsiz bankaların faaliyetlerini yürütebilmesi için faizsiz bankacılık kanunu çıkarılırken, Türkiye'de faizsiz bankaların ÖFK adı altında faaliyetlerini yürütebilmesi için kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Malezya ve Türkiye'nin faizsiz finansın en belirgin yansıması olan faizsiz bankacılık uygulamalarına geçişleri aynı yıla dayanmasına rağmen, gelişim performansları farklılık göstermektedir. Malezya, Türkiye'ye nazaran çok daha iyi bir gelişim performansı sergilemektedir. Malezya; küresel ve ulusal çapta aldığı paylarla, günümüzde "Faizsiz (İslami) Finans" denilince ilk akla gelen ülkelerden birisi konumundadır.

Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere, Malezya'da faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisinde aldığı ulusal pay 2007 yılında yaklaşık %13 düzeyinde gerçekleşirken, Türkiye'de ise bu pay %3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2019 yılına gelindiğinde Malezya'da yaklaşık %29 düzeyinde seyreden faizsiz bankacılığın ulusal payı, Türkiye'de %6,33 düzeyinde seyretmektedir. 2019 yılında Malezya'nın küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından aldığı pay %15 düzeyinde iken, Türkiye'nin küresel payı sadece %2,5 düzeyinde seyretmektedir. 2019 yılı itibarıyla iki ülkenin küresel faizsiz finans varlık dağılımından aldıkları paylar ise sırasıyla; Malezya'da %20, Türkiye'de %2,2 düzeyindedir.

Şekil 3.1. Malezya ve Türkiye’de faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki paylarının karşılaştırılması (2007-2019)

Kaynak: Şekil 1.14.’te ve Şekil 1.18.’de yer alan verilere istinaden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Faizsiz finans uygulamalarına geçişin aynı yıllara dayandığı Malezya ve Türkiye’de, Şekil 3.1.’de sergilenen sektörün gelişim düzeyindeki farklılığın nedeni incelemeye değer önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Malezya’da faizsiz finans sisteminin karşılaştırmalı olarak incelendiği teorik çalışmalarda, gelişim düzeyindeki fark genellikle ülkelerde uygulanan mevzuat ve altyapı farklılıklarına dayandırılmaktadır. Sürücü (2018: 127); faizsiz finansın gelişimini iki ülke üzerinde karşılaştırmalı olarak incelediği teorik çalışmasının sonucunda, sektörde gelişmenin sağlanması için hükümetin ve Merkez Bankası’nın öncülüğünde gerekli yasa, kurum ve kuruluşların oluşturulmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümünde; faizsiz finansın gelişim süreci içerisinde mevzuata, yasal düzenlemelere ve yapısal reformlara ilişkin teorik altyapı, iki ülke için de ele alınarak değerlendirilmektedir.

Malezya’ya nazaran geç olsa da Türkiye’de faizsiz finansla ilişkin gerekli yasaları ve kuruluşları oluşturma açısından hükümet desteği, özellikle 2007 yılı sonrasında önemli düzeyde artmıştır. Artan desteğe rağmen faizsiz finansın sektör içerisindeki payı oldukça düşük seyretmiştir (Akten Çürük, 2013: 151-152/214). Şekil 3.1.’de Türkiye’de, 2007 yılında faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisinde

%3,34 olan payının, uzun yıllar (2012-2018) %5 düzeylerinde seyrettikten sonra 2019 yılına gelindiğinde sadece %6,33 düzeyine çıkabildiği görülmektedir. Hükümet desteğinin en yoğun yaşandığı dönemde dahi sektör içerisinde istenen paya ulaşamadığını gösteren bu durum, konunun temelinde araştırılması gereken çok daha önemli bir kavrama işaret etmektedir: Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık. Çalışmanın kavramsal temelini oluşturan bu durum aynı zamanda çalışmanın motivasyonunu oluşturmakta ve Türkiye-Malezya özelinde karşılaştırmalı analiz yapılmasının nedenini açıklamaktadır.

3.1.2. Faizsiz Bankacılığın Sektör İçerisindeki Payının Arttırılmasında Faizsiz Finansal Okuryazarlığın Önemi

Bireylerin finansal kaynaklarına doğru ve etkin bir şekilde yön vermeleri, tasarrufta bulunmaları ve atıl tutmadan yatırıma dönüştürmeleri hem bireysel hem de toplumsal refah açısından istenilen bir durumdur. Bu kapsamda ülkeler, bireylerin tasarruf yapmalarını ve tasarruflarını yatırıma dönüştürmelerini sağlamak adına birtakım çalışmalar yürütmekte ve teşvikler sunmaktadır (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018: 169). Bu noktada bireylere çeşitli finansal hizmetler ve alternatifler sunulmaktadır.

Çeşitli finansal hizmetler sunulması ve söz konusu hizmetlerin kolay ulaşılabilir olması, bireylerin her zaman finans sektörüne katılarak, bu hizmetlerden kullanım sağlayacağı anlamını taşımamaktadır. Şöyle ki, günümüzde hakim ekonomi ve finans anlayışı faize dayalı ve pek çok noktada İslami prensiplere uygun olmayan bir altyapıya dayanmaktadır. Bu durum, bazı bireylerin dini hassasiyet gereği mevcut sistemden uzak durarak birikimlerini atıl tutmalarına veya mevcut sisteme dahil olmadan yatırımlarını gerçekleştirme çabası içerisinde olmalarına yol açmaktadır. Bu noktada, dini hassasiyetlerden dolayı sistemden uzak kalan bireylerin ve atıl kalan fonların da sisteme dahil edilmesini sağlayacak, hassasiyetleri gözeterik faaliyet gösteren “İslami (Faizsiz) Finans” ön plana çıkmaktadır (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018: 169).

Faizsiz finansal sistem; finansal sistem içerisinde, bireylere sunulan alternatif bir tamamlayıcı olarak yer almakla birlikte, sadece dini hassasiyeti gereği mevcut

sisteme dahil olmayan bireylere sunulan alternatif bir tamamlayıcı değildir. Tüm bireyler için adil ve eşit olmak adına belirlenmiş bir dizi kural ve yönergelere tabi olan faizsiz finans; herkesin kullanımına açıktır. Dışlayıcı değil, kapsayıcı özelliğindedir. Faizsiz finansın bu özelliği, henüz birçok birey tarafından bilinmemektedir. Bunun yanı sıra henüz finansal sistem içerisinde böyle bir alternatifin varlığından dahi haberdar olmayan çok sayıda birey bulunmaktadır.* Tanınırlık sorunu olarak da ifade edebileceğimiz bu durum, dini hassasiyeti olsun ya da olmasın birçok bireyin faizsiz finansal sistemden uzak kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum, faizsiz finansal sistemin finansal sistem içerisinden aldığı pay üzerinde de etkili olmaktadır. Çünkü, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payı; faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin kullanım düzeyine bağlıdır. Kullanım düzeyi üzerinde etkili olan önemli bir unsur ise tanınırlık sorununa da çözüm olabilecek “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” düzeyidir.

Finansal seçimlerde bulunacak olan bireylerin en doğru kararı verebilmeleri, finansal sistem içerisinde sunulan alternatiflere yönelik farkındalığa ve bilgiye sahip olmasına ve bu şekilde finansal tutum ve davranışlarına yön vermelerine bağlıdır. Bu kapsamda “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı, önem kazanmaktadır. Bireylerin faizsiz finansal okuryazar olmaları, finansal sisteme katılımlarında belirleyici rol oynamaktadır. Böylelikle faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, bireylerin finansal kararları üzerinden finansal sistemi etkilemektedir. Bu durum, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisinden aldığı pay üzerinde, faizsiz finansal okuryazarlığın önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye’de; uzun yıllar %5 düzeylerinde seyrettikten sonra 2019 yılına gelindiğinde sadece %6,33 düzeyine çıkabilen faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisindeki payının, 2025 yılı hedefi olan %15 düzeyine yükseltilebilmesi noktasında da bireylerin “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” düzeyi önem kazanmakta ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faizsiz finansal okuryazarlık, faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılması açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Bireylerin, faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi arttıkça, finansal sistemi doğru şekilde kullanım düzeyleri de

* Bu durum literatürde yer alan çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: 3.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması.

artacaktır. Böylelikle faizsiz finansal okuryazarlık, başta bireysel finansal refaha sonrasında ise toplumsal finansal refaha, finansal sisteme ve ekonomiye katkı sunacaktır.

3.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması

“İslami Finansal Okuryazarlık” olarak da adlandırılan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı, finans literatürüne kazandırılan oldukça yeni bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Literatürde “Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çok sayıda çalışmanın yanı sıra OECD tarafından geliştirilen, pek çok kurum ve araştırmacı tarafından genel kabul gören ve kullanılan bir ölçüm aracı bulunmaktadır. “Finansal Okuryazarlık” kavramına nazaran oldukça yeni bir kavram olan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin ise genel geçer bir tanımlama ve kabul görmüş bir ölçüm aracı bulunmamaktadır (Hidajat ve Hamdani, 2016: 2; Zaman vd., 2017, 232; Md Nawi vd., 2018: 633). Bununla birlikte yapılan çalışmalar ve tanımlamalar oldukça sınırlı sayıdadır.

Literatürde; konvansiyonel finansal okuryazarlık seviyesinin belirlenmesi, finansal okuryazarlık düzeyine etki eden faktörler ve finansal okuryazarlığın etki ettiği faktörler üzerine yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Buna karşın faizsiz finansal okuryazarlık seviyesinin belirlenmesi, faizsiz finansal okuryazarlığı etkileyen ve faizsiz finansal okuryazarlığın etkilediği faktörler ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çizelge 3.1.’de “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” ile ilgili uluslararası ve ulusal literatür sunulmaktadır.

Çizelge 3.1. Faizsiz finansal okuryazarlık: Literatür taraması

Uluslararası Literatür			
Yazar(lar) (Yıl)	Yöntem	Kapsam	Sonuç
Gerrard ve Cunningham (1997)	Faktör analizi	Singapur 190 katılımcı	Müslüman olan ve Müslüman olmayanların faizsiz bankacılığa ilişkin tutumlarının analiz edildiği çalışmada, beş önemli fark tespit edilmiştir. Bunların en önemlisi “tasarruflara daha fazla faiz ödenmesi” kriteridir. Daha yüksek faiz ödenme arzusunun Müslüman olmayan bireylerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ahmad ve Haron (2002)	Frekans analizi	Malezya 100 katılımcı	Çalışmada, kurumsal müşterilerin faizsiz sistemi seçme ya da seçmeme nedenlerinin araştırılmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla, Malezya’da faaliyet gösteren kurumsal müşterilerin geleneksel ve faizsiz bankacılık sistemlerini kullanımı, faizsiz bankacılık ürünlerini çeşitli yönleri hakkındaki kişisel görüşleri ve faizsiz bankacılığa yönelik bakış açıları araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, faizsiz bankacılık ürünlerinin kurumsal müşteriler arasında rağbet görmediği tespit edilmiştir.
Bley ve Kuehn (2004)	Regresyon analizi	Birleşik Arap Emirlikleri 667 katılımcı	Çalışmada, üniversite mezunu ve lisans öğrencilerinin faizsiz banka ürünleri hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları araştırılmıştır. Konu ile ilgili dört hipotezin oluşturulduğu çalışma sonucunda Müslüman olanların Müslüman olmayanlara göre faizsiz finans okuryazarlıkları daha yüksek çıkmıştır. Dini hassasiyetin faizsiz finans okuryazarlığını doğrudan etkilediği tespit edilmiştir.
Abdullah ve Anderson (2015)	Faktör analizi	Malezya 62 katılımcı	Çalışmada, banka çalışanlarının faizsiz finansal okuryazarlığını etkileyen faktörlerin tespitine yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir ve faizsiz finansal okuryazarlığı etkileyen 9 faktörlü yapı saptanmıştır.
Abdillahi (2015)	t- Testi, ANOVA, Lineer regresyon	Malezya 230 katılımcı	Faizsiz finansal okuryazarlık ile emeklilik planlaması arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, Utara Üniversitesi’nde görev yapan Müslüman personele anket uygulaması sonucunda katılımcıların faizsiz finansal okuryazarlık seviyesi ile emeklilik planlaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş, emeklilik planlamasının aynı zamanda cinsiyet ve gelir düzeyinden de etkilendiği belirtilmiştir.
Abdullah ve Razak (2015)	Yüzde-oran analizi	Brunei 133 katılımcı	Faizsiz finansal okuryazarlık temelli sezgisel çalışmalarında, OECD’nin finansal okuryazarlık tanımına göre 4 bölümden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Ankete katılan örneklemin faizsiz finans ile ilgili terimler ve ürün-hizmetler hakkında bilgi seviyelerinin ortalama düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Finansal uygulamalar açısından Zekât ve Fitrenin servete olan bağlılığının nispeten düşük düzeyde olmasının yanı sıra Hac için tasarrufların önceliğinin düşük olması endişe nedeni olarak ifade edilmiştir.

Abdul Rahim vd. (2016)	Faktör analizi	Malezya 200 katılımcı	Utara Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, faizsiz finansal okuryazarlık ve belirleyicileri geçerlik ve güvenilirlik analizleri ile incelenmiştir. Çalışma sonucundan, 7 maddeden oluşan tek faktörlü ve toplam varyansın %43'ünü açıklayan faizsiz finansal okuryazarlık ölçeği geliştirilmiştir. Okuryazarlığın belirleyicilerini ölçmek adına ise "dindarlık", "çaresizlik" ve "finansal tatmin"den oluşan 3 faktörlü bir yapı keşfedilmiştir.
Antara vd. (2016)	-	Malezya	Çalışmada, helal okuryazarlık için 23 soru ve faizsiz finansal okuryazarlık için ise 17 sorudan oluşan ölçüm araçları önerilmiş ve iki okuryazarlık arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Böylelikle çalışmada, helal okuryazarlık ve faizsiz finansal okuryazarlık için önerilen ölçüm öğeleri ile yeni teorik bilgilere katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında sadece kavramsal bir çerçeve çizilmiş olup, istatistiki analiz yapılmamıştır.
Abdullah vd. (2017)	Regresyon Analizi (Anket)	Malezya 87 katılımcı	Öğrenciler arasında faizsiz finansal okuryazarlığı etkileyen faktörleri belirlemenin amaçlandığı çalışmada; cinsiyet, eğitim düzeyi ve finansal yönetime ilişkin tutumun faizsiz finansal okuryazarlık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Zaman vd. (2017)	Frekans analizi, SEM Analizi (Anket)	Pakistan (Lahore) 300 katılımcı	Çalışmada, faizsiz bankacılık ürün ve hizmetlerine yönelik farkındalık ve algının, faizsiz bankacılığın benimsenmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, faizsiz finansal okuryazarlığın faizsiz bankacılığın benimsenmesinde önemli bir gösterge olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, katılımcıların çoğunluğunun faizsiz bankacılıkta kullanılan farklı kavramların farkında olmadıkları tespit edilmiştir.

Setiawati vd. (2018)	Doğrulayıcı faktör analizi	Endonezya 400 katılımcı	Çalışmada, faizsiz finansal okuryazarlığın yapısı nitel yöntemlerle belirlenmiş ve yapıların geçerliği ampirik olarak test edilmiştir. Nitel yöntemle elde edilen yapılar, içerik açısından faizsiz finansal okuryazarlık yapısının geçerli kabul edildiğini, ancak yine de nicel verilerle ampirik olarak test edilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu güncel araştırma nitel yöntemle daha fazla önem verirken, nicel anket sonuçları sadece geçerlik analizi için araç olarak kullanılmıştır.
Setyowati vd, (2018)	Regresyon analizi (Anket)	Endonezya (Solo City) 313 katılımcı	Çalışmada, Solo City'de faizsiz finansal okuryazarlık seviyesinin %64,6 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; faizsiz finansal okuryazarlığın faizsiz yatırım tercihi ve finansal yönetim planlaması üzerinde, cinsiyet, yaş ve eğitimin sadece faizsiz yatırım tercihi üzerinde, medeni durumun ise sadece finansal yönetim planlaması üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Albaity ve Rahman (2019)	Faktör analizi, SEM	Birleşik Arap Emirlikleri 350 katılımcı	Geleneksel banka müşterileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada; faizsiz finansal okuryazarlığın, farkındalığın ve faizsiz bankalara yönelik tutumun faizsiz bankaları kullanma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin faizsiz bankalara yönelik olumlu tutumları olmadığı sürece faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi ile faizsiz bankaları kullanma niyeti arasındaki ilişkinin anlamlı ve negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faizsiz bankalara yönelik tutumun, diğer değişkenler ile faizsiz bankaları kullanma niyeti arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir.
Amaroh ve Istianah (2020)	Frekans analizi (Anket)	Endonezya 64 katılımcı	Kadınların faizsiz finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek üzere gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda; 64 kadın katılımcıdan %20'sinin iyi düzeyde, %31'inin yeterli düzeyde, %20'sinin düşük düzeyde faizsiz finansal okuryazar oldukları, %28'nin ise faizsiz finansal okuryazar olmadıkları tespit edilmiştir.

Eliza ve Susanti (2020)	Faktör analizi	Endonezya (Bandar Lampung) 57 katılımcı	Abdullah ve Anderson (2015) tarafından banka çalışanlarının faizsiz finansal okuryazarlığını etkilediği belirlenen 9 faktörlü yapı, Bandar Lampung'daki faizsiz banka çalışanları üzerinde incelenmiştir. Çalışma sonucunda, faizsiz banka çalışanlarının faizsiz finansal okuryazarlığını etkileyen 5 faktörlü yeni yapı keşfedilmiştir. Bununla birlikte çalışmada, bankacıların faizsiz finansal okuryazarlıklarını ölçmek adına Hidajat ve Hamdani (2016) tarafından önerilen sorular kullanılmış ve kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde okuryazar oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
Daradkah vd. (2020)	Lojistik regresyon, Mann Whitney U, Kruskal Wallis Test (Anket)	Ürdün 385 katılımcı	Faizsiz bankacılık hizmetleri kapsamında faizsiz finans okuryazarlık düzeyinin ve demografik değişkenler ile arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada; katılımcıların %19,5'nin düşük, %45,2'sinin orta, %35,3'nün yüksek düzeyde faizsiz finansal okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra faizsiz finansal okuryazarlık ile eğitim düzeyi ve çalışma alanı kategorileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ulusal Literatür			
Yazar(lar) (Yıl)	Yöntem	Kapsam	Sonuç
Savaşan vd., (2013)	Ki-kare testi (Anket)	Türkiye 4 iş adamı derneği 941 katılımcı	Dindar iş adamlarının perspektifinden, İslam ekonomisi ve katılım bankacılığının değerlendirildiği çalışmada araştırma bulguları dört başlık altında toplanmıştır. Türkiye'de, faizsiz finans konusundaki farkındalık ve bilgi eksikliği ve dindar iş adamlarının ticari faaliyetlerini ağırlıklı olarak faizli bankacılık aracılığıyla karşıladığı tespit edilmiştir.
Er vd., (2015)	Frekans analizi, Çapraz tablo (Anket)	Türkiye (Trabzon) 326 katılımcı	Öğrencilerin faizsiz finansal okuryazarlık düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiye yönelik bir durum tespitinin amaçlandığı bu çalışmada, İİBF ve İlahiyat öğrencilerinin faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerinin genel olarak düşük olduğu, ancak İlahiyat öğrencilerinin faizsiz finansın temel ilkelerine yönelik bilgi düzeylerinin İİBF öğrencilerine nazaran daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Karahan ve Ersoy (2016)	Frekans analizi (Anket)	Türkiye (İstanbul) 152 şirket	Çalışmada, faizsiz finans ürün kullanımında faiz hassasiyetinin etkisi incelenmiş ve ürünlerin sadece faiz hassasiyetinden dolayı tercih edilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Faizsiz finans ürünleri kullanan şirketlerin yaklaşık yarısının faiz hassasiyetinden dolayı bu ürünleri tercih ettiği, 1/3'ü kadarının ise limit ve teminatlandırma sebebiyle bu ürünleri tercih ettiği tespit edilmiştir.
Çömlekçi (2017)	ANOVA, <i>t</i> -Testi	Türkiye 401 katılımcı	Çalışmada, faizsiz banka müşterilerinin faizsiz finansal okuryazarlık seviyelerini ölçmek ve demografik faktörler ile ilişkisini belirlemek amacıyla Potrich vd. (2015) ile Antara vd. (2016) tarafından yapılan çalışmalarda önerilen sorular kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, katılımcıların yarısından daha fazlasının faizsiz finansal bilgi ve faizsiz finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.
Er ve Mutlu (2017)	Frekans analizi (Anket)	Türkiye (Trabzon) 388 katılımcı	Çalışmada, faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesine yönelik genel geçer bir ölçeğin olmamasından yola çıkılarak ölçüm aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan anket, mevcut durumu ortaya koymak amacıyla incelenmiş ve sadece yüzde-oran hesaplamalarıyla elde edilen faizsiz finansal okuryazarlık genel endeksi %58 olarak bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda, faizsiz bankacılığa yönelik farkındalığın artırılabilmesi için faizsiz finansal okuryazarlık içerikli çalışmaların yapılması önerilmiştir.
Durmuş ve Yardımcıoğlu (2018)	Frekans Analizi (Anket)	Türkiye (Sakarya) 269 katılımcı	Çalışmada, İlahiyat öğrencilerinin finansal okuryazarlıkları ve faizsiz finansal okuryazarlıkları analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin finansal okuryazarlıklarının orta düzeyde, faizsiz finansal okuryazarlıklarının ise oldukça düşük düzeyde olduğu ifade edilmiştir.
Bekereci vd., (2018)	Faktör analizi, <i>t</i> -Testi, ANOVA, Regresyon analizi	Türkiye (Kahramanmaraş) 640 katılımcı	Üniversite öğrencilerinin, faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi ve bu düzeye etki ettiği düşünülen psikolojik faktörleri Abdul Rahim vd. (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, faizsiz finansal okuryazarlık için kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yıldız (2020)	<i>t</i> -Testi, ANOVA (Anket)	Türkiye 479 katılımcı	Çalışmada faizsiz finans okuryazarlık düzeyi ile faizsiz banka tercihleri arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, sadece faizsiz banka tercihinde bulunanların diğer bankaları tercih edenlere nazaran faizsiz finans ürünlerine yönelik bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, bireylerin faizsiz finans ürünlerine yönelik bilgi ve farkındalığı arttıkça faizsiz banka tercihinde bulunma eğilimlerinin de artacağı ifade edilmiştir.
Altundere Doğan (2020)	<i>t</i> -Testi, Regresyon analizi (Anket)	Türkiye (İstanbul) 373 katılımcı	Faizsiz finans okuryazarlığının üniversite öğrencileri kapsamında incelendiği çalışmada; İslam Ekonomisi ve Finans öğrencilerinin diğer öğrencilerden daha yüksek düzeyde faizsiz finansal okuryazar olduğu ve öğrencilerin faizsiz finans okuryazarlıklarındaki artışın faizsiz bankacılık tercihlerini olumlu yönde etkileyeceği tespit edilmiştir.
Raporlar			
Rapor (Yıl)	Yöntem	Kapsam	Sonuç
Faizsiz Finansal Okuryazarlık Araştırma Raporu (2020)	Frekans analizi (Anket)	Türkiye 3047 katılımcı	Raporun sonuçları; faizsiz finansal bilgi, tutum, davranış ve farkındalık olmak üzere dört boyut üzerinde yoğunlaşmaktadır. Raporun sonucunda, dört boyutun her biri için faizsiz finansın yaygınlaştırılmasına ilişkin yeterli alt yapının mevcut olduğu üzerinde durulmuştur.
Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması (2020)	Frekans analizi (Anket)	Türkiye 15041 katılımcı	Mevcut finansal sisteme yönelik algı ve tutumların incelendiği ve bu kapsamda hanehalkının faizsiz finans ve bankacılık sistemine ilişkin değerlendirmelerinin ele alındığı araştırma sonucunda, katılımcıların %40'nin faizsiz bankalar ve sunulan hizmetler hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları ya da çok az bilgi sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların %15,6'sının birikimlerini faizsiz yatırım araçlarında değerlendirmeyi tercih etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tercih etmeme nedenleri incelendiğinde ise yeterince bilgi sahibi olmadıklarına ilişkin nedenin %57'lik pay ile ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok bilgi almak istenilen kaynağın ise %48'lik pay ile banka şubeleri olduğu tespit edilmiştir. Faizsiz bankaların birinde hesabı bulunanların, katılımcılar

			içerisinde %4'lük bir paya sahip olduğu ve en yüksek paya sahip hesap açma nedeninin ise güvenilirlik olduğu tespit edilmiştir.
--	--	--	---

Faizsiz finansal okuryazarlığa ilişkin literatür incelemesinden de anlaşılacağı üzere, geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış, faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracı geliştirmeye yönelik çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Literatürde yapılan çalışmalar genellikle; üniversite öğrencilerini ve banka çalışanlarını kapsamakta ve anket aracılığıyla faizsiz finansal okuryazarlığı belirleyerek, demografik özellikler ile arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bir ölçüm aracının geliştirilebilmesi için ise ölçüme ilişkin yapının geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması amaçlanmalıdır. Literatürde sınırlı sayıda yer alan faizsiz finansal okuryazarlık çalışmalarından birçoğu güvenilirlik ve geçerlik analizlerinin yapılmasını amaçlamamakla birlikte, sadece ankete dayalı yüzde/oran ölçümü üzerinden değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamaktadır. Literatürdeki çalışmaların birçoğu (Çömlekçi, 2017; Bekereci vd., 2018; Eliza ve Susanti, 2020; Yıldız, 2020) ise daha önce geliştirilen ölçek ya da hazırlanan anket soruları üzerinden değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Literatür taraması sonucunda, faizsiz finansal okuryazarlığa ilişkin boşluğun henüz doldurulamamış olduğu görülmektedir. Güvenirliği ve geçerliği sağlanmış "Faizsiz Finansal Okuryazarlık" ölçüm aracı geliştirmeyi birincil amaç edinen bu çalışmanın, literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Geliştirilen ölçüm modeli aracılığıyla ölçülecek olan faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payına etkisini, Türkiye ve Malezya kapsamında incelemeyi ikincil amaç edinmesi bakımından ise bu çalışmanın, literatüre farklı bir bakış açısı sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın temel amacı, İslami finans uygulamalarına faizsiz bankacılık uygulamaları kapsamında aynı yıllarda başlayan Türkiye ve Malezya’da, faizsiz bankaların sektör içerisinde aldıkları payın farklılığını “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” çerçevesinde analiz etmek ve katılım bankacılığının sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemini değerlendirmektir.

Faizsiz bankacılık uygulamalarına geçişi aynı yıllara dayanmasına rağmen, Türkiye’nin Malezya’nın çok daha gerisinde bir gelişim sergilemesinin nedeni incelemeye değer önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılığın nedenine inceleme konusu olan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramına ilişkin, literatürde henüz genel geçer bir tanımlama ve kabul görmüş bir ölçüm aracı bulunmaması ise incelemeye değer bir diğer önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın temel amacına istinaden faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracının geliştirilmesi, bu çalışmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Geliştirilen ölçekler aracılığıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin ölçülmesi ve faizsiz bankaların kullanım düzeyi üzerinden sektör içerisindeki payına etkisinin Türkiye ve Malezya kapsamında analiz edilmesi ise bu çalışmanın ikincil amacını oluşturmaktadır. Faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerinin iki ülke bazında karşılaştırma yapılarak incelenecek olması bu alanda oldukça sınırlı olan literatüre farklı bir bakış açısı sunacaktır. Literatüre “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” ölçüm aracı kazandırarak, iki ülkenin faizsiz finans sektörünün gelişim düzeyindeki farklılığının “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kapsamında incelenecek olması da bu çalışmanın literatüre katkısını ve önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmanın evrenini temsil eden Türkiye ve Malezya’da yaşayan 18 yaş üstü bireyler bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Sosyal bilimlerde, yapılan araştırmaların sonuçlarını genelledebilmek adına evrenin tamamına ulaşılması hem zaman hem de maliyet açısından mümkün değildir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından, evreni temsil edebilen uygun örneklem

büyükliğini seçebilmek için örneklem büyüklüğü belirleme formülleri kullanılmaktadır. Evren büyüklüğü bilinen araştırmalarda kullanılan örneklem büyüklüğü hesaplama formülüne göre oluşturulan tabloda, 100.000'nin üzerinde bir evren büyüklüğünde %95 güven ve %5 hata düzeyinde olması gereken örneklem büyüklüğü 384 olarak belirtilmektedir (Büyüköztürk vd., 2010: 98; Gürbüz ve Şahin, 2018: 130). %90 güven ve %5 hata düzeyinde olması gereken örneklem büyüklüğü ise 271'tir.*

Türkiye ve Malezya üzerine karşılaştırmalı bir analizi amaçlayan bu araştırmanın evrenini her iki ülkede de 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Her iki ülkede de 18 yaş üstü bireyler nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla her iki ülke için de evren 100.000'nin üzerinde bir büyüklükten oluşmaktadır.† Bu araştırmanın asıl uygulamasının örneklemini; Türkiye'de 402, Malezya'da 294 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklem, evreni temsil etme gücüne sahip uygun örneklem büyüklüğü formülüne göre %95 ve %90 güven düzeyinde yeterli büyüklüğü sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında “Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)” ve “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” gibi çok değişkenli analizlerin kullanılması durumunda, örneklem büyüklüğü seçimi, bu analizlerin gerektirdiği özel koşullar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir. Geçerliğe ilişkin kanıtlar ortaya koyan bu analizlerin sonuçlarını genelledebilmek, yeterli bir örneklem büyüklüğüne ulaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu konu üzerine literatürde farklı görüşlerde tavsiyeler bulunmakla birlikte, örneklemin 200 ve üzerinde bir büyüklüğe sahip olması genel bir kabul görmektedir‡ (Tavşancıl, 2014: 42). Araştırmada, çok değişkenli analizlerin kullanıldığı ön uygulamanın örneklemini; Türkiye'de 200, Malezya'da 200 katılımcı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın yöntem kısmında kullanılacak olan çok değişkenli analizler için gerekli örneklem büyüklüğü kriterlerine uygun seçim yapılmıştır.

* Örneklem büyüklüğü hesaplama formülüne ilişkin pratik kullanım için “[www.raosoft.com-Sample size calculator](http://www.raosoft.com-Sample-size-calculator)” sayfasından ayrıntılı bilgiye ulaşılabilir.

† Dünya Bankası 2020 verilerine göre; Türkiye'nin nüfusu 84,3 milyon, Malezya'nın nüfusu 32,3 milyondur.

‡ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi “Yapı Geçerliği” başlığı altında sunulmaktadır.

Nicel araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirlendikten sonra araştırmanın amacına uygun örneklem tekniğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın örnekleme tekniği olarak kartopu örnekleme (snowball/network sampling) tekniği seçilmiştir. Kartopu rnekleme tekniği, araştırmanın örneklemine oluşturacak katılımcılara ulaşılmanın zor olduğu durumlarda etkin olarak kullanılmaktadır. Bu teknik ile katılımcıların sosyal aę bağlantıları kullanılarak yeni katılımcılara ulaşılması sağlanmaktadır (Noy, 2008: 327-331). Araştırma sürecinin, katılımcılara ulaşılmasının (grşebilmenin) ok daha zor bir hal aldığı Covid-19 salgın sürecine denk gelmesi, araştırma başlangıcında örnekleme tekniği olarak seçilen kartopu örnekleme tekniğinin, etkin ve yerinde bir seçim olduğunu göstermektedir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi: Veri Analizi ve Bulgular

Araştırmanın yöntemini, çalışmanın kavramsal temelini oluşturan amaçlarını test etmeye yönelik olarak kullanılan nicel analiz yöntemleri oluşturmaktadır. Çalışmanın birincil ve ikincil amaçlarını gerçekleştirmek üzere gerekli analizler, seçilen örneklemeler üzerinde sırasıyla uygulanmıştır.

Araştırmanın birincil amacına yönelik olarak ölçek geliştirme süreci için gerekli adımlar sırasıyla izlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle madde havuzu oluşturulmuştur. Ardından, “Kapsam Geçerliği” için uzman görüşüne başvurulmuş ve “Lawshe Tekniği” kullanılmıştır. Böylelikle, faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracı geliştirmek üzere kullanılacak veri toplama aracı oluşturulmuştur. Daha sonra, ölçek geliştirme sürecinde diğer bir adım olan “Yapı Geçerliği”ne ilişkin Türkiye’de seçilen örneklem özelliğini taşıyan 200 kişilik bir grup üzerinde “Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)” ile n uygulama yapılmıştır. Güvenirlik analizi için “Cronbach Alfa” katsayısı kullanılmıştır. Bu adımlar sonrasında, faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracını oluşturan ölçeklere ilişkin ortaya konulan geçerli ve güvenilir yapının, Malezya’da doğrulanıp doğrulanmadığına yönelik analizlere geçilmiştir. Bu kapsamda öncelikle, ölçeklerde yer alan maddelerin İngilizce uyarlaması uzman görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Türkiye’de ortaya konulan yapının doğruluğu, Malezya’da seçilen örneklem özelliğini taşıyan 200 kişilik bir grup üzerinde “Doğrulamayı Faktör Analizi (DFA)” ile test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda,

geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulan yapının aynı zamanda doğrulandığı faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini oluşturan ölçekler ve bilgi testi geliştirilmiştir.

Geliştirilen ölçüm aracı ile toplanan veriler ışığında, araştırmanın ikincil amacına yönelik olarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de ve Malezya’da seçilen örneklem üzerinde “Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)” ve “Bağımsız Gruplar (Örneklem) *t*-Testi” uygulanmıştır. Araştırmanın asıl uygulamasını oluşturan bu analizler Türkiye’de 402, Malezya’da 294 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak, “Google Formlar” aracılığıyla oluşturulan online bağlantı adresi kullanılmıştır. Bu bağlantı aracılığıyla, bireylerin araştırmaya gönüllülük esası ile çevrimiçi ortamda katılımları sağlanmıştır. Bu doğrultuda, katılımcılara öncelikle aydınlatma metni sunulmuştur. Bu metin sonunda, katılımcıların araştırmaya gönüllülük esası çerçevesinde katılmalarına yönelik bir soru yöneltilmiştir. Araştırmaya gönüllülük esası çerçevesinde katılmayı onaylayan bireyler diğer adımlardaki sorulara yönlendirilmiştir. Araştırmanın ikinci adımındaki sorular, katılımcılara ilişkin demografik özellikleri, banka kullanımını ve faizsiz bankacılığı tercih etme nedenlerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü adım faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin bilgi testinden, dördüncü adım faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi ve kullanım düzeyi* ile faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin farkındalık sorularından oluşmaktadır. Beşinci adımdaki sorular faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin tutumu ölçmeye yönelik maddelerden, altıncı adımdaki sorular ise davranışa yönelik maddelerden oluşmaktadır.

Analizler öncesinde tersine kodlanması gereken maddeler ters puanlanmıştır. Veri seti üzerinde aykırı (uç) değer, hatalı değer, kayıp değer incelemesi ve normal dağılım incelemesi yapılmıştır.

Araştırmada, nicel verilerin analiz edilmesi sürecinde “IBM SPSS”, “IBM SPSS AMOS” ve “Excel Microsoft Office” programları kullanılmıştır. Devam eden

* Bu kısım, araştırma hipotezini test etme sürecinde bağımlı değişken olarak kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

başlıklarda, ön uygulamalara ve hipotezlerin test edildiği asıl uygulamalara ilişkin veri analizi ve bulguları sunulmaktadır.

3.5.1. Ölçek Geliştirme Süreci

Son yıllarda, özellikle varlığı hissedilen fakat gözlenemeyen ve yaşamımıza yön veren bir olaya, özelliğe, davranışa, tutuma vb. ilişkin bireysel ve toplumsal tepkileri, yapısal özellikleri bilimsel yöntemlerle sayısallaştırarak analiz etmek oldukça önem kazanmıştır. Literatürde, bu amaçla geliştirilen veri toplama/ölçüm araçları “ölçek” olarak adlandırılmaktadır (Özdamar, 2016: 27). Ölçekler, araştırmacıya diğer veri toplama yöntemlerine göre daha kesin ölçümler yapabilme avantajı sunmaktadır (Tavşancıl, 2014: 106).

Bilimin gelişmesi ölçmeye dayanmaktadır. Yüksek duyarlılıkta ve nitelikte ölçme araçları ile yapılan ölçümler de bu gelişmeye katkı sunmaktadır. Ölçek geliştirmede temel amaç, geçerli ve güvenilir ölçüm aracı oluşturmaktır. Geçerlik, ölçülmesi amaçlanan özelliğin bir ölçüm aracı tarafından tam ve doğru bir şekilde ölçülme derecesi olarak ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2014: 4-5/ 35). Güvenirlik ise ölçüm sonuçlarının tesadüfi hatalardan arınık olma derecesi olarak ifade edilmektedir (Turgut, 1988: 31). Ölçümlerin hatasız oluşu net olarak bilinemediğinden, güvenirliliğin dolaylı yoldan tahmin edilerek, belirlenmesi amaçlanır. Ölçümlerde gözlenen toplam değişkenlik içerisindeki hata kaynaklı pay, kullanılan ölçeğin güvenirliliğine ilişkin veri sunmaktadır. Söz konusu pay arttıkça ölçeğin güvenirlilik düzeyi düşmekte, azaldıkça güvenirlilik düzeyi yükselmektedir (Tavşancıl, 2014: 16-17).

Bir ölçeğin, geçerli ve güvenilir olduğunu belirleyebilmek için ölçek geliştirme sürecine ilişkin literatürde belirtilen gerekli adımların izlenmesi gerekmektedir. Faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini oluşturan ölçeklerin geliştirilme sürecinde sırasıyla; madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşüne başvurularak kapsam geçerliğinin incelenmesi, yapı geçerliğinin ve güvenirliliğinin belirlenmesi adımları izlenmiştir.

3.5.1.1. Madde Havuzunun Oluşturulması

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle, ölçülmek istenen kavramın tanımlanması ve kapsamının belirlenmesi önem arz etmektedir. Faizsiz Finansal Okuryazarlığın ölçülmesine yönelik madde yazımına başlamadan önce konuya yönelik alan yazını araştırılmış ve ayrıntılı literatür taraması* yapılmıştır. Bunun yanı sıra, konunun kapsamını belirlemek amacıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi ölçülecek gruba benzer özelliklere sahip bireylere “Faizsiz Finansal Okuryazar bir birey nasıl olmalıdır?” sorusu yöneltilmiş ve duygu, düşünce ve davranışlarına ilişkin görüşlerine başvurulmuştur. Elde edilen bilgiler doğrultusunda “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı tanımlanmış ve kapsamı belirlenmiştir. Bölüm 2’de; kavramın tanım ve kapsamına, İFO ölçüm modelini oluşturan bileşenlerin tanım ve kapsamlarına ilişkin ayrıntılı bilgi sunulmuştur. Bu doğrultuda, ölçülmek istenen bileşenleri kapsayacak şekilde, konuyla doğrudan ilgili ya da ilgili olduğu kabul edilen çok sayıda madde yazılarak madde havuzu oluşturulmuştur.

Henüz genel geçer bir tanımı bulunmayan “Faizsiz Finansal Okuryazarlık”, bu çalışma kapsamında; doğru finansal kararlar almak için bireylerin sahip olması gereken faizsiz finansa yönelik farkındalık, bilgi ve becerileriyle birlikte tutumlarının kombinasyonu şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım kapsamında, faizsiz finansal okuryazarlığın; bilgi, farkındalık, davranış (finansal yönetim/uygulama/kullanım yetisi-becerisi), tutum şeklinde dört alt bölümden oluşan bir yapıyla ölçülmesi planlanmış ve havuzdaki maddeler bu doğrultuda gruplandırılmıştır.

Bireylerin faizsiz finansal bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla; faizsiz finans ve bankacılığa ve faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi düzeylerini ölçen sorulardan oluşan “Bilgi Testi” hazırlanmıştır. Faizsiz finansal bilginin ölçülmesinde katılma dereceli “Likert Tipi Ölçek” yerine bilgi testi kullanılmasının nedeni, “Bilgi”nin yapısı gereği dikotom olmasından kaynaklanmaktadır. Bilgi testinin hazırlanmasında; objektif olan ve diğer test çeşitlerine kıyasla, genellikle kapsamlı bir içeriğin az sayıda soruyla ve kısa sürede taranabilmesine olanak sağlayan “Doğru-Yanlış Tipi Bilgi Testi” kullanılmıştır (Özçelik, 2011). Bireylerin bilgisi olmadığı

* Ayrıntılı bilgi için bkz.: 3.2. Faizsiz Finansal Okuryazarlık: Literatür Taraması.

konularda yanıt verme mecburiyetinde hissettirilmeyerek, opsiyon tanınması adına ve “Doğru”, “Yanlış” seçeneklerinden herhangi birini işaretleyerek şans yoluyla doğru yanıt bulma ihtimallerine karşılık, cevap seçeneklerine “Fikrim Yok” ifadesi eklenmiştir. Ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi düzeyinin ölçülmesinde, ayırt ediciliği güçlendirmek adına başlangıçta, tek bir doğru yanıtın olduğu çoktan seçmeli sorular hazırlanmıştır. Kapsam geçerliliğini sağlamak adına alınan uzman görüşlerinde; bu bölümün bireyler üzerinde bir sınava tabii tutuldukları hissiyatı oluşturulabileceği, daha uzun zaman ayrılması gerekeceğinden konsantre olmakta güçlük çekilebileceği ve her düzeyden bireye hitap etmekte problem yaşanabileceği belirtilmiştir. Sonrasında bu bölüm tekrar ele alınarak revize edilmiştir. Ürün, araç ve hizmetlerin yer aldığı kavramlara yönelik bilgi düzeyinin ölçülmesinde her düzeyden bireye hitap edebilmek için kavramların sade, kısa ve öz bir şekilde yer aldığı bilgi testi hazırlanmıştır. Bu bölümde tepki seçeneğini arttırmak amacıyla “Hiç Duymadım”, “Duydum Ama Bilgim Yok”, “Bilgim Var” şeklinde cevap seçenekleri kullanılmıştır. Uzman görüşü alınan son hali ile test ölçeğe dahil edilmiştir.

Farkındalık ve davranışsal algı düzeyini ölçmek amacıyla bireylerin kendisi hakkında bilgi vermesi esasına dayanan “Likert Tipi Ölçek” türü derecelendirme kullanılmıştır. Farkındalık ölçeği kapsamında hazırlanan maddeler, Likert tipi ölçeklerde kullanılan sıklık derecesi* seçenekleriyle oluşturulmuştur. Davranış ölçeği kapsamında hazırlanan maddeler, Likert tipi ölçeklerde kullanılan katılma derecesi† seçenekleriyle oluşturulmuştur. Likert tipi ölçeklerde derecelenmeler 3, 5, 7, 9 skalada olabilmektedir. Optimum olduğu kabul edilen 5’li dereceleme, bu ölçeklerde tercih edilen dereceleme seçenekleri olmuştur (Tavşancıl, 2014: 146).

Bireylerin faizsiz finansa yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla, Rensis Likert tarafından 1932’de geliştirilen “Likert Tipi Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Likert tipi ölçeklerin, diğer ölçeklere göre kullanışlılığının daha yüksek olması, kısa sürede bilgi toplamayı sağlaması ve uygulamada daha avantajlı düzeyde olması tercih edilmesinin nedenleri arasında gösterilebilir (Sencer ve Sencer, 1978: 367; Goode ve Hatt, 1976: 345). Likert tipi tutum ölçeği, bireylerin verilen her maddeye ne ölçüde katılıp

* “*Hiçbir Zaman, *Nadiren, *Ara Sıra (Bazen), * Genellikle (Çoğu Zaman), *Her Zaman”

† “*Kesinlikle Katılmıyorum, * Katılmıyorum, *Kararsızım, *Katılıyorum, *Kesinlikle Katılıyorum”

katılmadıklarını dereceler halinde belirleyerek tutumlarını ölçmektedir (Özgüven, 1994: 344, Selltiz vd., 1981: 418). Bu ölçeğin derecelendirilmesinde 5’li skaladan oluşan katılma derecesi seçenekleri tercih edilmiştir. Böylece birey maddelerin her birine yönelik tepkisini verirken, bu maddelerin kapsamına ilişkin tutumunun derecesini de belirtmiş olmaktadır. Ölçek puanı da bu derecelerin toplamından oluşmaktadır (Tavşancıl, 2014: 139). Tutum ölçeğine ilişkin madde yazımında, (Edwards, 1957: 13; Likert, 1967: 90; Anderson, 1988: 424) tarafından göz önünde bulundurulması önerilen ölçütlerden bazıları;

- Tutumu ölçen maddelerin geçmişte atıfta bulunmaması, şimdiki zamanı içine alan geniş zaman kipiyle kurulması,
- Olgusal, genel kabul görmüş, gerçek olaylara dayalı olarak yorumlanabilecek ifadelerden kaçınılması,
- Herkes tarafından kabul edilebilecek ya da reddedilebilecek ifadeler kullanmaktan kaçınılması,
- Farklı biçimlerde yorumlanabilecek, muğlak ifadelerden kaçınılması,
- Ele alınan konu ile ilişkili olmayan tutum ifadelerine yer vermekten kaçınılması,
- Ele alınan konuya yönelik ölçeğin duyuşsal ranjını tümüyle kapsadığına inanılan ifadelerin seçilmesi,
- Maddelerin ifade edilmesinde açık, sade ve doğrudan anlaşılır bir dilin kullanılmasına dikkat edilmesi,
- Ölçeğin uygulanacağı bireyler tarafından anlaşılmayacağı düşünülen sözcüklerin kullanmaktan kaçınılması,
- Maddelerin olabildiğince kısa olmasına (maksimum 20 kelime) dikkat edilmesi,
- Her maddenin yalnızca tek bir düşünceyi kapsamasına dikkat edilmesi,
- Maddelerde “hepsi”, “daima”, “asla” gibi belirsizliğe neden olabilecek evrensel ifadelerden kaçınılması,

- “Yalnızca”, “sadece” gibi sözcüklerin ölçülü kullanılması,
- Maddelerde ikili olumsuzlamadan (“...yapmamayı istemem.” gibi) kaçınılması şeklinde sıralanabilir.

Likert tipi tutum ölçeğinde; tutuma ilişkin olumlu ve olumsuz yönelimleri ılımlı bir biçimde ifade eden maddeler kullanılarak, sistemli hataların (halo etkisi) azaltılması ve tutum boyutundaki her derecenin temsil edilmesi amaçlanmalıdır. Bunun yanı sıra, madde havuzunun oluşturulmasında; bireylerin maddeleri boş bırakmasını veya basmakalıp yanıtlar vermesini önlemek amacıyla ölçeklerdeki olumlu ve olumsuz madde sayısının olabildiğince birbirine eşit tutulması gerekmektedir (Likert, 1967: 91). İfade edilen bu ölçütlerin birçoğu, yalnızca tutum ölçeğine ilişkin değil, diğer tüm “Likert Tipi Ölçek”lere ilişkin madde yazımında dikkat edilmesi gereken ölçütlerdir (Özdamar, 2016: 46-47). Dolayısıyla çalışma kapsamında oluşturulan madde havuzu bu ölçütlere uyularak hazırlanmıştır.

3.5.1.2. Kapsam Geçerliği

Ölçek geliştirme aşamasında; oluşturulan madde havuzunda yer alan ifadelerin, ölçülmek istenen kavramı kapsama gücünün, anlaşılabilirliğinin (görünüşünün) ve uygunluğunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Kapsam geçerliği olarak ifade edilen bu aşamada, 8 alan uzmanından oluşan (3 tez izleme jürisi, 3 ölçme değerlendirme alan uzmanı ve 2 uzman banka çalışanı olmak üzere toplam 8 uzman) bir gruba hazırlanan madde havuzu sunulmuş ve değerlendirmeleri sonucu kapsam geçerlilik oranları hesaplanmıştır.

Kapsam geçerlik oranları “Lawshe Yöntemi” kullanılarak hesaplanmıştır. 1975’te Lawshe tarafından geliştirilen yöntemde, maddeler uzmanlar tarafından “uygun ve gerekli”, “uygun ancak gereksiz” ve “uygun değil (ilişkisiz)” şeklinde değerlendirilmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonrasında ölçekten bazı maddeler çıkarılmakta, bazı maddeler üzerinde ise düzenlemeler yapılmaktadır. Uzmanların her bir maddeye yönelik değerlendirmelerini ele alan bu yöntemde göre, “Kapsam Geçerlik Oranı (KGO)”:

$$KGO = \frac{N_G}{N} - 1$$

şeklinde hesaplanmaktadır (Lawshe, 1975: 567). Burada;

- N_G : Maddeye “uygun ve gerekli” bulan uzmanların sayısını,
- N : Maddeyi değerlendiren toplam uzman sayısını

temsil etmektedir.

Denkleme göre, bir maddenin KGO negatif veya “0” değeri alıyorsa, bu madde havuzdan çıkarılması gereken madde olarak değerlendirilir. Pozitif değer alan maddeler için $p=.05$ düzeyinde anlamlılıkları test edilir (Yurdugül, 2005: 2). Literatürde $p=.05$ anlamlılık düzeyinde hesaplanan ve Veneziano ve Hooper (1997) tarafından tablolştırılan minimum kapsam geçerlik ölçütü Çizelge 3.2.’de sunulmuştur.

Çizelge 3.2. Minimum kapsam geçerlik ölçütü

Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	0.99	15	0.49
6	0.99	20	0.42
7	0.99	25	0.37
8	0.78	30	0.33
9	0.75	35	0.31
10	0.62	40+	0.29

Çizelgede; uzman sayısına karşılık gelen minimum değerler, maddenin istatistiksel anlamlılığını temsil etmektedir. 8 uzman için minimum KGO ölçütü 0,78’dir. Madde havuzundaki her bir madde için hesaplanan KGO, bu değer ölçüt alınarak değerlendirilmiştir. Nihai forma KGO değeri 0.78 ve üzerinde olan maddeler dahil edilmiştir. Diğer maddeler çıkarılmıştır. Daha sonra her bir alt boyut için nihai forma alınan maddelerin toplam KGO ortalamaları alınarak “Kapsam Geçerlik İndeksi” (KGİ) hesaplanmıştır. Her bir alt boyut için hesaplanan KGİ, kapsam geçerlik ölçütü ile değerlendirilmiştir. Her bir alt boyuta ilişkin hesaplanan KGİ, kapsam geçerlik ölçütünden daha büyük elde edilmiştir ($KGİ>0.78$). Dolayısıyla hazırlanan madde havuzuna ilişkin “Kapsam Geçerlik” ölçütü sağlanmıştır. Kapsam geçerliği sağlandıktan sonra form, dil bilim uzmanının dilsel açıdan anlaşılmayan bir maddenin

olup olmadığına ilişkin değerlendirilmesine sunulmuştur. Form, gerekli düzenlemeler sonrasında veri toplama aracı olarak hazır hale getirilmiştir.

Ön uygulama öncesinde ölçüm aracı taslağı son hali ile; faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin 19, faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere ilişkin 9, faizsiz finansal farkındalığa ilişkin 6, faizsiz finansal tutuma ilişkin 18, faizsiz finansal davranışa ilişkin 13 maddeden oluşmaktadır.

3.5.1.3. Yapı Geçerliği

Ölçek geliştirme sürecinde yapı geçerliği, ölçme aracının ölçülmek istenen özelliği, kavramı ne derece doğru ölçebildiğine ilişkin bilgi sunan bir adımdır (Tavşancıl, 2014: 45). Literatürde yapı geçerliği analiz sürecinde kullanılan farklı yöntemler bulunmakla birlikte, ölçek geliştirme sürecinin ilk aşamalarında en çok kullanılan yöntem, “Faktör Analizi” yöntemidir. Faktör analizi, çok sayıda değişkenin yer aldığı veri kümesinden daha az sayıda ve nitelikli yapılar üretmek anlamına gelen çok değişkenli istatistik yöntemidir. “Keşfedici” ya da “Açımlayıcı” olarak da ifade edilen “Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)” ve “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” olmak üzere iki türü bulunmaktadır. AFA; ölçülmek istenen özelliğe, kavrama ilişkin çok sayıda değişkeni, açıklama gücü yüksek az sayıda alt boyut/faktör ile açıklamayı, keşfetmeyi amaçlamaktadır. DFA ise; daha önce geçerliği ortaya konulmuş olan yapının, bir başka veri setinde doğrulanıp doğrulanmadığını teyit ederek yapısal geçerliğe ilişkin kanıt sunmayı amaçlamaktadır (Conway ve Huffcutt, 2003; Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu çalışma kapsamında ölçeklere ilişkin yapı geçerliğini analiz etmek amacıyla Türkiye’de AFA, Malezya’da DFA uygulanmıştır. Bilgi testi geliştirme sürecine ilişkin yapı geçerliğini analiz etmek amacıyla hem Türkiye hem de Malezya’da “Madde Güçlük” ve “Madde Ayırtedicilik” formülleri kullanılarak madde analizi gerçekleştirilmiştir.

Geçerlik çalışmaları (ön uygulama) genellikle örneklemin özelliğini taşıyan ve örnekleme temsil etme gücüne sahip belirli bir grup üzerinde gerçekleştirilmektedir (Tavşancıl, 2014: 60). Araştırmanın kaç kişilik bir grup üzerinde gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin ise literatürde farklı görüşlerde öneriler bulunmaktadır. MacCallum vd. (1999) madde analizi yapabilmek için 100-200 arasında kişiden oluşan örneklem

büyükliğini önermektedirler. Kline (1994), madde sayısının 10 katı kadar sayıdan oluşan bir gruba, Bryman ve Cramer (2001) ise madde sayısının 5-10 katı arasında elde edilen sayıdan oluşan bir gruba uygulama yapılmasını önermektedirler. Comrey ve Lee (1992) uygulamanın gerçekleştirileceği 200 kişilik grubu uygun örneklem sayısı olarak ifade etmektedirler. Araştırmanın 200 ve üzeri bir kişilik grup üzerinde yürütülmesine ilişkin öneri ise literatürde genel bir kabul görmektedir (Tavşancıl, 2014: 42). Bu öneriler doğrultusunda çalışma kapsamında yapı geçerlik ve güvenilirlik analizleri formda yer alan her bir ölçekteki madde sayısının en az 5 katı kadarını karşılayan, örneklem özelliğini taşıyan ve temsil etme gücüne sahip Türkiye ve Malezya’da 200 kişilik gruplar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

3.5.1.3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik

Yeni bir ölçek geliştirme sürecinde, ölçüm aracının ölçtüğü yapı hakkında bilgi edinmek üzere başvurulmuş analiz türü olan “Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)”; ölçeğin örtük yapısını keşfederek, yapının geçerliğine ilişkin kanıt sunmaktadır. AFA sürecine ilişkin uyulması gereken belirli ölçütler bulunmaktadır. Bunlar:

- AFA yapabilmek için öncelikle örneklem büyüklüğünün ve yapısının analiz için uygun olup olmadığına bakılmalıdır. Analiz sürecinde karşımıza ilk çıkan tabloda yer alan “Kaiser Mayer Olkin (KMO)” değeri ve “Bartlett Küresellik Testi” sonuçları bu doğrultuda değerlendirilmektedir. KMO değeri örneklem büyüklüğünün yeterliliğine ilişkin kanıt sunarken, küresellik testi verilerin çok değişkenli normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığına ilişkin kanıt sunmaktadır (Özdamar, 2016: 150-151; Tavşancıl, 2014: 50-51). Kaiser (1974)’e göre KMO değerinin 0.50’den daha büyük olması gerekmektedir. Değer 1’e yaklaştıkça örneklem büyüklüğünün yeterlilik düzeyi de yükselmektedir. Küresellik testine ilişkin olasılık değeri anlamlı ($p < 0.05$) ise, verilere ilişkin normallik varsayımının sağlanmış olduğu kabul edilmektedir (Şencan, 2005: 384; Tavşancıl, 2014: 50-51; Özdamar, 2016: 150-151). Söz konusu değerler gerekli koşulları sağlıyorsa verilerin analiz için uygun olduğu kabul edilmekte ve analize devam edilmektedir.

- Her madde için “Anti-Image Değeri” 0.50’nin üzerinde bir değer almalıdır (Özdamar, 2016: 151).
- Her bir maddenin “Ortak Varyans Değeri” 0.20’nin üzerinde bir değer almalıdır. 0.20’nin altında faktör yüküne sahip olan maddeler çıkarılarak analiz yinelenmelidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 319). Bir maddenin ilgili faktör ile arasında var olan korelasyon olarak ifade edilen faktör yüküne ilişkin alt kesim noktası, 0.30 ile 0.40 arasında değişen bir değerde belirlenebilir. Her bir maddenin, araştırma kapsamında belirlenen minimum faktör yük değeri veya üzerinde bir değer ile en az bir faktöre yüklenmesi gerekmektedir. Bir maddenin araştırma kapsamında belirlenen minimum faktör yük değeri ile hiçbir faktöre yüklenmemesi durumunda, madde çıkarılmalı ve analiz yinelenmelidir. Bir maddenin, birden fazla faktöre yüklenmesi durumunda ise faktör yük değerleri arasında en az 0.10’luk bir fark olması gerekmektedir. Söz konusu fark 0.10’nun altında ise madde çıkarılmalı ve analiz yinelenmelidir (Tavşancıl, 2014: 48-50).
- Faktör sayısını belirlemeye ilişkin kısıt genellikle, Özdeğeri 1’den büyük olan faktörlerin dikkate alınması gerektiği şeklindedir. Her bir faktörün açıkladığı varyans miktarını temsil eden “Açıklanan Varyans Oranı (AVO)”nın, çok boyutlu ölçeklerde minimum %50, tek boyutlu ölçeklerde minimum %30 olması istenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320).
- Yapı geçerliğine ilişkin gerekli şartları sağlayan ölçümün, güvenilirliğinin de incelenmesi gerekmektedir. Ölçümün tutarlığına ilişkin kanıt sunan güvenilirlik analizinde en yaygın kullanılan iki formül “KR-20, 21” ve “Cronbach Alfa” katsayısıdır. Maddelere verilen cevapların Likert tipi ölçek kullanılarak çoklu puanlandığı ölçümlerde güvenilirlik, Cronbach tarafından geliştirilen “Cronbach Alfa” katsayısı ile hesaplanmaktadır. Maddelere verilen cevapların “Doğru (1)” ya da “Yanlış (0)” şeklinde ikili puanlandığı ölçümlerde ise güvenilirlik, Kuder ve Richardson tarafından geliştirilen “KR-20, KR-21” formülleri ile hesaplanmaktadır (Tavşancıl, 2014: 28-29). Sosyal bilimlerde araştırmacılar tarafından hesaplanan alfa katsayısının ölçek güvenilirliğine ilişkin değerlendirme: “ $\alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil”, “ $0.40 \leq \alpha < 0.50$ ise

ölçek düşük derecede güvenilir”, “ $0.50 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek orta düzeyde güvenilir”, “ $0.60 \leq \alpha < 0.75$ ise ölçek genel kabul gören düzeyde güvenilir”, “ $0.75 \leq \alpha < 0.85$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir”, “ $\alpha \geq 0.85$ ise ölçek mükemmel derecede güvenilir” şeklindedir (Özdamar, 2016: 76).

Faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelinin bileşenleri olarak tanımlanan “Faizsiz Finansal Farkındalık”, “Faizsiz Finansal Tutum” ve “Faizsiz Finansal Davranış” ölüm araçlarının geliştirilme sürecinde yukarıda bahsedilen ölçütler dikkate alınarak her birine ilişkin AFA, “SPSS” programında uygulanmıştır. Araştırma kapsamında faktör yük değerine ilişkin alt kesim noktası “0.30” olarak belirlenmiştir. Likert ölçek tipinde puanlamanın yapıldığı bu ölçümlere ilişkin güvenilirlik düzeyi “Cronbach Alfa” katsayısı ile hesaplanmıştır. “Faizsiz Finansal Bilgi Testi” geliştirme sürecine ilişkin madde analizi “Madde Güçlük” ve “Madde Ayırtedicilik” formülleri kullanılarak “Excel Microsoft Office” programında gerçekleştirilirken, güvenilirlik düzeyi “KR-20” formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Söz konusu ölçümlere ilişkin analizlerin sonuçları devam eden başlıklarda sunulmaktadır.

3.5.1.3.1.1. Faizsiz Finansal Farkındalık: Geçerlik ve Güvenirlik

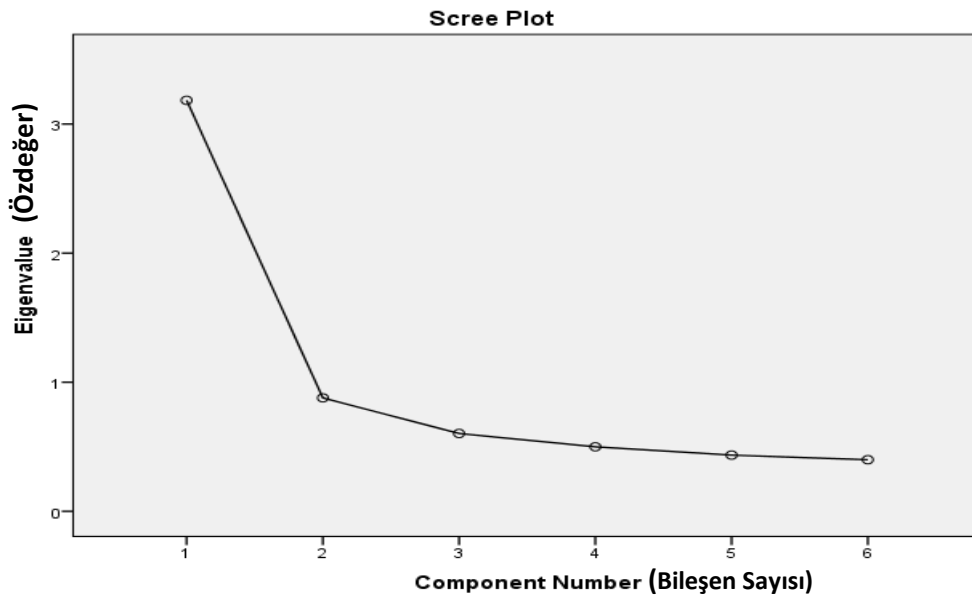
Bireylerin faizsiz finansa yönelik farkındalığını ölçmek amacı ile geliştirilen, tek faktörlü 6 maddeden oluşan “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olup olmadığı test edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında, temel bileşenler yönteminin kullanıldığı AFA gerçekleştirilmiştir. AFA kapsamında öncelikle verilerin analiz için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla “KMO” ve “Bartlett küresellik testi” sonuçları incelenmiştir. Çizelge 3.3’te sunulan sonuçlara göre, KMO değerinin (.849) 0.50’den daha büyük olması örneklemdaki katılımcı sayısının faktör analizi için yeterli olduğuna, Bartlett küresellik test sonucunun ($\chi^2=376,598$; $p=0.000$) anlamlı ($p<0.05$) olması verilerin dağılımının ve yapısının faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu değerlerin gerekli koşulları sağlaması üzerine faktör analizine devam edilmiştir.

Çizelge 3.3. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		.849
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare değeri	376,598
	df	15
	Sig.	.000

df: Serbestlik Derecesi; Sig.: Anlamlılık Düzeyi (p)

Analizin devamında Anti-Image Matrisi incelenmiştir. Matriste her bir maddeye ilişkin Anti-Image değerinin .814 ile .875 arasında değiştiği gözlenmiştir. AFA sürecinin devamında elde edilen bulgular Çizelge 3.4.'te sunulmuştur. Tüm maddelerin ortak varyans değerlerinin .30'un üzerinde .368 ile .654 arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. Özdeğeri 1'in üzerinde 3.184 değer alan ve toplam varyansın %53'ünü açıklayan tek faktörlü yapı keşfedilmiştir. Analiz kapsamında elde edilen Saçılım Grafiği (Scree Plot) tek faktörlü yapıya ilişkin bulguyu doğrulamaktadır. Çizgi ya da Yamaç-Birikinti Grafiği olarak da ifade edilen söz konusu grafik Şekil 3.2.'de sergilenmiştir.

Şekil 3.2. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin saçılım grafiği

Tek faktörlü yapının keşfedilmesinin ardından incelenen bileşen matrisinde, maddelerin faktöre .607 ile .809 arasında değişen faktör yükü ile yüklendikleri tespit

edilmiştir. Maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçme ve ayırt etme yeterliğini değerlendirmek amacıyla, madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Madde-toplam korelasyonlarının .30'un üzerinde .45 ile .68 arasında değişen değerler aldıkları tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin, tek faktörlü 6 maddeden oluşan ve toplam varyansın %53'ünü açıklayan yapısının geçerliği ortaya konulmuştur. Yapı geçerliğine ilişkin gerekli şartları sağlayan ölçeğin, güvenirliği incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3.4.'te sunulmuştur.

Çizelge 3.4. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğinin faktör yapısına ve güvenirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları

Maddeler*	Faktör Yük Değeri	Ortak Varyans Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu	Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı
F1	.607	.368	.454	.818	.817
F2	.711	.506	.561		.794
F3	.804	.647	.676		.769
F4	.787	.619	.658		.772
F5	.624	.390	.471		.811
F6	.809	.654	.688		.765
Özdeğer:	3.184				
Açıklanan Toplam Varyans (%):	53.062				

Tukey Testi: $p=0.219$, *:Ölçeğe ilişkin tüm maddeler Ek 1'de sunulmuştur.

Ölçeğin güvenirliğini belirlemek üzere incelenen Cronbach Alpha katsayısı .818 olarak bulunmuştur. Bu değer .70'in üzerinde olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Yapılan analizlerin sonuçları, geliştirilen tek faktörlü ölçeğin faizsiz finansa yönelik farkındalığı değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

3.5.1.3.1.2. Faizsiz Finansal Tutum: Geçerlik ve Güvenirlik

Bireylerin faizsiz finansa yönelik tutumlarını ölçmek amacı ile geliştirilen, 18 maddeden oluşan "Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği"nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olup olmadığı test edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında, oblik (eğik)

döndürme tekniği* ile temel eksen boyutlandırması (Principal Axis Factoring) yönteminin kullanıldığı AFA gerçekleştirilmiştir. AFA kapsamında öncelikle verilerin analiz için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla “KMO” ve “Bartlett küresellik testi” sonuçları incelenmiştir. Çizelge 3.5.’te sunulan sonuçlara göre, KMO değerinin (.915) 0.50’den daha büyük olması örneklemdaki katılımcı sayısının, Bartlett küresellik test sonucunun ($\chi^2=1897,343$; $p=0.000$) anlamlı ($p<0.05$) olması verilerin dağılımının ve yapısının faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Söz konusu değerlerin gerekli koşulları sağlaması üzerine faktör analizine devam edilmiştir.

Çizelge 3.5. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		.915
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare değeri	1897,343
	df	153
	Sig.	.000

df: Serbestlik Derecesi; Sig.: Anlamlılık Düzeyi (p)

Analizin devamında Anti-Image Matrisi incelenmiştir. Matriste her bir maddeye ilişkin Anti-Image değerinin .583 ile .962 arasında değiştiği gözlenmiştir ve analize devam edilmiştir.

Ortak varyans değeri .30’un altında değer alan T1, T5, T6, T8, T18 maddeleri çıkarılmış ve analiz yinelenmiştir. İkinci adımda, ortak varyans değeri .30’un altında değer alan T4 maddesi de çıkarıldıktan sonra analiz yinelenmiştir ve geriye kalan tüm maddelerin ortak varyans değerlerinin .30’un üzerinde .318 ile .830 arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir.

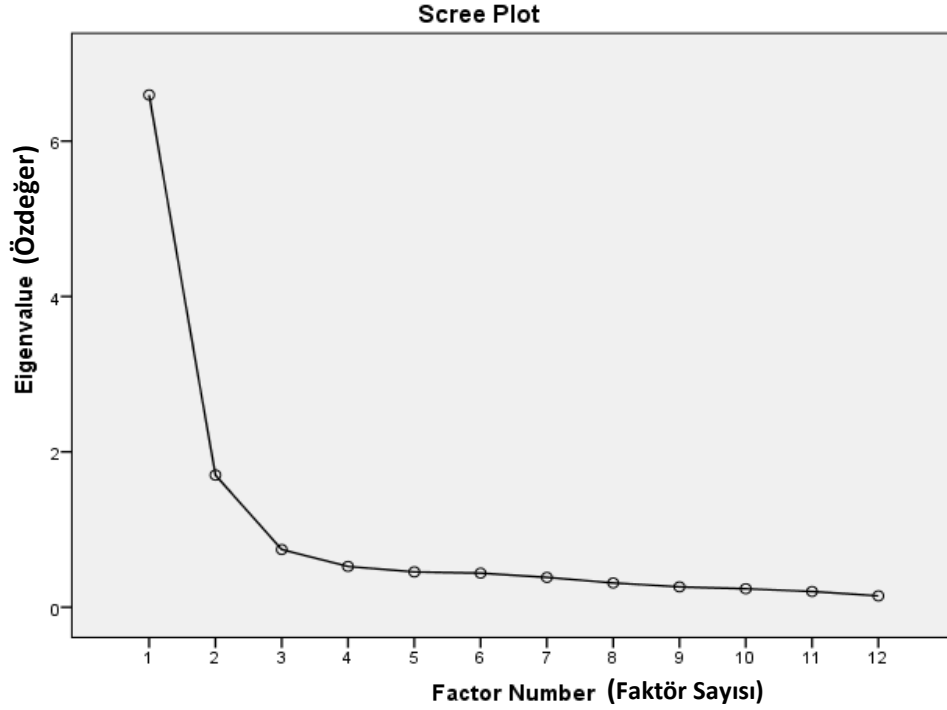
Faktör sayısını belirlemek üzere incelenen tablo ile özdeğeri 1’in üzerinde yer alan iki faktörlü yapı keşfedilmiştir. Analiz kapsamında elde edilen ve Şekil 3.3.’te

*Araştırmada eğik (oblik) döndürme yöntemi (Direct Oblimin) kullanılması nedeni iki gerekçeye dayanmaktadır (Özdamar, 2016: 160):

1- Faktörler ilişkilidir.

2- Faktör korelasyonları 0.32’nin üzerindedir.

sergilenen Saçılım Grafiği (Scree Plot), iki faktörlü yapıya ilişkin bulguyu doğrulamaktadır.

Şekil 3.3. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin saçılım grafiği

Döndürme öncesi faktör matrisinde maddelerin, ilk faktöre .30'un üzerinde .399 ile .883 arasında değişen faktör yükleri ile yüklendikleri tespit edilmiştir. Döndürme sonrası elde edilen örüntü matrisinde de (Pattern Matrix) tüm maddelerin en az bir faktöre yüklendiği ve her iki faktöre yüklenen maddelerin faktör yük değerleri arasında 0.10'un üzerinde bir fark olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle, çift yükleme dolayısıyla çıkarılması gereken maddenin bulunmadığı gözlenmiş ve faktör yükleri .523 ile .912 arasında değişen maddelerden oluşan iki faktörlü yapı tespit edilmiştir. AFA sürecinde elde edilen son bulgular Çizelge 3.6.'da sunulmuştur.

Çizelge 3.6.'da görüldüğü üzere 1. Faktör, faktör yük değerleri .533 ile .912 arasında değişen 8 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %54.95'ini açıklamakta olup, "Duyuşsal İfadeler" olarak adlandırılmıştır. 2. Faktör, faktör yük değerleri .523 ile .894 arasında değişen 4 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %14.17'sini açıklamakta olup, "Bilişsel İfadeler" olarak adlandırılmıştır.

Maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçme yeterliliğini değerlendirmek amacıyla, madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Madde-toplam korelasyonlarının .396 ile .826 arasında değişen değerler aldıkları tespit edilmiştir. Madde-toplam korelasyon değerlerinin .30'un üzerinde olması, maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçme konusunda yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.6. Faizsiz finansal tutum ölçeğinin faktör yapısına ilişkin analiz sonuçları

Maddeler	Faktör 1 Yük Değerleri	Faktör 2 Yük Değerleri	Ortak Varyans Değeri	Madde- Toplam Korelasyonu
Faktör 1				
T11	.912		.830	.826
T15	.897		.736	.753
T16	.895		.717	.732
T12	.884		.777	.800
T14	.807		.673	.756
T17	.800		.667	.755
T10	.540		.536	.710
T13	.533		.526	.703
Faktör 2				
T9		.894	.716	.511
T2		.789	.652	.578
T3		.564	.318	.396
T7		.523	.439	.573
Özdeğer:	6.594	1.701		
Açıklanan Varyans (%):	54.951	14.175		
Açıklanan Toplam Varyans (%):	54.951	69.126		

Not: .30'dan küçük faktör yükleri çizelgede gösterilmemiştir.

Analiz sonuçları ile ölçeğin, iki faktörlü 12 maddeden oluşan ve toplam varyansın %69'unu açıklayan yapısının geçerliği ortaya konulmuştur. Yapı geçerliğine ilişkin gerekli şartları sağlayan ölçeğin, güvenilirliği incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3.7.'de sunulmuştur.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere incelenen Cronbach Alpha katsayısı; 1.Faktörde .939, 2.Faktörde .798 olarak bulunurken, ölçeğin tamamında .922 olarak bulunmuştur. Elde edilen katsayı, ölçeğin mükemmel derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Son olarak, ölçeğin toplanabilir özellikte bir ölçek olup olmadığını belirlemek üzere “Tukey Toplanabilirlik Testi” incelenmiştir (Özdamar, 2016: 34). Tukey testinin anlamlı ($p=0.000<0.05$) çıkması Likert tipi ölçeğin toplanabilir özellikte olmadığını ifade etmektedir (Özdamar, 2016: 129). Bu durumda faktörlerin toplam puanları üzerinden değerlendirme yapılmaktadır.

Çizelge 3.7. Faizsiz finansal tutum ölçeğinin güvenilirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları

Faktörler ve Maddeler	Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı
Faktör 1		
T11		.909
T15		.912
T16		.913
T12	.939	.911
T14		.912
T17		.912
T10		.914
T13		.915
Faktör 2		
T9		.922
T2	.798	.920
T3		.926
T7		.920
Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği*	.922	

Tukey Testi: $p=0.000$ *: Ölçeğe ilişkin tüm maddeler Ek 1’de sunulmuştur.

Yapılan analizlerin sonuçları, geliştirilen iki faktörlü ölçeğin faizsiz finansal yönelik tutumu değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

3.5.1.3.1.3. Faizsiz Finansal Davranış: Geçerlik ve Güvenirlik

Bireylerin faizsiz finansa yönelik uygulama ve kullanım yetisinden (finansal yönetim ve beceri) oluşan davranış algısını ölçmek amacı ile geliştirilen, “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olup olmadığı test edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında, oblik (eğik) döndürme tekniği ile temel eksen boyutlandırması (Principal Axis Factoring) yönteminin kullanıldığı AFA gerçekleştirilmiştir. AFA kapsamında öncelikle verilerin analiz için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla “KMO” ve “Bartlett küresellik testi” sonuçları incelenmiştir. Çizelge 3.8’de sunulan sonuçlara göre, KMO değerinin (.926) 0.50’den daha büyük olması örneklemdaki katılımcı sayısının, Bartlett küresellik test sonucunun ($\chi^2=1631,762$; $p=0.000$) anlamlı ($p<0.05$) olması verilerin dağılımının ve yapısının faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Söz konusu değerlerin gerekli koşulları sağlaması üzerine faktör analizine devam edilmiştir.

Çizelge 3.8. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		.926
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare değeri	1631,762
	df	78
	Sig.	.000

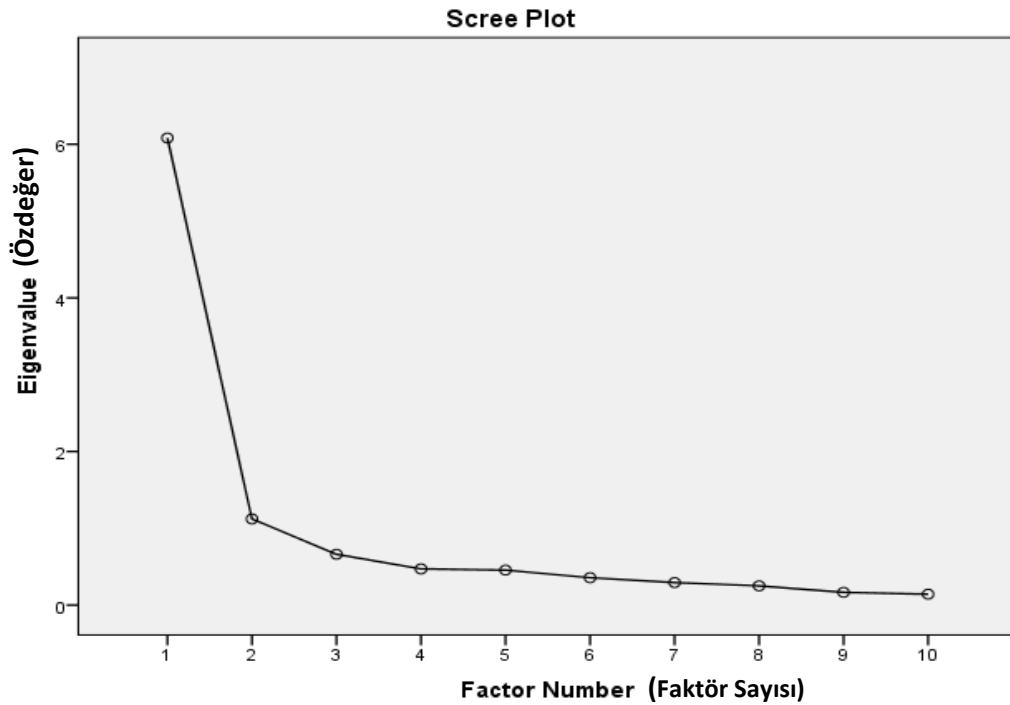
df: Serbestlik Derecesi; Sig.: Anlamlılık Düzeyi (p)

Analizin devamında Anti-Image Matrisi incelenmiştir. Matriste her bir maddeye ilişkin Anti-Image değerinin .839 ile .950 arasında değiştiği gözlenmiştir ve analize devam edilmiştir.

Ortak varyans değeri .30’un altında değer alan D5 maddesi çıkarılmış ve analiz yinelenmiştir. İkinci adımda, geriye kalan tüm maddelerin ortak varyans değerlerinin .30’un üzerinde değerler aldığı tespit edilmiştir.

Faktör sayısını belirlemek üzere incelenen tablo ile başlangıçta özdeğeri 1’in üzerinde yer alan üç faktörlü yapı keşfedilmiştir. Döndürme öncesi faktör matrisinde maddelerin, ilk faktöre .30’un üzerinde faktör yükleri ile yüklendikleri tespit edilmiştir. Döndürme sonrası elde edilen örüntü matrisinde (Pattern Matrix) çift

yükleme gösteren D2 maddesi çıkarılmış ve analiz yinelenmiştir. İkinci adımda, örüntü matrisinde D1 maddesinin.30 un altında değer olarak hiçbir faktöre yüklenmediği tespit edilmiş ve çıkarılmıştır. Yinelenen analiz sonrasında tüm maddelerin en az bir faktöre yüklendiği ve her iki faktöre yüklenen maddelerin faktör yük değerleri arasında 0.10'un üzerinde bir fark olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle, çift yüklenme dolayısıyla çıkarılması gereken yeni bir maddenin bulunmadığı gözlenmiş ve faktör yükleri .509 ile .817 arasında değişen maddelerden oluşan iki faktörlü bir yapı tespit edilmiştir. Analiz kapsamında elde edilen ve Şekil 3.4.'te sergilenen Saçılım Grafiği (Scree Plot), iki faktörlü yapıya ilişkin bulguyu doğrulamaktadır.

Şekil 3.4. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin saçılım grafiği

AFA sürecinde elde edilen son bulgular Çizelge 3.9.'da sunulmuştur. Çizelge 3.9.'da görüldüğü üzere 1. Faktör, faktör yük değerleri .600 ile .787 arasında değişen 5 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %60.82'sini açıklamakta olup, "Olumsuz Davranış" olarak adlandırılmıştır. 2. Faktör, faktör yük değerleri .509 ile .817 arasında değişen 5 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %11.22'sini açıklamakta olup, "Olumlu Davranış" olarak adlandırılmıştır.

Maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçme yeterliliğini değerlendirmek üzere madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Madde-toplam korelasyonlarının .520 ile .865 arasında değişen değerler aldıkları tespit edilmiştir. Madde-toplam korelasyon değerlerinin .30'un üzerinde olması, maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçme konusunda yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.9. Faizsiz finansal davranış ölçeğinin faktör yapısına ilişkin analiz sonuçları

Maddeler	Faktör 1 Yük Değerleri	Faktör 2 Yük Değerleri	Ortak Varyans Değeri	Madde- Toplam Korelasyonu
Faktör 1				
D13	.787		.485	.544
D9	.756		.759	.805
D8	.743		.806	.834
D4	.738		.743	.798
D7	.600		.514	.672
Faktör 2				
D10		.817	.546	.566
D6		.804	.726	.740
D3		.685	.848	.865
D11		.669	.732	.796
D12		.509	.327	.520
Özdeğer:	6.082	1.122		
Açıklanan Varyans (%):	60.820	11.224		
Açıklanan Toplam Varyans (%):	60.820	72.044		

Not: .30'dan küçük faktör yükleri çizelgede gösterilmemiştir.

Analiz sonuçları ile ölçeğin, iki faktörlü 10 maddeden oluşan ve toplam varyansın %72'sini açıklayan yapısının geçerliği ortaya konulmuştur. Yapı geçerliğine ilişkin gerekli şartları sağlayan ölçeğin, güvenilirliği incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3.10.'da sunulmuştur.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere incelenen Cronbach Alpha katsayısı; 1.Faktörde .898, 2.Faktörde .882 olarak bulunurken, ölçeğin tamamında .925 olarak bulunmuştur. Elde edilen katsayı, ölçeğin mükemmel derecede güvenilir olduğunu

göstermektedir. Son olarak, ölçeğin toplanabilir özellikte bir ölçek olup olmadığını belirlemek üzere “Tukey Toplanabilirlik Testi” incelenmiştir. Tukey testinin anlamsız ($p=0.063>0.05$) çıkması Likert tipi ölçeğin toplanabilir özellikte olduğunu ifade etmektedir (Özdamar, 2016: 129). Bu durum ölçeğin toplam puanı üzerinden değerlendirme yapılabileceğini göstermektedir.

Çizelge 3.10. Faizsiz finansal davranış ölçeğinin güvenilirlik katsayılarına ilişkin analiz sonuçları

Faktörler ve Maddeler	Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı
Faktör 1		
D13		.926
D9		.912
D8	.898	.910
D4		.912
D7		.919
Faktör 2		
D10		.924
D6		.915
D3	.882	.909
D11		.913
D12		.927
Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği*	.925	

Tukey Testi: $p=0.063$, *: Ölçeğe ilişkin tüm maddeler Ek 1’de sunulmuştur.

Yapılan analizlerin sonuçları, geliştirilen iki faktörlü “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

3.5.1.3.2. Faizsiz Finansal Bilgi Testi: Geçerlik ve Güvenirlik

Bireylerin faizsiz finansa yönelik bilgi düzeylerini ölçmek amacı ile geliştirilen “Faizsiz Finans Bilgi Testi”nin, geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olup olmadığını belirlemek üzere formda yer alan maddeler analiz edilmiştir. Maddelerin geçerliğini ve güvenilirliğini analiz etmeyi amaçlayan madde analizi kapsamında, öncelikle güçlük indeksleri ve ayırt edicilik indeksleri hesaplanmış, sonrasında güvenilirlik düzeyi hesaplanmıştır.

Literatürde, “1” ve “0” şeklinde puanlamanın yapıldığı maddelere ilişkin analiz sürecinde çeşitli hesaplama yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. En yaygın kullanım alanına sahip iki yöntem ise; “Basit Yöntem” ve “Henryson Yöntemi”dir. Hesaplama sürecine dahil edilen katılımcı sayısı, söz konusu iki madde analiz yönteminin farklılaştığı noktayı temsil etmektedir. “Basit Yöntem”, tüm katılımcıların en başarılı %27’lik üst ve en başarısız %27’lik alt gruplara ayrılarak, %54’lük bölümünün analize dahil edildiği bir süreci kapsamaktadır. “Henryson Yöntemi” ise ölçüme konu olan tüm katılımcılar analize dahil edildiği bir süreci kapsamaktadır (Hasançebi vd., 2020: 225).

Henryson Yöntemi, az sayıda katılımcıdan oluşan örneklem üzerinde dahi güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu yöntemde “Madde Güçlük İndeksi”, maddeyi doğru yanıtlayanların ölçüme konu olan tüm katılımcıların sayısına oranlanması ile elde edilmektedir. “0 ile 1” arasında değerler alabilen indeks, “0”a yaklaştıkça maddenin zor, “1”e yaklaştıkça maddenin kolay bir madde olduğu şeklinde değerlendirme yapılmaktadır. Bu yöntemde göre madde güçlük indeksi formülü şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$P = \frac{N_a}{N}$$

Formülde,

N_a : Doğru yanıtlayan kişi sayısı

N : Toplam kişi sayısıdır.

“Basit Yöntem”de “Madde Güçlük İndeksi” hesaplaması yapabilmek için katılımcıların alt ve üst gruplara ayrılması gerekmektedir. Bu yöntemde göre madde güçlük indeksi formülü şu şekilde hesaplanmaktadır (Hasançebi vd., 2020: 225-226);

$$p_j = \frac{\text{Maddeyi üst grupta doğru cevaplayan kişi sayısı} + \text{Maddeyi alt grupta doğru cevaplayan kişi sayısı}}{\text{Üst gruptaki kişi sayısı} + \text{Alt gruptaki kişi sayısı}}$$

Bahsedilen her iki yöntemle de elde edilen madde güçlük indeks değerleri Çizelge 3.11.'de yer alan değerlendirmeler yardımıyla yorumlanmaktadır.

Çizelge 3.11. Madde güçlük indeksine göre maddelerin yorumlanması

Madde Güçlük İndeksi Sınırları	Maddenin Yorumu
0.29 ve altında	Zor
0.30-0.49	Orta Güçlükte
0.50-0.69	Kolay
0.70-1	Çok Kolay

Kaynak: Hasacebi vd., 2020: 226

Güçlük indeksi, maddenin her bir katılımcıya zor veya kolay gelme düzeyini derecelendirilerek maddeye ilişkin değerlendirme sunmaktadır. Güçlük indeksine ilişkin beklenen değer genellikle 0,50 olmasıdır. Bununla birlikte, test içerisinde yer alan tüm maddelerin aynı güçlük indeksi düzeyinde olacak şekilde hazırlanmaması, her güçlük düzeyinden maddelerin bulunması önerilmektedir (Hasacebi vd., 2020: 225).

Bilgi testinde yer alan; faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin bilgilerden oluşan (temel düzey)19 maddenin ve faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere ilişkin bilgilerden oluşan (ileri düzey) 9 maddenin, her iki yöntemle göre madde güçlük indeksleri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 3.12.'de sunulmuştur.

Bireylerin temel düzey ve ileri düzey faizsiz finans bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla oluşturulan “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”nde yer alan maddelerin güçlük indeksleri Çizelge 3.11. yardımıyla yorumlandığında, bilgi testinin her güçlük düzeyinde maddelerden oluştuğu görülmektedir.

Çizelge 3.12. Madde güçlük indeksi analiz sonuçları

Maddeler	Basit Yönteme Göre Maddelerin Güçlük İndeksi	Henryson Yöntemine Göre Maddelerin Güçlük İndeksi	Maddelerin Değerlendirilmesi
B1	0.66	0.73	Kolay/Çok Kolay
B2	0.57	0.64	Kolay
B3	0.47	0.42	Kolay
B4	0.57	0.59	Kolay
B5	0.74	0.74	Çok Kolay
B6	0.65	0.66	Kolay
B7	0.66	0.70	Çok Kolay
BK1	0.56	0.64	Kolay/Çok Kolay
BK2	0.61	0.68	Kolay/Çok Kolay
BK3	0.54	0.48	Kolay
BK4	0.50	0.51	Kolay
BK5	0.52	0.47	Kolay
BK6	0.71	0.77	Çok Kolay
BK7	0.48	0.33	Orta Güçlükte
BK8	0.44	0.44	Orta Güçlükte/Kolay
BK9	0.47	0.49	Orta Güçlükte/Kolay
BK10	0.24	0.24	Zor
BK11	0.75	0.81	Çok Kolay
BK12	0.66	0.71	Çok Kolay
BÜ1	0.53	0.55	Kolay
BÜ2	0.59	0.63	Kolay
BÜ3	0.53	0.51	Kolay
BÜ4	0.40	0.30	Orta Güçlükte
BÜ5	0.39	0.31	Orta Güçlükte
BÜ6	0.49	0.44	Orta Güçlükte
BÜ7	0.52	0.46	Kolay
BÜ8	0.75	0.81	Çok Kolay
BÜ9	0.33	0.26	Orta Güçlükte/Zor

Madde güçlüklerinin analiz edilmesinin ardından, maddelerin geçerliğine ilişkin kanıt sunan ayırt edicilik indeksi analiz edilmiştir. Ayırt edicilik indeksi, bir maddenin bilenle bilmeyeni birbirinden ayırt edebilme düzeyi hakkında bilgi

sunmaktadır. “-1 ile +1” arasında değerler alabilen ayırt edicilik indeksinin; “0”a yaklaşması durumunda maddenin bilenle bilmeyeni ayırt ediciliğinin düşük, “1”e yaklaşması durumunda ise maddenin bilenle bilmeyeni birbirinden ayırt etme derecesinin yüksek olduğu şeklinde değerlendirme yapılmaktadır. Ayırt edicilik indeksi; korelasyon katsayıları yardımıyla hesaplanabilmektedir. Bu şekildeki hesaplama yöntemi olarak ifade edilen “Henryson Yöntemi”ne göre madde güçlük indeksi formülü şu şekilde hesaplanmaktadır (Hasançebi vd., 2020: 226):

$$r_{jx} = \frac{\bar{X}(d) - \bar{X}}{S_x} \sqrt{\frac{p_j}{q_j}}$$

Formülde,

$\bar{X}(d)$: Maddeye doğru cevap veren katılımcıların puanlarının ortalamasını

\bar{X} : Bütün katılımcıların puanlarının aritmetik ortalamasını

S_x : Test puanlarının standart sapmasını

p_j : Madde güçlüğü

q_j : 1- p_j

temsil etmektedir.

Bir diğer yöntem olan “Basit Yöntem”e göre ayırt edicilik indeksi, katılımcıların en başarılı üst ve en başarısız alt gruplara ayrılması ile hesaplanmaktadır. Bu yöntemle göre madde güçlük indeksi şu şekilde hesaplanmaktadır (Hasançebi vd., 2020: 226):

$$a_j = \frac{\text{Maddeyi üst grupta doğru cevaplayan kişi sayısı} - \text{Maddeyi alt grupta doğru cevaplayan kişi sayısı}}{\text{Herhangi bir gruptaki kişi sayısı}}$$

Bahsedilen her iki yöntemle de elde edilen madde ayırt edicilik indeks değerleri Çizelge 3.13.’te yer alan değerlendirmeler yardımıyla yorumlanmaktadır

Çizelge 3.13. Madde ayırt edicilik indeksine göre maddelerin yorumlanması

Madde Ayırt Edicilik İndeksi Sınırları	Maddenin Yorumu
0.40 ve daha büyük	Çok iyi madde
0.30-0.39	Oldukça iyi ama yine de geliştirilebilir
0.20-0.29	Düzeltilmeli ve geliştirilmeli
0.19 ve daha küçük	Çok zayıf, çıkarılmalı

Kaynak: Hasançebi vd., 2020: 226

Çizelge 3.14.’te “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”nin madde ayırt edicilik analiz sonuçları yer almaktadır. Maddelerin ayırt edicilik indeksleri Çizelge 3.13. yardımıyla yorumlanmıştır. Çizelgeye göre madde ayırt ediciliği .19’un altında olan madde olmadığı ve dolayısıyla testten çıkarılması gereken maddenin olmadığı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda bilgi testinin ortalama ayırt edicilik düzeyinin, her iki yöneme göre .40’ın üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayalı olarak testin ayırt ediciliğinin çok iyi düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 3.14. Madde ayırt edicilik analizi sonuçları

Maddeler*	Basit Yönteme Göre Maddelerin Ayırt Edicilik İndeksi	Henryson Yöntemine Göre Maddelerin Ayırt Edicilik İndeksi	Maddelerin Değerlendirilmesi
B1	0.57	0.48	Çok iyi madde
B2	0.67	0.56	Çok iyi madde
B3	0.46	0.43	Çok iyi madde
B4	0.78	0.64	Çok iyi madde
B5	0.48	0.46	Çok iyi madde
B6	0.37	0,33	Oldukça iyi ama yine de geliştirilebilir
B7	0.39	0,34	Oldukça iyi ama yine de geliştirilebilir
BK1	0.76	0.63	Çok iyi madde
BK2	0.78	0.65	Çok iyi madde
BK3	0.70	0.57	Çok iyi madde
BK4	0.85	0.65	Çok iyi madde
BK5	0.70	0.57	Çok iyi madde

BK6	0.50	0.48	Çok iyi madde
BK7	0.70	0.59	Çok iyi madde
BK8	0.81	0.67	Çok iyi madde
BK9	0.76	0.64	Çok iyi madde
BK10	0.32	0.33	Oldukça iyi ama yine de geliştirilebilir
BK11	0.50	0.57	Çok iyi madde
BK12	0.69	0.57	Çok iyi madde
BÜ1	0.91	0.73	Çok iyi madde
BÜ2	0.78	0.64	Çok iyi madde
BÜ3	0.91	0.69	Çok iyi madde
BÜ4	0.80	0.66	Çok iyi madde
BÜ5	0.78	0.64	Çok iyi madde
BÜ6	0.80	0.63	Çok iyi madde
BÜ7	0.89	0.68	Çok iyi madde
BÜ8	0.46	0.47	Çok iyi madde
BÜ9	0.56	0.52	Çok iyi madde
Tüm Test	0.67	0.57	Çok iyi

*: Teste ilişkin tüm maddeler Ek 1’de sunulmuştur.

Madde analizi sonucunda, geçerliğe ilişkin gerekli şartları sağlayan bilgi testinin güvenilirliği analiz edilmiştir. “1” ve “0” şeklinde puanlamanın yapıldığı durumlarda güvenilirlik katsayısı Kuder ve Richardson tarafından geliştirilen “KR-20 ve KR-21” formülü ile hesaplanmaktadır. Testi oluşturan maddelerin güçlük dereceleri biliniyorsa ve birbirinden farklı ise KR-20 formülü kullanılmaktadır. Maddelerin güçlük dereceleri bilinmiyor ve aynı olduğu varsayılıyor ise KR-21 formülü kullanılmaktadır (Özdamar, 2016: 114-116). Elde edilen güvenilirlik düzeyleri Çizelge 3.15.’te sunulduğu şekliyle değerlendirilmektedir.

Çizelge 3.15. KR-20 güvenilirlik düzeyi değerlendirmesi

KR-20 Sınırları	Güvenilirlik Düzeyi
KR-20 < 0.40	Güvenilir olmayan test
0.40 ≤ KR-20 < 0.50	Çok düşük güvenilirlikte test
0.50 ≤ KR-20 < 0.60	Düşük güvenilirlikte test

$0.60 \leq KR-20 < 0.70$	Yeterli güvenilirlikte test
$0.70 \leq KR-20 < 0.90$	Yüksek güvenilirlikte test
$KR-20 \geq 0.90$	Çok yüksek güvenilirlikte test

Kaynak: Özdamar, 2016: 115

Bilgi testini oluşturan maddelerin güçlük dereceleri birbirinden farklı olduğu için testin güvenilirliğini belirlemek üzere KR-20 formülü kullanılmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 3.16.'da sunulmuştur. Yapılan hesaplamada; faizsiz finans ve bankacılık bilgisi bölümüne ilişkin KR-20: 0.876, faizsiz finans ürün, araç ve hizmet bilgisi bölümüne ilişkin KR-20: 0.882 ve bilgi testinin tamamına ilişkin KR-20 ise 0.921 olarak elde edilmiştir. Bu değer Çizelge 3.15. göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, bilgi testinin çok yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3.16. Faizsiz finansal bilgi testi güvenilirlik analizi sonuçları

	KR-20	Güvenirlik Düzeyi
Faizsiz Finansal Bilgi Testi	0.921	Çok yüksek güvenilirlikte test
Faizsiz Finans ve Bankacılık Bilgisi	0.876	Yüksek güvenilirlikte test
Faizsiz Finans Ürün, Araç ve Hizmet Bilgisi	0.882	Yüksek güvenilirlikte test

Analiz kapsamında elde edilen bulgulara göre, “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”nin geçerli ve güvenilir bir test olduğu ve bu hali ile uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.2. Ölçek Uyarlama Süreci

Türkiye’de geçerliği ve güvenilirliği saptanarak geliştirilen ölçüm araçlarının, Malezya’da uygulanabilirliğini test etmek amacıyla ölçek uyarlama sürecine ilişkin gerekli adımlar izlenmiştir. Ölçüm araçlarının Malezya’da uygulanmak üzere İngilizceye uyarlanması sürecinde, Hambleton ve Patsula (1999) tarafından belirtilen

ölçek uyarlama aşamaları dikkate alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle, alan yazında her iki kültüre yönelik çalışmalar incelenmiş ve alan uzmanları ile görüşülerek ölçüme konu olan kavramın her iki kültürde de karşılık bulduğu noktada hemfikir olunmuştur. Böylelikle, çalışma kapsamında öncelikle Türkiye’de AFA ile keşfedilen ölçüm araçlarının Malezya’da uygulanmak üzere İngilizceye uyarlanmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

Ölçeklerin Malezya’ya uyarlanması adına öncelikle orijinal form, 2 uzman kontrolünde İngilizceye çevrilmiştir. Çevrilen formun dilsel geçerliği değerlendirildikten sonra kültürel geçerliğinin değerlendirilmesi adına, her iki dili ve kültürü bilen, araştırılan konunun alanına hakim 2 uzmanın değerlendirmesine sunulmuştur. Böylelikle uzmanlardan, çevirisi yapılan araştırma formunun orijinal (Türkçe) araştırma formu ile eşdeğerliliğine ilişkin incelemelerde bulunmaları istenmiş, görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Önerilen düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin ardından, dilsel ve kültürel geçerliği sağlanan formun son hali 2 dil uzmanı tarafından tekrar Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevrilen formun son hali ile orijinal Türkçe form karşılaştırılarak anlam ve ifade uygunluğu değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonrasında İngilizce formun son halinin Malezya’da veri toplamak üzere kullanılmasına karar verilmiştir.

Çokluk, Şekercioğlu ve Büyükoztürk (2018: 283-284), kültürlerarası ölçek uyarlama çalışmalarında ölçeğin hedef kültürdeki faktör yapısının belirlenebilmesi için analiz sürecine öncelikle “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” ile başlanmasını önermektedirler. Söz konusu DFA kapsamında, ölçeğin faktör yapısına ilişkin model yeterli uyumu vermiyor ve doğrulanmıyor ise bir başka ifade ile yapı geçerliği sağlanmıyor ise AFA ile analiz sürecine devam edilmesi ve hedef kültürdeki faktör yapısının keşfedilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, Malezya’da uyarlama çalışması kapsamındaki yapı geçerliği analizlerine DFA ile başlanmıştır.

3.5.2.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Sosyal bilimlerde araştırmacılar, yaptıkları çalışmalarda yapıları ölçmek için genellikle daha önce geliştirilmiş ölçekleri tercih etmektedirler. Bu durumda daha önce geliştirilen ölçeğin, araştırmacının yürüttüğü çalışmada seçilen örneklem için uygun

olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. DFA, bu noktada başvuru bir analiz yöntemidir. DFA, daha önce geçerliği ve güvenilirliği keşfedilmiş bir ölçeğin yeni veri ile doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek amacıyla kullanılan çok değişkenli bir yapı geçerlik analizidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 342).

Bu çalışma kapsamında; örnekleme temsil etme gücüne sahip 200 kişilik bir grup üzerinde, Türkiye’de AFA ile daha önce keşfedilen ölçüm araçlarına ilişkin yapıların, Malezya’da doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek amacıyla DFA uygulanmıştır. Araştırma kapsamında DFA, AMOS programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. AMOS programı, daha önce keşfedilen yapının doğruluğunu test etmek üzere DFA kapsamında çok sayıda uyum iyiliği indeksi hesaplamaktadır. Analiz edilen modeli açıklamak üzere bu indekslerin en az 4 en fazla 8 tanesi değerlendirmeye alınmaktadır. Literatürde, değerlendirmeye alınması gereken uyum iyiliği indekslerinin hangileri olduğu hakkında ortak bir fikir bulunmamaktadır. Ortak kabul gören fikir ise uyum iyiliği indekslerinin tamamının kullanılmasının uygun olmadığı şeklindedir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006: 77). Bununla birlikte, değerlendirmeye alınan uyum iyiliği indekslerinin her birinin güçlü ve zayıf yönleri olduğundan, analiz edilen modeli açıklamada yalnızca tek bir indekse bakılarak karar verilmemesi gerektiği önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 345).

Bu çalışma kapsamında, DFA ile modeli açıklamak üzere en çok kullanılan; “CMIN(χ^2)/df, RMSEA, CFI, AGFI, GFI, IFI, TLI” uyum iyiliği indeksleri değerlendirmeye alınmıştır. Bu uyum iyiliği indekslerine ilişkin genel kabul gören kritik değerler ise Çizelge 3.17.’de sunulmuştur.

Çizelge 3.17. Uyum iyiliği indekslerinin model değerlendirme kritik değerleri

İdeal-Mükemmel Uyum	Yeterli Uyum
$0 \leq \chi^2/df \leq 3$	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$
GFI $\geq 0,90$	GFI $\geq 0,80$
AGFI $\geq 0,95$	AGFI $\geq 0,85$
CFI $\geq 0,95$	CFI $\geq 0,85$
TLI $\geq 0,95$	TLI $\geq 0,80$

IFI \geq 0,95	IFI \geq 0,90
NFI \geq 0,95	NFI \geq 0,80
$0 \leq$ RMSEA \leq 0,05	$0,05 <$ RMSEA \leq 0,08

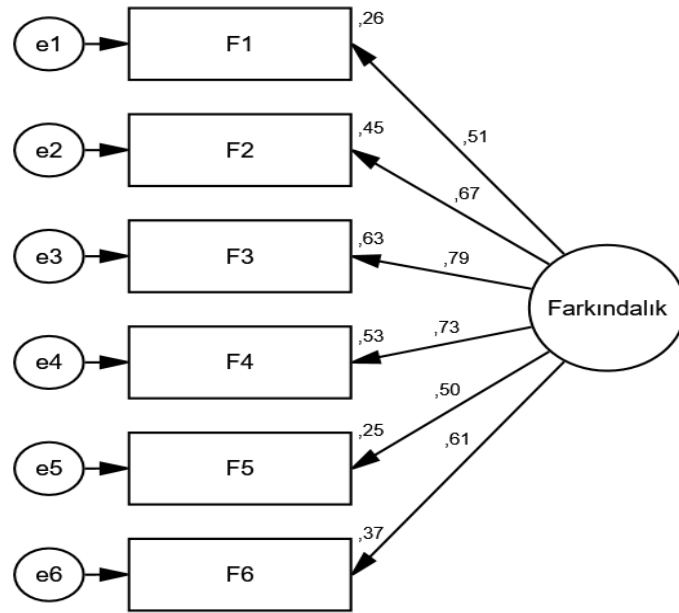
Kaynak: Simon vd., 2010: 239; Bentler, 1980; Hu ve Bentler, 1999.

AFA ile geçerliği ve güvenirliği test edilmiş olan her bir ölçek için DFA yapılmış ve modelin uyumu Çizelge 3.17.'de sunulan kritik değerler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

3.5.2.1.1. Faizsiz Finansal Farkındalık: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen DFA sonucunda uyum iyiliği indeksleri: [CMIN (χ^2)= 18,353; df= 9; χ^2 /df= 2,039; RMSEA= 0,07; CFI= 0,971; AGFI= 0,927; IFI=0,972; TLI=0,952 ve GFI= 0,969] olarak elde edilmiştir. Elde edilen uyum iyiliği indekslerinin Çizelge 3.17.'de sunulan istenilen sınırlar içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Yapılan değerlendirme kapsamında, modelin test edilen veri ile iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Tahmin değerlerine ilişkin değerlendirmede ise bütün değişkenlerin anlamlı ($p < 0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında, modelden çıkarılması gereken maddenin olmadığı tespit edilmiştir.

Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin birinci düzey DFA kapsamında AMOS programında çizilen tek faktörlü model Şekil 3.5.'te sergilenmektedir.

Şekil 3.5. Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin DFA modeli

Faizsiz finansal farkındalık ölçeğine ilişkin DFA sonuçları Çizelge 3.18.'de sunulmaktadır. Analiz sonucunda, maddelere ilişkin standart yol katsayılarının 0.496 ile 0.793 arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. Analizde elde edilen tüm maddelere ilişkin katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3.18. Faizsiz finansal farkındalık ölçeği DFA sonuçları

			β^0	β^1	S.H.	Test İstatistiği	p	R^2
F6	<---	Farkındalık	0,612	1				0,374
F1	<---	Farkındalık	0,512	0,854	0,143	5,958	***	0,262
F2	<---	Farkındalık	0,670	1,204	0,165	7,309	***	0,449
F3	<---	Farkındalık	0,793	1,294	0,160	8,072	***	0,629
F4	<---	Farkındalık	0,725	1,179	0,153	7,700	***	0,526
F5	<---	Farkındalık	0,496	0,827	0,143	5,805	***	0,246

β^0 : Standart Katsayı; β^1 : Standartlaştırılmamış Katsayı; S.H.: Standart Hata; ***: $p < 0,001$

DFA kapsamında elde edilen bulgulara göre, tek faktörlü 6 maddelik faizsiz finansal farkındalık ölçeğinin bu hali ile Malezya'da uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

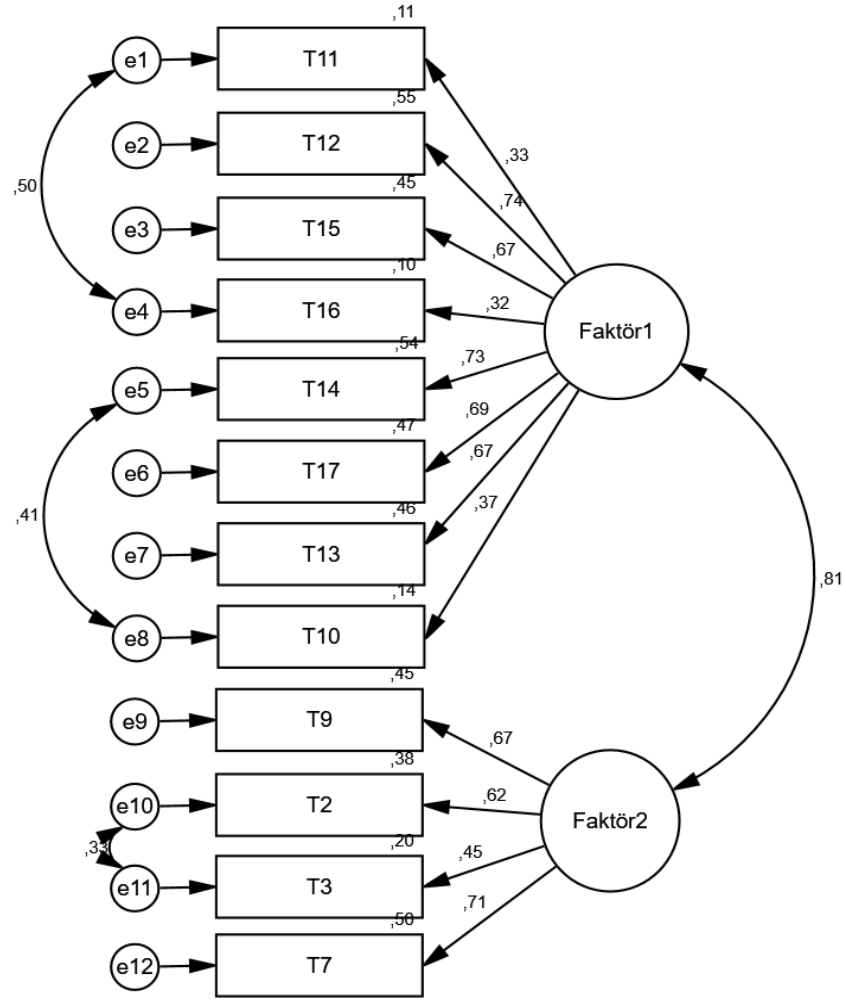
3.5.2.1.2. Faizsiz Finansal Tutum: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen DFA sonucunda uyum iyiliği indeksleri: [CMIN (χ^2)= 197,574; df= 53; χ^2 /df= 3,728; RMSEA= 0,11; CFI= 0,816; AGFI= 0,800; IFI= 0,819; TLI= 0,771 ve GFI= 0,864] olarak elde edilmiştir. Elde edilen AGFI, CFI, IFI, TLI, RMSEA uyum iyiliği indekslerinin Çizelge 3.17.'de sunulan kabul edilen sınırlar içerisinde yer almadıkları görülmüştür. Tahmin değerlerine ilişkin değerlendirmede ise bütün değişkenlerin anlamlı ($p<0,001$) olduğu ve modelden çıkarılması gereken maddenin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında, modifikasyon indeksleri incelenmiştir.

Modifikasyon indeksleri, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilen sınırlar içerisinde yer almadığı durumlarda incelenmesi gereken değerlerdir. Bu değerler modelin daha iyi uyum sağlaması adına yapılabilecek hata düzeltmelerine ilişkin fikir vermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 366). Hata düzeltmeleri, birbiri ile ilişkili olan maddelerin(değişkenlerin) hatalarının da birbiri ile ilişkili olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Hata terimlerinin birbiri ile ilişkilendirilmesi üzerine kurulu olan modifikasyon önerilerinin uygulanması, modelin uyum iyiliğini artıracak mantığına dayanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 352).

Model kapsamında önerilen e1-e4, e5-e8 ve e10-e11 üç modifikasyon önerisi dikkate alınmış ve uygulanmıştır. Modifikasyon sonrası elde edilen uyum iyiliği indeksleri: [CMIN (χ^2)= 95,120; df= 50; χ^2 /df= 1,902; RMSEA= 0,06; CFI= 0,943; AGFI= 0,891; IFI= 0,944; TLI= 0,924 ve GFI= 0,930] olarak elde edilmiştir. Elde edilen uyum iyiliği indekslerinin Çizelge 3.17.'de sunulan istenilen sınırlar içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Yapılan değerlendirme kapsamında, modelin test edilen veri ile modifikasyon sonrasında iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin birinci düzey DFA kapsamında AMOS programında çizilen iki faktörlü model Şekil 3.6.'da sergilenmektedir.

Şekil 3.6. Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin DFA modeli

Faizsiz finansal tutum ölçeğine ilişkin DFA sonuçları Çizelge 3.19.'da sunulmaktadır. Analiz sonucunda, maddelere ilişkin standart yol katsayılarının 0.317 ile 0.740 arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. Analizde elde edilen tüm maddelere ilişkin katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3.19. Faizsiz finansa yönelik tutum ölçeği DFA sonuçları

			β^0	β^1	S.H.	Test İstatistiği	<i>p</i>	R ²
T11	<---	Faktör1	0,331	1				0,109
T12	<---	Faktör1	0,740	1,527	0,353	4,325	***	0,548
T15	<---	Faktör1	0,673	1,436	0,339	4,239	***	0,452
T16	<---	Faktör1	0,317	1,006	0,226	4,458	***	0,101
T14	<---	Faktör1	0,733	1,820	0,422	4,317	***	0,537
T17	<---	Faktör1	0,688	2,116	0,497	4,261	***	0,473
T13	<---	Faktör1	0,675	1,160	0,273	4,243	***	0,455
T10	<---	Faktör1	0,373	1,006	0,295	3,412	***	0,139
T9	<---	Faktör2	0,669	1				0,447
T2	<---	Faktör2	0,616	0,972	0,140	6,932	***	0,379
T3	<---	Faktör2	0,446	0,979	0,188	5,213	***	0,199
T7	<---	Faktör2	0,709	0,866	0,113	7,651	***	0,502

β^0 :Standart Katsayı; β^1 :Standartlaştırılmamış Katsayı; S.H.: Standart Hata; ***.*p*<0,001

DFA kapsamında elde edilen bulgulara göre, iki faktörlü 12 maddelik faizsiz finansal tutum ölçeğinin bu hali ile Malezya’da uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

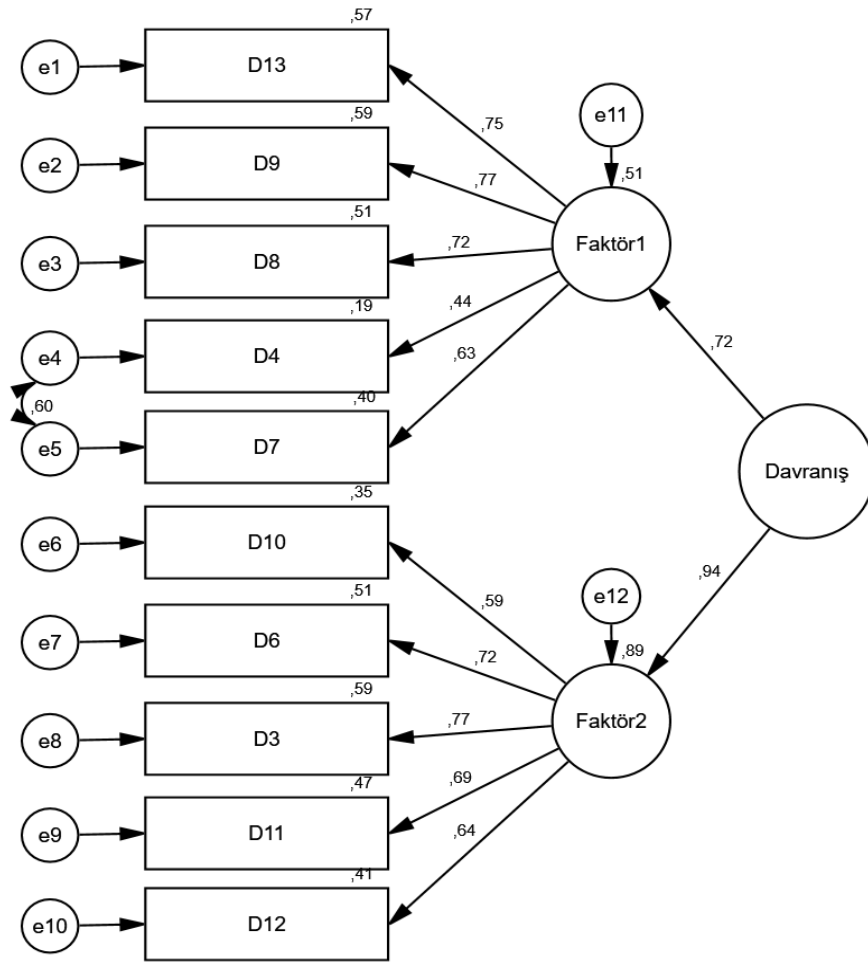
3.5.2.1.3. Faizsiz Finansal Davranış: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen DFA sonucunda uyum iyiliği indeksleri: [CMIN (χ^2)= 132,120; df= 34; χ^2 /df= 3,886; RMSEA= 0,12; CFI= 0,871; AGFI= 0,814; IFI= 0,873; TLI= 0,830 ve GFI= 0,885] olarak elde edilmiştir. Elde edilen RMSEA, AGFI, IFI uyum iyiliği indekslerinin Çizelge 3.17.’de sunulan kabul edilen sınırlar içerisinde yer almadıkları görülmüştür. Tahmin değerlerine ilişkin değerlendirmede ise bütün değişkenlerin anlamlı (*p*<0,001) olduğu ve modelden çıkarılması gereken maddenin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında, modifikasyon indeksleri incelenmiştir.

Model kapsamında önerilen e4-e5 hata terimleri arasındaki modifikasyon önerisi dikkate alınmış ve uygulanmıştır. Modifikasyon sonrası elde edilen uyum iyiliği indeksleri: [CMIN (χ^2)= 55,895; df= 33; χ^2 /df= 1,694; RMSEA= 0,05; CFI= 0,970; AGFI= 0,911; IFI=0,970; TLI=0,959 ve GFI= 0,947] olarak elde edilmiştir.

Elde edilen uyum iyiliği indekslerinin Çizelge 3.17.'de sunulan istenilen sınırlar içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Yapılan değerlendirme kapsamında, modelin test edilen veri ile modifikasyon sonrasında iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin iki faktörün bir üst yapıyı temsil ettiği ikinci düzey DFA* kapsamında AMOS programında çizilen iki faktörlü model Şekil 3.7.'de sergilenmektedir.

Şekil 3.7. Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin DFA modeli

*Davranış ölçeğinin, AFA sonucunda iki faktörlü ve toplam puan alınabilir bir ölçek olarak keşfedilmiş olmasından dolayı faktörlerin bir üst yapıyı temsil ettiği ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ilişkin gösterim sergilenmiştir. İki faktörlü birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği değerleri ve tahmin değerleri sonuçları ayrıdır.

Faizsiz finansal davranış ölçeğine ilişkin DFA sonuçları Çizelge 3.20.'de sunulmaktadır. Analiz sonucunda, maddelere ilişkin standart yol katsayılarının 0.441 ile 0.767 arasında değişen değerler aldığı tespit edilmiştir. Analizde elde edilen tüm maddelere ilişkin katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3.20. Faizsiz finansal davranış ölçeği DFA sonuçları

			β^0	β^1	S.H.	Test İstatistiği	p	R^2
Faktör1	<---	Davranış	0,718	1				0,515
Faktör2	<---	Davranış	0,942	1				0,887
D13	<---	Faktör1	0,753	1,091	0,133	8,205	***	0,567
D9	<---	Faktör1	0,767	1,224	0,148	8,293	***	0,588
D8	<---	Faktör1	0,717	1,177	0,148	7,947	***	0,514
D4	<---	Faktör1	0,441	0,727	0,093	7,843	***	0,194
D7	<---	Faktör1	0,634	1				0,402
D10	<---	Faktör2	0,593	0,913	0,131	6,967	***	0,352
D6	<---	Faktör2	0,716	1,056	0,131	8,053	***	0,512
D3	<---	Faktör2	0,766	1,057	0,125	8,426	***	0,587
D11	<---	Faktör2	0,686	0,997	0,128	7,806	***	0,470
D12	<---	Faktör2	0,641	1				0,411

β^0 : Standart Katsayı; β^1 : Standartlaştırılmamış Katsayı; S.H.: Standart Hata; ***: $p < 0,001$

DFA kapsamında elde edilen bulgulara göre, iki faktörlü 10 maddelik faizsiz finansal davranış ölçeğinin bu hali ile Malezya'da uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.2.2. Faizsiz Finansal Bilgi Testi: Geçerlik ve Güvenirlik

Bireylerin faizsiz finansa yönelik bilgi düzeylerini ölçmek amacı ile geliştirilen "Faizsiz Finans Bilgi Testi"nin, Malezya'da geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olup olmadığını belirlemek üzere formda yer alan maddeler analiz edilmiştir. Maddelerin geçerliliğini ve güvenilirliğini analiz etmeyi amaçlayan madde analizi kapsamında, öncelikle güçlük indeksleri ve ayırt edicilik indeksleri hesaplanmış, sonrasında güvenilirlikleri hesaplanmıştır.

Faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin bilgilerden ve faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere ilişkin bilgilerden oluşan testin, Basit Yöntem ve Henryson Yöntemi'ne göre madde güçlük indeksleri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 3.21.'de sunulmuştur.

Bireylerin temel düzey ve ileri düzey faizsiz finans bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla oluşturulan "Faizsiz Finansal Bilgi Testi"nde yer alan maddelerin güçlük indeksleri Çizelge 3.11. yardımıyla yorumlandığında, bilgi testinin Kolay ve Orta güçlük düzeyinde maddelerden oluştuğu görülmektedir.

Çizelge 3.21. Madde güçlük indeksi analiz sonuçları

Maddeler	Basit Yönteme Göre Maddelerin Güçlük İndeksi	Henryson Yöntemine Göre Maddelerin Güçlük İndeksi	Maddelerin Değerlendirilmesi
B1	0.81	0.88	Çok Kolay
B2	0.77	0.78	Çok Kolay
B3	0.61	0.68	Kolay
B4	0.80	0.86	Çok Kolay
B5	0.67	0.65	Kolay
B6	0.54	0.49	Kolay/Orta Güçlükte
B7	0.56	0.63	Kolay
BK1	0.77	0.82	Çok Kolay
BK2	0.71	0.76	Çok Kolay
BK3	0.48	0.43	Orta Güçlükte
BK4	0.62	0.66	Kolay
BK5	0.61	0.63	Kolay
BK6	0.75	0.83	Çok Kolay
BK7	0.62	0.69	Kolay
BK8	0.70	0.64	Çok Kolay/Kolay
BK9	0.52	0.53	Kolay
BK10	0.38	0.34	Orta Güçlükte
BK11	0.75	0.83	Çok Kolay
BK12	0.57	0.58	Kolay
BÜ1	0.69	0.77	Çok Kolay
BÜ2	0.56	0.62	Kolay
BÜ3	0.56	0.62	Kolay

BÜ4	0.56	0.55	Kolay
BÜ5	0.60	0.53	Kolay
BÜ6	0.76	0.84	Çok Kolay
BÜ7	0.57	0.48	Kolay/Orta Güçlükte
BÜ8	0.54	0.61	Kolay
BÜ9	0.52	0.38	Kolay/Orta Güçlükte
BÜ10	0.52	0.40	Kolay/Orta Güçlükte
BÜ11	0.56	0.52	Kolay
BÜ12	0.60	0.64	Kolay

Madde güçlüklerinin analiz edilmesinin ardından, maddelerin geçerliğine ilişkin kanıt sunan ayırt edicilik indeksi Basit Yöntem ve Henryson Yöntemi'ne göre analiz edilmiştir. Çizelge 3.22.'de "Faizsiz Finansal Bilgi Testi"nin madde ayırt edicilik analiz sonuçları yer almaktadır. Maddelerin ayırt edicilik indeksleri Çizelge 3.13. yardımıyla yorumlandığında, madde ayırt ediciliği .19'un altında olan madde olmadığı ve dolayısıyla testten çıkarılması gereken maddenin de olmadığı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda bilgi testinin ortalama ayırt edicilik düzeyinin, her iki yöneme göre .40'ın üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayalı olarak testin ayırt ediciliğinin çok iyi düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 3.22. Madde ayırt edicilik analizi sonuçları

Maddeler	Basit Yönteme Göre Maddelerin Ayırt Edicilik İndeksi	Henryson Yöntemine Göre Maddelerin Ayırt Edicilik İndeksi	Maddelerin Değerlendirilmesi
B1	0.39	0.59	Çok iyi madde
B2	0.46	0.52	Çok iyi madde
B3	0.74	0.63	Çok iyi madde
B4	0.41	0.57	Çok iyi madde
B5	0.59	0.50	Çok iyi madde
B6	0.52	0.41	Çok iyi madde
B7	0.54	0.45	Çok iyi madde
BK1	0.46	0.52	Çok iyi madde
BK2	0.54	0.54	Çok iyi madde
BK3	0.67	0.52	Çok iyi madde
BK4	0.65	0.59	Çok iyi madde

BK5	0.52	0.45	Çok iyi madde
BK6	0.43	0.43	Çok iyi madde
BK7	0.50	0.44	Çok iyi madde
BK8	0.44	0.40	Çok iyi madde
BK9	0.48	0.42	Çok iyi madde
BK10	0.57	0.46	Çok iyi madde
BK11	0.43	0.56	Çok iyi madde
BK12	0.41	0.43	Çok iyi madde
BÜ1	0.57	0.53	Çok iyi madde
BÜ2	0.85	0.71	Çok iyi madde
BÜ3	0.87	0.72	Çok iyi madde
BÜ4	0.83	0.68	Çok iyi madde
BÜ5	0.80	0.65	Çok iyi madde
BÜ6	0.48	0.52	Çok iyi madde
BÜ7	0.81	0.65	Çok iyi madde
BÜ8	0.93	0.72	Çok iyi madde
BÜ9	0.89	0.68	Çok iyi madde
BÜ10	0.89	0.66	Çok iyi madde
BÜ11	0.83	0.62	Çok iyi madde
BÜ12	0.76	0.61	Çok iyi madde
Tüm Test	0.62	0.55	Çok iyi

Madde analizi sonucunda geçerliğe ilişkin gerekli şartları sağlayan bilgi testinin, güvenilirliği analiz edilmiştir. Bilgi testini oluşturan maddelerin günlük dereceleri birbirinden farklı olduğu için testin güvenilirliğini belirlemek üzere KR-20 formülü kullanılmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 3.23.'te sunulmuştur. Yapılan hesaplamada; faizsiz finans ve bankacılık bilgisi bölümüne ilişkin KR-20: 0.869, faizsiz finans ürün, araç ve hizmet bilgisi bölümüne ilişkin KR-20: 0.925 olarak elde edilmiştir.

Çizelge 3.23. Faizsiz finansal bilgi testi güvenilirlik analizi sonuçları

	KR-20	Güvenirlilik Düzeyi
Faizsiz Finansal Bilgi Testi	0.924	Çok yüksek güvenirlilikte test

Faizsiz Finans ve Bankacılık Bilgisi	0.869	Yüksek güvenilirlikte test
Faizsiz Finans Ürün, Araç ve Hizmet Bilgisi	0.925	Çok yüksek güvenilirlikte test

Faizsiz finansal bilgi testinin tamamına ilişkin KR-20 düzeyi 0.924 olarak elde edilmiştir. Bu değer Çizelge 3.15. göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, bilgi testinin çok yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz kapsamında elde edilen bulgulara göre, “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”nin geçerli ve güvenilir bir test olduğu ve Malezya’da uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Geliştirilen ölçüm aracı ile toplanan veriler ışığında, araştırmanın ikincil amacına yönelik olarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Bu çalışmanın ikincil amacına istinaden üç temel hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezler:

- *Faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.*
- *Faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, Türkiye ve Malezya arasında anlamlı farklılık göstermektedir.*
- *Faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi, Türkiye ve Malezya arasında anlamlı farklılık göstermektedir.*

şeklindedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler, Türkiye’de yapı geçerliği-güvenirliği sağlanarak ve Malezya’da yapısı doğrulanarak geliştirilmiş olan ölçekler ve bilgi testi aracılığıyla toplanan veriler doğrultusunda test edilmiştir. Birinci hipotez Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile oluşturulan modelle analiz edilirken, ikinci ve üçüncü hipotez Bağımsız Gruplar *t*-Testi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın asıl uygulamasını oluşturan bu analizler Türkiye’de 402, Malezya’da 294 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara ilişkin betimsel istatistikler, demografik ve faizsiz finansal özellikleri belirlemeye yönelik sorular aracılığıyla oluşturulmuştur. Katılımcıların faizsiz finansal özelliklerini belirlemek amacıyla öncelikle banka müşterisi olup olmama durumlarına ilişkin sorular, ardından katılım bankasını ve faizsiz finansı tercih etme nedenlerine ilişkin soru yöneltilmiştir. Araştırma örneklemini oluşturan 18 yaş ve üstü katılımcıların, demografik özelliklerine ve banka müşterisi olma durumlarına ilişkin frekans dağılımı Çizelge 3.24.'te sunulmaktadır.

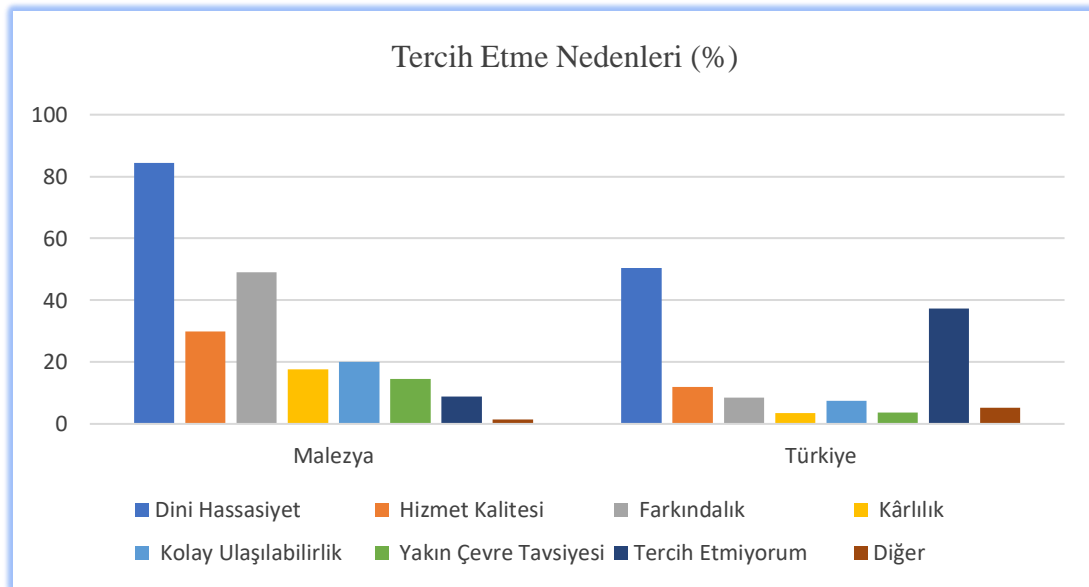
Çizelge 3.24. Araştırma örneklemindeki katılımcıların demografik özellikleri

	Türkiye		Malezya	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet				
Kadın	196	48,8	137	46,6
Erkek	206	51,2	157	53,4
Toplam	402	100,0	294	100,0
Yaş				
18-24	69	17,2	34	11,5
25-34	156	38,8	104	35,3
35-44	115	28,6	74	25,2
45-54	42	10,5	54	18,4
55 ve üzeri	20	4,9	28	9,6
Toplam	402	100,0	294	100,0
Eğitim				
İlkokul-Ortaokul	6	1,5	15	5,1
Lise	33	8,2	48	16,3
Ön-Lisans	28	7,0		
Lisans	182	45,3	192	61,9
Lisansüstü	153	38,0	49	16,7
Toplam	402	100,0	294	100,0
Meslek				
Kamu	159	39,6	93	31,6
Özel	102	25,4	69	23,5
Serbest Meslek	23	5,7	38	12,9
Ev Hanımı	37	9,2	19	6,5
Öğrenci	68	16,9	67	22,8
Emekli	13	3,2	8	2,7
Toplam	402	100,0	294	100,0
Aylık Ortalama Gelir				
1000 TL ve aşağısı	63	15,7	66	22,4
1001 TL-2500 TL	43	10,7	50	17,0
2501 TL-5000 TL	140	34,8	76	25,9
5001 TL-7500 TL	91	22,6	50	17,0
7501 TL ve üzeri	65	16,2	52	17,7
Toplam	402	100,0	294	100,0
Katılım Bankası Müşterisi				

Evet	198	49,3	265	90,1
Hayır	204	50,7	29	9,9
Toplam	402	100,0	294	100,0
Mevduat Bankası Müşterisi				
Evet	402	100,0	212	72,1
Hayır	0	0,0	82	27,9
Toplam	402	100,0	294	100,0

Çizelge 3.24.'te sunulan araştırma örnekleminin, Katılım Bankası müşterisi olmalarına ilişkin dağılımı incelendiğinde; Türkiye'de %49,3'ünü, Malezya'da %90,1'ini katılım bankası müşterisi katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Örneklemin, Mevduat Bankası müşterisi olmalarına ilişkin dağılımı incelendiğinde; Türkiye'de %100'ünü, Malezya'da %72,1'ini mevduat bankası müşterisi katılımcıların oluşturduğu görülmektedir.

Bireylere, faizsiz finans ve bankacılığı tercih etme nedenlerini belirlemeye yönelik olarak çeşitli seçenekler sunulmuştur. Böylelikle, kendilerince en önemli buldukları birden fazla seçeneği seçebilecekleri gibi "()Diğer (Belirtiniz...)" şeklinde kendi seçeneklerini ekleyebilecekleri bir opsiyon tanınmıştır. Araştırma örnekleminin faizsiz finans ve bankacılığı tercih etme nedenlerine ilişkin yüzdeler Şekil 3.8.'de sunulmaktadır.

Şekil 3.8. Araştırma örnekleminin faizsiz finans ve bankacılığı tercih etme nedenleri

Şekil 3.8. incelendiğinde her iki ülkede de faizsiz finans ve bankacılığı tercih etmedeki en önemli nedenin “Dini Hassasiyet” olduğu görülmektedir. Tercih etmedeki en önemli ikinci neden Türkiye’de %11,9 ile “Hizmet Kalitesi” iken, Malezya’da %49 ile “Farkındalık” seçeneği olmuştur. Türkiye’de üçüncü en önemli neden %8,5’luk pay ile “Farkındalık” iken, Malezya’da %29,9’luk pay ile “Hizmet Kalitesi” seçeneği olmuştur. Her iki ülkede de dördüncü sıradaki tercih nedeni “Kolay Ulaşılabilirlik” seçeneğidir. Türkiye’de beşinci sıradaki tercih nedeni “Yakın Çevre Tavsiyesi” iken, Malezya’da “Kârlılık” seçeneğidir. Türkiye’de en son sıradaki tercih nedeni “Kârlılık” iken, Malezya’da “Yakın Çevre Tavsiyesi” seçeneğidir. Örneklemin çok küçük bir yüzdesi ise sunulan “Diğer” seçeneği ile tercih etme nedenlerini ya da tercih etmeme nedenlerini belirtmiştir. Belirtilen ifadelerin birkaçı aşağıda sıralandığı şekildedir.

Tercih Etmeme Nedenleri:

- “Fikrim yok.”
- “Bilgim yok.”
- “Tercih etmiyorum, faiz kavramının isim değiştirerek faizsiz bankacılık adında insanlara kredi verilmesi.”

Tercih Etme Nedenleri:

- “Kendimize özgü bir sistem olduğuna inanıyoruz.”
- “Altın olarak bana mevduatımı geri verebilmesi sanal altın değil gerçek altın olması yani.”
- “Çalıştığım iş yeri o bankadan bir hesap istemişti fakat kendim açıtırsaydım din hassasiyetine dikkat ederdim.”
- “Kurumun yaptığı anlaşma gereği maaşımı oradan alıyorum.”
- “Benim deyimimle kredi faizi çok düşüktü.”
- “Özel bir nedeni yok.”
- “Düzenli para gönderdiğim yerler banka ile çalıştığı için.”
- “Kıymetli maden alım satımı.”

Analizler öncesinde veri seti üzerinde normal dağılım incelemesi yapılmıştır. Verilerin normal dağılımına ilişkin literatürde, kabul gören çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerden biri, YEM uygulamalarında çarpıklık değerinin 10'un altında ve basıklık değerinin 3'ün altında yer alıyor olması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir (Kline, 2011: 63). Değerlerin -1,5 ile +1,5 aralığında yer alıyor olması, literatürde verilerin normal dağıldığına işaret eden bir diğer ölçüt olarak kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bir diğer kritere göre, analize konu olan değişkenlerin söz konusu değerlerinin -2 ile +2 aralığında yer alıyor olması verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir (George ve Mallery, 2010). Diğer bir kriter ise, DFA ve YEM analizi kapsamında hesaplanan "Kritik Oran (c.r.)" değerinin 20'den küçük olması durumunda verilerin normal dağılım gösterdiğinin kabul edilebileceği şeklindedir (Gürbüz, 2019: 30). Bu bilgiler ışığında, analizde kullanılan değişkenlere ilişkin çarpıklık-basıklık değerleri ve YEM analizinde hesaplanan kritik oran değerleri incelenmiştir. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında yer aldığı gözlenmiştir. YEM analizi kapsamında hesaplanan kritik oran değerlerinin ise 15'ten küçük olduğu gözlenmiştir. Gerekli incelemeler sonrasında; çarpıklık-basıklık değerlerinin ve kritik oran değerlerinin hem Türkiye hem de Malezya'da istenilen aralıkta olmasından dolayı, verilerin çok değişkenli normallik sağladığı kabul edilmiştir. Bu durum, veri setinin normal dağılım sağladığı gözetilerek söz konusu analizlerin uygulanabileceğini ifade etmektedir.

3.5.3.1. Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM), faktör analizi ve regresyon analizlerinin birleşiminden oluşan, genellikle gözlenen ve örtük (gizil) değişkenleri içeren modellerin analiz edilme sürecinde kullanılan, çok değişkenli analizlerin genel tanımlamasıdır. YEM'in temel amacı, bir ya da birden fazla bağımsız değişken ile bir ya da birden fazla bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. YEM'i çoklu regresyon gibi diğer klasik çok değişkenli analizlerden ayıran en temel özellik, değişkenlerin ölçüm hatalarının dikkate alınarak modellerin test edilmesidir. Bu özellik aynı zamanda YEM'in, klasik regresyon analizine göre üstünlüğünü de ortaya koymaktadır. YEM doğrulayıcı mantık üzerine kurulu bir şekilde çalışmakta ve

hipotezlerin sınanması esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda YEM, gözlenen değişkenler ile gizil değişkenler arasındaki ilişkileri analiz eden “Ölçüm Modeli” (DFA) ile gizil ya da gözlenen değişkenler arasındaki ilişkileri analiz eden “Yapısal Model” (yol analizi) analizlerinin genel ifadesidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 340-344).

YEM iki temel denklem tarafından temsil edilmektedir. Aşağıda yer alan (1) numaralı denklem YEM’in “Yapısal Model” kısmını, (2) numaralı denklem ise “Ölçüm Modeli” kısmını temsil etmektedir (Kukla-Gryz, 2006: 329-330).

$$\eta = \beta\eta + \Gamma\xi + \zeta \quad (1)$$

$$y = \Lambda_y\eta + \varepsilon \quad (2)$$

Denklemlerde yer alan terimlerin tanımlamaları ise şu şekildedir:

- η = örtük bağımlı değişkenlerin rastgele bir vektörü ($m \times I$)
- ξ = dışsal değişkenlerin rastgele vektörü ($n \times I$)
- y = bağımlı örtük değişkenlerin gözlenen göstergelerinin vektörü ($p \times I$)
- ε = y 'deki ölçüm hatalarının vektörü ($p \times I$)
- Λ_y = η üzerinde y 'nin regresyon katsayıları matrisi ($p \times m$)
- Γ = yapısal ilişkide ξ değişkenlerinin katsayılar matrisi ($m \times n$)
- β = yapısal ilişkide η değişkenlerinin katsayılar matrisi ($m \times m$)
- ζ = η ve ξ arasındaki yapısal ilişkide denklem hatalarının (rastgele bozulmalar) vektörü ($m \times I$)

YEM; örtük değişkenlerle, gözlenen değişkenlerle ve karma olmak üzere üç türde yol analizi ile kurgulanabilir. Ölçüm modelleri ile yapısal modellerin bir arada olduğu karma model, “melez” ya da “hybrid” şeklinde de ifade edilmektedir. (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 335; Gürbüz ve Şahin, 2018: 344). Karma model, tek bir modelde ölçüm ve yapısal modellerinin bir arada analiz edilebilmesi açısından oldukça kullanışlıdır. YEM’de temel yapıyı iki değişken oluşturmaktadır. Bunlar içsel ve dışsal değişkenlerdir. Karma model kapsamında, içsel ve dışsal değişken olarak

örtük ve gözlenen değişkenlerin her ikisi de birlikte kullanılabilir. Bu modeller, gözlenen değişkenlerin dışsal veya içsel olarak tanımlanmasına göre ikiye ayrılabilir (Kline, 2011). İçsel değişken modelde bağımlı değişkendir ve dışsal yani bağımsız değişken tarafından etki altındadır. Dışsal değişken, kendine bağlanan birden fazla gözlenen değişken tarafından temsil edilebilir. YEM’de bu kısım “Ölçüm Modeli” olarak ifade edilmektedir. Dışsal değişkenin, içsel değişkene bağlandığı kısım ise “Yapısal Model” olarak ifade edilmektedir (Gürbüz, 2019; Gürbüz ve Şahin, 2018: 344). Bu çalışma kapsamında, İslami (Faizsiz) Finansal Okuryazarlık (İFO) ölçüm modeli (gizil değişken (dışsal değişken)) ile faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payını temsilen kullanılan faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi (gözlenen değişkeni (içsel değişken)) arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla karma model ile kurulan YEM kullanılmıştır.

YEM analizinde değerlendirme süreci; birincil öncül olarak modele ilişkin uyum iyiliği indekslerinin incelenmesi, ardından modeli oluşturan değişkenlere ilişkin tahmin değerlerinin ve anlamlılık düzeylerinin incelenmesi şeklinde işleyiş göstermektedir. DFA değerlendirme süreci ile aynı işleyişi gösteren YEM analizi, doğrulayıcı bir mantıkla, oluşturulan yapıyı ve hipotezleri test etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırma kapsamında YEM analizi, AMOS programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. AMOS programında hesaplanan uyum iyiliği indekslerinden, analiz edilen modeli açıklamak üzere alan yazında en çok kullanılan; “CMIN(χ^2)/df, RMSEA, CFI, AGFI, GFI, IFI, TLI, NFI” uyum iyiliği indeksleri değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan uyum iyiliği indekslerine ilişkin genel kabul gören kritik değerler ise Çizelge 3.17.’de sunulduğu şekilde yorumlanmaktadır.

Çalışmada, İFO düzeyinin faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla oluşturulan araştırma modeli; İFO ölçüm modelini temsil eden, bir örtük değişken ve bu örtük değişkene bağlanan altı gözlenen bağımsız değişken ile bağımlı değişkeni temsil eden bir gözlenen değişkenden oluşmaktadır. Modelde örtük değişken olarak yer alan İFO, bağımsız değişken olarak da adlandırılan dışsal değişkeni temsil etmektedir. İFO örtük değişkeni; faizsiz finansal bilgi, tutum, davranış ve farkındalık gözlenen değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu dört gözlenen değişkenlerden tutum, davranış ve farkındalık değişkenlerine ilişkin

veriler; AFA ve DFA yapılarak geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş olan ölçekler aracılığıyla elde edilirken, bilgi değişkenine ilişkin veriler; ayırt ediciliği, güçlüğü ve güvenilirliği ortaya konulan bilgi testi aracılığıyla elde edilmiştir. Modelde, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payını temsilen faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi, içsel (bağımlı) değişken olarak kullanılmıştır. Oluşturulan araştırma modelinde içsel değişken, İFO örtük (gizil) değişkeninin etkisi altındadır. Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin göstergeler ve açıklamalar Çizelge 3.25.'te sunulmaktadır.

Çizelge 3.25. Analizde kullanılan değişkenler

Gösterge	Açıklama	Veri Kaynağı
Bgtoport	İslami Finansal Bilgi Testi/ İslami Finans ve Bankacılığa Yönelik Temel Bilgi Testi (İFBTt)	Bireylerin İFBTt Toplam Puan Ortalamaları
Bütoport	İslami Finansal Bilgi Testi/ İslami Finans Ürün, Araç ve Hizmetlere Yönelik Bilgi Testi (İFBTü)	Bireylerin İFBTü Toplam Puan Ortalamaları
T1toport	İslami Finansal Tutum Ölçeği (İFOt1)/ 1. Faktör	Bireylerin İFOt1 Toplam Puan Ortalamaları
T2toport	İslami Finansal Tutum Ölçeği (İFOt2)/ 2. Faktör	Bireylerin İFOt2 Toplam Puan Ortalamaları
Dtoport	İslami Finansal Davranış Ölçeği (İFOd)	Bireylerin İFOd Toplam Puan Ortalamaları
Ftoport	İslami Finansal Farkındalık Ölçeği (İFOf)	Bireylerin İFOf Toplam Puan Ortalamaları
İFO	İslami (Faizsiz) Finansal Okuryazarlık (Yukarıda sıralanan 6 alt bileşenden oluşan ölçüm modeline ilişkin bir yapıda, gizil değişkeni temsil etmektedir.)	Gizil Değişken
Kdort	İslami Finans ve Bankacılık Kullanım Düzeyi (İFKD)	Bireylerin İFKD Toplam Puan Ortalamaları

Analizde bilgi testi, temel bilgi düzeyini temsilen faizsiz finans ve bankacılık bilgisi ve ileri bilgi düzeyini temsilen faizsiz finans ürün, araç ve hizmet bilgisi şeklinde ikiye ayrılarak modele dahil edilmiştir. Faizsiz finansa yönelik tutumu temsil eden iki faktörlü tutum ölçeği, Tukey testi (Tukey; $p < 0.05$ ise ölçeğin toplam puanı

alınamaz) sonucuna göre toplam puan olarak değil, faktör puanları olarak modele dahil edilmiştir.

Şekil 3.9.'da araştırma modelinin (yapısal modelin) AMOS programında çizilen şekilsel gösterimi yer almaktadır. Modelde e1-e6 gözlenen değişkenlere ilişkin ölçüm hatalarını, e7 ise içsel değişkene ait artık hata terimini ifade etmektedir. Araştırma modelini temsil eden denklemler aşağıda sıralandığı şekildedir:

$$\text{➤ Bütoport} = \beta_1 + e1 \quad (3)$$

$$\text{➤ Dtoport} = \beta_2 + e2 \quad (4)$$

$$\text{➤ T1toport} = \beta_3 + e3 \quad (5)$$

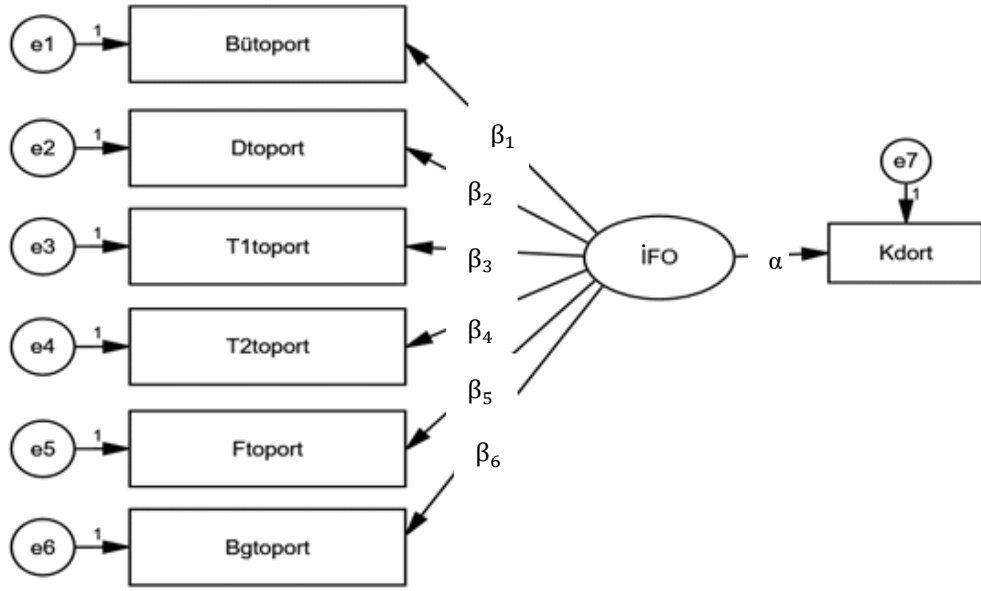
$$\text{➤ T2toport} = \beta_4 + e4 \quad (6)$$

$$\text{➤ Ftoport} = \beta_5 + e5 \quad (7)$$

$$\text{➤ Bgtoport} = \beta_6 + e6 \quad (8)$$

$$\text{➤ Kdort} = \alpha \text{ İFO} + e7 \quad (9)$$

(9) numaralı denklem araştırma modelinin yapısal (yol analizi) kısmını temsil etmektedir. α , İFO ile faizsiz finans kullanım düzeyi arasındaki ilişkiyi yansıtan tahmin parametresidir ve İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisini göstermektedir. (3), (4), (5), (6), (7) ve (8) numaralı denklemler ise araştırma modelinin ölçüm modelini temsil etmektedirler. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ parametreleri ise gözlenen bağımsız değişkenlerin, İFO'yu temsil etme oranlarını göstermektedir.

Şekil 3.9. Araştırma modeli: Yapısal model

Araştırma modeli kapsamında test edilecek hipotezler:

➤ 1. Aşama

Hipotez 1¹ (H1¹): İFO ölçüm modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır ve araştırma modeli için uygundur.

➤ 2. Aşama

Hipotez 1² (H1²): Araştırma modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır.

Hipotez 1 (H1): İFO, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında öncelikle, *H1¹* hipotezini test etmek üzere ölçüm modeli analiz edilmiştir. Ardından yapısal modelin bir bütün olarak analizine geçilmiştir. Yapısal modelin analizinde birincil öncülü test etmek üzere öncelikle *H1²* hipotezi, ardından *H1* hipotezi test edilmiştir.

Araştırma modeli kapsamında oluşturulan tüm hipotezler, AMOS programında test edilmiştir. İFO'nun, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi üzerindeki etkisini test etmek üzere oluşturulan araştırma modelinin temel hipotezi (*H1*), AMOS

programında oluşturulan Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile analiz edilmiştir. Analiz kapsamında Türkiye “1”, Malezya “2” şeklinde puanlanarak gruplandırılmış ve ülkeler arası karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Verilerin çok değişkenli normallik koşulunu sağlamasından dolayı analizde, “Maksimum Likelihood (En Çok Olabilirlik)” tahmin yöntemi kullanılmıştır.

3.5.3.1.1. Ölçüm Modeli Analizi

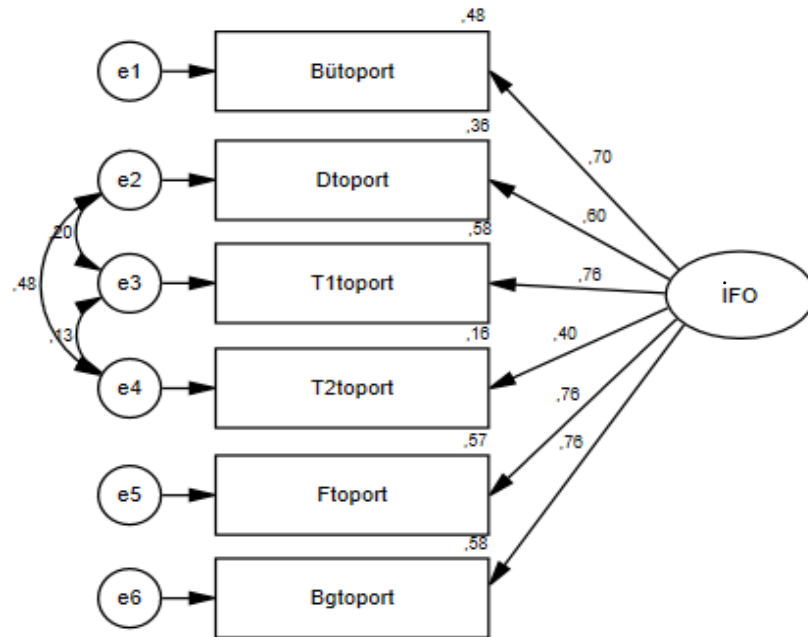
YEM analizinin gerçekleştirilmesine ilişkin, iki aşamalı veya tek aşamalı olmak üzere iki farklı yaklaşım vardır. İki aşamalı yaklaşımda; öncelikle kavramsal temele ilişkin ölçüm modeli test edilmekte ardından yapısal model analizi gerçekleştirilmektedir. Tek aşamalı yaklaşımda ise, ölçüm modeline ve yapısal modele ilişkin analiz aynı anda gerçekleştirilmektedir. Bu araştırma kapsamında, kavramsal çerçeveye ilişkin yapısal ilişkileri ortaya koymak adına öncelikle ölçüm modelinin test edildiği iki aşamalı yaklaşım tercih edilmiştir.

Çalışmada İFO Ölçüm Modeli'nin kuramsal altyapısı*, İFO'nun kavramsal çerçevesini tanımlayan alt bileşenlere dayanmaktadır. Ölçüm modeli, 6 alt bileşenin (gözlenen değişkenin) İFO örtük (gizil) değişkenine bağlandığı bir yapıdan oluşmaktadır. Söz konusu gözlenen değişkenler ile örtük değişken arasındaki yapısal ilişkiyi belirlemek amacıyla ölçüm modeli AMOS programında analiz edilmiş ve uygunluğu değerlendirilmiştir. Analizde öncelikle modele ilişkin uyum iyiliği indeksleri incelenmiştir. Hiçbir modifikasyon yapılmadan önce uyum iyiliği indeksleri şu şekilde elde edilmiştir: [CMIN(χ^2)= 465,664; df= 18; χ^2 /df= 25,870; RMSEA= 0,18; CFI= 0,770 ve GFI= 0,792]. Tahmin değerlerine ilişkin değerlendirmede ise bütün değişkenlerin anlamlı ($p < 0,001$) olduğu ve modelden çıkarılması gereken değişkenin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında, kritik değerlerin dışında kalan uyum iyiliği indekslerini iyileştirmek adına analiz sonucu önerilen modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Birbirli ile ilişkili olan değişkenlerin hata terimlerinin de ilişkili olabileceği varsayımına dayanan modifikasyon önerileri, birbiri ile ilişkilendirilmesi gereken hata terimlerini öngörmektedir. Modele en yüksek katkı

*Bkz.: Şekil 2.1.

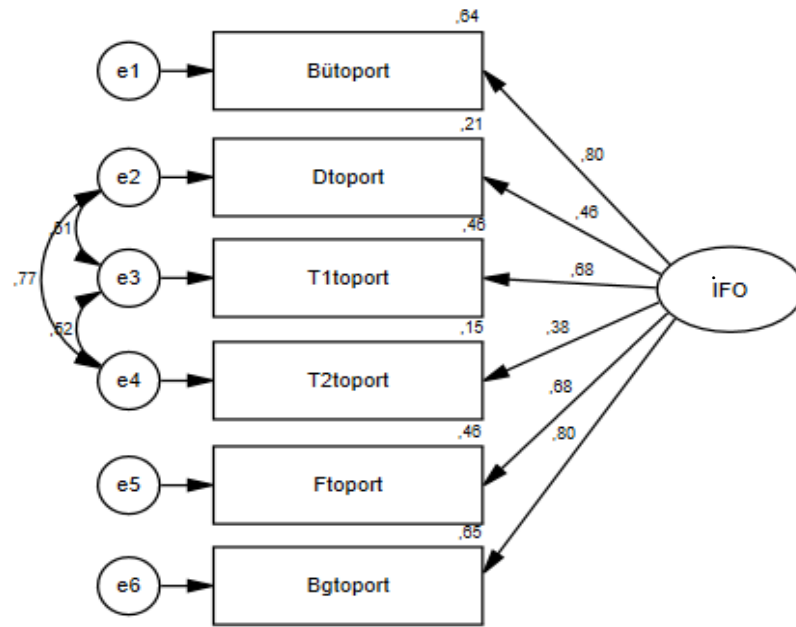
sunan modifikasyon önerilerinin, e2-e4; e2-e3 ve e3-e4 hata terimleri arasında öne çıktığı görülmüştür. Modifikasyon önerileri dikkate alınmış ve sırasıyla gerçekleştirilmiştir.

Modifikasyon sonrası modele ilişkin uyum iyiliği indeksleri şu şekilde elde edilmiştir: [CMIN(χ^2)= 47,406; df= 12; χ^2 /df = 3,950; RMSEA= 0,06; CFI= 0,982; GFI= 0,977; AGFI=0,921; TLI= 0,954; NFI= 0,976 ve IFI=0,982]. Modifikasyon sonrası uyum iyiliği indeksleri, Çizelge 3.17.'de sunulan model değerlendirme kritik değerleri bakımından incelendiğinde, tamamının istenilen sınırlar içerisinde elde edildiği görülmektedir. Alan yazında genel kabul gören uyum iyiliği kriterlerini gösteren Çizelge 3.17.'ye göre; χ^2 /df, RMSEA ve AGFI indeksleri için Türkiye ve Malezya'da ölçüm modelinin yeterli uyuma sahip olduğu, CFI, GFI, TLI, NFI ve IFI indeksleri bakımından ise Türkiye ve Malezya'da ölçüm modeli uyumunun mükemmel olduğu söylenebilir. Ölçüm modelinin uyum iyiliği kriterlerini sağlaması üzerine bir sonraki adımda, değişkenlere ilişkin tahmin değerleri incelenmiştir. Şekil 3.10.'da Malezya'ya ilişkin ölçüm modeli sergilenirken, Şekil 3.11.'de Türkiye'ye ilişkin ölçüm modeli sergilenmektedir.

Şekil 3.10. Malezya'ya ilişkin ölçüm modeli

Çizelge 3.26.'da Türkiye ve Malezya'ya ilişkin ölçüm modeli analizinin tahmin (regresyon katsayısı/yol katsayısı) ve anlamlılık değerleri sonuçları yer almaktadır. Malezya'ya ilişkin ölçüm modeli sonuçları incelendiğinde, modele en yüksek katkı sunan değişkenin .762 tahmin değeri ile İslami finans ve bankacılığa yönelik temel bilgi düzeyi olduğu görülmektedir. Türkiye'ye ilişkin ölçüm modeli incelendiğinde de modele en yüksek katkı sunan değişkenin .805 tahmin değeri ile İslami finans ve bankacılığa yönelik temel bilgi düzeyi olduğu görülmektedir.

Şekil 3.11. Türkiye'ye ilişkin ölçüm modeli

Çizelge 3.26.'da Türkiye ve Malezya'ya ilişkin ölçüm modeli analizinde elde edilen tüm değişkenlerin tahmin değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$) olduğu görülmektedir. Ölçüm modeli analiz sonuçları, "İFO ölçüm modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır ve araştırma modeli için uygundur." şeklinde kurulan $H1^1$ alt hipotezini hem Türkiye hem de Malezya için doğrulamaktadır.

Çizelge 3.26. Türkiye ve Malezya için ölçüm modeli analiz sonuçları

Ülkeler	Modeldeki İlişkiler	β^0	β^1	S.H.	Test İstatistiği	<i>p</i>	R^2
Türkiye	Bütoport <--- İFO	0,800	1				0,639
	Dtoport <--- İFO	0,460	1,581	0,185	8,551	***	0,212
	T1toport <--- İFO	0,680	2,555	0,195	13,070	***	0,462
	T2toport <--- İFO	0,382	1,357	0,193	7,040	***	0,146
	Ftoport <--- İFO	0,676	2,488	0,191	12,997	***	0,456
	Bgtoport <--- İFO	0,805	0,832	0,055	15,137	***	0,648
Malezya	Bütoport <--- İFO	0,696	1				0,484
	Dtoport <--- İFO	0,601	1,697	0,192	8,834	***	0,361
	T1toport <--- İFO	0,761	1,823	0,166	10,999	***	0,580
	T2toport <--- İFO	0,398	1,234	0,207	5,951	***	0,158
	Ftoport <--- İFO	0,756	3,119	0,283	11,029	***	0,571
	Bgtoport <--- İFO	0,762	0,642	0,058	11,099	***	0,581

β^0 :Standart Katsayı; β^1 :Standartlaştırılmamış Katsayı; S.H.: Standart Hata; ***: $p<0,001$

YEM analizinin ilk aşamasında gerçekleştirilen ölçüm modeli analizinin sonuçları, 6 alt bileşenden oluşan “İslami (Faizsiz) Finansal Okuryazarlık Ölçüm Modeli”nin uygunluğuna ilişkin bir ön değerlendirme sunmaktadır. Bu kısımdan sonra, ölçüm modeli testinden sonraki aşama ve analiz sürecinin son adımı olan yapısal model analizine geçilmektedir. Tahmin değerlerine ilişkin ayrıntılı analiz ve değerlendirme yapısal model analizinde gerçekleştirilmektedir.

3.5.3.1.2. YEM Analizi

Analizin ikinci aşamasında, ölçüm modelini ve yapısal modeli içeren araştırma modeli bir bütün olarak analiz edilerek değerlendirilmektedir. Yapısal modellerde araştırma modeli öncelikle uyum iyiliği indeksleri bakımından incelenmektedir. Hiçbir modifikasyon yapılmadan önce uyum iyiliği indeksleri şu şekilde elde edilmiştir: [CMIN (χ^2)= 549,343; df= 28; χ^2 /df= 19,619; RMSEA= 0,164; CFI= 0,775 ve GFI= 0,793]. Tahmin değerlerine ilişkin değerlendirmede ise bütün değişkenlerin anlamlı ($p<0,001$) olduğu ve modelden çıkarılması gereken değişkenin olmadığı tespit

edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında, uyum iyiliği indekslerini iyileştirmek adına analiz sonucu önerilen modifikasyon indeksleri incelenmiştir.

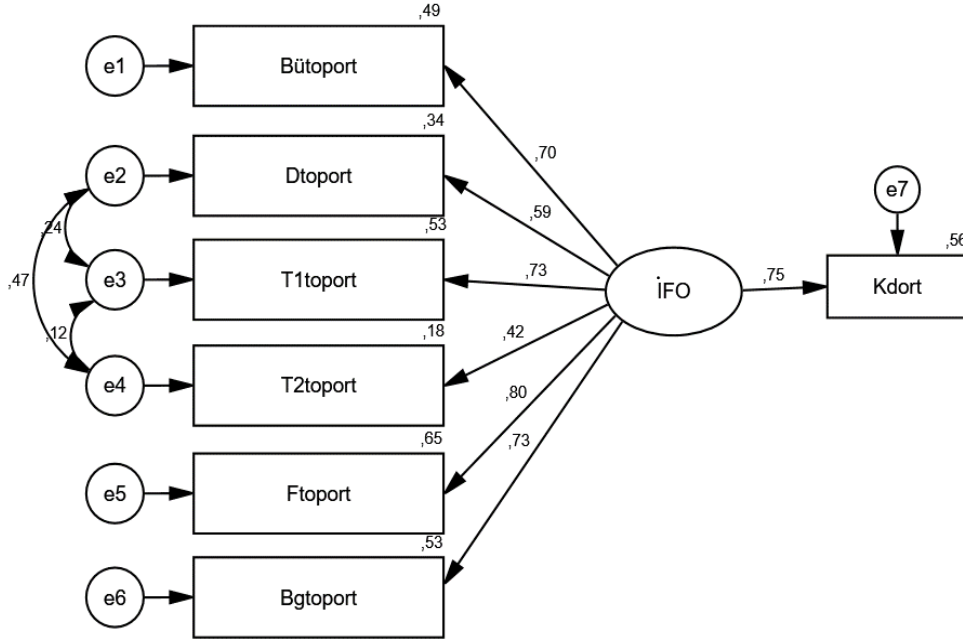
Modifikasyon önerileri, model tarafından öngörülmeleyen bazı ilişkilerin var olduğu ve bunların modelin uyum iyiliğini arttıracacağı mantığına dayanmaktadır. Modele en yüksek katkı sunan modifikasyon önerilerinin, e2-e4; e2-e3 ve e3-e4 hata terimleri arasında öne çıktığı görülmüştür. Modifikasyon önerileri dikkate alınmış ve sırasıyla gerçekleştirilmiştir.

Modifikasyon sonrası modele ilişkin uyum iyiliği indeksleri şu şekilde elde edilmiştir: [CMIN (χ^2)= 72,989; df= 22; χ^2 /df = 3,318; RMSEA= 0,058; CFI= 0,978; GFI= 0,970; AGFI=0,923; TLI= 0,958; NFI= 0,969 ve IFI=0,978]. Uyum iyiliği indeksleri, Çizelge 3.17.'de sunulan model değerlendirme kritik değerleri bakımından incelendiğinde tamamının istenilen sınırlar içerisinde elde edildiği görülmektedir. Alan yazında genel kabul gören uyum iyiliği kriterlerini gösteren Çizelge 3.17.'ye göre; χ^2 /df, RMSEA ve AGFI indeksleri için modelin yeterli uyuma sahip olduğu, CFI, GFI, TLI, NFI ve IFI indeksleri için ise modelin uyumunun mükemmel olduğu söylenebilir.

Yapılan değerlendirme sonrasında; YEM analizlerinde ilk değerlendirme adımı olarak kabul edilen ve uyum iyiliği indeksleri bakımından “*Araştırma modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır.*” şeklinde kurulan $H1^2$ alt hipotezinin desteklendiği görülmektedir. Hipotezin desteklenmesi, araştırma modelinin veri seti ile uyumlu olduğunu ve YEM analizi sürecinde birincil öncülün sağlandığını ifade etmektedir.

$H1^2$ hipotezinin doğrulanması sonrasında, YEM analizinde ikinci değerlendirme adımına geçilebilmektedir. İkinci adımda, YEM analizinde elde edilen tahmin değerleri incelenerek, modeldeki ilişkilerin katsayıları değerlendirilmekte ve araştırma problemi üzerine kurulan esas hipotez ($H1$) test edilmektedir. Yol (regresyon) katsayılarını ifade eden tahmin değerleri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Standart katsayı değeri; <0,100 ise “düşük etki düzeyini”, yaklaşık 0,300 değerlerinde ise “normal etki düzeyini”, >0,500 ise “yüksek etki düzeyini” yansıtmaktadır (Kline, 2011: 185).

Şekil 3.12.'de Malezya'ya ilişkin yol diyagramının AMOS programı analiz çıktısı sergilenmektedir. Şekil 3.13.'te Türkiye'ye ilişkin yol diyagramının AMOS programı analiz çıktısı sergilenmektedir.

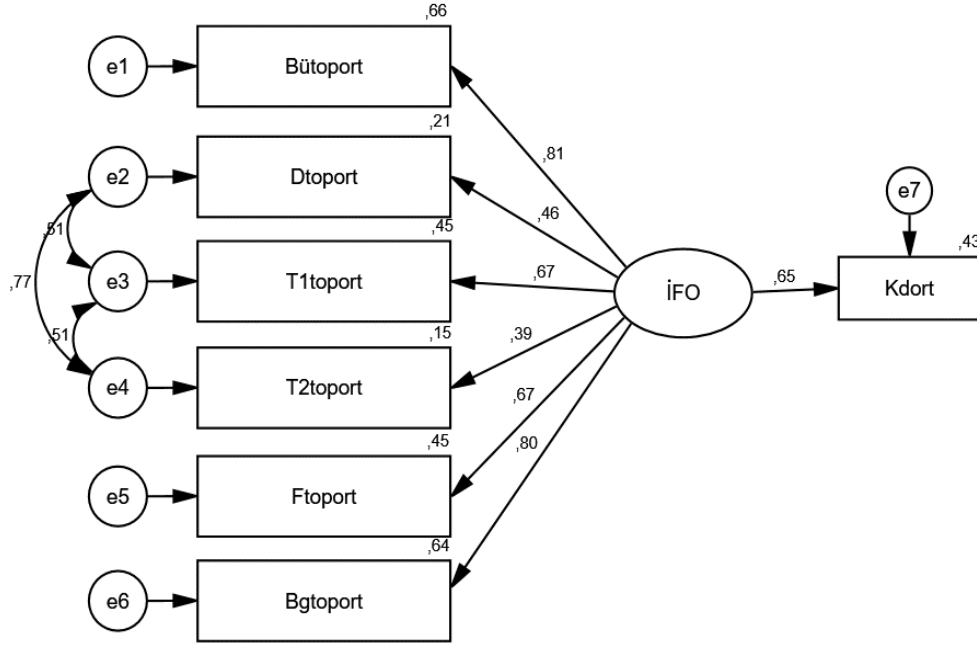

Şekil 3.12. Malezya'ya ilişkin yapısal model

Çizelge 3.27.'de Türkiye ve Malezya'ya ilişkin YEM analizi sonucundaki her bir değişkene ait parametre tahmin ve anlamlılık değerleri yer almaktadır. Analiz sonucunda, değişkenlere ilişkin standart yol (regresyon) katsayılarının Türkiye'de 0.388 ile 0.813 arasında değişen değerler aldığı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Malezya'da ise değişkenlere ilişkin standart yol katsayılarının 0.421 ile 0.803 arasında değişen değerler aldığı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Analizde elde edilen tüm değişkenlere ilişkin katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de İFO'yu temsil eden göstergeler incelendiğinde; Bütoport değişkeninin 0,813 oranında en yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ardından sırasıyla Bgtoport, T1toport ve Ftoport değişkenlerinin, İFO üzerinde yüksek etkiye sahip oldukları görülmektedir. Dtoport ve T2toport değişkenlerinin ise normal etkiye sahip oldukları görülmektedir. Malezya'da İFO'yu temsil eden göstergeler incelendiğinde; Ftoport değişkeninin 0,803 oranında en yüksek etkiye sahip olduğu

görülmektedir. Ardından sırasıyla T1toport, Bgtoport, Bütoport, ve Dtoport değişkenlerinin, İFO üzerinde yüksek etkiye sahip oldukları görülmektedir. T2toport değişkeninin ise normal etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 3.13. Türkiye'ye ilişkin yapısal model

Malezya'ya ilişkin yol diyagramı incelendiğinde, İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisinin 0,75 oranında yüksek düzeyde ve pozitif yönde olduğu görülmektedir. Türkiye'ye ilişkin yol diyagramı incelendiğinde, İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisinin 0,65 oranında yüksek düzeyde ve pozitif yönde olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre hem Türkiye hem de Malezya için İFO ile faizsiz finans kullanım düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişkinin olması, “İFO, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.” şeklinde kurulan H1 hipotezini hem Türkiye hem de Malezya için doğrulamaktadır.

Çizelge 3.27. Türkiye ve Malezya için YEM analiz sonuçları

Ülkeler	Modeldeki İlişkiler	β^0	β^1	S.H.	Test İstatistiği	<i>p</i>	R ²
Türkiye	Bütoport <--- İFO	0,813	1				0,661
	Dtoport <--- İFO	0,457	1,545	0,177	8,729	***	0,209
	T1toport <--- İFO	0,671	2,481	0,184	13,454	***	0,451
	T2toport <--- İFO	0,388	1,357	0,185	7,3320	***	0,151
	Ftoport <--- İFO	0,671	2,429	0,181	13,448	***	0,450
	Bgtoport <--- İFO	0,801	0,814	0,050	16,259	***	0,641
	Kdort <--- İFO	0,654	0,546	0,042	13,056	***	0,427
Malezya	Bütoport <--- İFO	0,701	1				0,491
	Dtoport <--- İFO	0,587	1,646	0,182	9,049	***	0,345
	T1toport <--- İFO	0,729	1,733	0,156	11,14	***	0,532
	T2toport <--- İFO	0,421	1,298	0,198	6,55	***	0,178
	Ftoport <--- İFO	0,803	3,292	0,271	12,13	***	0,645
	Bgtoport <--- İFO	0,728	0,609	0,055	11,165	***	0,530
	Kdort <--- İFO	0,749	0,757	0,066	11,441	***	0,561

β^0 :Standart Katsayı; β^1 :Standartlaştırılmamış Katsayı; S.H.: Standart Hata; ***: $p<0,001$

Analiz sonucunda elde edilen ve Çizelge 3.27.'de sunulan R² değerleri incelendiğinde; Türkiye'de İFO'yu temsil eden gözlenen bağımsız değişkenlerden en yüksek R² değerinin, faizsiz finansal bilgi (Bütoport ve Bgtoport), tutum (T1toport) ve farkındalık (Ftoport) düzeylerine ait olduğu görülmektedir. Malezya'da İFO'yu temsil eden gözlenen bağımsız değişkenlerden en yüksek R² değerinin ise faizsiz finansal farkındalık (Ftoport), bilgi (Bgtoport) ve tutum (T1toport) düzeylerine ait olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle hem Türkiye'de hem de Malezya'da, İFO'yu en yüksek açıklama oranının sahip değişkenlerin faizsiz finansal bilgi, farkındalık ve tutum olduğu tespit edilmiştir.

İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyini açıklama oranı Türkiye için 0,427, Malezya için 0,561 olarak elde edilmiştir. Türkiye'de İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyindeki değişimin yaklaşık yarısı kadarını açıkladığı görülürken, Malezya'da bu oran yarıdan daha fazladır. Malezya Türkiye'ye kıyasla daha yüksek bir açıklama

oranına sahiptir. Bir diğer ifadeyle Malezya’da faizsiz finans kullanım düzeyinin İFO ile açıklanma oranı Türkiye’den daha yüksektir.

3.5.3.2. Bağımsız Gruplar *t*-Testi

Bağımsız gruplar *t*-testi, iki farklı örneklemin belirli bir değişkene ya da değişkenlere ait ortalamalarının karşılaştırmasını içermektedir. Bu bağlamda, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı analiz edilmektedir (Büyüköztürk, 2019: 39-40). Çalışma kapsamında, “Türkiye ve Malezya’daki bireylerin faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aramak adına Bağımsız Gruplar *t*-Testi kullanılmıştır.

Analiz kapsamında, “Faizsiz Finansal Okuryazarlık Ölçüm Modeli”ni oluşturan; faizsiz finansal bilgi testi, faizsiz finansal farkındalık, tutum ve davranış ölçeklerinden elde edilen toplam puan ortalamaları üzerinden gruplar arası (Türkiye “1” ve Malezya “2” şeklinde gruplandırılarak) karşılaştırma yapılmıştır.

“Faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, Türkiye ve Malezya (ülke grubu) arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir.” şeklinde kurulan *H2* temel hipotezi ve *“Faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi, Türkiye ve Malezya arasında anlamlı farklılık göstermektedir.”* şeklinde kurulan *H3* temel hipotezi test etmek amacıyla gerçekleştirilen Bağımsız Gruplar *t*-Testi’ne ilişkin analiz sonuçları Çizelge 3.28.’de sunulmaktadır.

Çizelge 3.28. Türkiye ve Malezya'ya ilişkin bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları

	Ülke Grubu	N	\bar{X}	SS	df	<i>t</i>	<i>p</i>
Bgtoport	Türkiye	402	0.56	0.26	692,477	-6,520	0,000
	Malezya	294	0.68	0.20			
Bütoport	Türkiye	402	0.44	0.32	602,088	-4,765	0,000
	Malezya	294	0.56	0.35			
Btoport	Türkiye	402	0.52	0.26	694	-5,853	0,000
	Malezya	294	0.63	0.23			
T1toport	Türkiye	402	3.65	0.97	670,225	-6,528	0,000
	Malezya	294	4.04	0.58			
T2toport	Türkiye	402	4.16	0.92	684,677	0,720	0,472
	Malezya	294	4.11	0.75			
Dtoport	Türkiye	402	4.14	0.89	691,865	4,157	0,000
	Malezya	294	3.89	0.69			
Ftoport	Türkiye	402	2.55	0.95	694	-10,826	0,000
	Malezya	294	3.36	1.01			
Kdort	Türkiye	402	0.23	0.22	585,458	-5,808	0,000
	Malezya	294	0.34	0.24			

\bar{X} =Ortalama; SS: Standart Sapma; df: Serbestlik Derecesi

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin temel bilgi düzeyi (Bgtoport) ülke grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(692,477)} = -6.520$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin temel bilgi düzeyleri ($\bar{X}=0.68$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=0.56$) göre daha yüksektir. Faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin ileri bilgi düzeyini temsil eden faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere ilişkin bilgi düzeyi (Bütoport) ülke grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(602,088)} = -4.765$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin ileri bilgi düzeyi ($\bar{X}=0.56$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=0.44$) göre daha yüksektir. *t*-testi sonucuna göre, faizsiz finansla ilişkin genel bilgi düzeyi (Btoport) ülke grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(694)} = -5.853$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finansla

ilişkin genel bilgi düzeyi ($\bar{X}=0.63$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=0.52$) göre daha yüksektir. Faizsiz finansal tutum (Duyuşsal Boyut-T1toport) düzeyi ülke grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(670.225)} = -6.528$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finansal tutumları ($\bar{X}=4.04$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=3.65$) göre daha yüksektir. Faizsiz finansal tutum (Bilişsel Boyut-T2toport) düzeyi ülkeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Başka bir ifadeyle, bireylerin faizsiz finansa yönelik bilişsel tutumları Türkiye ve Malezya'ya göre değişmemektedir.

Çizelge 3.28.'de sunulan *t*-testi sonuçlarına göre, faizsiz finansal davranış düzeyi (Dtoport) Türkiye ve Malezya'ya göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(691.865)} = 4.157$; $p < .05$. Türkiye'deki bireylerin faizsiz finansal davranış düzeyi ($\bar{X}=4.14$), Malezya'daki bireylere ($\bar{X}=3.89$) göre daha yüksektir. Bununla birlikte, faizsiz finansal farkındalık düzeyi (Ftoport) ülke grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t_{(694)} = -10.826$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finansal farkındalıkları ($\bar{X}=3.36$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=2.55$) göre daha yüksektir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi (Kdort) Türkiye ve Malezya'ya göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. $t_{(585.458)} = -5,808$; $p < .05$. Malezya'daki bireylerin faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyleri ($\bar{X}=0.34$), Türkiye'deki bireylere ($\bar{X}=0.23$) göre daha yüksektir.

H2 hipotezi, *t*-testi analiz sonuçlarına göre değerlendirildiğinde; faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini temsil eden Bgtoport, Bütöport, T1toport, Ftoport değişkenleri bakımından, Malezya'nın Türkiye'den anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu ve hipotezin desteklendiği görülmektedir. Faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini temsil eden Dtoport değişkeni bakımından, Türkiye'nin Malezya'dan anlamlı düzeyde daha yüksek puana sahip olduğu ve hipotezin desteklendiği görülmektedir. Sonuç olarak, faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini temsil eden 5 değişken kapsamında, *H2* hipotezinin desteklendiği tespit edilmiştir. *H3* hipotezi, *t*-testi analiz sonuçlarına göre değerlendirildiğinde, Malezya'nın Türkiye'den anlamlı düzeyde daha yüksek faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyine sahip olduğu ve hipotezin desteklendiği tespit edilmiştir.

3.5.4. Türkiye ve Malezya’da Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Değerlendirilmesi

Türkiye ve Malezya’da araştırma örnekleminin faizsiz finansal okuryazarlık düzeyini değerlendirmek amacıyla İFO ölçüm modelinin bileşenlerini temsil eden göstergeler ele alınmıştır. Göstergelerin toplam puan ortalamaları kategorik olarak düzeysel sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma, finansal okuryazarlık literatüründe genel kabul gören şekliyle gerçekleştirilmiştir. Finansal okuryazarlık literatüründe düzeysel sınıflandırma genellikle şu şekilde gerçekleştirilmektedir (Danes ve Hira, 1987: 5; Volpe, Chen ve Povlicko, 1996: 86-87; Chen ve Volpe, 1998: 109):

- $20 \leq \text{puan} < 40$ ise çok düşük düzeyde finansal okuryazar
- $40 \leq \text{puan} < 60$ ise düşük düzeyde finansal okuryazar
- $60 \leq \text{puan} < 80$ ise orta düzeyde finansal okuryazar
- $80 \leq \text{puan} \leq 100$ ise yüksek düzeyde finansal okuryazar

Literatürde; 60 puanın altı düşük düzey finansal okuryazarlık olarak değerlendirilirken, 80 puanın üstü yüksek düzey finansal okuryazarlık olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda düzeysel sınıflandırma, literatüre benzer şekilde; “Okuryazar Değil (1)”, “Çok Düşük Düzey (2)”, “Düşük Düzey (3)”, “Orta Düzey (4)” ve “Yüksek Düzey (5)” şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların faizsiz finansal bilgi testinden “ $0 \leq \text{puan} \leq 1$ ” aralığında elde edilen toplam puan ortalamalarına ilişkin kategorik sınıflama;

- “ $0 \leq \text{puan} < 0,20$ ise Okuryazar Değil (1)”
- “ $0,20 \leq \text{puan} < 0,40$ ise (2)”
- “ $0,40 \leq \text{puan} < 0,60$ ise (3)”
- “ $0,60 \leq \text{puan} < 0,80$ ise (4)”
- “ $0,80 \leq \text{puan} \leq 1$ ise (5)”

şeklinde gerçekleştirilmiştir.

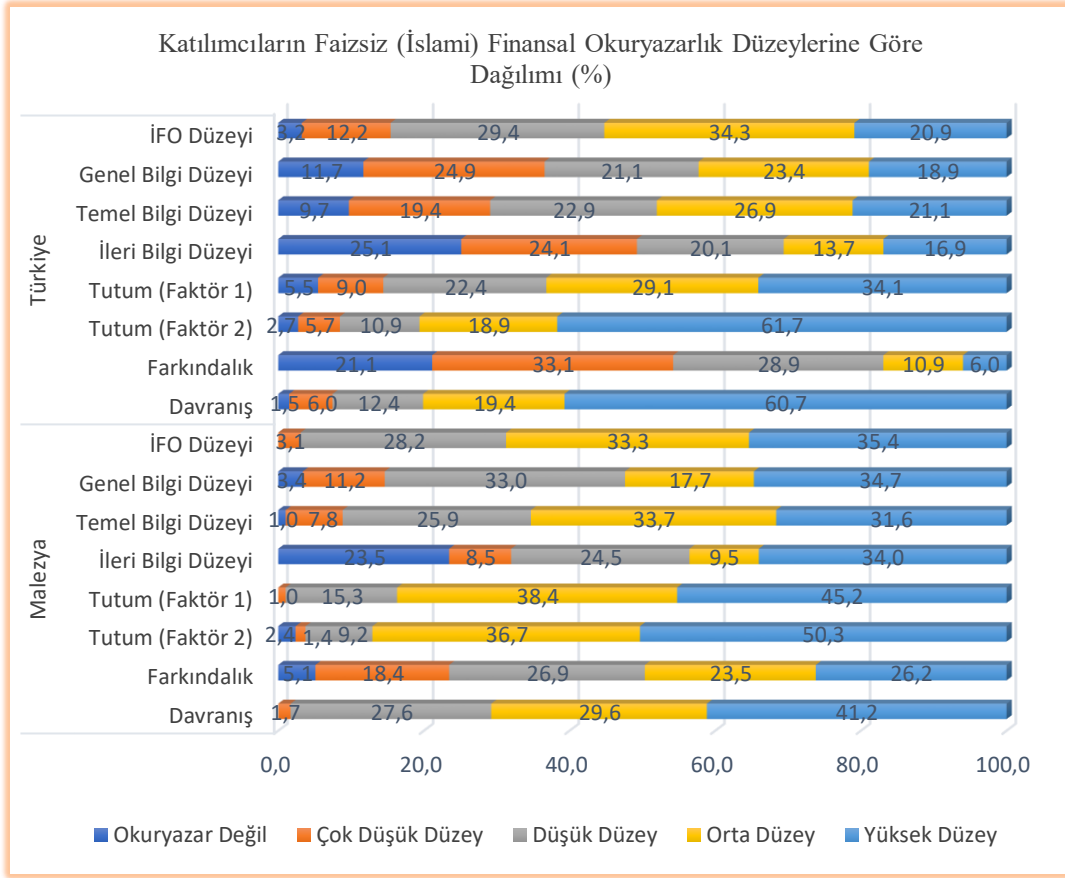
Katılımcıların faizsiz finansal farkındalık, tutum ve davranış ölçeklerinden “ $1 \leq \text{puan} \leq 5$ ” aralığında elde edilen toplam puan ortalamalarına ilişkin kategorik sınıflama;

- “ $1 \leq \text{puan} < 1,80$ ise Okuryazar Değil (1)”
- “ $1,80 \leq \text{puan} < 2,60$ ise (2)”
- “ $2,60 \leq \text{puan} < 3,40$ ise (3)”
- “ $3,40 \leq \text{puan} < 4,20$ ise (4)”
- “ $4,20 \leq \text{puan} \leq 5$ ise (5)”

şeklinde gerçekleştirilmiştir.

İFO düzeyine ilişkin düzeyel sınıflandırma, katılımcıların İFO ölçüm modelini temsil eden altı göstergenin düzey ortalamasından elde edilen puana göre, yine aynı şekilde; “(1) ise Okuryazar Değil”, “(2) ise Çok Düşük Düzey”, “(3) ise Düşük Düzey”, “(4) ise Orta Düzey” ve “(5) ise Yüksek Düzey” şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma örnekleminin faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin yüzdelik dağılımları Şekil 3.14.’te sunulmaktadır. Türkiye’de araştırma örnekleminin faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde, katılımcıların %3,2’sinin faizsiz finansal okuryazarlığa sahip olmadığı tespit edilmiştir. Örneklemin 12,2’sinin çok düşük, %29,4’ünün düşük, %34,3’ünün orta, %20,9’unun ise yüksek düzeyde faizsiz finansal okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Malezya’da faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde, araştırma örnekleminde faizsiz finansal okuryazarlığa sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu, örneklemin tamamının faizsiz finansal okuryazarlığa ilişkin bir düzeye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Malezya’da katılımcıların İFO düzeyine ilişkin dağılımlarının; 3,1’inin çok düşük, %28,2’sinin düşük, %33,3’ünün orta, %35,4’ünün yüksek düzey şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3.14. Türkiye ve Malezya’da faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin değerlendirilmesi

İFO ölçüm modelini temsil eden altı göstergenin düzeyisel dağılımları incelendiğinde, her iki ülkede de “Okuryazar Değil” dağılımının en yüksek pay aldığı gösterge faizsiz finansa yönelik ileri bilgi düzeyidir. Türkiye’de “Okuryazar Değil” şeklindeki dağılımın en yüksek pay aldığı ikinci gösterge %21,1’lik pay ile faizsiz finansa yönelik farkındalıktır. Bir diğer ifadeyle Türkiye’de örneklemin %21,1’i faizsiz finansal farkındalığa sahip değildir. Türkiye’de “Yüksek Düzey” dağılımının en düşük pay aldığı gösterge yine faizsiz finansa yönelik farkındalıktır. Şekil 3.14. incelendiğinde Türkiye’de örneklemin sadece %6’sının yüksek düzeyde faizsiz finansal farkındalığa, %10,9’unun orta, %28,9’unun düşük düzeyde farkındalığa sahip olduğu görülmektedir. Malezya’da ise örneklemin sadece %5,1’inin faizsiz finansal farkındalığa sahip olmadığı, %18,4’ünün çok düşük, %26,9’unun düşük, %23,5’inin orta, %26,2’sinin yüksek düzeyde farkındalığa sahip olduğu görülmektedir.

Faizsiz finansa yönelik bilgi düzeyine ilişkin düzeysel dağılım incelendiğinde, Türkiye’de örneklemin %18,9’unun, Malezya’da örneklemin %34,7’sinin yüksek düzeyde faizsiz finansal genel bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de örneklemin %21,1’inin, Malezya’da örneklemin %31,6’sının yüksek düzeyde faizsiz finansal temel bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin Türkiye’de %23,4’ünün, Malezya’da %17,7’sinin orta düzeyde, Türkiye’de %21,1’inin, Malezya’da %33 ünün düşük düzeyde faizsiz finansal genel bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, örneklemin Türkiye’de %26,9’unun, Malezya’da %33,7’sinin orta düzeyde, Türkiye’de %22,9’unun, Malezya’da %25,9’unun düşük düzeyde faizsiz finansal temel bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin Türkiye’de %24,92’unun, Malezya’da ise sadece %11,2’sinin çok zayıf düzeyde faizsiz finansal genel bilgiye, Türkiye’de %19,4’ünün, Malezya’da ise sadece %7,8’inin çok zayıf düzeyde faizsiz finansal temel bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye’de bilgi düzeyine ilişkin “Çok Düşük Düzey” dağılımı Malezya’dan daha yüksek bir paya sahiptir.

Her iki ülkede de “Yüksek Düzey” dağılımının en yüksek pay aldığı göstergenin, faizsiz finansa yönelik tutumun bilişsel boyutu (Faktör2) olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de örneklemin %61,7’sinin, Malezya’da örneklemin %50,3’ünün yüksek düzeyde faizsiz finansal tutuma sahip olduğu görülmektedir. Faizsiz finansa yönelik tutumun duyuşsal boyutuna (Faktör1) ilişkin düzeysel dağılım incelendiğinde, örneklemin Türkiye’de %34,1’inin, Malezya’da %45’2’sinin yüksek düzeyde faizsiz finansal tutuma sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin Türkiye’de %29,1’inin, Malezya’da %38,4’ünün orta düzeyde, Türkiye’de %22,4’ünün, Malezya’da %15,3’ünün düşük düzeyde faizsiz finansal tutuma (Duyuşsal Boyut-Faktör1) sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin Türkiye’de %9’unun, Malezya’da ise sadece %1’inin çok düşük düzeyde faizsiz finansal tutuma (Duyuşsal Boyut-Faktör1) sahip olduğu tespit edilmiştir. Malezya örnekleminde faizsiz finansal tutuma sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilirken, Türkiye’de örneklemin %5,5’inin faizsiz finansal tutuma sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Faizsiz finansa yönelik davranışa ilişkin düzeysel dağılım incelendiğinde, Türkiye’de örneklemin %60,7’sinin, Malezya’da ise örneklemin %41,2’sinin yüksek

düzye de faizsiz finansal davranışa sahip olduğu görölmektedir. Örneklemin Türkiye’de %19,4’ünün, Malezya’da %29,6’sının orta düzeyde, Türkiye’de %12,4’ünün, Malezya’da %27,6’sının düşük düzeyde faizsiz finansal davranışa sahip olduğu görölmektedir. Örneklemin Türkiye’de %6’sının, Malezya’da ise %1,7’sinin çok düşük düzeyde faizsiz finansal davranışa sahip olduğu görölmektedir. Malezya örnekleminde faizsiz finansal davranışsal eğilime sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilirken, Türkiye’de örneklemin %1,5’inin faizsiz finansal davranışsal eğilime sahip olmadığı tespit edilmiştir.

3.6. Bulguların Değerlendirilmesi

Bu çalışma kapsamında, faizsiz finansal okuryazarlık; doğru finansal seçimlerde bulunabilmek için gerekli olan, faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranışların bileşeni olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın birincil amacı doğrultusunda, söz konusu tanımlama kapsamında faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracı geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçüm modeli aracılığıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi ölçülmüş ve faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi üzerinden sektör içerisindeki payına etkisi Türkiye ve Malezya kapsamında analiz edilmiştir.

Araştırmanın birincil amacına yönelik olarak, ölçek geliştirme sürecinde gerekli adımlar sırasıyla izlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle madde havuzu oluşturulmuştur. Ardından, “Lawshe Tekniği” kullanılarak “Kapsam Geçerliği” için uzman görüşüne başvurulmuş ve sonrasında “Yapı Geçerlik ve Güvenirlik” analizleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de “Yapı Geçerliği ve Güvenirlik” analizleri örneklemin özelliğini taşıyan 200 kişilik bir grup üzerinde uygulanmıştır. İFO ölçüm modelini oluşturan farkındalık, tutum ve davranış bileşenlerine ilişkin ölçek geliştirme aşamasında yapı geçerliği için “Açıklayıcı Faktör Analizi”, güvenirlik için “Cronbach Alpha Katsayısı” kullanılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik analizi sonuçlarında, ölçeklere ilişkin geçerliğin ve güvenirliğin sağlandığı yapılar keşfedilmiştir. Ölçek geliştirme aşamasında faktör yük değerine ilişkin alt kesim noktası “0.30” olarak belirlenmiştir. Böylelikle, her bir maddenin ölçüm aracına sağladığı ortak katkının minimum %9 düzeyinde olması amaçlanmıştır. Hiçbir faktöre yüklenmeyerek keşfedilen yapıya katkı sunmayan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Çıkarılan maddeleri incelediğimizde,

maddelerden birinin “İsraftan kaçınır ve gelirim bir kısmını tasarruf ederim.” maddesi olduğu görülmüştür. İktisadi hayatı daha dengeli yaşamak adına insanın dengesinin sağlanmasında, çerçevesi İslami finansın kaynağı olan Kur’an ve Sünnet ilkelerine dayanan “israftan kaçınma” konusuna vurgu yapılmaktadır (Tabakoğlu, 2016: 79-80). Bu kapsamda oluşturulan maddenin, ölçüm aracına sağladığı katkının diğer maddelere nazaran, faizsiz finansal okuryazar olan bireyler ile olmayan bireyleri ayırt edici düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Çıkarılan diğer birkaç maddenin ise “Yaptığım finansal işlemlerde haksız kazançtan sakınırım.”, “Faize düşmemek için kredi kartı borcumu ve faturalarımı zamanında öderim.”, “İslami finansal sözleşmelerin veya hizmetlerin mal karşılığı gerçek bir işleme dayanması gerektiğini bilerek hareket ederim.” maddelerinin olduğu tespit edilmiştir. Faizsiz finansın temel ilkeleri kapsamında oluşturulan bu maddelerin de ölçüm aracına sağladıkları ortak katkının %9’un altında olduğu tespit edilmiştir. Analizden çıkarılan maddelerin, diğer maddelere nazaran faizsiz finansal okuryazar olan bireyler ile olmayan bireyleri ayırt edici düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle, söz konusu maddelerin hem faizsiz finansal okuryazar bireylere hem de okuryazar olmayan bireylere hitap edebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Böylelikle, ön uygulama sonucunda; 6 maddeden oluşan tek faktörlü “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, 12 maddeden oluşan iki faktörlü “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği” ve 10 maddeden oluşan “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” geliştirilmiştir.

Faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm modelini oluşturan ölçeklere ilişkin Türkiye’de ortaya konulan geçerli ve güvenilir yapının, Malezya’da doğrulanıp doğrulanmadığına ilişkin “Yapı Geçerlik” analizleri örneklemin özelliğini taşıyan 200 kişilik bir grup üzerinde uygulanmıştır. Uygulama öncesinde ölçek uyarlama sürecine ilişkin gerekli adımlar izlenmiştir. İFO ölçüm modelini oluşturan farkındalık, tutum ve davranış bileşenlerine ilişkin yapı geçerliğinin analiz edilmesi sürecine “Doğrulayıcı Faktör Analizi” ile başlanmıştır. Analiz sonuçlarında, Malezya’daki veri seti ile ölçeklerin yapısının uyum iyiliği indeksleri bakımından yeterli uyumu sağladığı ve her bir maddeye ilişkin tahmin değerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Daha önce geliştirilen yapıların yeni veri seti ile desteklenmesi aynı zamanda keşfedici ya da

açıklayıcı analize gerek duyulmadığına ilişkin kanıt sunmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 283-284; Gürbüz ve Şahin, 2018: 342).

İFO ölçüm modelini oluşturan faizsiz finansal bilgi bileşenine ilişkin test geliştirme aşamasında Türkiye’de ve Malezya’da “Yapı Geçerlik ve Güvenirlik” analizleri gerçekleştirilmiştir. Faizsiz finansal bilginin ölçülmesinde “Bilgi”nin dikotom yapısı gereği, katılma dereceli Likert tipi ölçek yerine “Doğru (1)”, “Yanlış (0)” tipi bilgi testi kullanılmıştır. Bilgi testinin yapı geçerliği için “Madde Güçlük ve Ayırtecdilik Analizi”, güvenirlilik analizi için “KR-20 Katsayısı” kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, bilgi testinin hem Türkiye’de hem de Malezya’da geçerli ve güvenilir bir yapı sergilediği tespit edilmiştir.

Araştırmanın birincil amacına istinaden gerçekleştirilen “Yapı Geçerlik ve Güvenirlik” analizleri, araştırmanın ön uygulamasını temsil etmektedir. Ön uygulama sonucunda, İFO Ölçüm Modeli’ni oluşturan bileşenlere ilişkin Türkiye’de geçerli ve güvenilir bir yapı sergilediği tespit edilerek geliştirilen ölçüm araçları; “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” ve “Faizsiz Finansal Bilgi Testi” yapılarının Malezya’da da doğrulandığı tespit edilmiştir.

Geliştirilen ölçüm araçları ile toplanan veriler ışığında, araştırmanın ikincil amacına yönelik olarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın ikincil amacına istinaden üç temel hipotez oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında, “*Faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.*” şeklinde oluşturulan birinci hipotez (H1) “Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)” analizi ile test edilmiştir. “*Faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, Türkiye ve Malezya (ülke grubu) arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir.*” şeklinde oluşturulan ikinci hipotez (H2) ve “*Faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi, Türkiye ve Malezya arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir.*” şeklinde oluşturulan üçüncü hipotez (H3) ise “Bağımsız Gruplar *t*-Testi” ile test edilmiştir. Araştırmanın asıl uygulamasını oluşturan bu analizler Türkiye’de 402, Malezya’da 294 katılımcıdan oluşan örneklemeler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara ilişkin betimsel istatistikler, demografik ve faizsiz finansal özellikleri belirlemeye yönelik sorular aracılığıyla oluşturulmuştur. Katılımcıların faizsiz finansal özelliklerini belirlemek amacıyla öncelikle banka müşterisi olup olmama durumlarına ilişkin sorular, ardından katılım bankasını ve faizsiz finansı tercih etme nedenlerine ilişkin soru yöneltilmiştir. Türkiye’de örneklemin %49,3’ünü, Malezya’da örneklemin %90,1’ini katılım bankası müşterilerinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Örneklemin, Mevduat Bankası müşterisi olma durumlarına ilişkin dağılımı incelendiğinde; Türkiye’de %100’ünün, Malezya’da %72,1’inin mevduat bankası müşterilerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Her iki ülkede de faizsiz finans ve bankacılığı tercih etmedeki en önemli nedenin “Dini Hassasiyet” olduğu tespit edilirken, en önemli ikinci nedenin Türkiye’de %11,9 ile “Hizmet Kalitesi”, Malezya’da %49 ile “Farkındalık” seçeneği olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de üçüncü en önemli neden %8,5’luk pay ile “Farkındalık” iken, Malezya’da %29,9’luk pay ile “Hizmet Kalitesi” seçeneği olmuştur. Her iki ülkede de dördüncü sıradaki tercih nedeni “Kolay Ulaşılabilirlik” seçeneği olmuştur. Türkiye’de beşinci sıradaki tercih nedeninin “Yakın Çevre Tavsiyesi” olduğu tespit edilirken, Malezya’da “Kârlılık” seçeneği olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de en son sıradaki tercih nedeni “Kârlılık” iken, Malezya’da “Yakın Çevre Tavsiyesi” seçeneği olmuştur. Örneklemin çok küçük bir yüzdesi ise sunulan “Diğer” seçeneği ile tercih etme nedenlerini ya da tercih etmeme nedenlerini belirtmiştir. “Diğer” seçeneği ile belirtilen tercih etmeme nedenleri arasında; “Fikrim Yok”, “Bilгим Yok” gibi seçeneklerin yer aldığı, tercih etme nedenleri arasında ise “Kendimize özgü bir sistem olduğuna inanıyoruz.”, “Özel bir nedeni yok.” gibi seçeneklerin yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulguların, Türkiye’de hanehalkının faizsiz finans ve bankacılık sistemine ilişkin değerlendirmelerinin ele alındığı T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (CBFO) (2020) tarafından yayımlanan araştırmada yeterince bilgi sahibi olmadıklarına ilişkin nedenin tercih etmeme nedenleri arasında ilk sırada yer aldığı şeklinde tespit edilen bulgu ile paralellik gösterdiği söylenebilir. CBFO tarafından yayımlanan araştırmada, faizsiz bankada hesap açma yani faizsiz banka tercih etmede ise en yüksek paya sahip nedenin güvenilirlik olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular ile birlikte değerlendirildiğinde, faizsiz bankaların tercih edilmesi noktasında dini hassasiyetin yanı sıra güvenilirliğin de önem kazanan bir özellik

olduğu ifade edilebilir. Güven duygusunun önemini Nobel Ödüllü Amartya Sen (2000: 262) şu şekilde ifade etmektedir: “Kapitalizm genellikle herkesin açgözlülüğü temelinde işleyen bir düzenleme olarak görülmekle birlikte aslında kapitalist ekonominin etkin işleyişi, güçlü değer ve norm sistemlerine bağımlıdır...Başarılı piyasalar sadece “izin verilen” mübadeleler temelinde işlem yapmaz aynı zamanda kurumların ve davranış etiğinin sağlam temeli üzerinde de işler. Kişilerin birbirlerine verdikleri sözlerde ve buldukları vaatlerde güven duygusunun geliştirilmesi ve kullanılması piyasa başarısının çok önemli bir bileşeni olabilir.”

Araştırmada, YEM analizinin gerçekleştirilmesine ilişkin iki aşamalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım kapsamında öncelikle ölçüm modeli analiz edilmiş ardından yapısal model analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçüm modeli, 6 gözlenen değişkenin İFO örtük (gizil) değişkenine bağlandığı bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçüm modeline ilişkin analiz ile “İFO ölçüm modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır ve araştırma modeli için uygundur.” şeklindeki $H1^1$ hipotezi test edilmiştir. Analiz sonucunda; faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranış bileşenlerinden oluşan İFO ölçüm modelinin hem Türkiye’de hem de Malezya’da uyum iyiliği indeksleri bakımından yeterli uyumu sağladığı ve değişkenlere ilişkin tahmin değerlerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle, $H1^1$ hipotezinin hem Türkiye’de hem de Malezya’da desteklendiği tespit edilmiş ve YEM analizinin ikinci aşamasına geçilmiştir.

YEM analizinin ikinci aşamasında; ölçüm modelini ve yapısal modeli içeren araştırma modeli bir bütün olarak analiz edilmiştir. Araştırma modelinde, İFO örtük değişkeninden faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi gözlenen değişkenine çizilen yol “Yapısal Modeli” temsil etmektedir. Gözlenen içsel değişkenin, İFO örtük değişkeninin etkisi altında olduğu araştırma modelinde, örtük değişken ile gözlenen değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla YEM analizi gerçekleştirilmiştir. YEM analizi ile “Araştırma modeli, veri seti tarafından doğrulanmaktadır.” ve “İFO, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.” şeklindeki $H1^2$ ve $H1$ hipotezleri test edilmiştir. Analiz sonucunda, araştırma modelinin hem Türkiye’de hem de Malezya’da uyum iyiliği indeksleri bakımından yeterli uyumu sağladığı tespit edilmiştir. Böylelikle, $H1^2$ hipotezinin hem Türkiye’de hem de

Malezya’da desteklendiği tespit edilmiştir. Hipotezin desteklenmesi, araştırma modelinin veri seti ile uyumlu olduğunu ve YEM analizi sürecinde birincil öncülün sağlandığını ifade etmektedir.

$H1^2$ hipotezinin doğrulanmasının ardından, YEM analizinde ikinci değerlendirme adımına geçilmiştir. İkinci adımda, YEM analizinde elde edilen tahmin değerleri incelenmiş, modeldeki ilişkilerin katsayıları değerlendirilmiş ve böylelikle araştırma problemi üzerine kurulan esas hipotez $H1$ test edilmiştir. Analiz sonucunda, değişkenlere ilişkin standart yol (regresyon) katsayılarının Türkiye’de 0.388 ile 0.813 arasında değişen değerler aldığı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Malezya’da değişkenlere ilişkin standart yol katsayılarının 0.421 ile 0.803 arasında değişen değerler aldığı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Analizde elde edilen tüm değişkenlere ilişkin katsayıların ise istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,001$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

$H1$ hipotezini değerlendirmek amacıyla Malezya’ya ilişkin yol diyagramı incelendiğinde, İFO’nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisinin 0,749 oranında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’ye ilişkin yol diyagramı incelendiğinde, İFO’nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerindeki etkisinin 0,654 oranında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda hem Türkiye hem de Malezya için İFO’nun faizsiz finans kullanım düzeyi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin tespit edilmesi, “İFO, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.” şeklinde kurulan $H1$ hipotezini hem Türkiye hem de Malezya için doğrulamıştır. Faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin kullanım düzeyi, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payını belirlemektedir. Kullanım düzeyi üzerinde etkili olan önemli bir unsur ise tanınırlık sorununa da çözüm olabilecek “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” düzeyidir. Dolayısıyla faizsiz finansal okuryazarlık düzeyinin, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi üzerinden faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payı üzerinde belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Bu kapsamda oluşturulan $H1$ hipotezinin hem Türkiye hem de Malezya’da desteklenmesi, teorik olarak ifade edilen duruma ilişkin ampirik bir kanıt sunmaktadır. Böylelikle, bireylerin İFO düzeyinin arttırılmasının faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyine pozitif

yönde yansıtacağı ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle İFO, faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi üzerinden faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payını pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuç, faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında İFO'nun önemini gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de İFO'yu temsil eden göstergeler incelendiğinde; faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin ileri bilgi düzeyini temsil eden faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere ilişkin bilgi düzeyi (Bütoport) değişkeninin 0,813 oranında en yüksek etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ardından sırasıyla; faizsiz finans ve bankacılığa ilişkin temel bilgi düzeyi (Bgtoport= 0,801), faizsiz finansal farkındalık (Ftoport= 0,671) ve faizsiz finansal tutum (Duyuşsal Boyut-T1toport= 0,671) değişkenlerinin İFO üzerinde yüksek etkiye sahip oldukları görülmüştür. Faizsiz finansal davranış (Dtoport= 0,457) ve faizsiz finansal tutum (Bilişsel Boyut-T2toport= 0,388) değişkenlerinin ise normal etkiye sahip oldukları görülmüştür. Malezya'da İFO'yu temsil eden göstergeler incelendiğinde; Ftoport değişkeninin 0,803 oranında en yüksek etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ardından sırasıyla T1toport= 0,729; Bgtoport= 0,728; Bütoport= 0,701 ve Dtoport= 0,587 değişkenlerinin İFO üzerinde yüksek etkiye sahip oldukları görülmüştür. T2toport= 0,421 değişkeninin ise normal etkiye sahip olduğu görülmüştür. Sonuç itibarıyla, faizsiz finansal bilgi ve faizsiz finansal farkındalık değişkenlerinin hem Türkiye hem de Malezya'da İFO üzerinde oldukça güçlü etkiye sahip olmaları, söz konusu bileşenlerin, İFO – faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi ilişkisinde önemli bir rol üstlendiğine işaret etmektedir.

Araştırma modeline ilişkin R^2 değerleri incelendiğinde; Türkiye'de İFO'yu temsil eden gözlenen bağımsız değişkenlerden en yüksek R^2 değerinin, faizsiz finansal bilgi (Bütoport ve Bgtoport), tutum (T1toport) ve farkındalık (Ftoport) düzeylerine ait olduğu görülmektedir. Malezya'da İFO'yu temsil eden gözlenen bağımsız değişkenlerden en yüksek R^2 değerinin ise faizsiz finansal farkındalık (Ftoport), bilgi (Bgtoport) ve tutum (T1toport) düzeylerine ait olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle hem Türkiye'de hem de Malezya'da İFO'yu en yüksek açıklama oranı sahip değişkenlerin faizsiz finansal bilgi, farkındalık ve tutum düzeylerinin olduğu tespit edilmiştir.

İFO'nun faizsiz finans kullanım düzeyini açıklama oranı Türkiye için 0,427,

Malezya için 0,561 olarak elde edilmiştir. Türkiye’de İFO’nun faizsiz finans kullanım düzeyindeki değişimin yaklaşık yarısı kadarını açıkladığı görülürken, Malezya’da bu oran yarıdan daha fazladır. Malezya Türkiye’ye kıyasla daha yüksek bir açıklama oranına sahiptir. Bir diğer ifadeyle Malezya’da faizsiz finans kullanım düzeyinin İFO ile açıklanma oranı Türkiye’den daha yüksektir.

Çalışma kapsamında, “Türkiye ve Malezya’daki bireylerin faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aramak adına oluşturulan ikinci temel hipotez ($H2$), “Bağımsız Gruplar t -Testi” ile test edilmiştir. t -testi analiz sonuçlarına göre; İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden faizsiz finansal bilgi (Bgtoport, Bütoport), farkındalık (Ftoport) ve tutum (Duyuşsal Boyut-T1toport) değişkenleri bakımından, Malezya’nın Türkiye’den anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu ve $H2$ hipotezinin desteklendiği tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden faizsiz finansal bilgi, farkındalık ve tutum değişkenleri bakımından Türkiye Malezya’dan daha düşük puanlara sahiptir.

Analiz sonuçlarına göre, T2toport değişkeninin iki ülkeye göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden Dtoport değişkeni bakımından ise Türkiye’nin Malezya’dan anlamlı düzeyde daha yüksek puana sahip olduğu ve $H2$ hipotezinin desteklendiği tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden Faizsiz Finansal Davranış değişkeni bakımından Malezya Türkiye’den daha düşük puana sahiptir.

“Türkiye ve Malezya’daki bireylerin faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aramak adına oluşturulan üçüncü temel hipotez ($H3$), t -testi analiz sonucuna göre değerlendirildiğinde; faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi bakımından, Malezya’nın Türkiye’den anlamlı düzeyde daha yüksek puana sahip olduğu ve hipotezin desteklendiği tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında, Türkiye ve Malezya’da araştırma örnekleminin faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin yüzdesel dağılımı, İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden göstergelerin (bileşenlerin) toplam puan ortalamaları üzerinden kategorik olarak gerçekleştirilen düzeySEL sınıflandırma ile değerlendirilmiştir. Türkiye’de

araştırma örnekleminin faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde, katılımcıların %3,2'sinin faizsiz finansal okuryazarlığa sahip olmadığı tespit edilmiştir. Örneklemin %12,2'sinin çok düşük, %29,4'ünün düşük, %34,3'ünün orta, %20,9'unun ise yüksek düzeyde faizsiz finansal okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Malezya'da faizsiz finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde, araştırma örnekleminde faizsiz finansal okuryazarlığa sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu, örneklemin tamamının faizsiz finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Malezya'da katılımcıların İFO düzeyine ilişkin dağılımlarının; %3,1'inin çok düşük, %28,2'sinin düşük, %33,3'ünün orta, %35,4'ünün ise yüksek düzey şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

İFO Ölçüm Modeli'ni temsil eden göstergelerin düzeyel dağılımları incelendiğinde, her iki ülkede de “Okuryazar Değil” dağılımının en yüksek pay aldığı gösterge faizsiz finansa yönelik ileri bilgi düzeyidir. Bir diğer ifade ile her iki ülkede de “Okuryazar Değil” dağılımının en yüksek pay aldığı değişken, katılımcıların faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlere yönelik bilgi düzeyine sahip olmadığına ilişkin dağılımı temsil etmektedir. Faizsiz finansa yönelik bilgi düzeyine ilişkin düzeyel dağılım incelendiğinde, Türkiye'de örneklemin %18,9'unun, Malezya'da örneklemin %34,7'sinin yüksek düzeyde faizsiz finansal genel bilgiye (Btoport) sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de örneklemin %21,1'inin, Malezya'da örneklemin %31,6'sının yüksek düzeyde faizsiz finansal temel bilgiye (Bgtoport) sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneklemin Türkiye'de %24,92'unun, Malezya'da ise %11,2'sinin çok zayıf düzeyde faizsiz finansal genel bilgiye, Türkiye'de %19,4'ünün, Malezya'da ise sadece %7,8'inin çok zayıf düzeyde faizsiz finansal temel bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de bilgi düzeyine ilişkin “Çok Düşük Düzey” dağılımı Malezya'dan daha yüksek bir paya sahiptir.

Malezya; IFDR (Islamic Financial Development Report) kapsamında, faizsiz finansal eğitim veren kurum sayısı, araştırma sayısı, hakemli dergilerde makale sayısı gibi değişkenlerden oluşturulan “Faizsiz Finansal Bilgi” göstergesinde 2020 verilerine göre 1. sırada yer almaktadır. Rapora göre Malezya 2019 yılında, 836 araştırma makalesi ve 582 hakemli dergilerdeki makalesi ile faizsiz finansal araştırmalarda 1.

sırada yer almaktadır. Malezya; rapor kapsamında faizsiz finans alanında konferans, seminer ve haber sayısı değişkenlerinden oluşturulan “Faizsiz Finansal Farkındalık” göstergesinde de 1. sırada yer almaktadır. 2020 verilerinin yanı sıra Malezya, IFDR 2019 ve IFDR 2018 verilerine göre de “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” göstergesinde 1. sırada yer almaktadır. Türkiye ise sıralamada ilk 15’e giren ülkelerin sunulduğu listede yer almamaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulguların, “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” göstergelerinde Malezya’nın 1. sırada yer aldığına ilişkin raporlardaki bulguları destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir. Araştırma kapsamında Türkiye’deki katılımcıların daha düşük düzeyde Faizsiz Finansal Bilgi’ye sahip olduğu şeklinde elde edilen bulgunun, T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tarafından 2020 yılı Kasım ayında yayımlanan araştırmada, katılımcıların %40’nın faizsiz bankalar ve sunulan hizmetler hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları ya da çok az bilgi sahip oldukları ve katılımcıların birikimlerini faizsiz yatırım araçlarında değerlendirmeyi tercih etmeme nedenleri incelendiğinde, yeterince bilgi sahibi olmadıklarına ilişkin nedenin %57’lik pay ile ilk sırada yer aldığı şeklinde elde edilen bulguları destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Her iki ülkede de “Yüksek Düzey” dağılımının en yüksek pay aldığı göstergenin faizsiz finansa yönelik tutumun bilişsel boyutu (Faktör2) olduğu tespit edilmiştir. Tutumun bilişsel boyutunu temsil eden göstergenin, *t*-testi sonucunda iki ülke arasında anlamlı farklılık bulunmayan tek gösterge (T2toport) olması, ülke puanlarının birbirine yakın olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’de örneklemin %61,7’sinin, Malezya’da örneklemin %50,3’ünün yüksek düzeyde faizsiz finansal tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Faizsiz finansa yönelik tutumun duyuşsal boyutuna (Faktör1) ilişkin düzeysel dağılım incelendiğinde, örneklemin Türkiye’de %34,1’inin, Malezya’da %45,2’sinin yüksek düzeyde faizsiz finansal tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneklemin, Türkiye’de %29,1’inin, Malezya’da %38,4’ünün orta düzeyde; Türkiye’de %22,4’ünün, Malezya’da %15,3’ünün düşük düzeyde; Türkiye’de %9’unun, Malezya’da ise sadece %1’inin çok düşük düzeyde faizsiz finansal tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Malezya örnekleminde faizsiz finansal tutuma sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilirken, Türkiye’de örneklemin %5,5’inin faizsiz finansal tutuma sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Faizsiz finansa yönelik davranışa ilişkin düzeysele dağılım incelendiğinde, Türkiye’de örneklemin %60,7’sinin, Malezya’da ise örneklemin %41,2’sinin yüksek düzeyde faizsiz finansal davranışa sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneklemin, Türkiye’de %19,4’ünün, Malezya’da %29,6’sının orta düzeyde; Türkiye’de %12,4’ünün, Malezya’da %27,6’sının düşük düzeyde; Türkiye’de %6’sının, Malezya’da ise %1,7’sinin çok düşük düzeyde faizsiz finansal davranışa sahip olduğu belirlenmiştir. Malezya örnekleminde faizsiz finansal davranışsal eğilime sahip olmayan dağılımın yer almadığı tespit edilirken, Türkiye’de örneklemin %1,5’inin faizsiz finansal davranışsal eğilime sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Malezya örnekleminde çok zayıf düzeyde faizsiz finansal davranışa sahip olan dağılımın yer almadığı tespit edilirken, Türkiye’de örneklemin %1,7’sinin çok zayıf düzeyde davranışa sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında Türkiye’deki katılımcıların yarısından fazlasının yüksek düzeyde Faizsiz Finansal Davranışa sahip olduğu şeklinde elde edilen bulgunun, Faizsiz Finansal Okuryazarlık Araştırma Raporu’nda (2020: 20) araştırma örneklemin üzerinden tespit edilen Türkiye’de Faizsiz Finansal Davranışın güçlü olduğu şeklindeki araştırma sonucu ile paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Türkiye’de faizsiz finansa yönelik davranışsal eğilimin yüksek olduğuna ilişkin bulgu, faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisindeki payının Türkiye’de uzun yıllar sadece %5 düzeylerinde seyrettiği gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, davranışsal eğilimin fiili kullanıma yansımadağı şeklinde yorumlanabilir. Araştırma kapsamında, Türkiye’nin Malezya’dan istatistiksel olarak anlamlı ve daha düşük faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyine sahip olduğu şeklinde elde edilen bulgu da bu durumu destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında hem Malezya’da hem de Türkiye’de kullanım düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkili olduğu tespit edilen İFO üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı ve oldukça güçlü etkiye sahip değişkenlerin Faizsiz Finansal Bilgi ve Faizsiz Finansal Farkındalık değişkenlerinin olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin ise bu değişkenler bakımından Malezya’dan anlamlı düzeyde daha düşük puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de faizsiz finansal davranışsal eğilimin yüksek olmasına rağmen fiili kullanım düzeyinin düşük olmasının

nedeni “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” düzeyinin düşüklüğü ile açıklanmaktadır. Araştırma bulguları, bireylerin yüksek düzeydeki davranışsal eğilimlerinin fiili kullanım düzeyine yansımaları için faizsiz finansal bilgilerinin ve farkındalıklarının da artırılması gerektiğine işaret etmektedir. Başka bir ifade ile bireylerin faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyinin artırılabilmesi ve dolayısıyla faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılabilmesi için “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” düzeylerinin artırılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşen, değişen ve yenilenen dünyada, finansal alternatiflere olan ihtiyaç her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Giderek gelişen ve karmaşıklaşan finansal sistem içerisinde ise doğru ve etkin finansal kararlar alabilmenin önemi her geçen gün artmaktadır. 2008 küresel finansal krizin ekonomik ve toplumsal etkileri de bireyleri, doğru ve etkin finansal kararlar almanın önemini kavradığı bir sürece sevk etmiştir. Böylelikle, bireylerin en doğru ve etkin finansal kararlar alabilmeleri için sistem içerisinde yer alan alternatifler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu bilgiler doğrultusunda finansal kararlar almaları gerekli bir koşul haline gelmiştir. İnsanın yıllardır süregelen enflasyon, işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik gibi iktisadi problemlerini çözmede mevcut finansal sistemin yanı sıra ön plana çıkan faizsiz finansal sistem, gelecekteki finansal krizlerden korunmak ve mevcut problemlere çözüm bulmak adına sadece dini hassasiyeti olan bireylere değil toplumun her kesimi için alternatif finansal ürün ve araçlar ile hizmet sunmaktadır. Bireylerin faizsiz finansal alternatiflerden haberdar olmaları, kendilerine en uygun olan finansal seçimlerde bulunarak finansal refaha ulaşabilmeleri açısından son derece önem arz etmektedir.

Finansal kararlar, bireysel finansal refahın arttırılmasında ve dolayısıyla toplumsal refahın arttırılmasında kilit rol oynamaktadır. Bireylerin doğru finansal kararlar alabilmeleri için, hem yeterli düzeyde faizsiz finansal farkındalığa ve bilgiye hem de bunları yönlendirebilecek finansal yeteneğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada ön plana çıkan kavram; finansal sistem içerisinde bir alternatif olarak yer bulan fakat 2008 küresel finansal kriz sürecinde sergilediği performans sonrası dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilen faizsiz finansal sisteme yönelik, “Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık (İFO)” kavramıdır.

Ülkelerin faizsiz finans uygulamalarına başlangıç yılları ve gelişim performansları birbirinden farklılık göstermektedir. Faizsiz finans uygulamalarına 1983 yılında başlayan Türkiye, henüz sektör içerisinde hedeflediği paya ulaşamamıştır. Faizsiz finans uygulamalarına başlangıcı aynı yıla dayanan Malezya ise Türkiye’ye nazaran çok daha iyi bir gelişim performansı sergilemektedir. Malezya; küresel ve ulusal çapta aldığı paylarla, günümüzde “Faizsiz (İslami) Finans” denilince

akla ilk gelen ülkelerden birisi konumundadır. 2019 yılı itibariyle Malezya'nın küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından aldığı pay %15 düzeyinde iken, Türkiye'nin küresel payı sadece %2,5 düzeyinde seyretmektedir. Malezya, aldığı bu pay ile küresel faizsiz bankacılık varlık dağılımından en yüksek pay alan ilk 3 ülke arasında yer almaktadır.

Türkiye ve Malezya'nın, faizsiz finans sektörü kapsamında karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çalışmalarda genellikle ülkelerde uygulanan mevzuat ve altyapı farklılıklarına vurgu yapılarak, Türkiye'de sektörün gerekli yasa, kurum ve kuruluşlar ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu farklılıkları üç temel madde altında özetlemek mümkündür. Birincisi, Türkiye'de faizsiz finans kurumlarına banka statüsünün 2005 yılında kazandırılmasıdır. 16 yıl gibi oldukça yakın zamanda bankacılık statüsüne sahip olan sistem, geçmişi çok daha eskiye dayanan konvansiyonel bankacılık ile aynı rekabet ortamında faaliyet göstermektedir. Malezya'da ise ilk tam teşekküllü faizsiz banka 1983 yılında banka statüsünde kurulmuştur. İkincisi, Malezya'da faizsiz bankacılığın "İslami Bankacılık Kanunu" kapsamında yer alıyor olmasıdır. Bunun yanı sıra 2013 yılında çıkarılan "İslami Finansal Hizmetler Kanunu (IFSA)" Malezya'nın İslami bankacılık sektörüne verdiği önemin kanıtı niteliğindedir. Yasayla birlikte sektöre olan küresel ilgi ve düzenleyici faaliyetlere yönelik netlik artış göstermiştir. Türkiye'de ise faizsiz bankacılık, ayrı bir kanun yerine konvansiyonel bankacılık ile aynı kanun kapsamında yer almaktadır. Benzer şekilde Malezya'da Tekafül'e ilişkin kanun 1984 yılında çıkarılırken, Türkiye'de ilk yasal düzenleme 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Üçüncüsü, Merkezi Danışma Kurulu'nun Malezya'da 1997 yılında, Türkiye'de ise 2018 yılında faaliyete geçmesidir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki mevzuat ve altyapı farklılıklarına vurgu yapılarak, sektörün gerekli yasa, kurum ve kuruluşlar ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Malezya'ya nazaran geç olsa da Türkiye'de hükümet desteği son yıllarda önemli düzeyde artış göstermiştir. Buna rağmen faizsiz finansın sektör içerisindeki payı henüz istenen artışı gösterememiştir. Bu durum konunun temelinde araştırılması gereken çok daha önemli bir kavrama işaret etmektedir: "Faizsiz (İslami) Finansal Okuryazarlık (İFO)".

Bu çalışmada, faizsiz finans uygulamalarına faizsiz bankacılık uygulamaları kapsamında aynı yıllarda başlayan Türkiye ve Malezya’da, faizsiz bankaların sektör içerisinde aldıkları payın farklılığının “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, katılım bankacılığının sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemi değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, faizsiz finansal okuryazarlık; doğru finansal seçimlerde bulunabilmek için gerekli olan, faizsiz finansal bilgi, farkındalık, tutum ve davranışların bileşeni olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlama kapsamında, faizsiz finansal okuryazarlık ölçüm aracını temsil eden İFO Ölçüm Modeli oluşturulmuştur. Araştırmanın ön uygulaması sonucunda, literatüre; İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden, geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”, “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği” ve “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” kazandırılmıştır. İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden ölçüm araçlarının, Malezya’da da doğrulandığı tespit edilmiştir. Geliştirilen ölçüm araçları ile toplanan veriler ışığında, Türkiye ve Malezya’da faizsiz finansal okuryazarlık düzeyleri ölçülerek, faizsiz finansal okuryazarlığın faizsiz finans ve bankacılığın kullanım düzeyi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bir diğer ifade ile faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında faizsiz finansal okuryazarlığın önemi değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de ve Malezya’da seçilen örneklem üzerinde “Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM)” ve “Bağımsız Gruplar (Örneklem) t-Testi” uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında, faizsiz finansal okuryazarlığın bileşenlerini temsil eden söz konusu ölçüm araçları ile oluşturulan İFO Ölçüm Modeli’nin hem Türkiye hem de Malezya’da uyum iyiliği indeksleri bakımından yeterli uyumu sağladığı ve değişkenlere ilişkin tahmin değerlerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç aynı zamanda, İFO’nun tanımını oluşturan kavramsal çerçevenin de doğrulandığına ilişkin kanıt sunmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, İFO’nun faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyinin artırılmasında ve dolayısıyla faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasında önemli bir role sahip olduğuna ilişkin ampirik bulgular sunmaktadır. Özellikle, İFO Ölçüm Modeli’ni temsil eden “Faizsiz Finansal

Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” bileşenlerinin hem Türkiye hem de Malezya’da İFO üzerinde oldukça güçlü etkiye sahip olmaları, söz konusu bileşenlerin, İFO – faizsiz finans ve bankacılık kullanım düzeyi ilişkisinde önemli bir rol üstlendiğine işaret etmektedir. Türkiye’nin ise söz konusu değişkenler bakımından Malezya’dan anlamlı düzeyde daha düşük puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de faizsiz finansal davranışsal eğilimin yüksek olmasına rağmen fiili kullanım düzeyinin düşük olmasının nedeni, “Faizsiz Finansal Bilgi” ve “Faizsiz Finansal Farkındalık” düzeyinin düşüklüğü ile açıklanmaktadır. Araştırma bulguları, bireylerin yüksek düzeydeki davranışsal eğilimlerinin fiili kullanım düzeyine yansımaları için faizsiz finansal bilgilerinin ve farkındalıklarının da artırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Faizsiz finans ve bankacılığın varlığından haberdar olmak ve bununla birlikte finansal alternatifler arasında seçim yapabilme yetisine sahip olmak, bireysel finansal refaha ulaşabilmek adına son derece önemlidir. Bu ise İFO ile mümkün olmaktadır. Bireylerin, faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi arttıkça, finansal sistemi doğru şekilde kullanım düzeyleri de artacaktır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, İFO’nun, faizsiz finans ve bankacılık kullanımını arttırmak suretiyle faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasına katkı sağlayacağı açıktır. Böylelikle, Türkiye’de; uzun yıllar %5 düzeylerinde seyrettikten sonra 2019 yılına gelindiğinde ancak %6,33, 2020 yılına gelindiğinde ise %7,16 düzeyine çıkabilen faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisindeki payının, 2025 yılı hedefi olan %15 düzeyine yükseltilebilmesi noktasında da İFO’nun önemi gözler önüne serilmektedir. Herkes için adil ve eşit olmak için belirlenmiş bir dizi kural ve yönergelere dayanan faizsiz finans ve en belirgin yansımaları olan faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılması ise finansal sistemin daha adil, daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasına katkı sunacaktır. Böylelikle İFO, başta bireysel finansal refaha sonrasında ise toplumsal finansal refaha, finansal sisteme ve sürdürülebilir büyüme hedeflerine katkı sunacaktır. Bunun yanı sıra İFO’nun, İstanbul’un Uluslararası Finans Merkezi (İFM) Projesi kapsamında katılım finans yapısının iyileştirilmesi ve sektördeki potansiyel payın değerlendirilerek İstanbul’un katılım finans alanında uluslararası bir merkez olması hedefine katkı

sunacağı söylenebilir. Bu bağlamda, İFO'yu özellikle de İFO üzerinde oldukça güçlü etkiye sahip olduğu tespit edilen faizsiz finansal bilgi ve farkındalığı destekleyen faaliyetlere önem verilmesi son derece önem arz eden bir konudur.

Bireysel finansal refaha ulaşmada gereklilik arz eden finansal bilgi ve farkındalık ise finansal eğitimin en belirgin yansımasıdır. Bir diğer ifade ile bireysel finansal refahın ilk adımı, finansal eğitimidir. Bireylerin doğru finansal kararlar alabilmeleri için, hem yeterli düzeyde faizsiz finansal farkındalığa ve bilgiye hem de bunları yönlendirebilecek finansal yeteneğe sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu noktada ön plana çıkan kavram olan finansal okuryazarlığın, finansal refah adına atılan ilk adım olduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlardan hareketle sunulan öneriler şu şekildedir:

- Merkez Bankası başta olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların finansal okuryazarlığı destekleyen gerekli adımları atması önem arz etmektedir.
- Bireylerin bilgi almak üzere danıştığı kaynak olarak değerlendirildiğinde, başta banka çalışanları olmak üzere finans sektörü çalışanlarına da büyük görevler düştüğü ve finansal okuryazarlık noktasında önemli bir rol oynadıkları ifade edilebilir. Dolayısıyla, banka çalışanları başta olmak üzere sektör çalışanlarının eğitimi konusunda da gerekli adımların atılması önem arz etmektedir.
- Bu noktada, göz önünde bulundurularak vurgulanması gereken bir başka husus ise faizsiz finans alanındaki eğitimlerin akademik düzeyde olmasının yanı sıra bireysel finansal refahını gözetebilecek her yaştan ve eğitim düzeyinden bireye hitap edebilecek düzeyde olması ve halk tabanına yayılmasının sağlanması gerektiğidir. Bireysel finansal refaha ulaşmak adına faizsiz finans derslerinin üniversitelerde sadece bu alanda eğitim alan bireylere değil, finansal okuryazarlık kapsamında seçmeli ders havuzuna eklenmesi ve tüm öğrencilere sunulması, bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

- Bireylerin yaşam alanlarına teknolojinin ve dijitalleşmenin oldukça yoğun bir şekilde dahil olduğu günümüzde, çağın gereksinimleri dahilinde finansal teknolojilerden faydalanarak finansal okuryazarlığın artırılması konusunda gerekli adımların atılması önem arz eden bir diğer nokta olarak ifade edilebilir.
- Finansal eğitim aracılığıyla finansal bilgi ve farkındalığın artırılmasının, faizsiz finans ve bankacılığın tanınırlık sorununa da çözüm olabileceği ve faizsiz finans hakkında doğru bilinen yanlışların giderilerek, soru işaretlerinin iki nokta üst üste çevrilmesinde son derece önem arz ettiği ifade edilebilir.
- Edinilen bilgi ve farkındalıklar, tutum ve davranışlara yansımaları ile birlikte İFO düzeyinin artırılmasına katkı sunacaktır. İFO düzeyinin artırılması, finansal seçimler üzerindeki yansımaları ile finansal refahın artırılmasına, devamında toplumsal finansal refahın artırılmasına katkı sunacaktır. Böylelikle kullanım düzeyine yansıyan İFO düzeyi, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payının artırılmasına katkı sunacaktır. Faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payının artmasının ise finansal sistemin daha adil ve istikrarlı bir yapıya kavuşmasına katkı sunacağı söylenebilir.
- Tüm bunların ışığında en büyük eksikliğin, faizsiz finansal okuryazarlık üzerine kurulmuş bir çerçevenin olmayışından kaynaklandığı ifade edilebilir. Çalışma kapsamında geliştirilen “Faizsiz Finansal Bilgi Testi”, “Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği”, “Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği” ve “Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği” ölçüm araçlarının ve İFO Ölçüm Modeli’nin bu konudaki eksikliğe katkı sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda ölçüm araçlarının, farklı ülkelerin ya da ülke gruplarının farklı örnekleri üzerinde gerçekleştirilecek faizsiz finansal okuryazarlık çalışmalarında kullanılarak, politika ve çözüm önerisi sunma noktasında literatüre önemli katkılarda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI** (2012). **Faizsiz Bankacılık Standartları**, (Çev. M. Odabaşı ve İ. Aktepe) İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- ABDILLAHI**, Abdifatah Mohamoud (2015). Determinants of Islamic Financial Literacy Towards Retirement Planning. Thesis of Master, Finance and Banking University Utara Malaysia.
- ABDULLAH**, Farooq Omar (2021). Jurisprudential and Economic Survey of Guaranteed Profit (On-Account) in Iran's Riba-free Banking System, Karabük University, Master Thesis.
- ABDULLAH**, H. Rose ve Ahmad Lutfi Haji Razak (2015). "Exploratory Research into Islamic Financial Literacy in Brunei Darussalam", doi:10.13140/RG.2.1.4815.1765
- ABDULLAH**, Mohamad Azmi ve Alex Anderson (2015). Islamic Financial Literacy Among Bankers in Kuala Lumpur. **Journal of Emerging Economies and Islamic Research**, 3(2), 1-16.
- ABDULLAH**, Mohamad Azmi ve diğerleri (2017). "Factors Determining Islamic Financial Literacy Among Undergraduates", **Journal of Emerging Economics & Islamic Research**, 5(2), 67-76.
- ABDUL RAHIM**, Siti Hafizah, Rosemaliza Abdul Rashid ve Abu Bakar Hamed (2016). "Islamic Financial Literacy and Its Determinants Among University Students: An Exploratory Factor Analysis", **International Journal of Economics and Financial Issues**, 6(7), 32-35.
- AFŞAR**, Muharrem ve Aslı Afşar (2010). **Finansal Ekonomi**, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- AFŞAR**, Muharrem (2006). **Finansal Sistem ve İşleyişi**, Eskişehir: Gülen Ofset Yayınevi.
- AHMAD**, Norafifah ve Sudin Haron (2002). "Perception of Malaysian Corporate Towards Islamic Banking Products & Services", **International Journal of Islamic Financial Services**, 3(4), 13-29.
- AKTEN ÇÜRÜK**, Suna (2013). İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, Konya.
- ALBAITY**, Mohamed ve Md Mahfuzur Rahman (2019). "The Intention to Use Islamic Banking: An Exploratory Study to Measure Islamic Financial", **International Journal of Emerging Markets**, 14(5), 988-1012.

- ALEXANDRA**, Horobet, Vrinceanu Georgiana ve Lupu Radu (2020). "Financial Literacy in Romania: A Test of Economics and Business Students", **Studies in Business and Economics**, 15(3), 269-286.
- AL-JARHI**, Mabid Ali (2018). Faiz oranına dayalı finans: Bir ekonomik verimsizlik kaynağı, **İslam İktisadı Perspektifinden Faiz**, Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan, (Çev. G. Kafa), İstanbul: İktisat Yayınları.
- ALLPORT**, G. W. (1967). Attitudes, **Readings in Attitude Theory and Measurement**, Ed. M. Fishbein, New York: John Wiley&Sons.
- ALRIFAI**, Tarıq (2015). **Islamic Finance and The New Financial System**, Singapore: John Wiley & Sons Singapore.
- ALTUNDERE DOĞAN**, Merve Büşra (2020). "İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi", **BBDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, 14(1), 69-98.
- AMAROH**, Siti ve Istianah Istianah (2020). "Women and Islamic Financial Literacy", **Journal Studi Gender**, 13(2), 259-280.
- ANDERSON**, L. W. (1988). Attitudes and their measurement, **Educational Research, Methodology and Measurement: An International Handbook**, Ed. J. P. Keeves, New York: Pergoman Press.
- ANJUM**, Muhammed Iqbal (2018). Rakip ekonomik sistemlerin faiz teorilerine yönelik İslami bir eleştiri, **İslam İktisadı Perspektifinden Faiz**, Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan, (Çev. G. Kafa), İstanbul: İktisat Yayınları.
- ANSARI**, A. A. (1996). An instituional framework for capital formation in an Islamic economy, **Economic Development in an Islamic Framework**, Ed. M. Mannan ve M. Ahmad, International Institute Islamic Economics.
- ANTARA**, Purnomo M., Rosidah Musa ve Hassan Faridah (2016). "Bridging Islamic financial Literacy and Halal Literacy: The Way Forward in Halal Ecosystem", **Procedia Economics and Finance**, 37, 196-202.
- ARISTO** (1983). **Politika**, (Çev. M. Tuncay), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ASKARI**, Hossein, Zamir Iqbal ve Abbas Mirakhor (2009). **New Issues in Islamic Finance and Economics: Progress and Challenges**, Singapore: John Wiley&Sons(Asia).
- ASUTAY**, Mehmet (2007). "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 1(2), 3-18.
- ASUTAY**, Mehmet (2013). The development of Islamic banking in Turkey: Regulation, performance and political economy, **Islamic Finance in Europa:**

Towards a Plural Financial System, Ed. V. Cattelan, Cheltenham,UK: Edward Elgar Publishing Limited.

ASUTAY, Mehmet, Ahmet Faruk Aysan ve Cenk C. Karahan (2013). "Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to The Globalisation of Islamic Finance", **Afro Eurasian Studies**, 2(1&2), 5-14.

ATKINSON, Adele ve Flore Anne Messy (2012). "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/INFE Pilot Study". OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15.

AYDIN, Nurhan ve diğeri (2013). **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar**, Eskişehir: AÜ Yayınları.

AYDIN, Üzeyir (2016). Finansal sistem ve finansal iktisadın yapısı, **Finansal Kurumlar ve Finansal Krizlerin Ekonomik Etkileri**, Ed. M. Özçalık ve M. Soysal, Ankara: Ekin Yayınevi.

AYUB, Muhammad (2017). **İslami Finansı Anlamak**, 1. Baskı, Çev. Ed. S. Akten Çürük ve R. Parlakkaya, İstanbul: İktisat Yayınları.

AYYILDIZ, Hasan ve Ekrem CENGİZ (2006). "Pazarlama Modellerinin Testinde Kullanılabilecek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11(1), 63-84.

BDDK (2009-2020). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri (Aralık 2009-Aralık 2020). <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu> adresinden alındı.

BDDK (02.03.2015). Basın Açıklaması, Sayı: 2015/2.

BEKERECİ, Nur Esra, Yücel Ayriçay ve Dündar Kök (2018). "İslami Finansal Okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde Bir Alan Araştırması", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (33), 45-60.

BENTLER, Peter M. (1980). "Multivariate Analysis With Latent Variables: Causal Modeling", **Annual Review of Psychology**, 31(1), 419-456.

BLAUG, Mark (2014). **İktisat Kuramının Geçmişine Bakış**, Tıpkı Basım: Eylül 2014, (Çev. A. Birdal ve F. Güle), Ankara: Efil Yayınevi.

BLEY, Jorg ve Kermit Kuehn (2004). "Conventional Versus Islamic Finance: Student Knowledge and Perception in The United Arab Emirates", **International Journal of Islamic Financial Services**, 5(4).

BNM (Bank Negara Malaysia). www.bnm.gov.my adresinden alındı.

- BNM** (2011). Financial Stability and Payment Systems Report. Bank Negara Malaysia. www.bnm.gov.my adresinden alındı.
- BNM** (2012). Financial Stability and Payment Systems Report, Development of the Financial Sector, Chapter 2. Bank Negara Malaysia. www.bnm.gov.my adresinden alındı.
- BNM** (2016). Financial Stability and Payment Systems Report. Bank Negara Malaysia. www.bnm.gov.my adresinden alındı.
- BNM** (2019). Financial Stability Review – Second Half 2019. Bank Negara Malaysia.
- BNM** (2020). Monthly Highlights and Statistics in December 2020. Monetary and Banking: <https://www.bnm.gov.my> adresinden alındı.
- BODIE**, Zie (2006). "A Note on Economic Principles and Financial Literacy", **Networks Financial Institute at Indiana State University Policy Brief**, 12.
- BRYMAN**, Alan ve Duncan Cramer (2001). **Quantitative Data Analysis With SPSS Release 10 for Windows**, London: Routledge.
- BÜYÜKÖZTÜRK**, Şener (2019). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, 26. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- BÜYÜKÖZTÜRK**, Şener ve diğerleri (2010). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 7. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- CAMPBELL**, T. ve Karacaw, W. (1993). **Financial Institutions and Capital Markets**. New York: Harper Collind College Publishers .
- CHAPRA**, M. Umer (2017). İslam, faizi neden yasaklamıştır?: Faiz yasağının ardındaki mantık, **Ribayı Anlamak: İslam İktisadında Faiz**, Ed. A. Thomas, (Çev. Z. H. Orhan), İstanbul: İktisat Yayınları.
- CHAPRA**, M. Umer (2018). **İslam İktisadında Ahlâk ve Adalet/ Morality and Justice in Islamic Economics and Finance**, (Çev.M. Saraç), İstanbul: İSİFAM Yayınları.
- CHAPRA**, M. Umer (2019). **Adil Bir Para Sistemine Doğru (Towards a Just Monetary System)**, 1. Baskı, (Çev. Ö. F. Tekdoğan), İstanbul: İktisat Yayınları.
- CHAPRA**, M. Umer (2019b). **İktisadın Geleceği: İslami Bir Bakış /The Future of Economics : An Islamic Perspective** (2007). (Çev. M. Turan), İstanbul: İktisat Yayınları.
- CHEN**, Haiyang ve Ronald P. Volpe (1998). "An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Study", **Financial Services Review**, 7(2), 107-128.

- COMCEC** (Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of Islamic Cooperation) (2016). *Developing Islamic Finance Strategies in The OIC Member Countries*. Ankara.
- COMREY**, Andrew L. ve Howard B. Lee (1992). **A First Course in Factor Analysis**, New Jersey: Erlbaum.
- CONWAY**, Jim ve Allen Huffcutt (2003). "A Review and Evaluation of Exploratory Factor Analysis Practices in Organizational Research", **Organizational Research Methods**, 6(2), 147-168.
- CROSSAN**, Diana, David Feslier ve Roger Hurnard (2011). "Financial Literacy and Retirement Planning in New Zeland", **Journal of Pension Economics Finance**, 10(4), 619-635.
- ÇAĞATAY**, Neşet (1971). "Osmanlı İmparatorluğunda Riba: Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık", **Vakıflar Dergisi**, (9), 39-66.
- ÇOKLUK**, Ömay, Güçlü Şekercioğlu ve Şener Büyüköztürk (2018). **Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları**, 5.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- ÇÖMLEKÇİ**, İstemi (2017). "İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileriüzerine Bir Araştırma", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 16(63), 1423-1439.
- DARADKAH**, Demeh, Ahlam Abdallah Aldaher ve Haitham Rafie Shinaq (2020). "Islamic Financial Literacy: Evidence from Jordan", **Journal Transition Studies Review**, 27(2), 131-145.
- DANES**, Sharon M. ve Tahira K. Hira (1987). "Money Management Knowledge of College Students", **Journal of Student Financial Aid**, 17(1), 4-16.
- DEİK** (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) (2014). *Malezya Ülke Raporu*.
- DEMBINSKAITE**, Viktoriia ve diğerleri (2020). "Multipliers of Financial Literacy in Germany and Russia?", **Journal of Accounting and Finance**, 20(8), 148-175.
- DİNÇ**, Yusuf (2020). *Faizsiz Finansal Okuryazarlık Araştırma Raporu*, (TKBB, İZÜ), İstanbul: Beta Yayıncılık.
- DİNLER**, Zeynel (2002). **Mikro Ekonomi**, Bursa: Ekin Yayınevi.
- DURMUŞ**, Mehmet Emin ve Fatih Yardımcıoğlu (2018). "İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı?", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 6(1), 167-183.
- EDWARDS**, A. L. (1957). **Techniques of Attitude Scale Construction**, New York: Appleton Century Crofts.

- EGE**, İlhan ve Emre Esat Topaloğlu (2016). Finansal piyasalar ve kurumlar, **Para-Banka-Kredi ve Finansal Sistem**, Ed. G. Delice ve İ. Ege, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 53-82.
- EĞİLMEZ**, Mahfi (2018). **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EL DIWANY**, Tarek (2011). **Faiz Sorunu**, 2. Baskı, (Çev. M. Saraç), İstanbul: İz Yayıncılık.
- ELIZA**, Any ve Vitria Susanti (2020). "Islamic Financial Literacy Among Sharia Bankers in Bandar Lampung", **Share Jurnal Ekonomi dan Keuangan Islam**, 9(1), 92-109.
- ER**, Bünyamin ve Mesut Mutlu (2017). "Financial Inclusion and Islamic Finance: A Survey of Islamic Financial Literacy Index", **Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 33-54.
- ER**, Bünyamin, Mesut Mutlu ve Yunus Emre Şahin (2015). "Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma", *Islamic Finance (General)*. Volume II, s. 1-15. Sakarya: International Congress of Islamic Economics and Finance.
- ERDEM**, Ekrem (2010). **Para Banka ve Finansal Sistem**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- ERDEM**, Ekrem (2018). Kur'an'da riba (faiz) ayetlerinin kademeli nüzulü ve üslubu: İslam'ın ticaret, infak ve finans sistemi üzerinden bir inceleme, **İslam İktisadi Perspektifinden Faiz**, Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan, (Çev. G. Kafa), İstanbul: İktisat Yayınları.
- ERGİN**, Feridun (1983). **Para ve Faiz Teorileri**, Beta Yayınları.
- ERSOY**, Arif (1987). Faizsiz banka ve işlevleri, **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Ed. A. Tabakoğlu ve İ. Kurt, (Cilt Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), İstanbul: İslami ilimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- FINDIKLI**, Remzi (1987). Faizsiz kredileşme sisteminde genel hizmetler, **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Ed. A. Tabakoğlu ve İ. Kurt, (Cilt Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- FERNARDO**, Elsa ve Chiara Monticone (2011). "Financial Literacy and Pension Plan Participaton in Italy", **Journal of Pension Economics and Finance**, 10(4), 547-564.
- FREEDMAN**, Jonathan L., David O. Sears ve J. Merrill Carlsmith (1993). **Sosyal Psikoloji**, (Çev. A. Dönmez), Ankara: İmge Yayınevi.
- GEORGE**, Darren ve Paul Mallery (2010). **SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference**, 10a Baskı-17.0, Boston: Pearson.

- GERRARD**, Philip ve J. Barton Cunningham (1997). "Islamic Banking: A Study in Singapore", **International Journal of Bank Marketing**, 15(6), 204-216.
- GIFR** (2017). Global Islamic Finance Report, Islamic Finance Country Index- IFCI 2017. Chapter 3-Malaysia. Dubai Islamic Bank (DIB).
- GIFR** (2017b). Global Islamic Finance Report. Leading Products and Services in Islamic Finance (15). ICD.
- GIFR** (2019). Global Islamic Finance Report, Islamic Finance Country Index- IFCI 2019. Chapter 1. DDCAP Group.
- GOLDSMITH**, Ronald E. ve Elizabeth B. Goldsmith (2006). "The Effects of Investment Education on Gender Differences in Financial Knowledge", **Journal of Personal Finance**, 5(2), 55-69.
- GOODE**, William J. ve Paul K. Hatt (1976). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları**. (Çev. R. Keleş), Ankara: TODAİE Yayınları.
- GÖKMEN**, Habil (2012). **Finansal Okuryazarlık**, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- GÜRBÜZ**, Sait ve Faruk Şahin (2018). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜRBÜZ**, Sait (2019). **AMOS İle Yapısal Eşitlik Modellemesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜVENÇ**, Hülya (2016). "Lise Öğrencileri İçin Finansal Okuryazarlık Ölçeği Geliştirme Çalışması", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 16(3), 847-863.
- HAIR**, Joseph F. ve diğerleri (2009). **Multivariate Data Analysis**, 7.Bakı, Prentice Hall.
- HAMBLETON**, Ronald K. ve Liane Patsula (1999). "Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to be Avoided and Guidelines for Improving Test Adaptation Practices", **Journal of Applied Testing Technology**, 1(1), 1-30.
- HASAN**, Maher ve Jemma Dridi (2010). "The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study". IMF Working Paper.
- HASAN**, Zubair (2009). "Islamic Finance Education at the Graduate Level: Current State and Challenges", **Islamic Economic Studies**, 16(1-2), 77-102.
- HASANÇEBİ**, Burcu, Yüksel Terzi ve Zafer Küçük (2020). "Madde Güçlük İndeksi ve Madde Ayırt Edicilik İndeksine Dayalı Çeldirici Analizi", **GÜFBE Dergisi**, 10 (1), 224-240.
- HASSAN**, M. Kabir ve Mervyn K. Lewis (2009). **Handbook of Islamic Banking**, UK: Edward Elgar Publishing.

- HAZIROĞLU**, Temel (2017). **Katılım Ekonomisi: Yeni Zihin Yeni İktisat**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- HIDAJAT**, Taofik ve Muliawan Hamdani (2016). "Developing Islamic Financial Literacy Index: A Conceptual Paper", **The 2nd International Research Conference Business and Economics**, 1-6.
- HU**, Li-tze ve Peter M. Bentler (1999). "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives", **Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal**, 6(1), 1-55.
- HUNG**, Angela A., Andrew M. Parker ve, Joanne K. Yoong (2009). "Defining and Measuring Financial Literacy". RAND Corporation.
- HUSTON**, Sandra J. (2010). "Measuring Financial Literacy", **The Journal of Consumer Affairs**, 44(2), 296-316.
- ICD-REFINITIV** (2019). Islamic Finance Development Report (IFDR)- IFDI, Shifting Dynamics. ICD-Refinitiv.
- ICD-REFINITIV** (2020). Islamic Finance Development Report (IFDR)- IFDI. ICD-Refinitiv.
- ICD-THOMSON REUTERS** (2015). Islamic Finance Development Report (IFDR) - IFDI, Global Transformation, ICD-Thomson Reuters.
- ICD-THOMSON REUTERS** (2016). Islamic Finance Development Report (IFDR) - IFDI, Resilient Growth, ICD-Thomson Reuters.
- ICD-THOMSON REUTERS** (2017). Islamic Finance Development Report (IFDR)- IFDI, Towards Sustainability. ICD-Thomson Reuters.
- ILDIZ**, Erkan (2013). **Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:297.
- IQBAL**, Zamir ve Abbas Mirakhor (2013). Introduction, **Economic Development and Islamic Finance**, Ed. Z. Iqbal ve A. Mirakhor, DC: The World Bank.
- IQBAL**, Zamir ve Abbas Mirakhor (2013). Islamic perspective on financial participation, **Economic Development and Islamic Finance**, Ed. Z. Iqbal ve A. Mirakhor, Washington, DC: World Bank.
- IFSB** (Islamic Financial Services Board) (2014). Islamic Financial Services Industry Stability Report (IFSISR). Kuala Lumpur, Malaysia: Islamic Financial Services Board (IFSB).
- IFSB** (Islamic Financial Services Board) (2019). Islamic Financial Services Industry Stability Report (IFSISR). Kuala Lumpur, Malaysia: Islamic Financial Services Board (IFSB).

- IFSB** (Islamic Financial Services Board) (2020). *Islamic Financial Services Industry Stability Report (IFSISR)*. Kuala Lumpur, Malaysia: Islamic Financial Services Board (IFSB).
- JOUTI**, Ahmed Tahiri (2020). "What Policy for Islamic Financial Literacy ?", **Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE)**, 1-21. doi:10.26414/A148
- KADOYA**, Yoshihiko ve M. Saidur Khan (2016). "What determines financial literacy in Japon?", **ISER Discussion Paper**, No: 982, 1-29.
- KAĞITÇIBAŞI**, Çiğdem (1999). **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10. Baskı, İstanbul: Evrim Basım Yayın.
- KAISER**, Henry F. (1974). "An Index of Factorial Simplicity", **Psychometrika**, 39, 31-36. doi:10.1007/BF02291575
- KARADAĞI**, Ali Muhyiddin (2018). **İslam İktisadına Giriş**, (Çev. A. Kahraman), İstanbul: İktisat Yayınları.
- KARAHAN**, Hedyettullah ve Hicabi Ersoy (2016). "Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması", **Maliye ve Finans Yazıları**, (105), 93-114.
- KATZ**, Daniel (1967). The functional approach to the study of attitude, **Readings in Attitude Theory and Measurement**, Ed. M. Fishbein, New York: John Wiley&Sons.
- KAZGAN**, Gülten (2012). **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 18. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KETTELL**, Brian (2010). **Frequently Asked in Questions in Islamic Finance**, UK: A John Wiley & Sons.
- KETTELL**, Brian (2011). **Case Studies in Islamic Banking and Finance**, UK: John Wiley and Sons.
- KEYNES**, John Maynard (2010). **Genel Teori: İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi**, (Çev. U. S. Akalın), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- KHALIL**, Emad H. (2017). Ribanın Şeriat Tarafından Yasaklanışına Dair Genel Bir Değerlendirme, **Ribayı Anlamak: İslam İktisadında Faiz**, Ed. A. Thomas, (Çev. Z. H. Orhan), İstanbul: İktisat Yayınları.
- KHAN**, Muhammad Akram (2017). **İslam İktisadına Giriş / An introduction to Islamic economics** (1994), (Çev. G. Umut), İstanbul: İktisat Yayınları.
- KHAN**, Muhammad Akram (2018). **İslam İktisadının Meseleleri: Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi**, (Çev. S. Karadoğan), İstanbul: İktisat Yayınları.

- KHAN**, M. F. (1998). Growth, stability and inflation in an Islamic macroeconomic framework, **Lessons in Islamics**, Ed. M. Kahf, Islamic Research and Training Institute.
- KHAN**, Mohsin S. (1986). "Islamic Interest-Free Banking: A Theoretical Analysis", **Staff Papers**, 33(1), 1-27.
- KLINE**, Paul (1994). **An Easy Guide To Factor Analysis**, New York: Routledge.
- KLINE**, Rex B. (2011). **Principles and Practice of Structural Equation Modeling**, 3. Baskı, London: The Guilford Press.
- KOMİSYON** (2014). **Faiz-Riba**, (Çev. Y. Kumak), İstanbul: el-Mustafa Yayınları.
- KUKLA-GRYZ**, Anna (2006). "Use of Structural Equation Modeling to Examine the Relationships between Growth, Trade and the Environment in Developing Countries". **Sustainable Development**, 14, 327-342.
- KUNHIBAVA**, Sherin (2012). "Islamic Banking in Malaysia", **International Journal of Legal Information**, 40(1), 191-201.
- KUTLUATA**, Münir (1970). "Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası", **Yetmişyedinci Konferans**, 11, 55-105.
<https://dergipark.org.tr/pub/iusoskon/issue/9533/119033> adresinden alındı
- KÜÇÜKKALAY**, Abdullah Mesud (2018). **İktisadi Düşüncede Faiz: Antik Yunan'dan Monetarizme**, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- LAWSHE**, C. H. (1975). "A Quantitative Approach to Content Validity", **Personnel Psychology**, 28, 563–575.
- LEAN**, Hooi Hooi ve Parham Parsva (2012). "Performance of Islamic Indices in Malaysia FTSE Market Empirical Evidence from CAPM", **Journal of Applied Science**, 12(12), 1274-1281.
- LEVINE**, Ross (1997). "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", **Journal of Economic Literature**, (35), 688–726.
- LEWIS**, Mervyn K. ve Latifa M. Algaoud (2001). **Islamic Banking**, Edward Elgar Publishing.
- LEWIS**, Mervyn K. (1999). Comparing Islamic and Christian attitudes to usury, **Handbook of Islamic Banking**, Edward Elgar Publishing.
- LIKERT**, Rensis (1967). The method of constructing an attitude scale, **Readings in Attitude Theory and Measurement**, Ed. M. Fishbein, New York: John Wiley&Sons.
- LUSARDI**, Annamaria (2008). "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?", National Bureau of Economic Research-Nber Working Paper Series, 14084.

- LUSARDI**, Annamaria ve Olivia S. Mitchell (2008). "Planning and Financial Literacy: How Do Women Fare?", **American Economics Review**, 98(2), 413-417.
- LUSARDI**, Annamaria ve Olivia S. Mitchell (2013). "The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence", **Journal of Economic Literature**, 52(1).
- MACCALLUM**, Robert C. ve diğ erleri (1999). "Sample Size in Factor Analysis", **Psychological Methods**, 4(1), 84-99.
- MANNAN**, M. Abdul (1973). **İslam Ekonomisi Teori ve Pratik**, (Çev. B. Zengin), İstanbul: Fikir Yayınları.
- MARSHALL**, Alfred (2016). **The Principles of Economics**, 8. Baskı, Indiana: The Online Library of Liberty.
- MASON**, Carolynne L. J. ve Richard M. S. Wilson (2000). "Conceptualising Financial Literacy", **Occasional Paper**, Loughboroug: Business School, Loughborough University, 7.
- MD NAWI**, Farah Amalina ve diğ erleri (2018). "Islamic Financial Literacy: A Conceptualization and Proposed Measurement", **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 8(12), 629-641.
- MD NOR**, M. Z., A. M. Mohamad ve H. Yaacob (2016). The development of Islamic finance in Malaysia, **Islamic Banking and Finance: Principles, Instruments and Operations**, Ed. A. Trakic ve H. H. Tajuddin., CLJ Publication, s. 601-617.
- MEVDUDİ**, Ebu'l Ala (2014). **İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri**, (Çev. M. E. Aslan), İstanbul: Çıra Yayınları.
- MEVDUDİ**, Ebu'l Ala (2015). **Faiz**, (Çev. A. Genceli), İstanbul: Hilal Yayınları.
- MINSKY**, Hyman Philip (1982). The financial instability hypothesis: capitalist processes and behavior of the economy, **Financial Crises: Theory, History, Policy**, Ed. C. P. Kindleberger ve J. P. Laffargue, London: Cambridge University Press.
- MINSKY**, Hyman Philip (1982b). **Can It Happen Again? Essays on Instability and Finance**, New York: M.E. Sharpe.
- MINSKY**, Hyman Philip (2013). **Stabilizing An Unstable Economy (1986)/İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı**, (Çev., O. Esen), Ankara: Efil Yayınevi.
- MISHKIN**, Frederic S. ve Eakins, Stanley G. (2012). **Financial Markets and Institutions**, 7. Baskı, Boston: Pearson .

- MOISSERON**, J.-Y. ve B.-L. Moschetto (2015). "Islamic Finance: A Review of The Literature", **International Business & Economics Research Journal**, 14(5), 745-762.
- MÜNYAS**, Turgay (2016). **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Ed. T. Münyas, Bursa: Ekin Basım.
- NICOLINI**, Gianni, Brenda Cude ve S. Chatterjee (2013). "Financial Literacy: A Comparative Study Across Four Countries", **International Journal of Consumer Studies**, 37(6), 1-17.
- NOY**, Chaim (2008). "Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research", **International Journal of Social Research Methodology**, 11(4), 327-344.
- OBAIDULLAH**, Mohammed (2007). "Teaching Corporate Finance from an Islamic Perspective". Saudi Arabia: King Abdulaziz University-Islamic Economic Research Centre.
- OBAIDULLAH**, Mohammed (2011). "Islamic Risk Management: Towards Greater Ethics and Efficiency", **International Journal of Islamic Financial Services**, 3(4).
- OECD** (2005). "Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies", *Financial Market Trends*, No:89, 2.
- OECD** (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", OECD, Paris.
- OECD** (2018). "OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion".
- OECD** (2019). "PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Financial Literacy Framework", Chapter 5.
- ONUR**, Neslihan ve M. Hamil Nazik (2014). "Öğretmenler İçin Bireysel Finans Alanında Finansal Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması", **E-Journal of New World Sciences Academy**, 9(4), 90-99.
- ORHAN**, Zeyneb Hafsa (2020). **40 Soruda Katılım Bankacılığı**, 1. Baskı, İstanbul: İktisat Yayınları.
- ORMAN**, Sabri (2014). **İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine**, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ORMAN**, Sabri (2015). Modern iktisat literatüründe para, kredi ve faiz, **Para, Faiz ve İslam**, Ed. İ. Kurt, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.

- OTHMAN**, Azura ve Abbas Mirakhor (2013). Islam and development: Policy challenges, **Economic Development and Islamic Finance**. Ed. Z. Iqbal ve A. Mirakhor, World Bank.
- ÖFKB** (Özel Finans Kurumları Birliği). (2004). **Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık**, İstanbul.
- ÖZCAN**, Mehmet Emin ve Temel Hazıroğlu (2000). "Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı", **Bereket Dergisi**, (9).
- ÖZÇELİK**, Durmuş Ali (2011). **Ölçme ve Değerlendirme**, Ankara: Pegem Yayınları.
- ÖZDAMAR**, Kazım (2016). **Ölçek ve Test Geliştirme-Yapısal Eşitlik Modellemesi**, Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- ÖZGÜVEN**, İbrahim E. (1994). **Psikolojik Testler**, Ankara.
- ÖZSOY**, Şerafettin (2012). **Katılım Bankacılığına Giriş**, İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası.
- ÖZULUCAN**, Abitter ve Ali Deran (2009). "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6(11), 85-108.
- ÖZULUCAN**, Abitter ve F. Serkan Özdemir (2010). **Katılım Bankacılığı**, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- PARASIZ**, İlker (2011). **Türkiye'de ve Dünya'da Bankacılık**, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PAYA**, Merih (2007). **Makro İktisat**, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- POTRICH**, Ani Caroline ve diğerleri (2015). "Financial Literacy in Southern Brazil: Modeling and Invariance Between Genders", **Journal of Behavioral and Experimental Finance**, 6, 1-12.
- RAMMAL**, Hussain Gulzar (2003). "Mudaraba in Islamic Finance: Principles and Application", **Business Journal for Entrepreneurs**, 16(4), 105-112.
- RAMMAL**, Hussain Gulzar ve Ralf Zurbruegg (2007). "Awareness of Islamic Banking Products among Muslims: The Case of Australia", **Journal of Financial Services Marketing**, 12(1), 65-74.
- REMUND**, David L. (2010). "Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy". **The Journal of Consumer Affairs**, 44(2).
- ROOIJ**, Maarten van, Annamaria Lusardi ve Rob Alessie (2007). "Financial Literacy and Stock Market Participation", NBER Working Paper No.13565.

- SABRI**, Mohamad Fazli ve Maurice MacDonald (2010). "Savings Behaviour and Financial Problems Among College Students: The Role of Financial Literacy in Malaysia", **Cross-Cultural Communication**, 6(3), 103-110.
- SAITI**, Buerhan ve Nazrul Hazizi Noordin (2018). "Does Islamic Equity Investment Provide Deversification Benefits to Conventional Investors? Evidence from the Multivariate-GARCH Analysis", **International Journal of Emerging Markets**, 13(1), 267-289.
- SARAÇ**, Mehmet (2021). **Finans Teorisini Yeniden Düşünmek**, 2. Baskı, İstanbul: İktisat Yayınları.
- SARIGÜL**, Haşmet (2015). "Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik Ve Güvenirlik", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 13(1), 200-218.
- SAVAŞAN**, Fatih, Mehmet Saraç ve Temel Gürdal (2013). "Dindar/Muhafazakar İşadamları Perspektifinden İslam Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı" . PESA.
- SELLTIZ**, Claire, L. S. Wrigtsman ve Stuart W. Cook (1981). Research Methods in Social Relations. Ed. L. H. Kidder, New York: Holt Rinehard and Winston.
- SEN**, Amartya (2000). **Development As Freedom**. New Delhi: Oxford University Press.
- SENCER**, Muzaffer ve Yakut Sencer (1978). **Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim** (Cilt 172). Ankara: TODAİE Yayınları.
- SESRIC** (Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries) (2020). OIC Economic Outlook-Trade and Integration Challenges amid Rising Uncertainties. SESRIC.
- SETIAWATI**, Rike ve diğerleri (2018). "Islamic Financial Literacy: Construct Process and Validity", **Academy of Strategic Management Journal**, 17(4), 1-12.
- SETYOWATI**, Arum, Harmadi Harmadi ve Sunarjanto Sunarjanto (2018). "Islamic Financial Literacy and Personal Financial Planning: A Socio-Demographic Study", **Jurnal Keuangan dan Perbankan**, 22(1), 63-72.
- SEVİM**, Nurdan, Fatih Temizel ve Özlem Sayılır (2012). "The Effects of Financial Literacy on The Borrowing Behaviour of Turkish Financial Consumers", **International Journal of Consumer Studies**, 36, 573-579.
- SHARIF**, Kamaruddin ve Wang Yong Bao (2013). Theory and tools of social safety nets and social insurance in Islamic finance: takaful and ta'min, **Economic Development and Islamic Finance** Ed. Z. Iqbal ve A. Mirakhor., DC: The World Bank.

- SIDDIQI**, Muhammed Necatullah (1984). **İslam Ekonomi Düşüncesi**, (Çev. Y. Kaplan), İstanbul: Bir Yayıncılık.
- SIDDIQI**, Muhammed Necatullah (2006). "Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: A Survey of State of the Art", **Islamic Economic Studies**, 13(2).
- SIMON**, Daniela ve diğerleri (2010). "Confirmatory Factor Analysis and Recommendations for Improvement of the Autonomy-Preference-Index (API)", **Health Expectations: An International Journal of Public Participation in Health Care and Health Policy**, 13(3), 234-243.
- SOBOL**, Iwona (2014). "Islamic Banking: The Case of Malaysia", **Research Papers of Wroclaw University of Economics**, 370, 240-250.
- SOBOL**, Iwona (2015). "Islamic Banking in the European Union Countries", **European Integration Studies**, 9, 184-197.
- SOBOL**, Iwona (2016). "Development of Islamic Banking in Indonesia", **Research Paper of Wroclaw University of Economics**, 447, 160-171.
- SOHN**, S.-H. ve diğerleri (2012). "Adolescents' Financial Literacy: The Role of Financial Socialization Agents, Financial Experiences, and Money Attitudes In Shaping Financial Literacy Among South Korean Youth". **Journal of Adolescence**, 35(4), 969-980.
- STIGLITZ**, Joseph E. (2012). **Serbest Düşüş**, (Çev.B. Özgün), Gündoğan Yayınları.
- SÜRÜCÜ**, Şükrü (2018). İslami Finans: Malezya ve Türkiye Karşılaştırması. Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- ŞAHİN**, Metehan ve Serap Barış (2017). "Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, 77-103.
- ŞENCAN**, Hüner (2005). **Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik Ve Geçerlilik**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI FİNANS OFİSİ (CBFO)** (2020). Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması. T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi.
- TABACHNICK**, Barbara G. ve Linda S. Fidell (2013). **Using Multivariate Statistics**, 6. Baskı, Boston: Pearson.
- TABAKOĞLU**, Ahmet (2016). **İslam İktisadına Giriş**, 4. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- TAVŞANCIL**, Ezel (2014). **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**, 5. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

- TBB** (Türkiye Bankalar Birliği). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar> adresinden alındı.
- TBB** (Türkiye Bankalar Birliği) (2020). https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_Listesi adresinden 02.04.2020 tarihinde alındı.
- TCMB** (2015). Finansal İstikrar: Türkiye'de Finansal İstikrar Gelişmeleri, TCMB.
- THOMAS**, Abdulkader (2017). Riba nedir?, **Ribayı Anlamak: İslam İktisadında Faiz**, Ed. A. Thomas, (Çev. Z. H. Orhan), İstanbul: İktisat Yayınları.
- THOMSON REUTERS** (2018). Islamic Finance Development Report (IFDR)- IFDI, Building Momentum.
- TKBB** (Türkiye Katılım Bankaları Birliği). <https://tkbb.org.tr/veri/bankamukayese> adresinden alındı.
- TKBB**. Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?, Broşür-4, s.9, www.tkbb.org.tr adresinden 01.03.2020 tarihinde alındı.
- TKBB** (2015). Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025. İstanbul: TKBB.
- TKBB** (2021). Katılım Finansı Standartları, Standart No: 2, Yayınlanma Tarihi: 02.03.2021
- TUNAY**, Batu (2005). **Finansal Sistem; Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi**, İstanbul: Birsen Yayınları.
- TUNÇ**, Hüseyin (2010). **Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul: Nesil Yayın Grubu.
- TURGUT**, M. Fuat (1988). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları**, 6 Baskı, Ankara: Saydam Matbaacılık.
- TDK** (Türk Dil Kurumu) (2020). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 01. 09. 2020 tarihinde alındı.
- TDV İslam Ansiklopedisi** (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr> adresinden 12. 11. 2020 tarihinde alındı.
- UNAY**, Cafer (2001). **Makro Ekonomi**, Bursa: Vipaş Yayınları.
- VENARDOS**, Angelo M. (2005). **Islamic Banking&Finance in South East Asia: Its Development&Future**, Singapore: Publishing, World Scientific.
- VENEZIANO**, L. ve J. Hooper (1997). "A Method for Quantifying Content Validity of Health-related Questionnaires", **American Journal of Health Behavior**, 21(1):67-70.

- VOLPE**, Ronald P., Haiyang Chen ve Joseph J. Pavlicko (1996). "Personal Investment Literacy Among College Students: A Survey", **Financial Practice and Education**, 6(2), 86-94.
- WAGLAND**, Suzanne ve Sharon Maria Taylor (2009). "When it Comes to Financial Literacy, is Gender Really an Issue?", **Australasian Accounting Business and Finance Journal**, 3(1), 13-25.
- WARDE**, Ibrahim (2010). **Islamic Finance in The Global Economy**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- WIBCR** (World Islamic Banking Competitiveness Report 2012-13). (2012). Growing Beyond: DNA of Successful Transformation. Ernst & Young Analysis.
- WIBCR** (World Islamic Banking Competitiveness Report 2013-14). (2013). The transition begins. Ernst & Young Analysis.
- WIBCR** (World Islamic Banking Competitiveness Report 2014-15). (2014). The transition begins. Ernst & Young Analysis.
- WIBCR** (World Islamic Banking Competitiveness Report). (2016). New realities New opportunities. Ernst & Young Analysis.
- WDI** (World Development Indicators). (2020, Ağustos). World Bank. adresinden alındı.
- YILDIZ**, Melek (2020). "Bireylerin İslami Finans Okuyazarlık Düzeyi ve Katılım Bnakası Tercihi: Türkiye Değerlendirmesi", **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(4), 730-744.
- YURDUGÜL**, Halil (2005). "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması", XIV. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi (s. 1-6). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- YÜKSEL**, Filiz (2016). Bankalar ve bankacılık, **Finansal Kurumlar ve Finansal Krizlerin Ekonomik Etkileri**, Ed. M. Özçalık, & M. Soysal, Bursa, Bursa: Ekin Yayınevi.
- ZAMAN**, Zunaira ve diğerleri (2017). "Role of Islamic Financial Literacy in the Adoption of Islamic Banking Services: An Emprical Evidence from Lahore, Pakistan", **Jounal of Islamic Business and Management**, 7(2), 230-247.
- ZERKA**, Ahmet ve Muhammed Abdülaziz Neccar (2011). **İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta**, (Çev.H. Karaman), İstanbul: İz Yayıncılık.
- ZEYTİNOĞLU**, Erol (2015). İslam'da ve diğer sistemlerde faiz, **Para, Faiz ve İslam**, Ed. İ. Kurt, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.

EKLER

Değerli Katılımcı;

Bu form, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülmekte olan doktora tez çalışması kapsamında veri sağlama aracı olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, siz değerli katılımcıların İslami Finans (Faizsiz Finans) ve İslami finansın bankacılık sektöründeki yansımaları olan Katılım Bankacılığı (Faizsiz Bankacılık) hakkındaki görüşlerinize başvurmaktır.

Bu çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmakta olup, sizlerden kimlik belirleyici herhangi bir bilgi istenmemektedir. Yanıtlarınız, doktora tezinin araştırmasında sadece bilimsel amaçlı kullanılacak olup; soruların eksiksiz ve samimi bir şekilde cevaplanması, araştırmanın geçerliliği ve doğru sonuçlara ulaşılabilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Araştırma ile ilgili herhangi bir sorunuz olması durumunda aşağıda yer alan e-posta adresi aracılığıyla benimle iletişime geçebilirsiniz.

Çalışmaya sağladığınız değerli katkı ve ayırdığınız zaman için şimdiden teşekkür ederiz.

Danışman: Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ
Araştırmacı: Mine IŞIK

"Yukarıda yer alan bilgilendirme metnini okudum, anladım. Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum." Evet

A. Demografik Bilgiler

Cinsiyetiniz nedir?	Kadın ☐ Erkek ☐
Yaş aralığınız nedir?	☐ 18-24 ☐ 25-34 ☐ 35-44 ☐ 45-54 ☐ 55-64 ☐ 65 ve üzeri
Eğitim durumunuz nedir?	☐ İlkokul-Ortaokul ☐ Lise ☐ Ön Lisans ☐ Lisans ☐ Lisansüstü
Aylık net geliriniz hangi aralıktadır?	☐ 1000 TL ve aşağısı ☐ 1001 – 2500 TL ☐ 2501 – 5000 TL ☐ 5001 - 7500 TL ☐ 7501 TL ve üzeri
Meslek grubunuz nedir?	☐ Kamu ☐ Özel ☐ Serbest Meslek ☐ Ev Hanımı ☐ Öğrenci ☐ Emekli ☐ Diğer belirtiniz.....
Katılım Bankası müşterisi misiniz?	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Diğer (Mevduat Bankası)
Katılım bankasını tercih etmenizdeki en önemli neden/nedenler hangileridir? ☐ Dini Hassasiyet ☐ Hizmet Kalitesi ☐ Farkındalık ☐ Kârlılık ☐ Kolay Ulaşılabilirlik ☐ Yakın Çevre Tavsiyesi ☐ Tercih Etmeyorum ☐ Diğer belirtiniz.....	

B. Faizsiz Finansal Bilgi Testi				
Temel Düzeyde Faizsiz Finans ve Bankacılık Bilgisi		Doğru	Yanlış	Fikrim Yok
B1	İslami finansın temeli İslami prensiplere ve faiz yasağına dayanmaktadır.			
B2	Mevduat bankaları ile katılım bankalarının finansal ürün ve hizmetlerinin işleyişi arasında fark vardır.			
B3	İslami finansal işlemler belirsizlik unsuru içerir.			
B4	Piyasada İslami finansal ürün, araç ve hizmetler de vardır.			
B5	Faiz ve kâr payı aynı kavramlardır.			
B6	Bir malın peşin satılması durumundaki fiyatı ile vadeli satılması durumundaki fiyatı arasındaki farka vade farkı (kâr payı) denir.			
B7	Faiz ödünç verilen paranın getirisi şeklinde tanımlanmaktadır.			
Katılım bankaları(-nın)/İslami bankalar(-ın);		Doğru	Yanlış	Fikrim Yok
BK1	Faizsizlik esasına göre çalışmaktadır.			
BK2	Faiz yerine kâr- zarar ortaklığı prensibini benimser.			
BK3	Katılım hesabına para yatıran müşterilerine kâr garantisi vermektedir.			
BK4	Temel ilkesi risk paylaşımıdır.			
BK5	Mevduatları belli miktara kadar devlet güvencesi altındadır.			
BK6	Sadece dini hassasiyeti olan bireylere hizmet vermektedirler.			
BK7	Her türlü proje/ürünü finanse edebilirler			
BK8	Müşterilerden cari hesaplar ve katılım hesapları ile fon toplamaktadır.			
BK9	En çok kullandığı fon kullandırma yöntemi murâbahadır.			
BK10	Piyasa payı mevduat(faizli) bankalarının payına yakındır.			
BK11	Diğer bankaların sunduğu; havale, transfer, kredi kartı, kiralık kasa, ATM ve internet bankacılığı gibi birçok bankacılık hizmetini sunmaktadırlar.			
BK12	Ülkemizde devlete ait (kamu sermayeli) katılım bankası yoktur.			

Hiç Duymadım	Duydum Ama Bilgim Yok	Bilgim Var	Faizsiz Finansal Ürün, Araç ve Hizmet Bilgisi					Kullanmadım	Kullandım		
			Lütfen aşağıda yer alan İslami finansal ürün, araç ve hizmetleri ne düzeyde bildiğinizi tablonun sol tarafındaki kısımda belirtiniz. Tablonun sağ kısmında bu ürün ve hizmetleri kullanma durumunuzu belirtiniz.								
			BÜ1- Katılma Hesabı								
			BÜ2- Cari Hesap								
			BÜ3- Murâbaha (Finansal Alım-Satım)								
			BÜ4- Sukuk (Kira Sertifikaları)								
			BÜ5- Tekafül (Faizsiz Sigorta)								
			BÜ6- Leasing (Finansal Kiralama)								
			BÜ7- Karz-ı Hasen (Faizsiz Borç)								
			BÜ8-Altın Hesabı								
			BÜ9- Katılım Endeksi								
C.	Faizsiz Finansal Tutum Ölçeği						Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
							1	2	3	4	5
T2	Bir finansal işleme başlamadan önce faize girmeyeceğimden emin olurum.										
T3	Borç vermenin kâr amaçlı değil, yardım amaçlı olması benim için önemlidir.										
T7	Yaptığım finansal işlemlerin belirsizlik(garar) içermemesine dikkat ederim.										
T9	Finansal ürün ve hizmet seçiminde maliyet-getiri karşılaştırmasının yanı sıra faizsiz olmasını önemserim.										
T10	İslami finansal ürün ve hizmetlerin kullanımı ilgimi çekmez.										
T11	İslami finans ile ilgili konuları araştırmaya istek duyarım.										
T12	İslami finansal ürün ve hizmetler hakkında yapılan bilgilendirme ve tanıtımları önemserim.										
T13	Sektör içerisinde İslami finansal ürün ve hizmetlerin gerekli olduğunu düşünürüm.										
T14	İslami finansla ilgili güncel haberler ilgimi çekmez.										
T15	Çevremdekilerle İslami finansal konular üzerine bilgi alışverişinde bulunmayı severim.										
T16	İslami finansla ilgili bilimsel etkinliklere (seminer, konferans vb.) katılmaktan hoşlanırım.										
T17	Birikimlerimi faizsiz finansal araçlarda değerlendirmeyi isterim.										
D.	Faizsiz Finansal Davranış Ölçeği						Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
							1	2	3	4	5
D3	Finansal işlemlerimi ekonomi ve finans bilgilerimin yanı sıra İslami değerleri dikkate alarak gerçekleştiririm.										
D4	Faizli - faizsiz banka olduğuna bakmaksızın bana en yüksek getiriyi sağlayacak bankada işlem yaparım										
D6	Birikimlerimi faizsizlik prensibi içerisinde yatırıma dönüştürürüm.										
D7	Finansal işlemlerimde faizli-faizsiz ayrımı yapmadan en düşük maliyetli seçeneği kullanırım.										

D8	Finansal işlemlerimde faizden sakınmam.					
D9	Tasarruflarımı faizli-faizsiz ayrımı yapmadan herhangi bir alanda değerlendiririm.					
D10	Faizsiz borç vermeyi tercih ederim.					
D11	Birikimlerimi sadece helal olan hizmet ve faaliyet alanlarında değerlendiririm					
D12	Kredi ihtiyacımı faizsiz geri ödeme seçeneklerini kullanarak karşılarım.					
D13	Banka seçiminde faizli-faizsiz banka olma ayrımı kararımı etkilemez.					
E.	Faizsiz Finansal Farkındalık Ölçeği					
Lütfen faizsiz finans ve bankacılık ile ilgili bilgi ve haberleri hangi kaynaktan, ne sıklıkla takip ettiğinizi işaretleyiniz.		Hiçbir Zaman	Çok Nadiren	Ara Sıra	Genellikle	Her Zaman
		1	2	3	4	5
F1-	Kurs, seminer, kongre, konferans vb. eğitimlerden					
F2-	İşlem yapmak için gittiğim banka çalışanlarından					
F3-	TV, radyo ve/veya sosyal medya					
F4-	Güncel ekonomi ve finans gazete yazılarından					
F5-	Yakın çevremden (Aile, arkadaş gibi...)					
F6-	Diğer çeşitli kaynaklardan ...					

Dear Participant;

This form was prepared as a data acquisition tool within the scope of the doctoral thesis study conducted within Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences. The aim of the study is to consult your esteemed participants' opinions about Islamic Finance and Islamic Banking.

Participation in this study is on a voluntary basis and you will not be asked for any identifying information. Your answers will only be used for scientific purposes in the research of the doctoral thesis; answering the questions in a complete and sincere manner is of great importance for the validity of the research and reaching the correct results. If you have any questions about the research, you can contact me via the e-mail address below.

Thank you in advance for your valuable contribution and time spent on the study.

Supervisor: Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ
 Researcher: Mine IŞIK

I have read and understood the informative text above. I agree to participate in the study.' () Yes

A. Demographic Information

Dear Participant;

The questions in this section are only for creating descriptive statistics of the research and are not identifying.

Your gender?	Women () Man ()
Your age?	() 18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 55-64 () 65 years and older
Your Education Status?	()Literate () Primary Education -Secondary School () High School () Bachelor () Post Graduate () PhD
Your Average Monthly Income Status?	() 0-1.000 RM () 1.001-2.500 RM () 2.501-5.000 RM () 5.001-7.500 RM () 7.501 RM+
Your group of professions?	() Public () Private () Self-employment () Housewife () Student () Retired () If other please specify
Where are you from?	()Malaysia () Please specify any other
Please indicate your country of residence.	()Malaysia () Please specify any other
Are you a Islamic Bank customer?	() Yes () No
Are you a Conventional Bank customer?	() Yes () No

What are the most important reason / reasons for you to choose a Islamic bank?

() Religious /Sharia Concerns () Quality of Service () Awareness () Profitability () Easy Accessibility () Suggestion by friends or family () I don't prefer () If other please specify

B.	<u>Islamic Financial Knowledge Test</u> <u>Please indicate the answers to the questions below on the right side of the table.</u>	True	False	No Idea
B1	Islamic finance is based on Islamic principles and the prohibition of interest.			
B2	There is a difference between the functioning of financial products and services of conventional banks and Islamic banks.			
B3	Islamic finance contains elements of uncertainty (gharar).			
B4	There are also Islamic financial products and services available on the market.			
B5	Interest and share of profit are the same concepts.			
B6	The difference between the cash price of a good and its price when it is sold in installments is called the share of profit.			
B7	Interest can be defined as the return on a loan.			
	Islamic banks (*)... <u>Please indicate the answers to the questions about Islamic banks below on the right side of the table.</u>	True	False	No Idea
BK1	works according to the principle of being interest-free.			
BK2	are based on the principle of profit-loss partnership instead of interest.			
BK3	provide profit guarantee to its customers who deposit money in their saving account.			
BK4	core principle is risk sharing.			
BK5	deposits are under the guarantee of the state up to a certain amount.			
BK6	only serve religious individuals.			
BK7	can finance all sorts of project/products (regardless of them being halal or not).			
BK8	collect funds from customers through current accounts and saving accounts.			

BK9	most used method of funding is commodity murâbahah.			
BK10	market share is close to the share of conventional banks.			
BK11	provide many banking services provided by other banks, such as transfer, credit card, safe deposit box, ATM and internet banking.			
BK12	There is no state-governed Islamic bank in Malaysia.			

I've never heard of	I heard but have no information	I have some information	Views on Islamic Financial Products and Services			I have not used	I have used			
			Please indicate on the right side of the table to what extent you know the Islamic financial products, tools and services listed below. Please indicate on the right side of the table your use of these Islamic financial products, tools and services listed below							
			1- Saving (Wadi'ah) Account							
			2- Commodity Murabahah / Tawarruq							
			3- Mudarabah (profit sharing)							
			4-Musharakah (partnership)							
			5- Sukuk (Sharia Compliant Bonds)							
			6- Takaful (Islamic Insurance)							
			7- Ijarah (Leasing)							
			8- Qard Hassan (Interest free loan)							
			9- Istisna'							
			10- Salam (Forward Buying)							
			11- Wakalah							
			12- Gold Account							
C.	Islamic Financial Attitude Scale Dear Participant; Please indicate your views on the following items by choosing any of the statements "1-Strongly Disagree, 2- Disagree, 3- Indecisive, 4-Agree, 5-Absolutely Agree".					Strongly Disagree	Disagree	Indecisive	Agree	Strongly Agree
						1	2	3	4	5
T2	I make sure that I do not enter interest bearing financial transactions.									
T3	For me it is important that lending is for charity purposes only and not for profit.									
T7	I try to make sure that my financial transactions do not contain uncertainty(gharar).									
T9	In the selection of financial products and services, I care about being interest-free as well as cost-return comparison.									
T10	I am not interested in using Islamic financial products and services.									
T11	I am interested in doing research about issues related to Islamic finance.									
T12	I regard information and promotions about Islamic financial products and services as important.									
T13	I think Islamic financial products and services are necessary in the financial sector.									
T14	I am not interested in current news about Islamic finance.									
T15	I like to exchange information on Islamic financial issues with those around me.									
T16	I like to attend academic activities (seminars, conferences, etc.) related to Islamic finance.									
T17	I am interested in investing my savings in interest-free financial instruments.									

D.	Islamic Financial Behavior Scale					Strongly Disagree	Disagree	Indecisive	Agree	Strongly Agree
						1	2	3	4	5
D3	I perform my financial transactions by taking both Islamic values as well as my economic and financial knowledge into account.									
D4	I choose the bank that pays me the highest return, whether it is a conventional bank or an interest-free bank.									
D6	I turn my savings into investment by considering Islamic values.									
D7	Regardless of whether my financial transactions are interest-free or not, I use the lowest cost option.									
D8	I do not avoid interest in my financial transactions.									
D9	I invest my savings in any area regardless of whether they are interest-free or not.									
D10	I prefer to lend without interest.									
D11	I invest my savings only in halal/shariah compliant services and activity areas.									
D12	I meet my loan needs using interest-free options.									
D13	In choosing a bank, the distinction between interest and non-interest banks will not affect my decision.									
E.	Islamic Financial Awareness Scale					Never	Very Rarely	Sometimes	Usually	Always
What are your sources for information and news on Islamic finance? Please indicate from which source and how often you follow the information and news about Islamic finance by choosing any of the expressions "1-Never, 2-Very Rarely, 3-Sometimes, 4-Usually, 5-Always".										
F1- From courses, seminars, congresses, conferences etc. trainings						1	2	3	4	5
F2- From bank employees when I go to make transactions										
F3- From TV, radio and / or social media channels										
F4- From daily economy and finance newspaper articles										
F5- From my close circle (family, friends etc.)										
F6- From various other sources										